

מועדי הארץ

הלכות חול המועד בחקלאות

מאת

עזריאל אריאל

עטרת

ניסן תש"ס

בהוצאת מכון התורה והארץ
מכון תורני מדעי למחקר ישום
והסברת מצוות התלויות בארץ
כפר דרום — חוף עזה
טל. 07—6847325
פקס. 07—6847055

החברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לארגונים ומוסדות
המחלקה לישיבות

כל הזכויות שמורות

סדר ועימוד: א"א 07-6847761

דפוס חמד בע"מ

תוכן העניינים

מבוא

6	הסכמות ומכתבי ברכה
10	הקדמה למעיינים

שער ראשון — יסודות ההלכה

13	פרק א' — עקרונות מלאכת חול המועד יסודות ההלכה; תנאים לאיסור; תנאים להיתר; דרכי הפסיקה
19	פרק ב' — מלאכת "דבר האבד" הגדרת "דבר האבד"; שיעור ההפסד; תנאי ההיתר;
	פרק ג' — צורך המועד, צורך רבים וצורך מצוה יסודות ההלכה; צורך אוכל נפש; צורך הגוף; שאר צרכי המועד; צרכי רבים; צרכי מצוה
	פרק ד' — מסחר בחול המועד יסודות ההלכה; סחורה לצורך המועד; סחורה משום דבר האבד; דרכי המסחר; כתיבה

שער שני — גידולים חקלאיים

	פרק ה' — מחזור גידול חדש במטע ובשדה הכנות לחג; הכנת השטח; זריעה, שתילה ונטיעה; דינים שונים
	פרק ו' — הזנת הצמחים יסודות ההלכה; הכנות לחג; היתר השקיה בחול המועד; דרך ההשקיה; זיבול ודישון; טיפול במערכת ההשקיה והדישון
	פרק ז' — הגנת הצומח יסודות ההלכה; הדברת עשבים; טיפול במזיקים ומחלות; פעולות נוספות
	פרק ח' — טיפול במטעים הקדמה; גיזומים שונים; עיבודי קרקע

פרק ט' — גידולי שדה

הקדמה; הדליה; קיטום; פעולות נוספות; אחזקת חממות

פרק י' — קטיפת תוצרת חקלאית

יסודות ההלכה; קטיפת בדבר האבד; קטיפת לצורך אוכל נפש; קטיפת לצורך המועד; מכשירי הקטיפה

שער שלישי — נושאים שונים

פרק י"א — שיווק התוצרת

יסודות ההלכה; מיון ואריזה; "דבר האבד" בשיווק; "לפני עיוור"

פרק י"ב — גן הנוי

הקדמה; פיתוח שטח ונטיעות; השקאת צמחי נוי; פעולות נוספות; דינים נוספים

פרק י"ג — טיפול בבעלי חיים

יסודות ההלכה; טיפול בבעלי החיים; פעולות מיוחדות; שיווק התוצרת

פרק י"ד — יחסי עבודה

יסודות ההלכה; "דבר האבד" בעובד; "דבר האבד" במעביד; שכר עבודה בחול המועד; דינים שונים

נספחים

א. מהלכות חול המועד בהתיישבות הרב שלמה אבינר

ב. שתילת דשא בחול המועד בשטחים ציבוריים הרב יאיר דרייפוס

ג. בציר ענבים בחול המועד הרב משה דוד מכבי לוונטהאל
הרב יהושע י. נויבירט

ד. קטיפת פרחים בחול המועד

מכתבים באותו ענין הרב יהושע י. נויבירט

ה. השקיה בחול המועד באמצעות מחשב

הרב יעקב אפשטיין

ו. השקיה בחול המועד (תגובה)

ז. גדרי "מלאכה" בחול המועד

ח. הזרעת בהמה בחול המועד

ט. קטיף לצורך יהודים שאינם שומרים שבת

י. מלאכה למניעת הפסד של עונה חקלאית

הרב יעקב אפשטיין

יא. "דבר האבד" בהעסקת פועלים נוכרים

מכתב ברכה

מאת: אמו"ר, הרה"ג יעקב אריאל שליט"א

הרב הראשי לרמת גן ונשיא מכון התורה והארץ

בני, אם חכם לבך, ישמח לבי גם אני.

שמחתי בראותי את חיבורך על הלכות חול המועד. הלכות אלו – מן הקשות הן. אין להן בנין-אב רחב בהלכה, וקשה מאד להסיק מסקנות מעשיות מהדוגמאות המובאות בפוסקים, ברמב"ם ובשו"ע. זכות גדולה התגלגלה לידך לערוך חיבור מסודר על הלכות המועד בחקלאות, דבר דבור על אופניו. חיבורך יסייע לחקלאים להתחבר אל ההלכה ולדעת כיצד לנהוג הלכה למעשה בכל הבעיות הקשות העמודות בפניהם.

וברצוני להעיר בזאת בדבר הלכה מעשית שהוזכרה בחיבורך (פרק ה סעי' יד):
אם דחיית הזריעה תגרום להפסד של העונה החקלאית... מותר לבצע אותה בתנאים הבאים...

ואתה מסתמך בכך על מאמרו החשוב של הרב שלמה אבינר (ב"תחומין" ח"ג, מובא להלן נספח א, חלק א ס' ב סעי' ה ו והע' 18-19) עפ"י הוראתו של הגרא"ד אויערבך שליט"א, ראב"ד טבריה. ונימוקו – בין השאר – הוא, שביטול עונת זריעה יש בה הורדת ערך השדה (עי' שם סעי' 3/1 והע' 23-24). סברה זו – מחודשת היא; אך יש לסומך עליה אילן גדול להיתלות בו.

לענ"ד יש לדון בשאלה זו עפ"י הסוגיא במסכת מועד קטן (י"א ע"ב): רב שישא בריה דרב אידי סובר שם שדברים המותרין במועד אסורין בימי אבלו (ואע"פ שאבילות דרבנן וחול המועד דאורייתא – וכמו שסובר שם רב אשי, החולק עליו – יש לומר שמכיון שהתורה לא אסרה במפורש את המלאכות בחוה"מ, אלא מסרה אותן לחכמים, יש בכוחם שחכמים להקל במועד יותר מאשר באבילות). והגמרא מביאה ראיה לרב שישא מברייתא:

אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו? זיתיו הפוכין – טוענין לו (אחרים, אך לא הוא עצמו; בעוד שבמועד מותר לו עצמו לטעון את הזיתים)... ר' יהודה אומר: אף זורעין לו שדה ניר ושדה העומדת לפשתן (ופירש רש"י: שאם לא תיזרע עכשיו, מכאן ואילך אינה ראויה לפשתן). אמרו לו: אם לא תיזרע בבכיר – תיזרע באפיל; אם לא תיזרע פשתן – תיזרע מין אחר.

ולפי רב שישא בריה דרב אידי, הסובר שחול המועד קל יותר מאבילות, א"כ יש לומר שר' יהודה – שמתיר באבל לזרוע את השדה על ידי אחרים – ייתכן שבמועד יתיר גם לו עצמו לזרוע, כשם שאמרו בטעינת הזיתים, שבאבל התירו לאחרים ובמועד התירו גם לו עצמו.

אלא שההלכה היא כרבנן, החולקים על ר' יהודה, וסוברים שההפסד לא גדול כל כך, כי יכול לזרוע משהו אחר, אלא שיזרע באפיל. אך יתכן שגם הם יודו שאם אין לו שום תחליף אחר, ויפסיד את כל העונה החקלאית — מותר לזרוע לו באבל, ובמועד יהיה מותר גם לו עצמו לזרוע.

אמנם אין כאן ראייה מפורשת; אך ניתן לפרש כך את הגמרא, ופירוש זה מסתבר. ולכן יתכן שיש לסמוך עליו להלכה.

אחרי כותבי דברים אלו, הגיע לידי גיליון "אמונת עתיד" (מס' 33) ובו מאמר על מלאכה למניעת הפסד של עונה חקלאית (מובא לקמן, נספח י). שם אתה מביא את דברי הרמב"ן (במלחמות לר"ף מו"ק דף ב ע"ב) שאמר מפורשות: "שהרי אם אינה נזרעת כלל, הכל מודים שהיא פסידא".

אלא שאתה טוען שהטור והב"י (יו"ד סי' שפ) כתבו שהרי"ף, הרמב"ם והרא"ש חולקים על הרמב"ן. לענ"ד מחלוקתם היא באבל, אם לפסוק כר' יהודה או כרבנן. אך בחול המועד — שראינו בסוגיא שהוא קל יותר מאבל, שהרי הלכה כרב שישא לכו"ע — יתכן שגם הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש יודו לדעת הרמב"ן.

עכ"פ, מאחר שדעת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש בחוה"מ לא ידועה לנו, והרמב"ן אומר בפירוש שבמקום הפסד גמור מותר לזרוע שדה בחוה"מ — נראה לענ"ד שיש לסמוך על הרמב"ן בשעת הדחק.

אלא שאתה מעיר במאמרך שם (הע' 4), שצ"ע אם מותר לבחור גידול כזה, שסדר הפעולות ייצור מצב שבו יצטרכו לזרוע בחוה"מ. ואכן אין ספק שהמכוון מלאכתו למועד, אסור לו לזרוע. אלא שבדרך כלל המדובר הוא בחקלאי שאין לו הרבה אפשרויות. יש לו אילוצים של: מיכסות מים וגידולים, מצב שוק, טיב קרקע וכדו', והתנאים מחייבים אותו לזרוע דווקא כותנה, בוטנים או תפוז"א וכדו'. ולמרות כל ההשתדלויות הוא לא הצליח לזרוע לפני המועד, בגלל ירידת גשם או סיבה אחרת שאינה תלויה בו. ואם הוא לא יזרע במועד, יפסיד את כל העונה החקלאית באותו גידול.

במצב כזה נראה לענ"ד שיש מקום להתיר זריעה במקרה כזה של שעת הדחק גדולה.

ויהי רצון שיפוצו מעיינותיך חוצה ותזכה להגדיל תורה ולהאדירה.

אביך אוהבך

יעקב אריאל

מכתב ברכה

מאת: הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א

מחבר ספרי "שמירת שבת כהלכתה"

בס"ד,
מוצש"ק פרשת פקודי תש"ס.

אל
כבוד מכובדנו וידידנו
הרב עזריאל אריאל שליט"א
אחדשה"ט ושמעכ"ת כ"אות,
שבוע טוב

הנני לאשר את דברי התורה שלכם על הלכות חולו-של-מועד, בשפה ברורה וקלה להבין, עם מראי מקומות לכל דין ודין, על כל פרטיו. ואודה ולא אבוש, כי אמנם עברתי על חלק נכבד של חיבור זה, והדבר מוצא חן בעיני מאד. יתן ה' שתהיה לו הזכות להגדיל תורה ולהאדירה, להפיץ ממעיינותיו חוצה, [שהרי] כוונת ה' יתברך בנתינת המועד (חולו של מועד) - כדי להידבק ביראתו ואהבתו ולעסוק בתורה התמימה. והלוואי שחיבורו זה של כת"ר יתרום לכך; וזה שכרו מכל עמלו.

בברכת התורה ובידידות רבה

יהושע י. נויבירט

נ.ב.

ומה שכת"ר מביא בנספח ב' סעי' ד', כאילו בשמי ב"שמירת שבת כהלכתה", שנשים וקטנים יתעסקו במלאכות אלו, קשה לי להסכים, כי זו היא עצת פרעה, שנשים תתעסקנה במלאכת האנשים.

הסכמת הרה"ג דוב ליאור שליט"א

רבה של קרית ארבע היא חברון וראש ישיבת ניר

בס"ד, יום כ"ו בטבת תש"ס.

הובא לפני הקונטרס הגדול על מלאכת חול המועד, להרב עזריאל אריאל, רבה של עטרת. עברתי על חלק ניכר מפרקי ה"י"ד" החזקה שלו, ושמחתי לראות מוצר מושלם וטוב. מגיע "ישר כוח" גדול לרב המחבר. מבין השורות ניכר גודל ההשקעה והעמל שהשקיע הרב המחבר באיסוף החומר ועיבודו, החל ממקורות התלמוד דרך כל ספרי הפוסקים, ראשונים ואחרונים, עד פוסקי זמננו. יש בו היקף רחב של כל השיטות לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. ראוי הספר הזה לעלות על שולחנם של מלכים, מאן מלכי רבנן. ואני סומך את ידי על דברי הקונטרס, ולא תצא חלילה תקלה מתחת ידו. והנני לברך בזה את הרב המחבר, שיפוצו מעיינותיו חוצה לזכות את הרבים.

הלוואי שנזכה עוד בדורנו לעלייה לרגל בחול המועד ולשמוח במרום הרים, מקום מקדשנו, במהרה בימינו.

החותם לכבוד התורה

דוב ליאור

מכתב ברכה

מאת הרב שלמה אבינר

רבה של בית אל וראש ישיבת "עטרת כהנים"

ישר כוחו של הרב עזריאל אריאל אשר כתב חוברת הדרכה לחקלאים בהלכות חול המועד, למען נקיים מצוות יישוב ארצנו בתכלית הכשרות, וודאי שדבריו היקרים יהיו לברכה

בברכת התורה

שלמה אבינר

הקדמה למעינים

בסייעתא דשמיא מוגשת לפניכם חוברת זו, העוסקת בהלכות חול המועד בחקלאות. הלכות חול המועד – קשות הן ללימוד, ועוד יותר – לביצוע. המודעות הציבורית לערכו של חול המועד כיום מועד, אינה גבוהה. רבים רואים את הימים הללו יותר כימי "חול" מאשר כימי "המועד". ומתוך כך ההרגל גורם לכך שהעבודה בימי חול המועד נעשית במקומות רבים כרגיל, ולכל היותר מצמצמים את שעות העבודה. תופעה זו היא כאובה ביותר בכל מיגזרי המשק, ובמיוחד בחקלאות.

החקלאות בארץ ישראל אינה פרנסה בלבד, אלא ערך, הנושא מצוות רבות. עבודה חקלאית, הנעשית תוך שמירה על מצוותיה של תורה, מבטאת בצורה הרבה יותר שלמה את הערך הגנוז בה. הדברים אמורים בעיקר ביחס למצוות המיוחדות לחקלאות, שהן המצוות התלויות בארץ; אך לא רק ביחס אליהן. שמירת הלכות שבת ומועד, ובתוך כך גם ימי חול המועד, בחיים החקלאיים, מבטאת גם היא את ייחודה של החקלאות היהודית באדמתה של ארץ ישראל. באמצעות השמירה על מצוות אלו זוכה החקלאי להיות "עובד אדמה" שאינו "עבד לאדמה", בבחינת "מלך לשדה נעבד". שמירה על הלכות חול המועד – תוך הקדשת חלק ניכר מימים אלו לעבודת ה' בצורותיה השונות: לימוד תורה, הקבלת פני רבו, שמחת החג עם בני המשפחה, עלייה לרגל וכדו' – מעצבת בצורה אחרת את חייו של החקלאי, כאיש קודש העובד את אדמת הקודש.

בענין חול המועד כתב הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו ה"ז):

שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג, עם שאר ימים טובים – כולם אסורים בהספד ותענית. וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב, הוא ובניו ואשתו ובניו בניו וכל הנלווים עליו, שנאמר: "ושמחת בחגך"... ישבכללאותהשמחה לשמוח הוא ובניו ובניו ביתו כל אחד כדאוי לו.

ובירושלמי נאמר (מ"ק פ"ב ה"ג):

כלום אסור לעשות מלאכה אלא כדי שיהיו אוכלים ושותים ויגעיים בתורה? עפ"י זה כתבו הכל-בו (סוף ס' ס, מובא במשנ"ב ס' תקל ס"ק ב) והארחות חיים (לר' אהרן מלוני"ל, הל' חול המועד סוף אות לד):

שכוונת השי"ת בנתינת המועדות – כדי להידבק באהבתו וביראתו ולעסוק בתורתו התמימה. וילמדו ליראה את השם הנכבד והנורא מן החכמים והחסידים העולים לראות את פני האדון ה' א-להי ישראל שלש פעמים בשנה.

ואמרו חז"ל במשנה (אבות פ"ג מ"א):

המבזה את המועדות (שעושה בהן מלאכה) ... – אין לו חלק לעולם הבא¹.

1. וכן מובא בסנהדרין (צט ע"א). לדעת מחזור ויטרי, רבנו יוסף יעבץ ("החסיד יעבץ" שם מט"ו)

וכאן המקום להביא את דבריו של המג"א (סי' תקל ס"ק א), המביעים את ההתייחסות הראויה לקדושת ימי חול המועד:

כתב התניא: "חייב לכבדו במאכל ומשתה ובכסות כשאר יום-טוב".
ומהרי"ל לבש הקט"א ומרו"ן של שבת...
ובמשנה (רפ"ד דסוכה) אמרו: "ההלל והשמחה – שמונה ימים". ועי"ש. ובסי'
קפח (סעי' ז) משמע דדי באכילת פירות. ומ"מ נראה לי, לכתחילה מצוה
לאכול פת.

וכן כתב בעל "ערוך השלחן" (סי' תקל סעי' ז):
חול המועד – הוי חיוב לכבדו קצת במאכל ומשתה ובגד שאינו של חול.
ולדעת הרע"ב (בפ"ג דאבות), הא דתנן: "המחלל את המועדות" – אחוה"מ
קאי, עי"ש.
ואם כי אינן כשבת ויו"ט, מ"מ עדיף מחול בעינין. וכן המנהג, שהמפה תהיה
מונח על השלחן כל ימי חול המועד כביום-טוב...
ואסור להתענות בהם, ואין חיוב לאכול פת דווקא. ומ"מ יש לאכול פת, דהוי
יותר דרך כבוד.
ויש לחכם לחזק את האיסור מלאכה אם יש לו כוח...

יישומן של הלכות חול המועד בחיים המודרניים – קשה הוא שבעתיים מאשר
בימי קדם. המערכת הכלכלית בעידן זה היא עתירת הון ורוויית תחרות קשה. ואם
שמירת שבת נעשתה קלה יותר, עקב מעבר לשבוע עבודה מקוצר בכל העולם
המערבי, הרי שביתה בחול המועד הפכה להיות קשה יותר מבחינת משמעותה
הכלכלית. הכלכלה המודרנית גם מציבה בפנינו שאלות חדשות בהגדרת "דבר
האבוד". המושגים "נכס", "רווח", "הפסד", "נזק" וכדו' – כבר אינם מושגים
העוסקים בחפצים ממשיים אלא במושגים וירטואליים ומופשטים (כמו: מוניטין, שימור
לקוח, קדימות בשוק וכדו'), שיש צורך להגדירם מחדש מבחינה הלכתית. גם המושג
"טירחה" שינה את משמעותו כאשר עבודה רבה נעשית באמצעות מכשירים
משוכללים, וכדי לבצעה, האדם אינו מקדיש מאמץ פיסי אלא זמן בלבד.
שאלות עקרוניות אלו, ורבות אחרות, הביאו אותנו לכתובת חוברת זו,
העוסקת בהלכות חול המועד בהתיישובות החקלאית.

בעבודתנו נעזרנו רבות בחיבורים שנכתבו לפנינו. הלוא הם – שמירת שבת
כהלכתה (חלק ב', להרה"ג יהושע י. נויבירט), ספר "חול המועד כהלכתו" (להרב יקותיאל פרקש),

והרע"ב, הכוונה היא לחול המועד. וכן במכות (כג ע"א) ובפסחים (קיח ע"א): "המבזה את
המועדים (רש"י, רשב"ם: חולו של מועד) – כאילו עובד עכו"ם". וכך מובא במג"א (סי' תקל ס"ק
א). לעומת זאת עי' רמב"ם (הל' יו"ט פ"ו הי"ז); מהר"ל (דרך חיים שם); תפא"י (אות עא); -
מהם משמע שהכוונה ליו"ט.

וספר "חיכו ממתקים" (להרב אבנר זדה). אלא שמטבע הדברים עוסקים חיבורים אלו בעיקר בשאלות הנוגעות לתושבי העיר, בעוד שהשאלות הנוגעות לחיי החקלאיים נתבררו בתמציתיות רבה, ובהתייחסות ישירה למה שנכתב ברמב"ם ובשו"ע, תוך מיעוט התייחסות לשאלות העולות בחקלאות המודרנית. זכות ראשונים התגלגלה לידו של הרב שלמה אבינר, שכתב בירור יסודי ומקיף על הלכות חול המועד בחקלאות ("מהלכות חול המועד בהתיישובות", שנדפס בקובץ "תחומין" ח"ג, וחזר ונדפס בקובץ זה, נספח א'), ובו נעזרנו רבות. עבודה ראשונית נעשתה במכון "התורה והארץ" על ידי הרב יגאל הדאיה, רב המושב גדיד שבגוש קטיף (נדפסה בחוברת "אמונת עתיד" גליון 19), וחיבור זה ממשיך את העבודה שהוא החל בה.

בכתיבתו של חיבור זה התייעצתי עם רבותי. בראשם – אמו"ר, הרה"ג יעקב אריאל שליט"א, ועמו – מרן הראש"ל צ, הגר"מ אליהו שליט"א, הרה"ג יהושע י. נויבירט (שכמה ממכתביו אלי מופיעים בנספחים) והרה"ג דוב ליאור. כמו כן עברו על הדברים והעירו את הערותיהם הרבות – הרה"ג אביגדור נבנצאל, רבה של העיר העתיקה בירושלים, והרב יהודה עמיחי, ראש המחלקה ההלכתית במכון התורה והארץ, שהערותיהם מעטרות את החוברת לכל ארכה. תודתי נתונה לכולם.

החיבור עצמו מחולק למספר חלקים. השער הראשון עוסק ביסודות של הלכות חול המועד. השער השני – במהלך הגידול החקלאי. והשער השלישי – בנושאים שאינם עבודת אדמה, אבל נוגעים במישרין לחקלאות. בסוף החיבור – נספחים, ובהם בירורים נרחבים בשאלות שונות: חלקן שאלות עקרוניות, וחלקן שאלות מעשיות, שדרך מתבררים יסודות עקרוניים. הנספחים מופיעים עפ"י הסדר הכרונולוגי של הופעתם בקבצים שונים.

בסיומם של דברים, עלי לדרוש בשבחה של אכסניא, ושתיים הן האכסניות: האחת – מכון "התורה והארץ", שהטיל עלי את מלאכת הכתיבה ולקח על עצמו את עמל ההוצאה לאור. והשניה – קהילת היישוב עטרת, בה זוכה אני לשמש כ"עבד לעם קדוש על אדמת הקודש". רבים מבירורי ההלכה המופיעים בחוברת זו, נתבררו בדיבוק חברים ובפלפול התלמידים במסגרת שיעורי תורה שהתקיימו ביישוב.

יזכנו הקב"ה לראות בבניינה של ארץ קדשנו בכל מרחביה, על אדני תורתנו הקדושה בכל חלקיה, ככתוב (יחזקאל לו ח"ב):

ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא. כי הנני אליכם, ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם. והרביתי עליכם אדם, כל בית ישראל כלה, ונושבו הערים והחרבות תבנינה. והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו, והשיבותי אתכם כקדמותיכם והיטיבותי מראשתיכם, וידעתם כי אני ה'. והולכתי עליכם אדם, את עמי ישראל, וירשו; והייתלהם לנחלה, ולא תוסיף עוד לשכלם.

ונזכה להשתתף בתחייתה של האומה בתורתה על אדמתה.

עזריאל אריאל, ניסן תש"ס, עטרת ת"ו

פרק א — עקרונות מלאכת חול המועד

יסודות ההלכה

א. בענין חול המועד¹ כתב הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו הכ"ב):
 ימים שבין ראשון לשביעי של פסח וראשון ושמניי של חג הסוכות... הם
 הנקראים חולו של מועד, ונקראין מועד... וחייבים הם בשמחה².
 לכן יש לכוון את החיים כך שימי חול המועד יהיו מוקדשים לשמחת החג³,
 ללימוד תורה⁴ ולעלייה לרגל⁵, ולא תיעשנה בהם אלא המלאכות ההכרחיות
 ביותר⁶.

ב. בענין מלאכה בחול המועד כתב הרמב"ם (הל' יום טוב פ"ז ה"א):
 חולו של מועד, אף על פי שלא נאמר בו "שבתון" – הואיל ונקרא
 'מקרא קודש' והרי הוא זמן חגיגה במקדש – אסור בעשיית מלאכה,
 כדי שלא יהיה כשאר ימי החול שאין בהן קדושה כלל. והעושה בו
 מלאכה האסורה – מכין אותו מכת מרדות, מפני שאיסורו מדברי
 סופרים. ולא כל מלאכת עבודה אסורה בו כיום טוב, שסוף הענין
 שנאסרו בו כדי שלא יהיה כיום חול לכל דבר. – לפיכך יש מלאכות
 אסורות בו ויש מלאכות מותרות בו.
 ולדעתו, מלאכת חול המועד אינה אסורה אלא מדרבנן⁷.

1. ועי' עוד בשש"כ (פרק סו סעי' א-ה ובהערות).
2. ועי' רמב"ם (פ"ו הי"ז).
3. עי' משנ"ב (סי' תקכט ס"ק טז); שש"כ (פרק סו סעי' א).
4. מרדכי (מ"ק פ"ב סי' תתנג בהג"ה) בשם האגודה; מאירי (תהילים פרק עה פס' ג). ועי' פלא
 יועץ (ערך: חול המועד); "חיכו ממתקים" (פרק א הע' א).
5. בענין "הקבלת פני רבו" בהתיישבות, עי' מאמר הרב שמואל דוד ("תחומין" ח"ג עמ' 107-112).
 ועי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק א סעי' כח).
6. עי' ר"ן (לר"ף תענית דף ב ע"א ד"ה ואיכא); "עיר הקודש והמקדש" (ח"ג פרק טו סי' ה); שו"ת
 יחוה דעת (ח"א סי' כה); "חוה"מ כהלכתו" (פרק א סעי' כט); "מבקשי תורה" (ח"ב עמ' תשנה).
 וראה במקורות שהובאו בהקדמה למעיינים.
7. וכן דעת בעלי התוס' (מ"ק ב ע"א ד"ה משקין) ועוד: עי' ב"י (סי' תקל).
 החי"א (כלל קו סעי' א) כתב שאף לדעה זו החמירו חכמים בעונשו, ומדבריו יש ללמוד שיש
 מקום להחמיר בספיקות. ובבה"ל (ד"ה ומותר) כתב לסמוך על הדעה המקילה רק במקום צורך
 גדול (וכן במשנ"ב, סי' תקלו ס"ק י, כתב להחמיר). בילקוט יוסף (עמ' תקד-תקה סעי' ה) כתב
 לסמוך על הדעה המקילה בכל מקרה. ובס' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' ו) כתב שלדעת רוב
 הפוסקים מלאכת חוה"מ אסורה אך מדרבנן.

אולם לדעת פוסקים אחרים, איסורי המלאכה בחול המועד⁸ (או חלק מהם)⁹ הם מן התורה¹⁰.

ג. ככלל, נאסרו בחוה"מ כל המלאכות שנאסרו בשבת וביום-טוב¹¹, פרט למספר מלאכות¹²:

1. הבערה¹³ וכיבוי¹⁴.

2. הוצאה מרשות לרשות¹⁵.

8. שיטת רש"י (מ"ק ב ע"א ד"ה משקין; דף יג ע"א ד"ה משום) וסיעתו (מובאת בב"י שם). וכן משמע מדברי הרמ"א (סי' תקל סעי' א בהג"ה, עפ"י הבנת המג"א, ס"ק א, והגר"א, ד"ה לפי).

9. לדעת הרמב"ן (מובא בנמוק"י לרי"ף מ"ק דף א ע"א ד"ה גמ'; ועי' ח' הרמב"ן ע"ז כב ע"א ד"ה (הא) וסיעתו (מובאת בב"י שם), מלאכות הנעשות לצורך המועד או שיש בהן משום "דבר האבד" - לא נאסרו כלל מן התורה, וכן פסק הב"ח (ד"ה חול). וכן יש להסיק מדברי המג"א (ס"ק א), הגר"א (סעי' א ד"ה לפי) וערוה"ש (סעי' ג). ואף המשנ"ב (בה"ל ד"ה ומותר) נוטה להורות כשיטה זו.

סיכום השיטות בנושא, עי': ב"י (סי' תקל); שד"ח (ח"ט עמ' 46-49, מע' חול המועד אות טו"ב); משנ"ב (ס"ק א ובה"ל ד"ה ומותר); שש"כ (פרק סו הע' טז); אנציקלופדיה תלמודית (חי"ג עמ' קד-ק); ילקוט יוסף (עמ' תקד סעי' ה והע' יא-יד); "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' ג-ו). ועי' מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות ב).

10. וצ"ע אם זהו איסור "עשה" או "לאו". ראה מאמרנו: "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות א).

11. שש"כ (פרק סח הע' פג) עפ"י אשל אברהם (בוטשאטש, סי' תקלז סעי' א) ופמ"ג (סי' תקלז, מש"ז ס"ק ג); "מבקשי תורה" (סי' קכה סעי' ב). וכך משמע מהח"א (כלל קו-קיד, ובעיקר כלל קי סעי' יא) והמשנ"ב (סי' תקלו סעי' א, בה"ל ד"ה ומותר; סי' תקלט סעי' ה ד"ה אינו; סי' תקמז ס"ק כה). וראה בהרחבה במאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, בעיקר אות א).

12. היינו מלאכות שאין בהן שום טורח ומאמץ: כ"כ בס' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' ט), והוסיף שהגדרת האיסור היא: טירחה ומשך זמן, ומקורו באשל אברהם (בוטשאטש, סי' תקלז, תקמ). ועי' שש"כ (פרק סו הע' קמה, פרק סח הע' פג). וראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות א, אות ג/1-6).

13. מועדים וזמנים (ח"ד סי' רחצ, מובא בשש"כ פרק סח הע' ק); הגרש"ז אויערבך (שם הע' קו). ואילו לדעת האשל אברהם (בוטשאטש, סי' תקלז סעי' א) לא התיירו הבערה אלא לצורך המועד (לשיטתו לעיל הע' 11). וכן דעת העמק ברכה (הל' חוה"מ אות א). הגרש"ז אויערבך (מובא בס' "חוה"מ כהלכתו" פרק ב הע' כה) הורה שהבערה באמצעות גפרור, שאין בה שום שיהוי, לא נאסרה כלל. וראה מאמרנו: "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות ב/5).

14. "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' ט והע' כה), וכתב בטעם ההיתר שכיבוי הוא משאצל"ג (ראה לקמן סעי' י).

15. כ"כ בשש"כ (פרק סח סעי' כו והע' ק, קו) עפ"י המאירי (מ"ק יח ע"ב ד"ה אין כותבין). מאידך גיסא משמע מהמשנ"ב (סי' תקלו סעי' א, בה"ל ד"ה ומותר) שהוצאה שלא לצורך כלל – אסורה בחוה"מ. וכ"כ ה"עמודי אור" (סי' לה) בדעת הר"ף, שהכשיר סוכה שע"ג מבוי גם בימי חוה"מ,

3. יציאה מחוץ לתחום¹⁶.
 ויש אומרים שמה שנאסר בחוה"מ הוא כל פעולה שיש בה טירחה ופגיעה בשמחת המועד¹⁷.
 ד. גם המלאכות האסורות בשבת וביו"ט מדרבנן נאסרו בחוה"מ¹⁸, פרט לטלטול מוקצה¹⁹ ועוד כמה דברים²⁰. ויש מי שאומר שמלאכות שנאסרו בשבת וביו"ט מדרבנן – אך אין בהן טירחה (כגון: התרת נדרים), או שנאסרו רק מגזירה שמא יבוא לעבור על איסורי תורה (כגון: רכיבה או נגינה) – לא נאסרו בחול המועד²¹.
 ה. פעולה שיש בה טירחה מרובה – אסורה בחול המועד, גם אם אין בה משום מלאכה בשבת וביום טוב²². ויש להימנע גם מפעולה שאין בה טירחה, כאשר היא נעשית מספר גדול של פעמים במשך זמן ממושך²³.

- מטעם "מיגו". ועיי' אנציקלופדיה תלמודית (חי"ג עמ' קיב הע' 111); מועדים וזמנים (ח"ד סי' רחצ); "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' ט); פסקי הגרי"ש אלישיב ("מבקשי תורה" עמ' תעא סעי' נו). וראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות ג/4).
 16. רש"י (חגיגה יז ע"ב ד"ה ופנית); ארחות חיים (הל' חוה"מ סעי' ד); שש"כ (פרק סח סעי' כו והע' קה). ואילו המנ"ח (מצוה שכג ס"ק ב) כתב שלסוברים שהמלאכות אסורות מה"ת יש בחוה"מ גם איסור "תחומין". ועיי' "מבקשי תורה" (סי' קיד). וראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות ג/9).
 17. דעת החזו"א וה"משרת משה". וכן משמע מדברי הראשונים: רש"י, הרא"ש, הרמב"ן והריטב"א. וראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז).
 18. שש"כ (פרק סח סעי' כו).
 19. ד"מ (סי' תקמד ס"ק ב); שש"כ (שם והע' קא).
 20. שש"כ (שם), כגון: איסורי "ממצוא חפצך ודבר דבר", הפרשת תרומה, נגינה ועוד.
 21. "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' טז-יז; ביאורים שם ס"ק ט). ועיי' מאמר הרב שלמה זלמן גרוסמן ("מבקשי תורה" סי' קיח אות ג).
 22. "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' כו); "לוח פתחי מועד" ("מבקשי תורה" סי' קכה סעי' ד). וכך הורה אמו"ר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א. וראה מאמרנו "הזרעת בהמה בחול המועד" (לקמן נספח ח, אות ג).
 23. "חוה"מ כהלכתו" (פרק ו הע' כח) בשם הגרש"ה ואזנר. וכך הורה הרה"ג דוב ליאור שליט"א. וכן עולה מדברי שו"ת באר משה (ח"ז סי' מא, מובא בשו"ת יביע אומר ח"ח או"ח סי' מח אות ג) שיש בדברים אלו משום זלזול במועד. וראה לקמן (סעי' טו). לעומת זאת עיי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ב שאלות 3, 13; סי' ד שאלות 9, 11).
 ועיי' תוס' (מו"ק יט ע"א ד"ה וטוה) שאסרו כתיבה אפילו באותיות הפוכות, שאינן כתב, משום טירחה; ולמרות שבכל אות בנפרד אין טירחה משמעותית. אלא שההלכה לא נפסקה כך (שו"ע סי' תקמה סעי' ג).
 ועיי' רמב"ן (ויקרא כג כד) שכתב שהעושה מלאכה כדרכו בשבת, ביו"ט או בשמיטה – אף שלא עשה אף אחת מאבות המלאכה שנאסרו – עובר בעשה של "שבתון"; אך הוציא בפירוש את חול

תנאים לאיסור

- ו. המלאכות שנאסרו בחול המועד, אסור גם לומר לגוי שיעשה אותן²⁴.
- ז. באופן עקרוני, המסחר אסור בחול המועד, אא"כ ישנן סיבות מיוחדות להתיר²⁵.
- ח. במקרים רבים אסור ליטול שכר על מלאכה הנעשית בחול המועד, אף אם נעשתה בהיתר²⁶.

תנאים להיתר

- ט. חמישה עניינים הותרו בחול המועד²⁷:
 1. דבר האבד²⁸.
 2. צורכי אוכל נפש²⁹, ובכלל זה צרכי הגוף³⁰.
 3. פועל שאין לו מה לאכול בחג³¹.
 4. צורכי רבים³².
 5. שאר צורכי המועד, אם הם נעשים במעשה הדיוט³³.
- י. מלאכה שניכר שהיא נעשית בחול המועד בהיתר — מותרת גם אם כתוצאה ממנה נעשית בהכרח גם מלאכה אסורה (דבר שאינו מתכוון בפסיק

המועד מכלל זה.

24. שו"ע (סי' תקמג סעי' א); שש"כ (פרק סח סעי' לג). וראה לקמן פרק ג (סעי' יד/2) ופרק יד (סעי' ב).
25. ואסרו מלאכה ע"י גוי, גם אם מלאכה זו נאסרה רק משום שיש בה טירחה: "חוה"מ כהלכתו" (פרק י' הע' ג).
26. עי' שו"ע (סי' תקלט); שש"כ (פרק סז סעי' כב-לה). וראה לקמן (פרק ד).
27. שו"ע (סי' תקמב סעי' א), משנ"ב ובה"ל (שם). וראה לקמן פרק יד (סעי' טו-יט).
28. משנ"ב (סי' תקל ס"ק א); שש"כ (פרק סו סעי' ג).
29. שו"ע (סי' תקלז סעי' א).
30. הגדרת "דבר האבד" עי' אנציקלופדיה תלמודית (ח"ו עמ' תקטז ואילך, ערך: דבר האבד). וראה לקמן (פרק ב).
31. שו"ע (סי' תקלג). וראה לקמן (פרק י).
32. עפ"י שו"ע (סי' תקמו סעי' ה).
33. שו"ע (סי' תקמב סעי' ב). וראה לקמן פרק יד (סעי' ב).
34. שו"ע (סי' תקמד סעי' א). וראה לקמן (פרק ג).
35. שו"ע (סי' תקמ סעי' א, ה, ו). וראה לקמן (פרק ג).

רישא³⁴, ובלבד שכוונתו ניכרת³⁵. ובשעת הדחק יש מקום להתיר באופן כזה גם "מלאכה שאינה צריכה לגופה"³⁶.
 יא. יש ספק אם אדם מצווה על שביתת בהמתו בחול המועד³⁷.
 יב. מלאכות הנעשות בגרמא³⁸ — מותרות בחול המועד³⁹ אם אין בהן טורח⁴⁰.

34. עי' מ"ק (ד ע"ב ורש"י ד"ה שלופי); רמב"ם (הל' יר"ט פ"ח ה"ב); שש"כ (פרק סו הע' קפא; פרק סח סעי' לא); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' יח-כא) עפ"י מ"ק (י ע"ב) ושו"ע (סי' תקלז סעי' ח-י). וראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות 10).
35. משנ"ב (סי' תקלז ס"ק לד); שש"כ (שם); "חווה"מ כהלכתו" (שם). ועי' "מדריך שמיטה לחקלאים" (תשנ"ד, פרק א סעי' טז והע' 31). וצ"ע אם ההיכר נדרש כדי להמחיש לעושה את כוונתו או שהוא נדרש מפני מראית העין.
36. שו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תשכז) בדעת הרמב"ם; שו"ת המבי"ט (ח"א סי' רנ), והתיר בצירוף שיקולים נוספים; "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' יח-כא) - לסוברים שמלאכת חווה"מ דרבנן. וגם כאן כוונתו של העושה צריכה להיות מוכחת. וראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות 11).
37. הב"י (סי' תצה ד"ה כתב הכלבו) הביא בשם הכל-בו (סי' נח) מחלוקת ראשונים בדין שביתת בהמתו ביר"ט, ונוטה להחמיר. וכן נקטו המג"א (סי' רמו ס"ק יב) והגר"א (סעי' ג ד"ה ודוקא). לעומת זאת, הרמ"א (סי' רמו סעי' ג בהג"ה) הורה לקולא. וכן דעת התו"ט (ביצה פ"ה מ"ח) והט"ז (סי' תצה ס"ק ג). ובמחה"ש (סי' תצה ס"ק ה) כתב בשם הפר"ח (ס"ק ג) שגם המתירים שביתת בהמתו ביר"ט אוסרים "מחמר" מן התורה.
- מתוך כך יש לעיין בדין שביתת בהמתו בחווה"מ: הב"י (שם) כתב בשם הכל-בו (שם), שאף אם אדם מצווה על שביתת בהמתו ביר"ט - הדבר מותר לכתחילה בחול המועד. אך המשנ"ב (סי' תקלו סעי' ב, בה"ל ד"ה ומותר) כתב בפשיטות שדינו של חווה"מ כיר"ט לענין שביתת בהמה. ועי' מנ"ח (מצוה שכג ס"ק ב) שתלה שאלה זו במחלוקת אם מלאכת חווה"מ אסורה מה"ת. וא"כ לרוב הפוסקים, הסוברים שמלאכת חווה"מ מדרבנן, אין דין שביתת בהמה בחווה"מ. ועי' שש"כ (פרק סח סעי' כו) שכתב להקל בחווה"מ הן בשביתת בהמתו והן במחמר. וכך הסיק בס' "חכו ממתקים" (סי' תקלו הע' ב). וכ"כ בס' "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' יד והע' לה), וכתב שמסתבר להתיר גם לסוברים שמלאכת חווה"מ מן התורה. וראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות 8).
38. מכיון שהקו המפריד בין "גרמא", "כוחו", "כוח כוחו", "אשו משום חציו" וכדו', הוא דק מאד - יש להיוועץ ברב בכל מקרה, כדי לוודא שהוא אכן גרמא. וראה מאמרנו "השקיה בחול המועד באמצעות מחשב" (לקמן נספח ה, אות ב).
39. כך הורה לי הרה"ג יהושע נויבירט שליט"א. וראה מאמרנו "השקיה בחול המועד באמצעות מחשב" (לקמן נספח ה, אות א), ובתגובתו של הרב יעקב אפשטיין (נספח ו אות ב). והגר"מ אליהו שליט"א הורה שגרמא אסורה בחול המועד.
40. אמר"ר, הרה"ג יעקב אריאל שליט"א, העירני שאמנם גרמא מותרת, אבל מלאכות שיש בהן טורח נאסרו בחווה"מ גם אם אין מקום לאוסרן מצד גדרי איסור מלאכה; וכדלעיל (סעי' ה).

יג. "ריבוי בשיעורין" – מותר בחול המועד⁴¹.

דרכי הפסיקה

יד. מכיון שהלכות חול המועד הן סבוכות – אין אפשרות להסיק מסקנות ממקרה אחד לשני; ולכן יש להיוועץ ברב בכל שאלה העולה על הפרק, ולהימנע מלקבל הכרעות הלכתיות באופן עצמאי⁴².

טו. כלל מרכזי בפסיקת ההלכה בחול המועד מופיע בערוך השלחן (סי' תקמד סעי' ז)⁴³:

ובכלל, צריכים לברוח מפני היתרים כאלו שיש בהם זלזול במועד.

41. ראה מאמרנו "השקיה בחול המועד באמצעות מחשב" (לקמן נספח ה, אות ה) ומאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות ד).

42. שש"כ (פרק סו סעי' ד) עפ"י מו"ק (יב ע"א). וצ"ע, שכן שתי הדוגמאות המובאות בגמרא נפסקו להלכה עפ"י אותם עקרונות, ועפ"י זה אין יסוד למסקנה הנובעת מהניגוד שביניהן.

43. מובא בשש"כ (פרק סו סעי' ד). ועי' שו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' נב); שו"ת באר משה (ח"ז סי' מא, מובא בשו"ת יביע אומר ח"ח או"ח סי' מח אות ג).

פרק ב — מלאכת "דבר האבד"

הקדמה

א. מותר לעשות מלאכה בחול המועד כדי למנוע הפסד, ומצב זה נקרא "דבר האבד"¹. "דבר האבד" הוא "כל דבר שבני אדם חושבים אותו להפסד וטורחים בו משום כך"².

הגדרת "דבר האבד"

- ב. מלאכת "דבר האבד" מותרת גם אם הדבר אבוד רק לאדם אחר³.
 ג. "דבר האבד" — פירושו הפסד של דבר הקיים כעת בפועל, ולא הפסד של דבר עתידי, הנמצא בכוח⁴ (כפי שיתבאר לקמן). ולכן אין לעשות מלאכה גמורה (היינו: שאיסורה מן התורה או שיש בה טורח משמעותי)⁵ כדי למנוע הפסד של רווח עתידי, גם אם הוא רווח גדול⁶.
 ד. אם צפוי הפסד של רווח עתידי — מותר לעשות מלאכה שאינה גמורה⁷.

1. שו"ע (סי' תקלז סעי' א); שש"כ (פרק סז סעי' א). ועי' אנצ"ת (ערך: דבר האבד, ח"ו עמ' תקטז ואילך). טעם ההיתר הוא "כדי שלא יצטער על אבידתו ויימנע מלימוד תורה ומשמחת החג" (שש"כ פרק סו הע' א בשם הריטב"א והא"ר).
2. רמב"ן (סוף פסקי דיני מלאכת יו"ט וחובה"מ; מובא במשנ"ב, סי' תקלז ס"ק א, ובשש"כ פרק סז סעי' א). לאור זה יש לומר שנזק שאדם אינו מתחשב בו כאשר הוא צריך לוותר על מסיבה משפחתית, טיול וכדו' – אינו נחשב "דבר האבד".
3. שו"ע (סי' תקמב סעי' א ברמ"א); משנ"ב (ס"ק ד); שש"כ (פרק סז סעי' ג); "חובה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' נה).
4. בה"ל (סי' תקלג סעי' ג ד"ה אסור); שש"כ (פרק סז סעי' יט). ועי' אנצ"ת (עמ' תקטז); מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ב סעי' ו). וראה לקמן (סעי' ו).
5. ראה לקמן (הע' 8).
6. שד"ח (ח"ב עמ' 282, פאת השדה, מערכת ה' סי' ב ד"ה הן אמת); שש"כ (פרק סז סעי' יט והע' צו); "חובה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' מג).
7. שש"כ (פרק סז סעי' יט-כ).

(דהיינו: מלאכה דרבנן הנעשית בטרחא מועטת)⁸, אם יוציא חלק מן הרווחים לשמחת החג⁹.

ה. דבר שכל מחייתו של האדם תלויה בו – יש אומרים שנקרא "דבר האבד" ולא "מניעת רווח"¹⁰. ולמעשה ניתן לסמוך על דעה זו רק אם המלאכה נעשית ע"י גוי¹¹.

ו. פעולות שבלעדיהן הגידול או העסק יאבד את רווחיותו ויישא הפסדים – יש אומרים שגם הן כלולות בהיתר של "דבר האבד"¹², וניתן לסמוך על כך בשעת הדחק.

8. כ"כ הפמ"ג (סי' תקלג, א"א ס"ק ו; סי' תקלז, מש"ז ס"ק ג). לדעת החזו"א (סי' קלה בסופו, ד"ה רא"ש) הדבר תלוי באיכותה של הטיחא ולא באיסור תורה ואיסור דרבנן. ובש"כ (שם) פסק עפ"י הבה"ל (סי' תקלט סעי' ה ד"ה אינו) שהדברים אמורים בכל מלאכה שאיסורה מדרבנן. וצ"ע, שכן המשנ"ב דיבר על סחורה, שהקלו בה יותר (שם ס"ק ו), ולא התיר אלא בקושי. ובס' "חזו"מ כהלכתו" (פרק ב, ביאורים ס"ק יב) כתב שלא התירו משום כך אלא סחורה. וראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות 14/ג).
9. בשש"כ (פרק סז סעי' יט-כ והע' קי) כתב שאם מדובר ברווח מועט, ההיתר אמור רק לשם צרכים כאלה שלא יכול היה להרשותם לעצמו אילו לא ירוויח את הסך המדובר; ואילו כאשר מדובר ברווח גדול, די בכך שיוציא חלק מהרווחים לתוספת שמחה בחג.
10. כ"כ לענין סחורה: מחה"ש (סי' תקלט ס"ק ו); ערוה"ש (עי' טו); משנ"ב (ס"ק כד; בה"ל סעי' ה ד"ה ואפילו); כף החיים (אות לו); שש"כ (פרק סז הע' קכא).
- הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ב סעי' ה והע' 18) כתב בשם הרה"ג בן ציון פריימן זצ"ל להתיר מטעם זה גם מלאכה גמורה. וראה מה שכתבנו על כך לקמן (נספח י אות א).
11. עי' אורח משפט (סי' קלו), שהתיר חרישה ע"י גוי, כדי שלא להפסיד עונה חקלאית. וראה לקמן (נספח י).
12. לדעת הרה"ג יהושע י. נויבירט (ראה לקמן, נספח ג סי' א/1), אין זה "דבר האבד", כל זמן שגוף הנכס אינו נפגע או מאבד מערכו. לעומת זאת הורה הגר"מ אליהו שליט"א שחוסר אפשרות להחזיר את ההשקעה נחשב כ"דבר האבד". אך מסתבר שלדעתו, ירידה ברווחיות אינה נחשבת כ"דבר האבד", כל זמן שיש כיסוי להשקעות. והרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ב סעי' 1/ו והע' 20; חלק ב סי' ב שאלה 1 והע' 66) כתב בשם הגר"א דאיערבך שליט"א שאם העסק יאבד את הכדאיות הכלכלית שלו, עד כדי כך שלא יהיה כדאי להשקיע בו בשביל אותו רווח – אף זה "דבר האבד". ועי' שש"כ (פרק סז סעי' יב והע' מ) בשם הגר"ש דאיערבך זצ"ל; ילקוט יוסף (עמ' תקי סעי' יד).
- וצ"ע אם ניתן לומר שמכיון שערכו של השטח או המפעל למכירה או החכרה מיידית ירד כתוצאה מאבדן רווחים עתידיים, הקיימים בכוח, נחשב אבדן הרווח לדבר האבד. שאלה זו מעשית מאד בגידולים הנמכרים "דמאן" לסוחרים. וראה לקמן (סעי' טו והע' 36). וצ"ע אם ניתן לסמוך על סברה זו גם בדברים שאינם עומדים כלל למכירה או להחכרה. בענין זה עי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ב סעי' 3/ו והע' 23-24).
- וכן צ"ע אם ההגדרה שנאמרה בשם החזו"א לגבי שביעית, ש"פסידא" הוא פחיתה של 1/6 ביחס לפדיון של שנה רגילה, שייכת גם כאן: עי' מדרין שמיטה לחקלאים (תשנ"ד, פרק ב הע' 12).

- ז. חוב הנושא קנסות או ריבית — נחשב כ"דבר האבד", ומותר לעשות מלאכה כדי להרוויח את האמצעים הנדרשים לשם פירעונו בזמן¹³.
- ח. עבודה העומדת לרדת לטמיון — אינה מוגדרת כ"דבר האבד", למרות שהושקע בה זמן עבודה של הבעלים; אבל אם הושקעו בה כסף או שווה כסף — הרי זה בכלל "דבר האבד"¹⁴.
- ט. הימנעות מלנצל נכס כלכלי שיש עליו הוצאות קבועות (כגון: דמי שכירות או מיסים) — יש אומרים שנחשבת כ"דבר האבד"¹⁵, ויש לסמוך על כך בשעת הדחק¹⁶.
- י. גם פעולות הבאות למנוע נזק שיבוא בעתיד מוגדרות כ"דבר האבד"¹⁷.
- יא. בענין פעולה הנעשית לשם חיסכון בהוצאות עתידיות — ישנם מספר חילוקי דינים. בענין זה יש להבחין בין הוצאות עסקיות, הבאות לשם הפקת רווחים, לבין הוצאות צריכה; וכן יש להבחין בין הוצאות קבועות וצפויות מראש לבין הוצאות שנגרמו עקב תקלות ומאורעות בלתי צפויים; כפי שיבואר לקמן¹⁸.
1. הוצאה עסקית צפויה מראש — יש אומרים שאינה נחשבת כהפסד אלא כהשקעה לשם רווח, ואין היתר לעשות מלאכה בעצמו בחול המועד כדי לחסוך בה¹⁹. ובשעת הדחק יש להקל²⁰.
2. הוצאה עסקית (אפילו אם באה באופן בלתי צפוי) שניתן לעשותה בחול המועד

13. בה"ל (סי' תקלט סעי' ה ד"ה אינו); שש"כ (פרק סז סעי' יא). ועי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ב סעי' ח).
14. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ב סעי' 1/2-1; חלק ב שאלה 1 והע' 66) בשם הגר"ד אויערבך.
15. ערוה"ש (סי' תקלג סעי' ג). וכ"כ באשל אברהם (בוטשאטש, סי' תקלט סעי' א) בענין בית מזיגה שהחוכר משלם עליו תשלום יומי; אך יתכן שדבריו אינם נוגעים לנד"ד, שהתשלום הוא שנתי או חודשי. ובילקוט יוסף (עמ' תקיא סעי' טז) התיר רק ע"י גוי. ועי' שש"כ (פרק סז הע' קכא). וראה לקמן פרק ה (סעי' יד) ומאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' א שאלה 1 והע' 63). בענין שכר פועלים, ראה לקמן פרק יד (סעי' י).
16. ועי' רא"ש (מו"ק פ"ב סי' א) שכתב שמותר להשקות שדה בית הבעל כדי לנצל מים שאח"כ לא תהיה אפשרות לקחת.
17. שש"כ (פרק סז סעי' ט). וראה לקמן פרק ז (סעי' ז).
18. עי' בהרחבה במאמרו של הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ב סעי' ז והע' 25-26). וראה לקמן (סעי' יז).
- ועי' שש"כ (פרק סח הע' קלט), שכתב שבאיסורי דרבנן אחרים הנוהגים בחוה"מ, מלבד מלאכת גוי, יש להקל לשם חיסכון בהוצאות עתידיות.
19. הרב שלמה אבינר (שם הע' 25 אות ז), עפ"י הדעה המחמירה לקמן (סעי' יז).
20. עפ"י הדעה המקילה לקמן (סעי' יז).

- במחיר נמוך מהרגיל — אין לעשותה בחול המועד כדי להימנע מהוצאות גדולות יותר לאחר מכן, אפילו ע"י פועלים נכרים²¹.
3. מלאכה שהצורך בה לא היה צפוי מראש, ובחול המועד ניתן לעשותה ללא הוצאות כספיות, ואילו דחייתה לאחר החג תגרום להוצאה מיותרת (כגון: חקלאי היכול לעשות בעצמו מלאכה חיונית בחול המועד, כך שלא יצטרך לשכור פועלים לאחר המועד) — מותר לעשותה בחול המועד כדי לחסוך בהוצאה²². ומן הראוי להחמיר²³.
4. הוצאה הנותנת תמורה מלאה להשקעה — אף אם אינה נחוצה לו כעת (כגון: להקדים רכישת ציוד חקלאי חדש במקום לתקן את הישן, שבכל מקרה יהיה צורך להחליפו כעבור זמן) — יש אומרים שאינה נחשבת כהפסד²⁴.
5. חיסכון בהוצאות צריכה מוגדר כ"דבר האבד"²⁵.
6. מי שאין לו מקורות מימון להוצאה הנוספת הנובעת מההימנעות מעבודה בחול המועד, ויהיה עליו ללוות לשם כך — מותר לו לבצע את אותה עבודה בחול המועד²⁶.

שיעור ההפסד

יב. היתר "דבר האבד" אמור גם בחשש סביר להפסד²⁷ (ויש אומרים שעדיף אז לעשות

21. עפ"י ח"א (כלל קו סעי' יב ונ"א ס"ק ו); משנ"ב (סי' תקמג ס"ק ב); חזו"א (או"ח סי' קלה בסופו, ד"ה שם פ"ב). ועי' תוס' (מו"ק י ע"ב ד"ה ובדבר) שכתבו שאסור לסוחר לקנות סחורה בחוה"מ, אף אם מחירה עלול לעלות אחר כך. ועי' מאמר הרב שלמה אבינר (שם; וכן חלק ב סי' ב שאלה 1 והע' 65). ועי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' ו והע' יח) שכתב להקל במלאכת "דבר האבד", שאמנם ניתן לדחותה לאחר המועד אך יהיה צורך לשלם עליה מחיר גבוה יותר. וראה לקמן פרק ד (סעי' יג והע' 25) ופרק יד (סעי' יב-יג).
22. הרב שלמה אבינר (שם, הע' 25 בסופה; וכן חלק ב סי' ב הע' 69) עפ"י הוראת הגרא"ד אויערבך.
23. עפ"י חזו"א (סי' קלה בסופו, ד"ה שם פ"ב). וראה לקמן (סעי' יז-יח) ובפרק יד (סעי' יג).
24. הרב שלמה אבינר (שם הע' 25 אות ו) עפ"י משנ"ב (סי' תקמב ס"ק י ושעה"צ ס"ק טז). וראה לקמן (סעי' טו).
25. הרב שלמה אבינר (שם) עפ"י: שו"ע (סי' תקלג סעי' ג); משנ"ב (ס"ק טז ושעה"צ ס"ק כז). ועי' תוס' (מו"ק י ע"ב ד"ה ובדבר): לדעה הראשונה, נראה שיש לחלק בין הוצאות עסקיות להוצאות צריכה. וכן דעת הרמב"ן (מובא בנמוק"י, לרי"ף דף ד ע"ב ד"ה ובדבר). ואילו מדברי הר"ר יוסף (בתוס' שם) עולה שאין לחלק, ובשני המקרים יש לאסור. וראה לקמן פרק ד (סעי' יג) ופרק יג (סעי' ה).
26. הגרא"ד אויערבך (מובא במאמרו של הרב שלמה אבינר שם, סעי' ז והע' 26).
27. משנ"ב (סי' תקלז ס"ק א ובה"ל ד"ה דבר האבד); כה"ח (אות ב); שש"כ (פרק סז סעי' א). ועי' באנצ"ת (ח"ו עמ' תקלו) ובמקורות המובאים בילקוט יוסף (ח"ה עמ' תקו הע' יז). ועי' נשמ"א (ס"ק א) שכתב שספק דבר האבד אסור (ולשיטתו, שמלאכת חוה"מ נחשבת כאיסור תורה).

את המלאכה ע"י גוי²⁸. ויש אומרים שבספק דבר האבד אין לעשות פעולות שיש בהן טירחה²⁹; אך אם הדבר אפשרי, יש לעשות את המלאכה בצינעא³⁰. ומ"מ אין להתחשב בחששות רחוקים להפסד.

יג. חשבונות ספקולטיביים — שיש בהם הסתברויות מנוגדות לרווח ולהפסד - אינם נחשבים כ"דבר האבד", גם אם כף המאזניים נוטה מעט לכיוון מסוים³¹.

יד. דין "דבר האבד" אמור גם בהפסד מועט³²; אבל במקרה כזה מותר לעשות מלאכה רק בשינוי או במעשה הדיוט³³.

טו. נזק קטן, באופן שעצם הדבר אינו נפסד (כגון: דחיית טיפול במנוע, המאיצה מעט את הבלאי שלו), אינו נחשב כ"דבר האבד"³⁴. והוא הדין לנזק הניתן לתיקון בנקל (כגון: חלודה, שלאחר החג ניתן יהיה להוריד אותה באמצעים פשוטים)³⁵. עם זאת, ירידת ערך של מוצר העומד למכירה נחשבת כ"דבר האבד" גם במקרים אלו³⁶.

לדעת הגרש"ז אויערבך (מובא בשש"כ פרק סז הע' ב), בדבר העומד למכירה - במקרים רבים ספיקו כוודאו, מפני שערכו יורד מיד עקב כך.

לדעת המהרש"ג (ח"ב סי' י ד"ה וכיון) גם מיעוט מצוי נחשב כדבר האבד. ובס' "חווה"מ כהלכתו" כתב שחשש סביר לנזק נקבע עפ"י הרגשתו ומידת דאגתו של האדם. ולדעת כה"ח (ס"ק ב), בחשש רחוק להפסד מותר רק ע"י גוי.

28. ח"א (כלל קו סעי' ה). ועי' "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' נד).

29. ספר החינוך (מצוה שכג).

30. חווה"מ כהלכתו (פרק ב סעי' עג).

31. עי' בתשובתו של הרה"ג יהושע נויבירט שליט"א בענין בציר ענבים בחווה"מ (לקמן נספח ג אות א/2); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' ט).

32. עי' אנציקלופדיה תלמודית (ח"ו עמ' תקטז). ועי' רש"י (הנדפס, מו"ק ב ע"א ד"ה משקין) שכתב: "לפי שהוא לו הפסד גדול", ומשמע שלא התירו בהפסד קטן. וראה לעיל (סעי' א).

33. שש"כ (פרק סז סעי' ב) עפ"י משנ"ב (סי' תקמ ס"ק ב); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' נ). אך יש לדחות את הראיה מהמשנ"ב, מפני ששם אין משמעות כלכלית לנזק.

34. רא"ש (מו"ק פ"א סי' יז) וכתב: "בשביל תוספת מעט קלקול לא נקרא דבר האבד"; משנ"ב (סי' תקמא ס"ק י; ועי' סי' תקלו ס"ק י, שם פסק שבהפסד מועט, כשעצם הדבר אינו נפסד, אינו נחשב דבר האבד למ"ד שמלאכת חווה"מ אסורה מדאורייתא, ואף במה שעומד למכירה); שש"כ (פרק סז סעי' יח); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' מז).

35. שש"כ (פרק סז סעי' יח).

36. עי' "חווה"מ כהלכתו" (פרק ח, ביאורים אות ו).

ועי' שו"ע (סי' תקלז סעי' יג) ומשנ"ב (סי' תקלו ס"ק י), שלעיתים אסרו גם בהפסד מועט. ועי' שש"כ (פרק סז הע' נג, סד).

תנאי ההיתר

טז. אסור להשאיר מלאכת "דבר האבד" בכוונה לימות חוה"מ; ואם "כיוון מלאכתו למועד" – ואפילו אם הדבר נבע מאי ידיעת ההלכה האוסרת לכוון מלאכתו למועד³⁷ – אסור לו לעשותה למרות שיש בה משום "דבר האבד"³⁸. אבל אם טעה בתכנון, שכח או נאנס, ומשום כך לא עשה את המלאכה לפני החג – מותר לו לעשותה במועד³⁹.

יז. מן הראוי להוציא הוצאות, ואף לשכור פועלים נוספים, כדי להספיק את כל העבודה הדרושה לפני החג, כך שלא יהיה צורך לעבוד בחול המועד⁴⁰. כמו כן יש להימנע מלעשות מלאכת "דבר האבד" בחול המועד כאשר ניתן לדחותה לאחר החג, אף אם אח"כ יצטרך לשלם יותר תמורת העבודה⁴¹. יח. לכתחילה יש להימנע מלבצע מלאכה בערב החג, אם תגרום לכך שיהיה הכרח לעשות אח"כ מלאכות בחול המועד לצורך דבר האבד⁴². אבל אם הדבר נחוץ – מותר⁴³.

37. שש"כ (פרק סו סעי' סעי' לט והע' קנב).
38. שו"ע (סי' תקלז סעי' טז, סי' תקלח סעי' ו); שש"כ (פרק סו סעי' לט, פרק סז סעי' ה). ובכה"ח (סי' תקלח אות א) הוסיף שאסור לכוון מלאכתו למועד גם בפעולה שאינה מלאכה כלל ולא נאסרה אלא משום שיש בה טירחה.
39. מדברי הראב"ד (מובא בנמוק"י לרי"ף מ"ק דף ב ע"א במשנה, ד"ה שלא שתו) משמע שמי ששכח או נתעצל בלא אונס – נחשב כמכוון מלאכתו למועד. הב"י (סי' תקלז ד"ה ומ"ש רבינו ודוקא) מביא פירושים אחרים ל"זרעים שלא שתו", ולכן אין מכאן ראיה. ולמעשה נפסק להקל בשש"כ (פרק סו סעי' לט) עפ"י שו"ע (סי' תקלח סעי' א); שעה"צ (סי' תקמ ס"ק כג).
40. חזו"א (סי' קלה בסופו, ד"ה שם פ"ב) עפ"י רא"ש (מ"ק פרק ב סי' א); הגרש"ז אויערבך (מובא בשש"כ פרק סו הע' קנג).
- לעומת זאת כ' באשל אברהם (בוטשאטש, סי' תקלט) שאדם אינו צריך לעשות תחבולות כדי שלא יהיה לו דבר האבד. וכ"כ בס' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב הע' קמג, פרק ט סעי' לב והע' עו) בשם הריטב"א (מ"ק יא ע"ב ד"ה ואירעו). וכן עולה מן ההגדרות שכתבנו לעיל (סעי' יא/3).
41. עפ"י חזו"א (שם). ועי' שש"כ (פרק סז ס"ק כא, לד). וראה לעיל (סעי' יא/3 ובהערות). ולמעשה נראה שאם יכול לעשות עתה בעצמו ואם ידחה את המלאכה לאח"כ יאלץ לשכור פועלים – מותר לו לעשות בעצמו; אך אם יאלץ בכל מקרה להוציא הוצאות, אלא שהדחייה תגדיל את ההוצאות – יש להחמיר.
42. כ"כ כה"ח (סי' תקלח ס"ק יט) והגרש"ז אויערבך (מובא בשש"כ פרק סז הע' יז, כא) עפ"י רש"י (גיטין מד ע"ב ד"ה ואם תמצו) והא"ר (סי' תקלח ס"ק ג). הגרש"ז הולך לשיטתו (פרק סו הע' קנג), שצריך אף להוציא הוצאות ולשכור פועלים לפני החג כדי שלא יצטרך לעבוד בחוה"מ (ראה לעיל סעי' יז). אך אם יש הפסד בדחייה, הורה הגרש"ז (שם) עפ"י השו"ע (סי' תקלט סעי' ט) שניתן להקל. ועי' "מבקשי תורה" (עמ' תנו/יב-יג אות א).
43. עי' מש"כ בשש"כ (פרק סז סעי' ז) עפ"י שו"ע (סי' תקלז סעי' א), ולדעתו מותר אף אם הפעולה

- יט. במצב המוגדר כ"דבר האבד" מותר לעשות מלאכה גם כאשר יש ספק אם יהיה בכוחה למנוע את הנזק.⁴⁴
- כ. לצורך "דבר האבד" מותר לעשות גם מלאכות המועילות בעקיפין, כגון: תיקון מכונות ומכשירים הדרושים לביצוע העבודה המותרת.⁴⁵

דרך ביצוע המלאכה

- כא. ככלל, יש להעדיף לעשות את מלאכת "דבר האבד" עפ"י סדר העדיפויות הבא:⁴⁶
1. פועל יהודי שאין לו מה שיאכל.⁴⁷

- הראשונה סובלת דיחוי. והולך לשיטתו (פרק סו סעי' לט והע' קנג) שאינו חייב להוציא הוצאות ולשכור פועלים לפני החג כדי שלא יצטרך לעבוד בחוה"מ. וראה לקמן פרק ה (סעי' ב).
- בשד"ח (ח"ט עמ' 30 ד"ה ומה) כתב שמותר לקנות סחורה בערב החג למרות שייאלץ להוביל אותה במועד בטורח מרובה. וכתב שאין זה כמכון מלאכתו למועד, ולא אסרו אלא כשהצורך נוצר לפני המועד ודחה את העבודה למועד. ע"ש.
- עוד יש להעיר, שישנם תנאים שבהם גם בחול המועד עצמו מותר לעשות פעולות שכתוצאה מהן יהיה צורך לעשות מלאכות של "דבר האבד". עי' שו"ע (סי' תקלט סעי' ט ומשנ"ב ס"ק ל); שש"כ (פרק סז סעי' ו והע' יט, קכט).
44. שו"ת מהרשד"ם (או"ח סי' כז) והתיר גם בספק הפסד וספק תיקון; שש"כ (פרק סז הע' ב); "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' נט).
- ועי' מג"א (סי' תקלו ס"ק ג); רעק"א (למג"א שם); משנ"ב (ס"ק יב), ונשאר בצ"ע למעשה. ולדעת הר"ן (לרי"ף מ"ק ב ע"א ד"ה שלא שתו) אין לתקן במועד נזק שכבר אירע לפני כן. וצ"ע מה הדין אם הדחייה תגרום לכך שהנזק יהיה בלתי הפיך.
45. כ"כ הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ג שאלה 6) עפ"י שו"ע (סי' תקלט סעי' ט) ומשנ"ב (ס"ק ל). וכן יש להביא ראיה מהשו"ע (סי' תקלז סעי' ה), שהתירו לתקן את מערכת ההשקיה לצורך השקיה בדבר האבד. ועל מה שאסרו לעשות אמת מים חדשה, כתב רש"י (ד ע"ב ד"ה הא) שהוא משום שיש בכך טירחה יתירה. ועי' חזו"א (שביעית סי' יז ס"ק כ).
- בס' "מבקשי תורה" (עמ' תשמג) נכתב בשם הגר"ש אלישיב שליט"א שמכשירי "דבר האבד" מותר לתקן רק במעשה הדיוט.
- ובשש"כ (פרק סו סעי' טז) הוסיף שאינו צריך לשאול או לקנות מכשיר אחר כדי שלא יצטרך לתקן בחוה"מ: עפ"י שו"ע (סי' תקמ סעי' ח) ומשנ"ב (ס"ק כח ושעה"צ ס"ק כד).
46. עי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' נד-נה והע' קלו-קלז) שעמד על כך שהיתר "דבר האבד" הוא "הותרה" ולא "דחוייה", ולכן, אם יכול לעשות בעצמו – אינו צריך להתאמץ כדי לעשות ע"י גוי. וכ"כ באשל אברהם (בוטשאטש, סי' תקלז סעי' א).
47. עי' לעיל (פרק א סעי' ה/3).
- העדפת יהודי כזה על גוי נדרשת גם מדין "וחי אחיך עמך": עי' רמב"ם (הל' צדקה פ"י ה"ז); שו"ת הרמ"א (סי' י); חוות בנימין (ח"א סי' כב).

2. פועל נכרי⁴⁸.
3. ע"י בעל הבית עצמו⁴⁹.
4. יהודי העובד בחינם⁵⁰.
5. יהודי העובד בשכר⁵¹.
- כב. מלאכת "דבר האבד" מותרת גם במעשה אומן⁵².
- כג. טירחה מרובה אסורה גם כשהיא נעשית לצורך דבר האבד⁵³, אא"כ מדובר בהפסד גדול במיוחד⁵⁴. ובכל אופן יש להשתדל לעשות את המלאכה בטירחה מועטה ככל האפשר⁵⁵.
- כד. לכתחילה, אם אפשר לעשות מלאכת "דבר האבד" בצינעא — אין לעשותה בפרהסיא⁵⁶; ובמיוחד יש להקפיד על כך בספק דבר האבד⁵⁷ ובדברים הנראים כזלזול במועד⁵⁸.
- כה. "אדם חשוב", שאחרים עלולים ללמוד ממנו להקל שלא כדין במלאכות

48. משנ"ב (סי' תקמב ס"ק ה, בה"ל ד"ה ודבר, שעה"צ ס"ק ח; בה"ל סי' תקלז סעי' טז ד"ה לבצרו); כה"ח (סי' תקלז אות עט); שש"כ (פרק סז סעי' ד).
49. אך אינו צריך להוציא הוצאות כדי לעבוד ע"י פועל שאין לו מה יאכל או ע"י גוי, מפני שהוצאות אלו הן בכלל "דבר האבד", אא"כ רוצה לקיים בכסף זה מצוות צדקה: עי' רמב"ם (הל' מתנ"ע פ"י ה"ז).
50. משנ"ב (שם); שש"כ (שם, ופרק סו הע' קסא). ובס' "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב הע' קמ) כתב שאין עדיפות לגוי על ישראל העובד בחינם.
51. שו"ע, משנ"ב ושש"כ (שם). ועי' בהרחבה בס' "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' נה). וראה לקמן פרק יד (סעי' טז).
52. שו"ע (סי' תקלז סעי' א); משנ"ב (סי' תקמב ס"ק ה); שש"כ (פרק סז סעי' ב); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' נ) והוסיף שאם אפשר יש לעשות בשינוי.
53. מו"ק (ב ע"א; ד ע"א); שו"ע (סי' תקלז סעי' ב). בענין עשיית מלאכה קלה בשטח גדול במשך זמן ממושך, כך שבסך הכל יש בה טירחה מרובה, ראה לעיל פרק א (סעי' ה).
54. "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' נא-נב) עפ"י משנ"ב (סי' תקלח ס"ק ו). ועי' ביאור הגר"א (סי' תקלז סעי' א ד"ה מיהו) שכתב שאין בזה כלל ברור, וככל שההפסד גדול יותר כך מותר לטרוח בשבילו יותר. וכ"כ הנמוק"י (לרי"ף מו"ק דף א ע"ב ד"ה תנו).
55. שו"ע (סי' תקלז סעי' א בהג"ה).
56. שו"ע (סי' תקלח סעי' ב); שש"כ (פרק סז סעי' ח); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' נג). אך אין צורך להקפיד על כך במלאכה שכולם עושים כמותה: ארחות חיים (סי' תקלד ס"ק א, מובא בשש"כ הע' כז). ובכך החיים (אות טז) הביא את מה שכתב הריטב"א (מו"ק יב ע"ב ד"ה תאנא) בשם הרמב"ן שבדבר שגופו אבד והפסדו ניכר - מותר אפילו בפרהסיא.
57. משנ"ב (סי' תקלז ס"ק א ובה"ל ד"ה דבר); שש"כ (פרק סז הע' כו). ועי' "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' כג).
58. ראה לעיל פרק א (סעי' טו).

בחול המועד — צריך להימנע מלעשות מלאכות בחוה"מ בפרהסיא, גם אם הן "דבר האבד"⁵⁹.

כו. העושה מלאכת "דבר האבד" אינו חייב להפסיק לאחר שעשה את המינימום הדרוש למניעת ההפסד, ומותר לו להמשיך ולעבוד כדרכו עד שיסיים; אבל אם כבר סיים, אסור לו לחדש את המלאכה⁶⁰. ויש להימנע מלהסתמך על היתר זה כאשר הדבר כרוך בטירחה מרובה⁶¹.

59. משנ"ב (סי' תקלז ס"ק נד).

60. רעק"א (לסי' תקלז סעי' א); שש"כ (פרק סז סעי' י, ועי' הע' כט). וראה לקמן פרק י (סעי' ד והע' 12).

61. עפ"י משנ"ב (סי' תקלז סעי' כז-כח).

פרק ג — צורך המועד, צורך רבים וצורך מצוה

יסודות ההלכה

- א. מלאכות הדרושות לצורך אוכל נפש או לצורך הגוף בימות החג — מותר לעשותן בחול המועד בדרך הרגילה.
- ב. מלאכות הנדרשות לשאר צרכי האדם בימות החג — מותרות רק במעשה הדיוט.
- ג. מלאכות הנעשות לצורך מצוה ולצורך רבים — לעיתים הן מותרות בדרך הרגילה ולעיתים הן מותרות רק במעשה הדיוט.
- ד. "מעשה הדיוט" הוא מלאכה הנעשית בדרך כלל ע"י אדם בלתי מקצועי¹ (שאינו מדקדק במלאכתו, אינו מאומן ואין לו ידע טכני מיוחד)², או כשהיא נעשית ע"י אדם מקצועי העושה אותה בשינוי בולט מאיכות העבודה הרגילה³.

צורך אוכל נפש

- ה. מותר לעשות כל מלאכה הדרושה לצורך אוכל נפש לימי החג⁴. בכלל זה גם החג האחרון והשבת הצמודה אליו⁵ (והוא הדין ליו"ט שני של גלויות בחו"ל)⁶.
- ו. מלאכה לצורך אוכל נפש מותרת גם לצורך מכירה ליהודים אחרים⁷ ואף בשכר⁸; אך אסורה לצורך גויים⁹. ולמעשה יש לסמוך על הפוסקים המתירים

1. שו"ע (סי' תקמא סעי' ה, ועי' משנ"ב ס"ק יד-טו); שש"כ (פרק סו סעי' לו).
2. עי' בהרחבה בס' "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' קמא-קנ). וראה מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ה).
3. שו"ע (סי' תקמא סעי' ה) ומשנ"ב (ס"ק טז); שש"כ (פרק סו סעי' לז).
- לענין מלאכה הנעשית לצורך רבים בטירחה מרובה, עי' תוס' (מו"ק ב ע"א ד"ה ומציינין); נמוק"י (לרי"ף דף ב ע"א ד"ה אבל; ואילו בד"ה לאקדוחי הביא את דעת הראב"ד הנוטה להקל בשאלה זו).
4. שו"ע (סי' תקלג סעי' א); שש"כ (פרק סו סעי' ו). והוא הדין למלאכה שסביר שתהיה נחוצה לצורך אוכל נפש במועד: "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' לה).
5. שש"כ (פרק סו סעי' ו); פסקי הגר"ש אלישיב ("מבקשי תורה" סי' קו סעי' טז) והוסיף שאם יש יום חול ביניהם – אסור. וראה לקמן פרק ד (סעי' ו) ופרק י (סעי' 3, ב, י).
6. שש"כ (פרק סו הע' כז).
7. משנ"ב (סי' תקלז ס"ק יד); שש"כ (פרק סו סעי' ח, מד, פרק סז סעי' כז).
8. בה"ל (סי' תקמב סעי' א ד"ה אפילו); שש"כ (פרק סו סעי' ח). ומה שנכתב שם שעדיף בחינם - אינו אמור בחקלאי עצמאי אלא בפועל שכיר. ראה לקמן נספח ד (אות א בסופה).
9. אין לעשות מלאכה ביו"ט לצורך אוכל נפש של גוי: שו"ע (סי' תקיב סעי' א). בענין חווה"מ כ"כ: חיי"א (כלל קו סעי' יא); כף החיים (סי' תקמב ס"ק ב); שש"כ (פרק סח סעי' י).

לעשות מלאכה בחול המועד לצורך אוכל נפש של יהודים שאינם שומרים שבת¹⁰.

ז. לצורך אוכל נפש מותר לעשות גם מלאכות גמורות¹¹; ואף אם אפשר היה לעשות אותן לפני החג¹². הדבר מותר גם בטירחה יתירה¹³.

ח. מותר לעשות את המלאכות הדרושות לצורך אוכל נפש גם אם יש בשוק מספיק תוצרת מאותו סוג¹⁴.

ט. מכשירי אוכל נפש (כגון: תיקון תנור אפייה) — מותרים גם הם¹⁵, ואפילו במעשה אומן¹⁶; ואילו "מכשירי מכשירים" — דהיינו: שאינם מכשירים בעצמם את המזון לאכילה (כגון: תיקון רשתות דיג או סולמות) — לא הותרו אלא במעשה הדיוט¹⁷.

י. "מכשירי אוכל נפש" — יש לעשות לפני החג. ואם דחה את הטיפול בהם בכוונה לימי חול המועד — אין לעשותם או לתקן אותם במועד אלא בשינוי¹⁸.

לז); "חזה"מ כהלכתו" (פרק ז סעי' נד). והחכמת שלמה (סי' תקל בסופו) מתיר. וראה בהרחבה לקמן נספח י.

10. ראה לקמן נספח י. ועי' משנ"ב (סי' תקיב ס"ק ב).

11. משנ"ב (סי' תקל ס"ק א, סי' תקלג ס"ק ד, סי' תקלז ס"ק טו ושעה"צ ס"ק מח); שש"כ (פרק סו סעי' ח). ועי' שו"ע (סי' תקלז סעי' טו) המחלק בין צורך יחיד לצורך רבים כאשר מדובר במלאכות שיש בהן משום "אוושא מילתא".

12. שו"ע (סי' תקלג סעי' א).

ומותר אף לכוון מלאכתו למועד לכתחילה: חי"א (כלל קו סעי' ב); שש"כ (פרק סו סעי' ט). וכך נראה מדברי הגר"א (סעי' א ד"ה אפילו). ומדברי הפמ"ג (א"א ס"ק א) משמע שאסור (עי' "חזה"מ כהלכתו" פרק ב הע' יא).

13. מו"ק (ד ע"ב) ותוס' (ד"ה מדליון); משנ"ב (סי' תקלז ס"ק טו).

14. מאמר הרה"ג יהושע י. נויבירט (לקמן נספח ג). ועי' שש"כ (פרק סו סעי' י).

15. שו"ע (סי' תקמ סעי' ז-ח); משנ"ב (סי' תקלז ס"ק טו); שש"כ (פרק סו סעי' יד-יט); "חזה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' לז, מ-מא; פרק ז סעי' לו, לח, מא).

16. משנ"ב (סי' תקלז ס"ק טו). ועי' פמ"ג (א"א ס"ק ג) שכתב שהדבר אסור אם הוא כרוך בטירחה יתירה. ויש להביא ראיה לדבריו משיטת הראב"ד (מובאת ברא"ש מו"ק פ"א סי' ו וסי' יח). מאידך גיסא יש להביא ראיה לדברי המשנ"ב ממה שנאמר בגמרא (מו"ק יא ע"א) בענין "אמי תנוראה", שהיה אומן.

17. שו"ע (סי' תקמא סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק ב); שש"כ (פרק סו סעי' יט); "חזה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' לז). ולעומת זאת נפסק בשו"ע (סי' תקלז סעי' ט) שמותר ליישר את הקרקע כדי לדוש שם תבואה לצורך המועד. וצריך לומר שזהו מעשה הדיוט. וראה מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ג סי' ד שאלה 1/ו והע' 132).

18. רמ"א (סי' תקמ סעי' ח בהג"ה) ומשנ"ב (ס"ק יח, כז); שש"כ (פרק סו סעי' יז והע' פא).

צורך הגוף

יא. מלאכות שאינן לצורך "אוכל נפש" ממש אלא לצורך הגוף (כגון: לצורך רחיצה)¹⁹ - מותרות גם הן בחול המועד²⁰.

יב. מלאכות הנעשות לצורך הגוף מותרות בחוה"מ גם כאשר היתה אפשרות לעשותן לפני החג²¹ (בענין תיקון המכשירים ראה לעיל סעי' ט-י)²².

שאר צרכי המועד

יג. לשם שאר צרכי המועד אין היתר לכוון את המלאכה לימי חוה"מ, ויש לעשות את כל מה שניתן עוד לפני החג²³.

יד. מלאכות שאינן צורך אוכל נפש ואינן צורך הגוף, אך הן דרושות לצורך המועד — מותרות אם מתקיימים התנאים הבאים:

1. המלאכה נעשית ב"מעשה הדיוט" ולא ב"מעשה אומן"²⁴.
2. עושה המלאכה אינו מקבל שכר על עבודתו²⁵ (אבל מותר לקבל שכר כשהוא מובלע בשכר חודשי או במחיר השירות והמוצר)²⁶.
3. לא היתה אפשרות לבצע את המלאכה לפני החג²⁷.
4. המלאכה לא נעשית בטרחה מרובה²⁸.

טו. לצורך המועד (אף למטרות שאינן צורך אוכל נפש או צורך הגוף) מותר לעשות גם מלאכות המועילות לכך בעקיפין, ולכן מותר לתקן מכונות ומכשירים

19. שש"כ (פרק סו סעי' כא).
20. משנ"ב (סי' תקמו סעי' ה, בה"ל ד"ה כל); שש"כ (פרק סו סעי' כ).
21. עי' בה"ל (סי' תקמו סעי' ה ד"ה כל), שצרכי הגוף שווים לצרכי אוכל נפש לכל דבר. ועי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' סא).
22. עי' רא"ש (מו"ק פ"ב סי' ט) שכתב שאסור לתקן ספסל בחוה"מ אפילו במלאכה מותרת, אם הדבר נעשה בשכר. ומכאן ש"צרכי הגוף" לא הותרו בחוה"מ בשכר.
23. משנ"ב (סי' תקמ ס"ק ט, סי' תקמא ס"ק ד); שש"כ (פרק סו סעי' לט).
24. משנ"ב (סי' תקל ס"ק א); שש"כ (פרק סו סעי' לה-לח). וראה לעיל (סעי' ד).
25. שו"ע (סי' תקמב סעי' א); משנ"ב (סי' תקמא ס"ק טז); שש"כ (פרק סו סעי' נ). ועי' בה"ל (סי' תקמא סעי' ה ד"ה ולא, סי' תקמב סעי' א ד"ה אפילו).
- טעם האיסור — משום "עובדין דחול". וראה מאמרנו "קטיף כלניות בחול המועד" (לקמן נספח ד, אות א ד"ה עוד).
26. ראה לקמן פרק יד (סעי' יט).
27. משנ"ב (סי' תקמ ס"ק ט; סי' תקמא ס"ק ד; שעה"צ סי' תקמא ס"ק לא); שש"כ (פרק סו סעי' לט).
28. "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' לו והע' צז), והוסיף שככל שהדבר נחוץ יותר כך מותר לטרוח בשבילו יותר.

הדרושים במישרין לביצוע הפעולה המותרת (כגון: תיקון מכונית במעשה הדיוט, כדי לטייל בחג)²⁹.

ז. מלאכה הנעשית לצורך אוכל נפש או לצורך המועד ע"י אדם מקצועי, צריכה להיעשות בצינעא, אא"כ ניכר לכל שמלאכה זו נעשית לצורך המועד³⁰.

צרכי רבים

י. מותר לעשות מלאכה בחול המועד לצורך רבים³¹, בתנאים הבאים:
 1. מעשה הדיוט (כגון: לשחרר סתימות מבורות מים) — מותר לעשות במועד אפילו אם ההנאה תהיה רק אחרי המועד³², ואף אם הדבר אינו מצורכי הגוף³³.

2. מעשה אומן (כגון: יציקת בורות מים) — מותר רק אם הרבים ייהנו מן המלאכה במועד עצמו³⁴, ויש בה צורך הגוף³⁵ או שהיא מונעת נזק או תקלה לרבים³⁶.

יח. מלאכה הנעשית לצורך רבים — מותרת אפילו בשכר³⁷.

29. שש"כ (פרק סו סעי' נט). וראה לעיל (סעי' ז).
30. שו"ע (סי' תקלג סעי' ה) ומשנ"ב (ס"ק כא); שש"כ (פרק סו סעי' יג). ושם (הע' נט) כתב עפ"י המשנ"ב (סי' תקלג ס"ק כג ובה"ל ד"ה של) שמלאכות שאינן חיוניות ביותר (כגון: דיג) יש לעשות בצינעא; אך לענין קטיף פירות כתב שמותר אף בפרהסיא (וראה תשובת הרה"ג יהושע י. נויבירט, לקמן נספח ג). והרב יגאל הדאיה ("אמונת עתיד" 19 עמ' 47 סעי' 4) העיר שיש לאסור מלאכה הנעשית בפרהסיא בגידולים שחלק גדול מהם מופנה ליצוא לגויים, אף אם המלאכה נעשית כרגע לצורך יהודים.
31. טור (אור"ח סי' תקמד) וב"י (ד"ה ומ"ש) בשם הרא"ש (מו"ק פרק א סי' ו) והרשב"א (בתשובה, ח"ד סי' שכו). וראה בהרחבה לקמן נספח ב (הע' 7).
32. בענין הגדרת "רבים" ו"צרכי רבים", עי' בהרחבה במאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ד סעי' ב-ה). וצ"ע בגדרו של משק שיתופי, שלכאורה כל צרכיו הם בגדר של "צרכי רבים" (עי"ש).
33. שו"ע (סי' תקמד סעי' ב).
34. שש"כ (פרק סח סעי' ד והע' טו).
35. שו"ע (סי' תקמד סעי' ב) ומשנ"ב (ס"ק א); שש"כ (פרק סח סעי' ד).
36. גדר "צורך הגוף" בצרכי רבים שונה מאשר "צורך הגוף" בצורך המועד של יחיד: ראה מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ד סעי' ז).
37. שו"ע (סי' תקמד סעי' א).
- הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ד סעי' ז) עמד על כך שהגדרת "צורך הגוף" בצרכי רבים שונה מהגדרתו ביחיד העושה לצורך המועד.
37. בה"ל (סי' תקמד סעי' א ד"ה צרכי). וראה לקמן פרק יד (סעי' טו).

צרכי מצוה

- יט. מלאכה הנעשית לצורך מצוה – מותרת בתנאים הבאים³⁸:
1. אם המדובר במצוה עוברת (כגון: עשיית תפילין³⁹ או מעקה⁴⁰) – המלאכה מותרת אף במעשה אומן⁴¹.
 2. אם מדובר במצוה שאינה עוברת, אבל לא יהיה לו פנאי לעשותה לאחר המועד – המלאכה מותרת במעשה הדיוט⁴². וכן מותר לעשותה ע"י גוי⁴³.
 - כ. מלאכה הנעשית בהיתר לצורך מצוה, מותרת גם אם ניתן היה לעשותה לפני המועד⁴⁴.

38. לענין קבלת שכר על מלאכות אלה, ראה לקמן פרק יד (סעי' טו).
39. שו"ת הרא"ש (כלל כג סי' ג); שו"ע (סי' תקמה סעי' ג); שש"כ (פרק סז סעי' לז). אך אם מדובר במי שאינו מניח תפילין בחול המועד עצמו – אסור לכתוב תפילין עבורו בחוה"מ: שו"ע (שם); שש"כ (שם, ועי' קסד).
40. בה"ל (סי' תקמ סעי' א ד"ה וכן); שש"כ (פק סז סעי' מב). לדעת ערוה"ש (סעי' ח) התירו מעשה אומן רק במצוות עשה שבגופו, ולכן מעקה מותר רק במעשה הדיוט.
41. שש"כ (פרק סז סעי' לז) עפ"י שו"ע (סי' תקמה סעי' ג; ועי' סי' תרלז סעי' א ובה"ל ד"ה עושה). ועי' שש"כ (שם, הע' קעד). וראה לקמן פרק י (סעי' טז).
42. רמ"א (סי' תקמד סעי' א בהג"ה); משנ"ב (ס"ק ח); שש"כ (פרק סו סעי' לז, פרק סז סעי' מה). ועי' שו"ת המב"ט (ח"א סי' רנ), שהתיר גם דבר שאינו מצוה גמורה, אם זמנה עובר ונעשה במעשה הדיוט.
- וצ"ע בגידרו של צורך מצוה, אם הוא דומה ל"צרכי אוכל נפש" או ל"שאר צרכי המועד". בתוס' (ביצה יב ע"א ד"ה ה"ג; כתובות ז ע"א ד"ה מתוך) משמע שמצוה עוברת נחשבת ביום טוב כ"צורך היום". והמשנ"ב (סי' תקיח ס"ק ו) כתב שמצוה עוברת היא כ"אוכל נפש" ביר"ט. ומסתבר שה"ל לחוה"מ. ונראה לומר שמצוה שאינה עוברת דומה ל"שאר צרכי המועד", ולכן היא מותרת רק במעשה הדיוט.
43. משנ"ב (סי' תקמג ס"ק א); שש"כ (פרק סו סעי' לז).
44. ב"י (סי' תקמה ד"ה מותר לטוות); שש"כ (פרק סז סעי' מח).

פרק ד — מסחר בחול המועד

יסודות ההלכה

- א. באופן עקרוני, המסחר בחול המועד אסור מדרבנן¹. ובכלל איסור זה גם פעולת מסחר קטנה ואקראית².
- ב. סחורה מותרת בחול המועד למטרות הבאות³:
 1. דבר האבד⁴.
 2. אספקת צורכי המועד ללקוחות יהודים⁵.
 3. מימון צרכי המועד (למוכר, לקונה או לאדם אחר המשתתף במסחר)⁶.
- ג. גם אם הסחורה מותרת, ישנם מקרים בהם אסורה הובלת הסחורה ממקום למקום⁷. אבל אם מדובר בחפצים שידוע לכל שהם לצורך המועד — מותר⁸.
- ד. מותר לגבות חובות בחול המועד⁹; אבל אם אין חשש שדחיית הפירעון תגרום להפסד החוב, מן הראוי להמתין עד לאחר החג¹⁰.
- ה. הכתיבה היא אחת המלאכות האסורות בחול המועד¹¹, למעט המקרים הבאים:
 1. כתיבה הנעשית לצורך אחת המטרות המותרות בחול המועד (כמו: דבר האבד, צורך אוכל נפש, צורך המועד במעשה הדיוט וכדו')¹².

1. שו"ע (סי' תקלט סעי' א). טעמי האיסור: עי' שש"כ (פרק סז הע' קכ); "חוה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' ג).
2. שו"ע (סי' תקלט סעי' א); ערוה"ש (סעי' ג-ה); "חוה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' א והע' ו-ז).
3. אך לצורך מצוה ולצורך רבים, יש אוסרים אם הדבר סובל דיחוי: עי' שש"כ (פרק סז הע' קכה).
4. שו"ע (סי' תקלט סעי' א, ד); "חוה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' ה).
5. שו"ע (סי' תקלט סעי' י-יב); שש"כ (פרק סז סעי' כד). לענין לקוחות יהודיים שאינם שומרים מצוות, ראה לקמן (נספח ט).
6. שו"ע (סי' תקלט סעי' יב); שש"כ (פרק סז סעי' כד). ולענין מכירה ללקוחות שאינם יהודים, עי' משנ"ב (ס"ק לג).
7. שו"ע (סי' תקלה סעי' א); "חוה"מ כהלכתו" (פרק ח סעי' מד, נז-ס, פרק י סעי' ג).
8. משנ"ב (סי' תקלה ס"ק ד); "חוה"מ כהלכתו" (פרק ח סעי' מ).
9. שו"ע (סי' תקלט סעי' ב).
10. בגמרא (מו"ק י ע"ב) משמע שהתירו רק בחשש דבר האבד, שמא החייב לא ימצא אחר כך. אמנם בשו"ע הכריע כדעה המקילה; אך הב"ח סובר כדעה המחמירה. ואף המשנ"ב (ס"ק יא) לא הקל אלא משום החשש שמא לא יוכל לגבות את החוב לאחר מכן.
11. שו"ע (סי' תקמה סעי' א).
12. עי' שו"ע (סי' תקמה סעי' א-ד).

2. אגרות שלום שבין אדם לחבירו (בכתב שאינו מעשה אומן, ובשינוי בולט¹³. אך כיום – שהדואר פועל בכל יום, וגם אפשר לשוחח בטלפון – יש מפקקים בהיתר זה)¹⁴.
3. כתב שאינו מתקיים¹⁵ (כגון: כתיבה על גבי מסך של מחשב).
4. סימנים שאינם כתב ממשי (כגון: אותיות שבורות או כתב "ראי")¹⁶.
- ו. אסור לגרום או לסייע ליהודי לעשות מלאכה אסורה בחול המועד, כגון:
 1. למכור מוצר למי שידוע שהוא קונה באיסור¹⁷: שלא לצורך המועד או לצורך דבר האבד. אבל אם יש במכירה זו משום "דבר האבד" למוכר – הדבר מותר¹⁸.
 2. למכור מוצר שימש לבצוע מלאכה אסורה¹⁹. במקרה זה, המכירה אסורה גם אם יש בזה "דבר האבד" למוכר.
 3. להזמין מוצר באופן שמקבל ההזמנה יבצע בשבילה רישום שאינו הכרחי²⁰.
13. שו"ע (סי' תקמה סעי' ה והגהת הרמ"א שם).
14. כך העירני הרה"ג אביגדור נבנצאל שליט"א.
15. רמ"א (סי' תקמה סעי' ז בהג"ה).
16. תוס' (מו"ק יט ע"א ד"ה וטוה), אך חוכך להחמיר מטעם טירחה; משנ"ב (סי' תקמה ס"ק מב).
17. משום "לפני עיוור": שש"כ (פרק סז סעי' כט והע' קמא-קמג); "חזה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' נה).
18. הגרש"ז אויערבך (מובא בשש"כ פרק סז הע' קיז).
- עוד כתב הגרש"ז (שם הע' קמג) שאם הקונים יכולים לקנות באיסור אצל גויים – אין בזה משום "לפני עיוור", ומותר למכור להם (וצ"ע מדוע אין בכך משום "מסייע"). והוסיף שאם יכולים לקנות אצל יהודים המוכרים באיסור – עדיין יש בזה משום "לפני עיוור". וכן דעת המשל"מ (הל' מלוה ולווה פ"ד ה"ב); שו"ת רבנו עזריאל (ח"א יו"ד סי' קל). ואילו שו"ת "פני משה" (ח"ב סי' קה, מובא במשל"מ שם) סובר שמותר. ועי' בהרחבה בס' "לפני עיוור" (להרב יצחק אליהו הכהן אדלר, עמ' כז-לא).
19. לעיל (סעי' ו) הבאנו את דעת הגרש"ז אויערבך, הסובר שמותר למכור לאדם הקונה שלא לצורך המועד, אם יש במכירה משום "דבר האבד" למוכר. ולענ"ד נראה שיש לחלק בין נידונו של הגרש"ז אויערבך לבין מצב שבו הקונה יעשה אח"כ מלאכה אסורה במה שקנה. שכן הגרש"ז מדבר על מי שבא לקנות "סתם", והאיסור הוא רק בעצם הקנייה ולא במה שיעשה אחריה. ומכיון שהמכירה מהווה "דבר האבד" למוכר, ממילא יוצא שהקונה לא עובר עבירה בעצם קנייה, שכן הקנייה נחוצה למנוע "דבר האבד" מן המוכר. לעומת זאת, כאשר ידוע שהקונה יעשה אח"כ פעולה או מלאכה אסורה (של עיבוד תעשייתי, מכירה, נטיעה וכדו') שהוא יכול לדחותה לאחר החג – אין ב"דבר האבד" של המוכר כדי להצדיק, אפילו בדוחק, את מעשהו של הקונה; וממילא יוצא שהמוכר עובר כאן באופן מוחלט על "לפני עיוור" או "מסייע לדבר עבירה". וכך הורה לי הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א.
20. שש"כ (פרק סו סעי' ס; פרק סז הע' קנז). ונראה שאם הרישום נעשה רק במחשב, אין בכך איסור: ראה לקמן (סעי' כג).

- ז. מידת חסידות היא להימנע ככל האפשר ממסחר בחול המועד, גם כאשר הוא נעשה באופנים המותרים²¹.

סחורה לצורך המועד

- ח. סחורה מותרת גם לצורך יום טוב אחרון של חג (בחו"ל)²² ולצורך השבת הצמודה לחג²³.
- ט. סחורה לצורך גוי – אסורה; אבל אם בא גוי למקום שבו נמכרת סחורה ליהודים – מותר למכור לו²⁴.

סחורה משום דבר האבד

- י. מותר לבצע עסקה המביאה רווח גדול במיוחד, אם הסוחר ינצל חלק מהרווח לצורך החג, לשם הוצאות שבלאו הכי לא היה מרשה לעצמו²⁵.
- יא. מי שנזדמנה לו עסקה בהזדמנות בלתי חוזרת (כגון: יריד) – מותר לו לבצע אותה בחול המועד, מפני שהדבר נחשב כסוג של דבר האבד²⁶.
- יב. מי שמעריך שיפסיד לקוחות קבועים אם לא ימכור להם בחול המועד – מותר לו למכור להם²⁷.
- יג. מותר לקנות מוצר אף שלא לצורך המועד, אם מחירו יעלה לאחר החג²⁸.

21. נמוק"י (לרי"ף מו"ק ד ע"ב ד"ה שהייה); "חוה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' סו). הרה"ג אביגדור נבנצאל שליט"א העירני שלכאורה אין מקום למידת חסידות זאת כאשר הדבר פוגע בשמחת החג של הקונים. אך הוכיח מהגמרא (מו"ק יג ע"ב) דאפ"ה יש מקום להימנע מלמכור.
22. שו"ע (סי' תקלט סעי' יא בהג"ה); שש"כ (פרק סז סעי' כז).
23. שש"כ (פרק סז סעי' כז) ובמקום אחר (פרק סו הע' כז) דן בשמחת תורה שחל ביום חמישי. וראה לעיל פרק ג (סעי' ה).
24. משנ"ב (סי' תקלט ס"ק לג); שש"כ (פרק סז סעי' כז).
- סחורה לצורך לקוחות יהודים שאינם שומרי מצוות: בשש"כ (פרק סז הע' קלו) כתב שהדבר מותר, מפני שגם הם מצווים על השמחה בחג. ובס' "חוה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' נז והע' קסז) כתב שהדבר אסור, אלא שיש להתיר במקומות בהם יש חשש "איבה". וראה לקמן נספח ט (אות ג ובהערות).
25. שו"ע (סי' תקלט סעי' ד); רמ"א (סעי' א).
26. שו"ע (סי' תקלט סעי' ה); שש"כ (פרק סז סעי' כג, ועי' סעי' יט-כא, כט-לא); "חוה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' לב-לד).
27. שו"ע (סי' תקלט סעי' יג); אשל אברהם (בוטשאטש, סעי' א); משנ"ב (ס"ק מד); שש"כ (פרק סז סעי' כד). ועי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' מב והע' קכו) שפקפק מאד בהיתר זה. וראה לקמן פרק ה' (הע' 1).
28. שש"כ (פרק סז סעי' ל והע' קכז).

(היתר זה אמור דווקא במוצר צריכה ולא במוצר הנקנה לשם השקעה עיסקית)²⁹ או אם לא ניתן יהיה להשיג אותו אז³⁰.

יד. מותר למכור סחורה כדי לפרוע חובות הנושאים קנסות או ריבית גבוהה במיוחד³¹.

טו. קניית קרקעות מגוי בארץ ישראל – מותרת בחול המועד³².

דרכי המסחר

טז. אספקת מוצרים שידוע שהם נחוצים לצורך המועד (כגון: מוצרי מזון הנמכרים בכמויות קטנות³³ או תוצרת חקלאית שאינה משתמרת) – מותרת גם בפרהסיא³⁴.

יז. אספקת מוצרים שייתכן שהם נחוצים רק לתקופה שלאחר המועד – מותרת רק בצינעה³⁵; אבל אם האספקה מתבצעת במקום מיוחד לתקופת החג – הרי היא מותרת גם בפרהסיא³⁶.

יח. סחורה הנעשית משום "דבר האבד" – לכתחילה יש לעשותה בצינעה, ורק אם הדבר בלתי אפשרי מותר לעשותה בפרהסיא³⁷.

כתיבה

יט. רישום הכרחי של פעולות חשבוניות, קבלות וכדו' – מותר בחול המועד³⁸.

כ. מותר להפקיד שיקים ומזומנים, אם יש חשש שיאבדו או ייגנבו; וכן אם הדבר נחוץ לכיסוי של יתרת חובה³⁹ וכדו'.

29. תוס' (מו"ק י ע"ב ד"ה ובדבר). וראה לעיל פרק ב (סעי' יא).
30. שש"כ (פרק סז סעי' ל). ועי' פסקי הגר"מ פיינשטיין ("מבקשי תורה" עמ' תסה/ז סעי' מא) שכתב שהדבר מותר גם כדי להימנע מנסיעה מיוחדת לאחר המועד, אם אין באפשרותו להישאר באותו מקום עד לאחר החג.
31. "חווה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' כט). וראה לעיל (פרק ב סעי' ז).
32. משנ"ב (סי' תקלט סעי' יב סד"ה אין). ועי' שו"ע (סי' שו סעי' יא).
33. מאירי (מו"ק יג ע"ב ד"ה מוכרי); "חווה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' ו).
34. שו"ע (סי' תקלט סעי' י); בה"ל (סי' תקלג סעי' ה ד"ה של); שש"כ (פרק סז סעי' כז).
35. שו"ע (סי' תקלט סעי' יא); שש"כ (פרק סז סעי' כח). ועי' ש (הע' קלט) שדן בגדר "צינעה" ובדינו של מי שאין לו אפשרות למכור בצינעה.
36. משנ"ב (סי' תקלט ס"ק לג).
37. עפ"י רמ"א (סי' תקלח סעי' ב בהג"ה; ד"מ שם ס"ק א).
38. שו"ע (סי' תקמה סעי' ד); משנ"ב (שם ס"ק יח-יט); שש"כ (פרק סז סעי' לג).
39. "חווה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' כה), והוסיף שמוותר גם להפקיד שיקים שיש חשש שלאחר החג לא יהיה להם כיסוי. וראה לעיל (סעי' ד).

כא. כאשר מתבצעת עיסקה בהיתר – מותר, אם הדבר נחוץ, לערוך זכרון דברים או חוזה מכירה.⁴⁰

כב. תשלומים שונים, שניתן לדחות אותם לאחר החג – יש לדחותם, כדי שלא לגרום לכתיבה שאינה הכרחית.⁴¹

כג. כתיבה על גבי מסך המחשב – אינה מלאכה אסורה, מפני שזהו כתב שאינו מתקיים.⁴² ניתן לסמוך על הסוברים שגם שמירת הקובץ על גבי הדיסק אינה אסורה.⁴³ אך מכל מקום יש להימנע מלבצע את העבודה על המחשב כרגיל בכל יום (אם מדובר במלאכות שאינן "דבר האבד" או "צורך המועד") משום שיש בכך זילות בולטת בקדושת היום.⁴⁴

כד. הדפסת נתונים מן המחשב באמצעות המדפסת⁴⁵ – מותרת בתנאים הבאים:

1. הדפסה במדפסת "סיכות" – שאין בה אותיות שלמות – אינה כתיבה כלל⁴⁶, והיא מותרת בכל מקרה.⁴⁷
2. ניתן לסמוך על הסוברים שגם הדפסה איכותית, במדפסת "לייזר" או "הזרקת דיו" – נחשבת "מעשה הדיוט", והיא מותרת כאשר יש בדבר קצת צורך למועד⁴⁸ או שיש בה צד של "דבר האבד".⁴⁹

40. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ג שאלה 6 והע' 114) עפ"י שו"ע (סי' תקמה סעי' ה) ומשנ"ב (ס"ק כח).

41. "חוה"מ כהלכתו" (פרק י סעי' כה/3).

42. "חוה"מ כהלכתו" (פרק ו סעי' צח) עפ"י רמ"א (סי' תקמה סעי' ז). ועי' נשמת אברהם (ח"ד עמ' נה, נט).

43. ראה מאמרנו: "השקיה בחול המועד על ידי מחשב" (לקמן נספח ה, אות ג).

44. ראה לעיל פרק א (סעי' ה). ועי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ו הע' ריח).

45. לבירור השאלה אם פעולה זו היא כתיבה בידיים או גרמא, ראה מאמרנו: "השקיה בחול המועד באמצעות מחשב" (לקמן נספח ה, אות ב).

46. עפ"י משנ"ב (סי' תקמה ס"ק מה); "חוה"מ כהלכתו" (פרק ו סעי' י).

47. "חוה"מ כהלכתו" (פרק ו סעי' יא והע' כד) עפ"י ב"י (סי' תקמה ד"ה יש מתירים).

48. בשש"כ (פרק סו סעי' נה והע' רט-רי) כתב שכתובה במכונת כתיבה נקראת מעשה הדיוט למרות שהתוצאה המודפסת על הנייר היא מעשה אומן, מפני שהולכים אחר המעשה ולא אחר התוצאה. ועי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ו סעי' צ והע' רט-רי).

49. כדן "פרקמטיא שאינה אבודה": שו"ע (סי' תקמה סעי' ה) ומשנ"ב (ס"ק לא; בה"ל ד"ה ואפילו).

פרק ה — תחילת מחזור גידול במטע ובשדה

הכנות לחג

- א. יש לתכנן מראש את תכנית העבודה השנתית כך שלא יהיה צורך לבצע עיבודי קרקע, נטיעות וכדו' בחול המועד¹.
- ב. אם יש צורך חיוני (כגון: שתאריכי השתילה הבאים בחשבון "נופלים" דווקא בתקופה שלפני החג), מותר לזרוע, לשתול או לטעת בסמוך לחג, למרות שכתוצאה מכך ייווצר הכרח לבצע מלאכות שונות בימי חול המועד; אך אם הדבר ניתן, יש לדחותה לאחר החג או להקדימה לזמן כזה שלא יחייב עשיית מלאכות רבות בימי החג².

הכנת השטח

- ג. עיבודי קרקע הנעשים כהכנה לזריעה, שתילה או נטיעה — אסורים בחול המועד³.
- ד. מדידת השטח, כהכנה לעיבוד החקלאי — אסורה⁴.

1. דאל"ה, הרי הוא כ"מכוון מלאכתו למועד": ראה לעיל פרק ב (סעי' טז). יש להעיר שחברות העוסקות בשיווק מסודר לשוק ודואגות לשם כך לזריעה במועדים קצובים, צריכות לתכנן את מועדי השתילה כך שלא יהיה צורך לשתול בחול המועד; ואף אם הדבר יגרום למחסור זמני בשוק בתקופה שלאחר החג ולא יבוד לקוחות שיעברו לקנות אצל המתחרים או שהדבר יחייב השקעה כספית נוספת בשמירת תוצרת בקירור לתקופה ממושכת יותר. אמנם שיקולים אלה מתירים סחורה (ראה לעיל פרק ד סעי' יא), אבל אין בכך כדי להתיר מלאכה דאורייתא: עי' בה"ל (סי' תקלט סעי' ה"ה אינו). וראה לעיל פרק ב (סעי' ה, יא/2). וצ"ע בדברי הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ה שאלה 5 והע' 102). וראה מאמרנו: "מלאכה למניעת הפסד של עונה חקלאית" (לקמן נספח י, אות א).
2. ראה לעיל פרק ב (סעי' יח).
בס' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' נח והע' קמד) הסיק שאסור לתכנן מראש לעשות עבודה בערב החג בהסתמך על מלאכת "דבר האבד" שתיעשה כתוצאה מכך בחג, אבל אם העבודה נזדמנה לו בתאריך זה, מותר לעשותה. ולפי סברא זו צ"ע בחקלאי, שתאריך השתילה האופטימלי נקבע לו ע"י גורמים מקצועיים שאינם בשליטתו. ואכן יוצא שאם החקלאי יכול לבחור גידול אחר שתאריך השתילה האופטימלי שלו יהיה רק לאחר החג, עליו לבחור את אותו גידול. אלא שבד"כ יש להניח שבחירה זו עלולה לגרום ירידה משמעותית ברווחיות, ולכן יש להקל. וראה במכתבו של אמו"ר, הרה"ג יעקב אריאל שליט"א בתחילת החוברת.
3. פעולות אלו הן בכלל אב מלאכת "חורש" או תולדות שלו. ועי' "מבקשי תורה" (עמ' תסו).
4. הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ג שאלה 2/א והע' 85) כתב שמכיון שאין בכך שום טריחה, אין זו מלאכה, ולכן היא מותרת. ואמנם הבאנו לעיל (פרק א סעי' ג והע' 10-11) את הדעה הסוברת שאין איסור במלאכה שאין בה טורח ושיהוי כלל, כגון: נטילת גבשושית

- ה. תקיעת מקלות לסימון השטח, וכן חפירת בורות לנטיעה – אסורה⁵.
- ו. סיקול השטח – לפני העיבוד או אחריו – אסור⁶. וכן אסורה השקיה שלפני החרישה⁷.
- ז. פינוי שאריות מהגידול הקודם⁸, זיבול, חיטוי במתיל ברומיד ופרישת צנרת – אסורים בחול המועד, מפני שניתן לעשותם לפני החג או לדחותם לאחריו.
- ח. אם בוצע דישון לפני החג, מותר לבצע דיסקוס לצורך הצנעת הדשן כדי שלא יתנדף⁹; אך לכתחילה יש להצניע את הדשן בזמן כזה שיהיה אפשר להספיק להצניע אותו בקרקע עוד לפני החג¹⁰.
- ט. אין להשקות את הקרקע כהכנה לתיחוח שייעשה מיד לאחר החג¹¹.
- י. במקרה שבו אי אפשר היה להכין את הקרקע לפני החג (כגון: שהגידול הקודם נאסף בערב החג) ויש חשש להפסד של תאריך השתילה המומלץ – יש לשאול שאלת חכם¹².

(ובמקורות שהביא הרב אבינר זוהי הראיה היחידה). אך מדידה, הנעשית במשך שעות רבות, לא מסתבר שהיא בכלל זה. וראה לעיל פרק א (סעי' ה והע' 23).

אלא שייתכן שהדבר מותר מסיבה אחרת: כל איסור מדידה בשבת וביו"ט (שו"ע סי' שו סעי' ז, סי' תק סעי' ב) אינו אלא משום "עובדין דחול", ולכן הותרה לצורך מצוה; וייתכן א"כ שלא גזרו עליה בחוה"מ. ומ"מ קשה להחזיר עבודה המתמשכת על שעות רבות, למרות שכל פעולה ופעולה אינה מוגדרת כמלאכה.

בשו"ע (סי' תקמג סעי' ג, וכן במשנ"ב סי' תקלד ס"ק יד) נפסק שהמוסר לגוי עבודה שתיעשה לאחר המועד, אסור לו למדוד את החומרים שהוא מוסר לו. וצ"ע אם האיסור הוא עצם המדידה או שמסירת עבודה מדודה נראית יותר כסחורה אסורה, או שהדבר נאסר משום "עובדין דחול".

הרה"ג יהושע נויבירט הורה לי שמדידה אסורה בחוה"מ. והוסיף שיש להימנע מכך גם כדי שלא להגיע לידי כתיבה.

5. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ג שאלה 2 אותיות ב-ג והע' 86), ומסתבר שתקיעת המקלות היא תולדה של מלאכת "בונה", וחפירת הבורות היא תולדת "חורש".

6. הסיקול הוא תולדת חרישה. זוהי לא פעולה דחופה, וניתן לבצע אותה בזמן אחר.

7. וראה לקמן פרק ו (סעי' יג) ובמאמרו של הרב יעקב אפשטיין (לקמן נספח ו, אות א).

8. "חזה"מ כהלכתו" (פרק יא סעי' טז).

9. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ב סעי' ד; חלק ב סי' ב שאלה 1 נימוק א) בשם הגרא"ד אויערבך.

10. ראה לעיל פרק ב (סעי' יח).

11. השקיה זו היא תולדה של מלאכת "חורש": עי' מו"ק (ב ע"ב).

12. במקרה שבו לא ננקטו עדיין פעולות להכנת השטח – אין "דבר האבד" ממשי אלא מניעת רווח. וראה לקמן (סעי' יד).

זריעה, שתילה ונטיעה

- יא. ככלל, אין לזרוע, אין לשתול ואין לטעת בחול המועד¹³.
- יב. טבילה ומיון של זרעים ופקעות לשם זריעה לאחר המועד – אסורים¹⁴.
- יג. מי שהזמין שתילים לפני החג והגיעו באיחור, ועלול להיגרם להם נזק בלתי הפיך אם השתילה תידחה לאחר החג – מותר לו לשתול אותם בחול המועד¹⁵.
- יד. אם דחיית הזריעה, השתילה או הנטיעה תגרום להפסד של העונה החקלאית או לדחייה לזמן ממושך שתביא לאובדן ריווחיות הגידול – מותר לבצע אותן בתנאים הבאים:
1. אם כבר היו השקעות כספיות בהכנת השטח לפני כן, ועקב כך הן תרדנה לטמיון – מותר לבצע את המלאכה ע"י ישראל¹⁶.
 2. אם עוד לא היו השקעות כספיות בהכנת השטח (כגון: כאשר השטח עדיין לא נחרש) – מותר לבצע את הפעולה רק ע"י גוי¹⁷.
 3. במקרה שבו אין הכרח ברור לשתול במועד השתילה המומלץ (כגון: בתפוחי אדמה), יש לדחות את השתילה לאחר החג¹⁸.
- טו. אם דחיית השתילה תחייב הוצאה כספית מיותרת עקב אילוף להשקות או לתחח מחדש את השטח כהכנה לזריעה – מותר לשתול גם בחול המועד. אבל אם אין משמעות כלכלית ניכרת לפעולה המחודשת (כגון: השקיה בחממה או תיחוח הנעשה ע"י החקלאי עצמו בכלים שלו) – אסור לשתול מטעם זה¹⁹.

13. השתילה והנטיעה הן בכלל מלאכת "זורע". ועי' "מבקשי תורה" (עמ' תסו).
14. המיון אסור משום מלאכת "בורר". בדרך כלל אין בזה משום "דבר האבד", מפני שניתן להקדים את העבודה לימים שלפני החג או לדחותה לימים שאחרי.
- לגבי הטבילה כתב הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סעי' ב שאלה 3 והע' 71) שהדבר מותר משום שזוהי טירחה שאין בה מלאכה. אך ראה לעיל פרק א (סעי' ה), שם הוכחנו שטירחה אסורה גם אם אין בה משום מלאכה. וראייתו של הרב אבינר מהשו"ע ומהמשנ"ב – צ"ע. וראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחוה"מ" (לקמן נספח ז).
15. זהו "דבר האבד" גמור.
16. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סעי' ו סעי' ב-ג והע' 22-24) בשם הגר"ד אויערבך, וחילק בין הפסד של עבודה עצמית לבין הפסד של ממון, כגון: דלק ובלאי של הטרקטור. וכן נכתב בס' "חוה"מ כהלכתו" (פרק יא סעי' ד והע' יא).
- וצ"ע אם מותר מלכתחילה לבחור גידול כזה שסדר הפעולות ייצור בו מצב כזה בחול המועד. בענין זה ראה לעיל פרק ב (סעי' יח והע' 40-41).
17. עפ"י אורח משפט (סי' קלו). וראה לקמן (נספח י).
18. אין מתירים מלאכות עפ"י שיקולים ספקולטיביים אלא בגלל חששות ברורים.
19. אמנם גם הפסד קטן נחשב ל"דבר האבד"; אבל גם לצרכו לא התירו אלא מעשה הדיוט (ראה

דינים שונים

טז. אם העבודה מתבצעת ע"י קבלן גוי שלא נתבקש לבצע את העבודה דווקא בחוה"מ – מותר לאפשר לו לבצע אותה²⁰.
 יז. "חרישה פוליטית", "זריעה פוליטית" וכדו', לשם תפיסת שטחי קרקע ולמניעת השתלטות של נכרים עליהם – מותרת אם יש סיכון ממשי בדחיית הפעולה לאחר החג²¹. ובכל מקרה יש לעשות את הדבר בצינוע ככל האפשר, כדי שלא לגרום זלזול במועד²².

- לעיל פרק ב סעי' יד). אולם הפסד מועט שבני אדם אינם רואים אותו כהפסד ואינם רגילים לטרוח כדי למנוע אותו – אינו נחשב כ"דבר האבד" כלל: ראה לעיל פרק ב (סעי' א).
 20. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב ס' ג שאלה 8). וראה לקמן פרק יד (סעי' ג). וצ"ע, שכן היום לא כולם יודעים שנטיעה נעשית בדרך כלל בקבלנות. ולכן, אם המטע סמוך לכביש או למקום שבו מצויים אנשים שאינם מכירים מקרוב את מנהג החקלאים, יש מקום להחמיר. וראה שם (הע' 7).
 21. יש בכך משום "דבר האבד" לעם ישראל, אם נכרים ישתלטו על אדמות מדינה. בדומה לכך הורה הגר"מ אליהו שליט"א בנוגע לחרישה בשמיטה (עי' מדריך שמיטה לחקלאים תשנ"ד, פרק כא הע' 18). וכך נמסר בשמו לענין בנייה ביישובי יש"ע כשיש חשש להקפאה וכדו'. וכ"כ המשנ"ב (סי' תקמד ס"ק ו) שבמקום שיש חשש שהגויים ימנעו את השלמת הבנין, מותר לבנות את בית הכנסת בחוה"מ, משום שזהו "דבר האבד". ובמיוחד יש לומר בענין תפיסת קרקעות, שיש בה גם משום צרכי רבים, ובמקרים מסוימים יש בה גם משום פיקוח נפש. אלא בד"כ דחיית הנטיעה במספר ימים אינה אלא ספקולציה, שאין להתיר מלאכות על פיה: ראה לעיל פרק ב (סעי' יב-יג).
 בענין רכישת קרקעות בחוה"מ, ראה לעיל פרק ד (סעי' טו).
 22. ראה לעיל פרק א (סעי' טו). ועי' מאמרו של הראשל"צ, הרה"ג אליהו בקשי-דורון שליט"א (שו"ת בנין אב ח"ג סי' מא) ומאמרו של הרב בנימין לאו ("תחומין" י"ד עמ' 65-71). הרה"ג אביגדור נבנצאל שליט"א העירני, שאם עיקר התועלת תבוא דווקא ע"י חריש בפרהסיא, הדבר מותר אף באופן זה.

פרק ו — הזנת הצמחים

יסודות ההלכה

- א. ההשקיה והדישון הם מלאכות שנאסרו בחול המועד¹.
- ב. מלאכות אלו מותרות כשהן הכרחיות משום "דבר האבד" או "צורך המועד"² (כפי שיבואר לקמן).
- ג. יש לתכנן מראש את תכנית העבודה החקלאית כך שכמעט ולא יהיה צורך לבצע עבודה בחול המועד³ (למעט דברים הכרחיים ביותר, שהם בכלל "דבר האבד" או "צורך המועד").

הכנות לחג

- ד. בשטח המושקה ע"י מחשב או קוצב חשמלי (כגון: "גלקון"), יש לתכנן אותו מראש, כדי שלא יהיה צורך לבצע את פעולת ההשקיה בחול המועד.
- ה. בשטח שאינו מושקה ע"י מחשב או קוצב חשמלי, יש להשקות סמוך החג כך שניתן יהיה למעט ככל האפשר בהשקיה בימי חול המועד⁴.
- ו. מן הראוי גם לשכור פועלים כדי להספיק את כל העבודות לפני החג, למרות שהדבר כרוך בהוצאות⁵.

היתר השקיה בחול המועד

- ז. השקיה הנדרשת לקיומם של הצמחים והפירות — מותרת⁶.

1. מלאכות אלה הן תולדות מלאכת "זורע", ולפעמים — "חורש": עי' מו"ק (ב ע"ב).
2. ראה לעיל פרק א (סעי' ט).
3. דאל"ה, הרי הוא כ"מכוון מלאכתו למועד": ראה לעיל פרק ב (סעי' טז).
4. נאמר במשנה (מו"ק ו ע"ב): "זרעים שלא שתו לפני המועד, לא ישקם במועד". וטעם האיסור לדעת הראב"ד (מובא בר"ן לרי"ף מו"ק ב ע"א ד"ה שלא שתו) ורבנו ירוחם (נ"ד ח"ה לה ע"ג, מובא בב"י סי' תקלז ד"ה ומ"ש רבינו ודווקא) הוא מפני שהוא כמכוון מלאכתו למועד. ובדעת הראשונים האחרים, שלא פירשו כך, נראה שאינם חולקים על העיקרון אלא באו לומר שאסור להשקות גם אם הדבר אירע באונס. וכן משמע מדברי הרמ"א (ד"מ הארוך ד"ה אבל). והא"ר (ס"ק ב) כתב שהשו"ע פסק כראב"ד.
5. מדברי המאירי (ד"ה מה), שכתב שבשדה מטוננת מותר לכו"ע, משמע שכיום, שהשטחים החקלאיים מושקים לעתים קרובות, יש להקל בדיעבד לכה"פ. וייתכן שלדעת הראב"ד טעם ההיתר הוא משום שבין כה וכה אין תועלת בהשקיה לפני המועד, וצ"ע.
6. ראה לעיל פרק ב (סעי' יז).
7. שו"ע (סי' תקלז סעי' א); שש"כ (פרק סו סעי' נז, פרק סז סעי' יז).
8. לדעת הגרש"ז אויערבך (מובא בשש"כ פרק סז הע' סד) הדבר מותר גם לשמירה על איכותם

- ח. השקיה הבאה ל"הרווחה" — דהיינו: שאינה דרושה לעצם קיומם של הצמחים והיבול אלא להגברת הצמיחה או לשיפור האיכות של היבול - אסורה.⁷ מסיבה זו אין לבצע השקיה הנעשית לשם "ניפוח" מלאכותי של הפרי, באופן הגורם לתוספת מחיר ללא תועלת לצרכנים.⁸
- ט. במצב שבו ללא השקיה אמנם לא ייגרם שום נזק לדבר קיים, אולם היבול יפחת מן המצופה באופן שיסכן את ריווחיות הגידול — ניתן לסמוך על המתירים להשקות.⁹
- י. השקיה הנעשית לשם הגדלת הפרי שייקטף בימי חול המועד (והוא מיועד לאכילת יהודים)¹⁰, וכן לצורך שיפור האיכות או הקדמת ההבשלה — מותרת, כדין מלאכה הנעשית לצורך אוכל נפש במועד.¹¹

דרך ההשקיה

- יא. בזמן ההשקיה אין צורך לצמצם בכמות המים¹², ומותר להוסיף בכמות המים גם כאשר המטרה היא "להרווחה".
- יב. אם ישנם צמחים שונים המחוברים לאותה מערכת השקיה, ורק חלק מהם זקוק להשקיה במשך החג — מותר להשקות את כולם ע"י פעולה אחת.¹³

- של הפירות כדי שערבם בשוק לא ירד. וראה לעיל פרק ב (סעי' טו).
7. שו"ע (סי' תקלז סעי' א, ד); משנ"ב (ס"ק טז); שש"כ (פרק סז סעי' יז).
8. שהרי ההיתר נובע מ"צרכי המועד", דהיינו: מן הצורך של הצרכנים בפירות טובים בימי החג. ולכן אין לעשות פעולה שאינה מועילה למטרה זו. ועי' "שמיטת תשמי"ז בכפר עציון" (עמ' 56-57 והע' 59) שהתיר בשמיטה (וה"ה בנד"ד), אך גם הוא לא התיר "לנפח" את הפרי מעבר למקובל. על סעיף זה העירני הרה"ג אביגדור נבנצאל: "צ"ע, למה יותר דבר זה בשאר ימות השנה, הלא זה לכאורה אונאה גמורה?".
9. עי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ג שאלה 5 והע' 88) שהתיר. וראה לעיל פרק ב (סעי' ו). ובמיוחד יש להקל בהשקיה עפ"י הנאמר לקמן (סעי' יג). ועי' רמב"ן (במלחמות, לרי"ף מ"ק ב ע"ב) שכתב שירק בכיר העומד להיות אפיל נחשב כ"דבר האבד", ומותר להשקותו כדי שיבשיל בזמן.
10. ראה לעיל פרק ג (סעי' ו).
11. שו"ע (סי' תקלז סעי' ד).
12. ד"מ (סי' תקלז ס"ק א); רעק"א (לשו"ע סי' תקלז סעי' א); שש"כ (פרק סז סעי' י, ועי' הע' כט, וכ"כ בפירוש בהע' סג). וראה לעיל פרק ב (סעי' כו).
- וכך מצאנו גם בהלכות שמיטה, שהמשנה (מ"ק ב ע"א) משווה להלכות השקיה בחוה"מ: "שבת הארץ" (עם "תוספת שבת", פ"א ה"ח אות ג); מדריך שמיטה לחקלאים (תשנ"ד, פרק ח הע' 5).
13. נראה שיש להתיר ממספר נימוקים (ראה מאמרנו: "השקיה בחול המועד באמצעות מחשב", לקמן נספח ה):
- א. בשש"כ (פרק סז סעי' י והע' כט) כתב שמותר להרבות במלאכה כל זמן שעסוקים באותו

יג. יש מתירים השקיה, אפילו להרווחה, אם היא נעשית ללא טירחה כלל, אלא ע"י פתיחת ברז בלבד¹⁴. ואם ההשקיה נעשית ע"י הקשות בודדות במחשב — כך שהמלאכה נעשית בגרמא וללא טירחה — מותר אף לכתחילה¹⁵.

זיבול ודישון

יד. זיבול ודישון — אסורים בחול המועד¹⁶. אם הדישון נעשה אגב ההשקיה, מבלי שנעשית שום פעולה מיוחדת לצורך הדישון — הדבר מותר¹⁷, ולכן אין צורך לנתק את דוד הדישון ממערכת ההשקיה לפני החג. וודאי שמותר להכין את מכלי הדשן לפני החג ולתכנת את המחשב בהתאם, מבלי לבצע שום פעולה במועד. במקרה שהמחשב מתוכנת לנתינת כמות גדולה יותר מדי של דשן, מותר להפחית את הכמויות בחול המועד¹⁸.

- חפץ, אך לא בזמן שעוסקים בשני חפצים שונים. עם זאת מסתבר שאם הדבר נעשה במעשה אחד - מותר גם כאשר התוצאה היא בשני חפצים שונים (שם אות ב).
- ב. מסתבר ש"ריבוי בשיעורין" מותר במלאכה הנעשית בחוה"מ לצורך דבר האבד (ראה לעיל פרק א סעי' יב; ולקמן נספח ה אות ב; נספח ז אות ד).
- ג. אם השקיית העצים הצמאים בלבד כרוכה בטירחה גדולה יותר, מיעוט טירחה עדיף. וראה מאמרנו: "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז).
- ד. יש לצרף לכך את הדעה הסוברת שאין שום איסור להשקות ע"י פתיחת ברז, משום שאין בה שום טירחה (לקמן סעי' יג).
- ה. יש אומרים שהשקיה ע"י פתיחת ברז אינה אלא "כוח שני", שדינה כגרמא, המותרת בחול המועד (שם אות ב).
14. ראה מאמרנו: "השקיה בחול המועד באמצעות מחשב" (לקמן נספח ה, אות ו). ועי' אנציקלופדיה תלמודית (ח"ו עמ' תקט, ח"ג עמ' קכט הע' 367). ועי' שיטה למו"ק (ו ע"ב ד"ה מושכין, שם עמ' וז ד"ה מטרחה). ועי' מאמר הגר"ע יוסף (קול סיני, הל' חוה"מ הע' 45).
15. גרמא בחוה"מ - ראה לעיל פרק א (סעי' יב). בענין זה ובענין הגדרת הפעולות הנעשות ע"י מחשב, ראה מאמרנו: "השקיה בחול המועד באמצעות מחשב" (לקמן נספח ה, אות א-ג).
16. עפ"י ע"ז (נ ע"ב); שו"ע (סי' תקלז סעי' יד).
17. שאלה זו נידונה ביחס לשמיטה: עי' מדרין שמיטה לחקלאים (תשנ"ד, פרק ח הע' 10): בחוברת "שמיטת תשנ"ז בכפר עציון" (עמ' 56-57) נכתב שיש מקום להקל בשמיטה באופן זה, מפני שהדישון נעשה בפעולה אחת אגב ההשקיה, שהיא פעולה מותרת. ונראה שהיסוד להקל בזה הוא מדין "ריבוי בשיעורין" שהותר בחול המועד (ראה לעיל פרק א סעי' יב). בנד"ד נראה שהדבר קל יותר, מפני שהוספת כמות של מים באותו מקום, אפילו ע"י פעולה נוספת, מותרת. ולא מסתבר לחלק בין תוספת בכמות המים לבין תוספת באיכותם. ועי' "חוה"מ כהלכתו" (עמ' תנג, הע' לעמ' שפ).
18. הפסד מיותר של דשן הוא "דבר האבד", ולכן הדבר מותר גם בטירחה סבירה.

- טו. מילוי מיכל הדשן — בשעה שמערכת הדישון אינה פועלת — מותר בחול המועד גם "להרווחה"¹⁹.
- טז. לקיחת דגימות קרקע ומי נגר לבדיקת מעבדה כדי לאפשר דיוק בכמויות הדישון — יש לדחות לאחר החג²⁰.
- יז. אם נעשה דישון לפני החג, אך לא הספיקו להצניע אותו בקרקע, וההערכה היא שהדשן יתנדף — מותר לחרוש את השטח בחול המועד כדי להצניע את הדשן²¹.

טיפול במערכת ההשקיה והדישון

- יח. פרישת טפטפות ומתזים להשקיה, וכן בניית מערכת השקיה ודישון — יש לבצע לפני החג או לאחריו²². חקלאי שאירעה לו תקלה ולא הספיק לפרוש את המערכת לפני החג, והדבר דחוף מאד — יפנה בשאלה לרב²³.
- יט. אם אירעו תקלות במערכת ההשקיה והדישון או במחשב ההשקיה, והפעולה נחוצה למנוע נזק מהצמחים — מותר לתקן את התקלה²⁴. אם הדבר הכרחי, הדבר מותר גם ע"י אדם מקצועי²⁵. אם הדבר אינו כרוך בהוצאה

19. מילוי המיכל אינו מלאכה; ואם אין בו טירחה משמעותית, יוצא שאם מערכת הדישון אינה עובדת בשעת המילוי - הדישון שיבוא לאחר מכן אינו אלא גרמא, שלא נאסרה בחול המועד. ראה לעיל פרק א (סעי' יב). אך יש להעיר שלדעת המנחת יצחק (ח"ב סי' טז אות ב) דבר כזה אסור בשבת מספק, כדון "סוף חמה לבוא" (דעה אחת בתוס' סנהדרין עז ע"א ד"ה סוף; שבת מז ע"ב ד"ה מפני).
20. בדרך כלל הדבר סובל דיחוי. אך אם יש צורך, ניתן להקל, מפני שאין בזה מלאכה.
21. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' א סעי' ד).
22. פרישת הטפטפות אינה מלאכה; אך היא אסורה משום טירחה. הרכבת מערכת ההשקיה אסורה משום "בונה".
23. בשו"ע (סי' תקלז סעי' ה) ובמשנ"ב (ס"ק כב-כג) נאמר שאסור לחפור "צלחות" חדשות לעצים בחוה"מ. ובמשנ"ב (ס"ק יז) מבואר שהדבר אסור גם במקום הפסד, משום שיש בזה טירחה יתירה. וצ"ע אם ניתן להקל בהפסד גדול במיוחד: ראה לעיל פרק ב (סעי' כג). ועיי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ג שאלה 7).
24. חזו"א (סי' קלד ס"ק יד); וכן משמע בשו"ע (סי' תקלז סעי' ה-ו). ועיי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ג שאלה 6).
25. תיקון מכשירי דבר האבד, ראה לעיל פרק ב (סעי' כ). משום שדבר האבד מותר גם במעשה אומן: ראה לעיל פרק ב (סעי' כב). ועיי' מה שכתבנו שם (הע' 45) בשם הגר"ש אלישיב שליט"א, שאוסר מעשה אומן במכשירי דבר האבד.

כספית נוספת, יש לבצע תיקון זמני ולדחות את התיקון הקבוע לאחר החג²⁶. אם תיקון התקלה כרוך בטירחה מרובה, יש לשאול שאלת חכם²⁷. כ. יש להימנע מלתכנת את מחשב ההשקיה והדישון לצורך פעולה שתהיה לאחר המועד²⁸. אך אם הדבר דחוף ולא תהיה אפשרות לבצע את התכנות מיד לאחר החג (כגון שבעל המקצוע לא יוכל אז להתפנות, והטיפול יידחה לזמן שבו יהיה כבר נזק) — מותר לבצע את התכנות גם בחוה"מ.

26. אך אם יש בכך הוצאה נוספת – מותר.

27. עי' משנ"ב (סי' תקלז ס"ק יט, כה); חזו"א (שם). וראה לעיל פרק ב (סעי' כג).

28. בענין מלאכה הנעשית ע"י הפעלת מחשב בחוה"מ, לכאורה יש יתכן להתיר, משום שזוהי גרמא בדבר שאין בו טירחה כלל. אבל אם נגדיר את אותן פעולות המתבצעות ע"י המחשב כ"אשו משום חציר" – אסור. וראה בהרחבה במאמרנו: "השקיה בחול המועד באמצעות מחשב" (לקמן נספח ה, אות ג).

הזנת המחשב בנתונים – ראה מאמרנו שם (אות ג). וכאן, שהפעולה היא אקראית, הדבר מותר.

פרק ז — הגנת הצומח

יסודות ההלכה

- א. טיפולים המסייעים לצמיחה אסורים בחול המועד¹. בחול המועד אסורות גם פעולות הגנה שאינן מצמיחות, משום שיש בכך טירחה². לכן אסור לנכש עשביה ולבצע טיפולים נגד מזיקים בחול המועד.
- ב. יש לבצע לפני החג כל פעולה שניתן להקדים אותה.

הדברת עשבים

- ג. העישוב אסור בחוה"מ³, אם אכן ניתן להקדים אותו לימים שלפני החג, וכן אם דחיית הפעולה לאחר החג לא תגרום נזק חמור. אם יש הכרח לעשב דווקא בחול המועד (כגון: כאשר התפתחות העשביה היא מהירה מאד, וכן אם דחיית הטיפול תחייב לשכור פועלים לשם עישוב לאחר החג או שהעשביה תגדל עד כדי כך שאי אפשר יהיה לטפל בה באמצעים פשוטים) — יש לשאול רב⁴.

1. עי' מו"ק (ב ע"ב) שהמנכש חייב גם משום זורע.
2. עפ"י ע"ז (נ ע"ב). וכן מוכח מההגבלות שיש על הדברת אישות ועכברים: ראה לקמן (סעי' ט והע' 17). ולענין שמיטה עי' "שבת הארץ" (פ"א ה"י אות ג).
3. "חול המועד כהלכתו" (פרק יא סעי' יז); ומקורו במו"ק (ד ע"א): "מדלין לירקות" עפ"י פירוש תלמיד הר"י מפרי"ש.
4. ראה לעיל (פרק ב סעי' ו והע' 12):
לדעה הסוברת ש"דבר האבד" הוא רק פגיעה פיסית בצמח – אין זה "דבר האבד", מפני שהעשביה רק פוגעת בהתפתחות של הצמחים ובריווחיות של הגידול, אך לא בגופם.
לדעה הסוברת ש"דבר האבד" הוא גם במצב שבו הגידול נושא הפסדים – מותר לעשב רק במצב כזה.
ואילו לדעה הסוברת ש"דבר האבד" הוא גם באבדן הכדאיות הכלכלית של הגידול, אף אם יהיו רווחים כלשהם – מותר במקרים נוספים: ראה מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ב שאלה 9) בשם הגר"א ד אויערבך שליט"א והרה"ג בן ציון פריימן זצ"ל.
ועי' מאמר הרב שלמה אבינר (שם, שאלות 8-9 והע' 76). שכתב שמותר לעשב גם בפרהסיא, כי אי אפשר לעשות זאת בצינעא. וכן מותר בטירחה מרובה, מפני שהמדובר בהפסד גדול. אך מסתבר שגם כאשר התירו עישוב, אין להתיר פעולה הנעשית ביד או במעדר, מפני שיש בה טירחה יתירה (עפ"י "חוה"מ כהלכתו" פרק יא סעי' כב). וראה לעיל פרק ב (סעי' כג).
במידת ההכרח יש להעדיף ריסוס, שיש בו פחות טירחה: עי' מאמר הרב שלמה אבינר (שם סי' ג שאלה 1 והע' 84) שכתב שריסוס אינו נחשב כטירחא יתירה (למרות שאדם אחד עובד על כך זמן ממושך: וראה לעיל פרק א סעי' ה). אבל אם הריסוס יקר יותר או יעיל פחות – מותר לפעול בדרכים אחרות.
אם הנזק אינו חמור מאד, יש מקום להקל ולבצע את הפעולה רק על ידי גוי: ראה לקמן נספח

ד. דילול ירקות (כגון: חמניות) — אסור⁵. ואם ישנו סיכון גדול לאבדן הכדאיות הכלכלית של הגידול — יש לשאול רב⁶. ומותר לעקור ירקות במטרה למנוע קיום של כלאי זרעים⁷ או כלאי הכרם⁸.

טיפול במזיקים ומחלות

ה. פיקוח על מזיקים מותר בחול המועד⁹. במידת ההכרח מותר לקטוף דגימות על-מנת לשלוח למעבדה¹⁰.

ו. ריסוס נגד מזיקים ומחלות — לכתחילה יש להקדים לפני החג או לדחות

י (אות ג).

5. ראה לעיל (הע' 3). לעומת זאת כתב הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ב שאלה 2 והע' 65) בשם הגר"ד אויערבך, שהדבר מותר.

6. ראה לעיל (הע' 4) וראה לקמן (נספח י).

7. עי' מו"ק (ב ע"א, ו ע"א) רמב"ם (הל' יו"ט פ"ז ה"א). מדברי הגמרא משמע שהתירו רק לשליח בית דין, משום "צרכי רבים". וצ"ע, שכן יש להתיר משום צרכי מצוה הנעשים במעשה הדיוט (סי' תקמד סעי' א בהג"ה), ובמיוחד כאן, שהמקיים כלאיים עובר איסור בכל רגע ורגע. וכן היה מקום להתיר לבעלים כמו שהתירו בפירוש בכלאי הכרם. וכן משמע קצת מדברי הרמב"ם בפיה"מ (כלאיים פ"ז מ"ו), שההיתר לעקור כלאיים בחוה"מ הוא כללי. ושמא לא התירו אלא לאדם שלא יכול היה לעקור את הכלאיים לפני החג, כגון זה שהאנס החזיר לו את הכרם בחג עצמו. ולכן התירו למרות שזוהי מצוה שאינה עוברת. אבל אם ניתן היה לעקור את הכלאיים לפני המועד — הדבר אסור. אך ראה לעיל פרק ג (סעי' כ) שם כתבנו שלא גזרו על "מכוון מלאכתו למועד" במקום מצוה. ובמיוחד צ"ע לאור מה שכתבנו שם (סעי' יט/1) שבניית מעקה מותרת בחוה"מ, למרות שניתן היה לעשותה לפני כן, משום שבכל רגע ורגע הרי הוא עובר על "לא תשים דמים בביתך". ולכאורה גם בכלאי זרעים עובר בכל רגע ורגע משום מקיים כלאיים! וצ"ל שאין איסור בעצם קיומם של כלאיים שעלו מאליהן, כל זמן שאינו עושה מעשה בקיומם. אלא שא"כ קשה: מדוע א"כ צריכים שלוחי בית דין לקום ולעקור? ואולי יש לומר שאכן הבעלים עצמם, מותר להם לעקור את הכלאיים, וכל החידוש הוא בשלוחי בית דין העובדים בשכר. ועי' ח"א (כלל קו, נשמ"א ס"ק ו); משנ"ב (סי' תקמה ס"ק יד).

8. כלאים (פ"ז מ"ו); רמב"ם (הל' כלאים פ"ה ה"ב). לדעת הרדב"ז, ההיתר הוא משום "דבר האבד". אך לדעת רוב המפרשים הדבר מותר משום מראית העין גם כאשר אין חשש שהכרם יאסר: ר"ש, רא"ש, רע"ב, תו"ט, שנו"א ותפא"י (כלאיים שם). וראה בהערה הקודמת.

9. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ב שאלה 4; סי' ג שאלה 3): משום שזהו דבר האבד ומשום שאין בכך מלאכה.

10. גם קטיף של עלה אחד הוא מלאכה גמורה: שש"כ (פרק סו סעי' נז) עפ"י שו"ע (סי' תקמז סעי' יב). וראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחוה"מ" (לקמן נספח ז, אות ג/6). ומ"מ יש להתיר בנד"ד, משום שזהו "דבר האבד".

לאחריו, ולא לבצע בימי חול המועד¹¹. אם הריסוס אינו סובל דיחוי והחשש לנזק הוא קרוב — מותר לרסס¹²; אבל אין לרסס כאשר מדובר בחשש רחוק לנזק¹³.

ז. מותר לרסס גם ריסוסי מניעה למזיקים ומחלות שעדיין לא הופיעו אבל ישנה סבירות גבוהה לכך שיופיעו¹⁴ (כגון: כאשר המזיק כבר הופיע בחלקות הסמוכות).
 ח. ריסוסים שגורתיים — מותרים, מפני שיש להניח שלא היו נעשים אם לא היה חשש גדול לנזק. אם אפשר לשנות מעט את לוח הזמנים, יש לבנות את סדר העבודה כך שהריסוסים המיועדים לתחילת חוה"מ ייעשו בערב החג¹⁵, והריסוסים המיועדים לסוף חוה"מ ייעשו לאחר החג; כך שכמות הריסוסים בחג תפחת. ויש לנהוג כך גם אם הדבר כרוך במאמץ.

פעולות הגנה נוספות

ט. פיזור רעל ומלכודות נגד נברנים למיניהם הגורמים נזק משמעותי — מותר¹⁶.

י. הקמת שברוחים להגנה מפני רוח — אסורה¹⁷.

יא. גידור השטח אסור בחוה"מ; אבל אם נתגלתה פירצה בגדר, מותר לתקן אותה תיקון זמני במעשה הדיוט¹⁸.

11. ע"י מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ג שאלה 3) שנקט כדבר פשוט שזהו "דבר האבד". אך נראה שהדין תלוי בנסיבות.

12. "חוה"מ כהלכתו" (פרק יא סעי' כב). דין ספק דבר האבד: ראה לעיל פרק ב (סעי' יב-ג).

13. לדעת כה"ח (סי' תקלז ס"ק ב), בחשש רחוק להפסד מותר לעשות את המלאכה ע"י גוי. וראה לעיל פרק ב (סעי' יב).

14. עפ"י שש"כ (פרק סז סעי' ט). וראה לעיל (פרק ב סעי' י, יב). ומן הראוי לעשות ע"י פועל יהודי שאין לו מה יאכל, ובצינעא: ע"י כה"ח (סי' תקמד ס"ק ד).

15. שאם לא כן, הרי הוא כ"מכוון מלאכתו למועד".

16. ע"י שו"ע (סי' תקלז סעי' ג). ומסתבר שהיום אין ללכת עפ"י החילוקים המופיעים שם, מפני שהמשמעות של הנזק כיום שונה לחלוטין.

17. זוהי פעולה שניתן היה לעשות גם לפני החג. דין "מכוון מלאכתו למועד", ראה לעיל פרק ב (סעי' טז).

18. ע"י משנ"ב (סי' תקמ ס"ק ב), ומדבריו משמע שאם יש חשש ממשי מגנבים — וקל וחומר ממחבלים — מותר לתקן אפילו כדרכו. וע"י מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ג שאלה 4 והע' 87).

פרק ח — טיפול במטעים

הקדמה

נקודת המוצא של החקלאי צריכה להיות שימי חול המועד הם ימי חג, ועל כן יש לתכנן מראש את סדרי העבודה כך שכמעט ולא יצטרך לעבוד במטע במועד. על כן יש להקדים את כל הפעולות שניתן להקדים ולבצע לפני החג (כגון: השקיה, עישוב, הדברת מזיקים ומחלות, גיזום וכדו'), ולתכנן מראש את הדרך לעמוד בעומס העבודה שייווצר לאחר החג. בחול המועד עצמו יש לתכנן לבצע רק את הפעולות ההכרחיות ביותר, כפי שיתבאר בפרק זה.

בפרקים הקודמים עסקנו בדינים כלליים, הנוגעים לכל ענפי החקלאות (פרק ה — נטיעות; פרק ו — השקיה ודישון; פרק ז — הגנת הצומח). בפרק זה נעסוק בדוגמאות מעשיות הנוהגות במטעים (נושא הקטיף והשיווק יידון לקמן, פרקים י-יא).

למעשה קשה מאד לתת הנחיות מדויקות בכתב לפעולות השונות הנעשות במטעים, מפני שהמציאות משתנה מאד ממצב למצב, ויש צורך לדון בכל מקרה לגופו. לכן יובאו כאן עקרונות, וכן דוגמאות מעשיות, המבוססות על הנתונים הקיימים בדרך כלל. אך בכל מקרה שבו הנתונים שונים, יש להיוועץ ברב המקומי, ובשעת הצורך, גם עם המדריך החקלאי, כדי להחליט מה לעשות.

גיזומים שונים

- א. ככלל, אין לבצע גיזומים בימי חול המועד¹.
- ב. גיזום לאחר הרכבות, שאינו סובל דיחוי ואף אי אפשר להקדים אותו (כגון: בהר הגבוה) — מותר בחול המועד. כמו כן מותר לבצע את כל הטיפולים הנוספים הנעשים לאחר ההרכבה (כגון: גזירת השקיות ומריחת חמרי ריפוי), מפני שהם הכרחיים וחייבים להיעשות עפ"י לוח זמנים מדויק (בעזרת רישום ביומן).
- ג. דילול פריחה ושריגים (כגון: בגפנים או באפרסקים) — יש לדחות לאחר החג, מפני שבדרך כלל הוא סובל דיחוי של מספר ימים².
- ד. קשירת זמורות בגפן — יש לתכנן את העבודה כך שתסתיים לפני החג³.

1. עפ"י ע"ז (נ ע"ב); שו"ע (סי' תקלז סעי' יא). ועי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ג סי' ג שאלה 13).

2. צ"ע כיצד יש לנהוג בשנת השמיטה, שאז דילול הפרי חייב להתבצע בשלב גידול מאד מסוים (עי' מדריך שמיטה לחקלאים, תשנ"ד, פרק יג).

3. אם חלה טעות בתכנון ויש צורך דחוף לבצע את העבודה — ראה לעיל פרק ב (סעי' טז).

- ה. אם נעשה גיזום לפני החג, אין לרסס בקוטלי פטריות או למרוח משחה על החתכים בחול המועד⁴.
- ו. אין לאסוף את הגזם בחול המועד⁵ ואין לרסק אותו; ואף יש להימנע מלשרוף גזם שכבר נאסף⁶.
- ז. בחול המועד סוכות של השמיטה, אין לבצע "מחיקת עיניים" בגפנים שעברו זמירה מוקדמת⁷.

עיבודי קרקע

- ח. אין לבצע עיבודי קרקע לשם איזור, סתימת סדקים וכדו'⁸.
- ט. לאחר נטיעה "ברטוב", אם נוצרים סדקים סביב בורות השתילה — יש לפתור את הבעיה ע"י השקיה⁹. אבל אם השטח עדיין אינו מרושת, מותר לבצע עידור קל סביב הבורות כדי למנוע את הסידוק. וכן מותר אז לבצע חיפוי בקש למטרה זו.

4. במסכת ע"ז (נ ע"ב) נאמר: "וסכין שמן לגזום". אבל כיום יש להחמיר משתי סיבות:
א. פעולה זו אינה נחשבת היום כפעולה דחופה.
ב. במטע גדול יש בכך טירחה מרובה (ראה לעיל פרק א סעי' ה).
5. היה מקום לומר שהדבר אסור מן התורה, משום מלאכת "מעמר". אך יש לומר שאין איסור תורה במעמר לאיבוד, ולכל היותר יש בכך משום מלאכה שאינה צריכה לגופה, שיש אומרים שלא נאסרה בחוה"מ (ראה לעיל פרק א סעי' י). ואף אין בכך משום מראית עין של מלאכת "מעמר", מפני שגם הרואים אינם סבורים שאיסוף העצים נעשה לשם הסקה לאחר החג. אך מ"מ יש לאסור משום שאיסוף פסולת המזיקה לעצים אסור משום תולדת "חורש": רמב"ם (הל' יו"ט פ"ח הי"ב); שו"ע (סי' תקלז סעי' י).
6. לעיל (פרק ג ע"8) הבאנו מחלוקת אם מותר להבעיר לצורך גוי. יסוד המחלוקת הוא אם הבערה הותרה גם שלא לצורך כלל, כגון בנד"ד. ואף לדעה המקילה לא התירו הבערה אלא מפני שאין בה שיהוי וטירחא, ואילו כאן יש טירחא.
7. עי' "מדריך שמיטה לחקלאים" (תשנ"ד, עמ' 35).
לכאורה זהו "דבר האבד", מפני שבלי טיפול בהתעוררות המוקדמת ייפגע מאד היבול בשמיטה. אבל ניתן בהחלט להמתין ולבצע את הפעולה לאחר החג, למרות שזה יחייב נקיטת אמצעים שעדיפותם נמוכה מבחינת דיני שמיטה: עי' מדריך שמיטה לחקלאים (פרק י סעי' ט). ועדיף להקל בסדרי עדיפויות בשמיטה מאשר להתיר עבודה בחול המועד.
8. פעולה זו סובלת דיחוי, ואינה "דבר האבד".
9. מפני שאין בה טירחה. אמנם יש בכך הוצאה כספית, אבל זהו הפסד מועט שהחקלאים אינם רגילים לטרוח בשביל למנוע אותו. הרה"ג אביגדור נבנצאל העירני על כך, שבשנת בצורת, בה מנהיגים קיצוב חמור במים, יתכן שגם כמות קטנה היא "דבר האבד".

טיפולים בפירות

- י. יש להימנע מהאבקת תמרים בחול המועד פסח¹⁰. אם אין שום אפשרות לעשותה בזמן אחר, ניתן לבצע את הפעולה על ידי גוי¹¹.
- יא. טיפול להשמדת פירות ערלה – כל זמן שאינו דחוף למנוע מכשול – אסור בחול המועד¹².

10. במשנה (פסחים נה ע"ב) נאמר ש"הרכבת דקלים" - דהיינו: האבקה (גמ' שם נו ע"א) - מותרת בערב פסח. אמנם איסור המלאכה בערב פסח קל בהרבה מאשר בחול המועד (עי' שו"ע סי' תסח), אבל נראה שבגדרי "דבר האבד" דינם דומה, אלא שעדיף היה לבצע את ההאבקה בערב פסח מאשר בחוה"מ. ועי' "תחומין" (ח"ג עמ' 106-115).
- על כך העירני הרה"ג אביגדור נבנצאל: "תמוה בעיני להתיר כאן, כשאפילו אנשי יריחו לא הקילו אלא בערב פסח, וגם מזה הסתייגו חכמים" (אמנם נאמר שם ש"לא מיחו בידם" אבל אין לפרש את שתיקתם כהודאה לדבריהם).
11. ראה מאמרנו: "מלאכה למניעת הפסד של עונה חקלאית" (לקמן נספח ז).
12. מכיון שלא מדובר במצוה עוברת, לא שייך להתיר מטעם "צרכי מצוה": ראה לעיל פרק ג (סעי' טז). וכאן יש להחמיר יותר, מפני שאין מצוה בעצם השמדתם של פירות הערלה; מה שאין כן בעקירת כלאיים: ראה לעיל פרק ו (סעי' ד). ואכן אם השמדת הערלה נעשית ע"י נציג הרבנות, במטרה למנוע מכשול מן הציבור, מסתבר שהדבר יהיה מותר כמו עקירת כלאיים, שיוצאים עליה במועד.
- הרה"ג אביגדור נבנצאל שליט"א העירני מהמשנה בסוף תמורה (לג ע"ב), שם נאמר: "ואלו הן הנשרפין? – חמץ בפסח ותרומה טמאה והערלה וכלאי הכרם: את שדרכן לשרוף ישרוף, ואת שדרכן להיקבר יקבור". ומכאן שיש מצוה חיובית להשמיד פירות ערלה. אך נראה לענ"ד שחיוב זה הוא רק מחשש שיבואו להיכשל בהם, ואינו מצוה עצמית כמו שריפת חמץ וכדו', והנפק"מ בין שריפה לקבורה היא לדינו של האפר בהנאה. וצ"ע.

פרק ט — גידולי שדה *

הקדמה

גם כאשר מדובר על עבודה בגידולי השדה בחול המועד, על החקלאי לצאת מתוך נקודת הנחה שחול המועד הוא יום חג, ועל כן עליו לתכנן מראש את סדרי העבודה שלו כך שכמעט ולא יצטרך לעבוד במועד. על כן יש להקדים את כל הפעולות שניתן להקדים ולבצע לפני החג (כגון: השקיה, עישוב, הדברת מזיקים ומחלות, הקמת מערכות הדליה, קיטום וכדו'), ולתכנן מראש את הדרך לעמוד בעומס העבודה שייווצר בתקופת החגים. בחול המועד עצמו יש לתכנן לבצע רק את הפעולות ההכרחיות ביותר, כפי שיתבאר בפרק זה.

בפרקים הקודמים עסקנו בדינים כלליים, הנוגעים לכל ענפי החקלאות (פרק ה — נטיעות; פרק ו — השקיה ודישון; פרק ז — הגנת הצומח). בפרק זה נעסוק בדוגמאות מעשיות הנוהגות בגידולי השדה (נושא הקטיף והשיווק יידון לקמן, פרקים י-יא).

למעשה קשה מאד לתת הנחיות מדויקות בכתב לפעולות השונות הנעשות בכל אחד מן הגידולים, מפני שהמציאות משתנה מאד ממצב למצב, ויש צורך לדון בכל מקרה לגופו. לכן יובאו כאן דוגמאות מעשיות, המבוססות על הנתונים הקיימים בדרך כלל. אך בכל מקרה שבו הנתונים שונים, יש להיוועץ ברב המקומי ובמדריך החקלאי כדי להחליט מה לעשות.

על כל פנים יש להדגיש את החובה לתכנן מראש את העבודה — ובמיוחד את תאריכי השתילה והזריעה — כך שהצורך לעבוד בימי חול המועד יקטן ככל האפשר¹. אך אם יש הכרח לשתול דווקא בסמוך לחג, מותר לתכנן את מועד השתילה לימים הסמוכים לחג, למרות שהדבר יחייב ביצוע של פעולות רבות יותר בימי חול המועד².

הדליה

- א. את התשתית להדליה (כגון: בעגבניות) יש להכין לפני חול המועד; וכן יש להקדים את קשירת הענפים למערכת ההדליה.
- ב. אם דחיית הקשירה תגרום להשתרכות הצמח על הקרקע, וכתוצאה מכך לקשיים בהמשך הטיפול בצמחים — מותר לבצע את הקשירה בחול המועד.

* פרק זה מבוסס במידה רבה על מאמרו של הרב יגאל הדאיה ("אמונת עתיד" 19).

1. וראה לעיל פרק ה (הע' 1).

2. ראה לעיל פרק ב (סעי' טו).

(הדבר מותר בשטחים גדולים, שאין אפשרות לבצע את הקשירה שלהם במהירות לפני החג או להשלים את החסר לאחר מכן)³.

- ג. שתילי ירקות מודלים שצמחו – מותר ללפף אותם סביב החוטים, בגלל שיש חשש סביר לכך שהימנעות מכך תגרום לשבירת ראשו של השתיל. אך יש לקבוע את תדירות העבודה עפ"י ההכרח בלבד.
- ד. פרישת רשתות וסולמות לשם גידול ישר של צמחי פרחים – יש לעשותה לפני החג. אם הדבר לא נעשה לפני החג – יש לדחות את הפעולה לאחר החג (בדרך כלל הדחייה אינה גורמת נזק).

קיטום

- ה. יש להימנע מקיטום של "חזירים" בשתילי ירקות בחול המועד, ולשם כך יש להתאמץ לסיים את הקיטום לפני החג⁴.
- ו. קיטום הגבעול בפרחים, אם הגיע למוכנות סמוך לסוף החג – יש לדחות את הפעולה לאחר החג (בדרך כלל, איחור של מספר ימים אינו קריטי). אך קיטום הפרח הראשוני (במינים כמו ליזיאנטוס) עלול להיות קריטי יותר, ועל כן יש לעשות את הפעולה (לאחר התייעצות עם המדריך החקלאי) ע"י גוי⁵.
- ז. קיטום פלפל לצורך עיצוב ראשוני של השתיל למספר ההסתעפויות הנדרש – יש להתאמץ לעשות לפני החג. ואם הדבר בלתי אפשרי – יש לשאול שאלת חכם⁶.

פעולות נוספות

- ח. דילול צמחים – אסור בחול המועד⁷. אבל אם זמנו הוא דווקא בחול המועד ואינו סובל דיחוי (כגון: בחמניות) – יש לשאול רב⁸.

3. ואם הדבר אפשרי אלא שהוא כרוך בהוצאות גדולות – ראה לעיל פרק ב (סעי' יא, יז). מקרה זה קל מהמקרים שנידונו לקמן (סעי' ו-ז), מפני שהפרעה משמעותית לטיפול בצמחים תגרום לפגיעת מחלות ומזיקים.
4. קשה לקבוע אם זהו "דבר האבד" או רק פגיעה בריווחיות. וצ"ע אם יש חובה לשכור לשם כך פועלים בהוצאה גדולה. ראה לעיל פרק ב (סעי' יז).
5. במקרה זה אין פגיעה בצמח הקיים אלא ביבול שיצא ממנו בעתיד. וראה לעיל פרק ב (סעי' ה-ו).
6. ראה בהערה הקודמת. וכאן יתכן שהנזק אינו חמור כמו במקרה הקודם.
7. מ"ק (ד ע"ב) ורש"י (ד"ה שלופי); "חווה"מ כהלכתו" (פרק יא סעי' יז) עפ"י מ"ק (ד ע"א).
8. אמנם הצפיפות אינה פוגעת בצמיחה הקיימת אלא פוגעת בהתפתחות של הצמחים הנותרים; אבל הדבר עלול לגרום לכך שהם יאבדו לחלוטין את ערכם הכלכלי, ולכן יש מקום לסמוך,

- ט. קילטור (בתפוחי אדמה או חמניות) — כאשר לאחר החג הצמחים יגיעו לגובה שבו אי אפשר יהיה לקלטר (משום שפגיעה מכנית בצמחים תגרום להסתעפויות שיפגעו בפדיון הסופי) — מותר רק כאשר אין ברירה אחרת, וע"י גוי⁹.
- י. דינו של תילול בתפוחי אדמה תלוי במצבו של הגידול (וכן בהבדלים שבין גידול קונבנציונלי לגידול אורגני), ועל כן יש לשאול רב אם הוא מותר בחוה"מ.

אחזקת חממות בחול המועד

- יא. אין להקים חממות חדשות¹⁰, וכן אין לבצע תיקונים הנעשים בחממה בין גידול לגידול¹¹.
- יב. מותר לתקן חממות שניזוקו בימי החג, אם דחיית התיקון תגרום נזק לגידולים (כגון: סגירה הרמטית של חממות לגידול ירקות ללא חרקים). אבל אם הנזק אירע עוד לפני החג, והמגדל דחה את התיקון לחול המועד — אסור לבצע אותו בימי חוה"מ¹².
- יג. יש לדאוג לתקינות מערכת החימום במבנה, ולמילוי מיכל הדלק¹³ עוד לפני החג.
- יד. במקרה של תקלות במערכת החימום או מחסור בדלק — הטיפול מותר רק אם מתקיימים שני התנאים הבאים¹⁴:
1. יש גידולים במבנה.
 2. עפ"י תחזית מזג האוויר, הטמפרטורה עלולה לרדת לרמה שבה החימום

- בשעת הדחק, על הסוברים שגם זה בכלל "דבר האבד": עי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלב ב סי' ב שאלות 2, 8). וראה לעיל פרק ב (סעי' ה-ו) ופרק ז (הע' 4). ולכן יש לעשות מלאכות אלו ע"י גוי.
9. ראה לעיל פרק ב (סעי' ה-ו).
10. אם הקמת החממות דרושה לשם קביעת עובדות בשטחי מריבה עם נכרים — ראה לעיל פרק ה (סעי' יז).
11. אם המגדל לא הספיק לפרוש את הניילון על החממה לפני חג הסוכות, ויש חשש גדול מכך שלאחר החג יהיה גל קור או תקופה של רוחות חזקות שלא יאפשרו את ביצוע העבודה — נראה שזהו "דבר האבד" משתי סיבות: (א) חשש להפסד העונה החקלאית. (ב) אבדן ההשקעות הקבועות במבנה, אם לא ינוצל מיד.
12. דין "מכוון מלאכתו למועד" — ראה לעיל פרק ב (סעי' טז). הרה"ג אביגדור נבנצאל שליט"א העירני שאם יש חשש שהחקלאי ימכור את תוצרתו בחזקת נקייה משרצים כאשר היא נגועה — יתכן שיש להתיר את התיקון כדי למנוע מכשול מן הציבור. אך לשאלה זו אין נפק"מ מעשית במערכת הפיקוח המקובלת כיום על גידולים אלו.
13. מפני שגם סחורה אסורה בחול המועד אם איננה הכרחית: ראה לעיל פרק ד (סעי' א-ב).
14. תיקון מכשירי דבר האבד — ראה לעיל פרק ב (סעי' כ והע' 43).

הוא הכרחי למניעת נזק מהגידולים (ברוב איזורי הארץ, קרה היא תופעה נדירה באביב ובסתיו).

טו. תיקון המאווררים מותר כאשר יש בחממה גידולים שעלולים להינזק כתוצאה מעקה של חום.

טז. הפעלת מערכת החימום או הקירור מותרת בחול המועד בכל מקרה¹⁵.

יז. סגירה ופתיחה של חלונות החממה לשם איורור או חימום — הרי היא מלאכה שנאסרה בחול המועד¹⁶; ולכן מותר לבצע פעולות אלה (במקרה שמערכת הבקרה האוטומטית אינה פועלת) רק למניעת נזק.

15. הבערה היא מלאכה שלא נאסרה בחול המועד כשיש בה צורך: ראה לעיל פרק א (סעי' ג/1).

16. תולדת "זורע". ועי' מאמרו של הרב יהודה עמיחי "פתיחת כיסוי חממה ומנהרה בשבת" ("אמונת עתיך" 33 עמ' 27-30).

פרק י — קטיף תוצרת חקלאית

יסודות ההלכה

- א. קטיף של תוצרת חקלאית הוא מלאכה שנאסרה בחול המועד¹, והדבר לא הותר אלא בתנאים שבהם הותרו שאר המלאכות בחול המועד².
- ב. לכן, הקטיף מותר בחול המועד רק כאשר מתקיים אחד מן התנאים הבאים:
 1. אם היבול יינזק כתוצאה מדחיית הקטיף³ (כגון: כותנה, שעלולה לנשור או להיפגע מגשם) או שערכו ירד⁴ (כגון: תפוחים, אם רמת הקושי שלהם תרד במידה שתפסול אותם לאיסוס). והוא הדין למקרה שיש חשש סביר לכך⁵.
 2. אם לאחר החג יש חשש גדול שלא תהיה אפשרות טכנית לבצע את הקטיף. אבל אין להקל במקרה שהחשש רחוק (כגון: חשש לגשם, כשאין הערכה ספציפית של החזאי)⁶.
 3. אם היבול ישווק במשך החג לצרכנים יהודים שישתמשו בו בחג⁷ או בשבת הצמודה אליו⁸.
 4. אם הקטיף בחג חיוני לצורך פירעון חובות שיש עליהם ריבית גבוהה במיוחד⁹.
- ג. בקטיף הנעשה משום דבר האבד, לצורך אוכל נפש, לצורך הגוף או לצורך מצוה עוברת — מותר להעסיק פועלים בשכר יומי; אבל אין להעסיק פועלים בשכר יומי לקטיף הנעשה משום "שאר צרכי המועד"¹⁰. ובכל מקרה מותר להעסיק פועלים תמורת שכר הניתן בהבלעה (כגון: בשכר חדשי)¹¹.

1. שו"ע (סי' תקלז סעי' טו). וראה לעיל פרק א (סעי' ג) ופרק ז (הע' 11).
2. ראה לעיל פרק א (סעי' ח).
3. שו"ע (סי' תקלז סעי' טו-ז). וראה מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ב שאלה 11).
4. עפ"י משנ"ב (סי' תקלז ס"ק נ). וראה לעיל פרק ב (סעי' א, יד-טו).
5. ראה לעיל פרק ב (סעי' יב-יג).
6. עי' תשובתו של הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א בענין בציר ענבים בחול המועד (לקמן נספח ג, סי' א).
7. ראה לעיל פרק ג (סעי' ב).
8. שש"כ (פרק סו סעי' ו); פסקי הגרי"ש אלישיב שליט"א ("מבקשי תורה" סי' קו סעי' טז). וראה לקמן (סעי' ט).
9. ראה לעיל פרק ב (סעי' ז).
10. ראה לקמן פרק יד (סעי' טו-יח).
11. ראה לקמן פרק יד (סעי' יט).

קטיף בדבר האבד

- ד. אם ביצוע הקטיף נדרש משיקולים של "דבר האבד" – מותר לבצע את הקטיף רק באותו מקום שבו דחיית הקטיף תגרום נזק, ולא במקום אחר¹²; אך אם החקלאי שוכר פועלים לשם כך ומשלם להם על יום עבודה שלם, כאשר הקטיף ההכרחי דורש רק חלק מן היום – מותר להמשיך בקטיף כדי ששכר הפועלים לא ירד לטמיון¹³.
- ה. בקטיף הנעשה לצורך דבר האבד, יש לעשות מאמץ בערב החג כדי לקטוף את כל היבול שניתן להקדים ולקוטפו¹⁴. מי שיכול היה לעשות כך ולא עשה, ועקב כך נאלץ לקטוף בחול המועד, יעשה שאלת חכם¹⁵.
- ו. קטיף הנעשה משיקולים של "דבר האבד" מותר אף בפרהסיא; ובמידת האפשר יש לעשותו בצינעא¹⁶.
- ז. בציר ענבים אפילות בחול המועד סוכות – יש בו שיקולים לכאן ולכאן, ולכן יש לשאול שאלת חכם¹⁷.

12. כה"ח (סי' תקלז ס"ק עב); שש"כ (פרק סז הע' ל); "חול המועד כהלכתו" (פרק ז סעי' ד). אמנם מצאנו שמי שעושה מלאכת "דבר האבד" בחוה"מ אינו חייב לדקדק בשיעורה (ראה לעיל פרק ב סעי' כו). אך הגרש"ז אויערבך (שש"כ שם) כתב שהיתר זה אינו אמור אלא באותו חפץ ולא בחפץ אחר; ולכן אסור לקטוף פירות של אילן אחד בהמשך לקטיף באילן אחר לצורך דבר האבד. וצ"ע מה הדין אם יש הכרח לקטוף חלק מן הפירות באותו אילן, אם מסתכלים על כל פרי ופרי בפני עצמו, ואסור, או על האילן בכללותו, ומותר. ונראה שבמטע דנים על כל אילן בנפרד, ובירקות – על כל ערוגה בנפרד. וצ"ע בדינו של שדה גדול שנזרע ברציפות. מדברי המשנ"ב (סי' תקלז ס"ק נ ושעה"צ ס"ק מו) משמע שבמקרה כזה מותר לקצור את כל השדה. לעומת זאת, בהשקיה כתב המשנ"ב (סי' תקלז ס"ק כז-כח) שהמשקה את השדה צריך להקפיד להשקות רק במקומות ההכרחיים. וצ"ע.
13. ראה לעיל פרק ב (סעי' ט) ולקמן פרק יד (סעי' ט).
14. כדי שלא יהיה בכלל "מכוון מלאכתו למועד": ראה לעיל פרק ב (סעי' טז). ואם יש בכך הוצאה כספית – ראה שם (סעי' יז).
15. בענין דבר האבד, ראה לעיל פרק ב (סעי' טז).
16. ראה לעיל פרק ב (סעי' כד).
17. ראה בהרחבה במכתב השאלה של הרב משה לוונטהאל ובמכתב התשובה של הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א (לקמן נספח ג). באיזורים גשומים יותר יש לשקול לגופו של ענין על פי המצב והעונה.

קטיף לצורך אוכל נפש

- ח. אם הקטיף נדרש לצורך המועד – אין צורך להקדים ולקטוף את מה שניתן לפני החג¹⁸. וכן מותר לקטוף גם כאשר אין כל מחסור בשוק¹⁹.
- ט. כאשר הקטיף אינו "דבר האבד" אלא לצורך המועד, אין היתר לקטוף לצורך שיווק לגויים (שאלה זו מעשית בקטיף ליצוא או באספקה לריכוזים של אוכלוסייה נוכרית בארץ)²⁰. כאשר מדובר בקטיף לצורך שיווק למקום שרובו גויים ומיעוטם יהודים (כגון: יצוא לארה"ב או לאירופה), ובמיוחד למקום שבו מספר היהודים קטן מאד – יש לשאול שאלת חכם²¹.
- י. אם התוצרת מיועדת לצרכנים יהודים שידוע שאינם שומרי שבת – ניתן לסמוך על הפוסקים המתירים לקטוף גם בשבילם²². וודאי שמותר לקטוף את כל הכמות הדרושה לשם שיווק למקומות שבהם לפחות מיעוט מהלקוחות הם יהודים שומרי שבת²³.
- יא. ביום האחרון של חול המועד אסור לבצע קטיף שאינו "דבר האבד", מפני שהתוצרת תגיע לצרכנים רק לאחר החג²⁴. וכן אסור לבצע קטיף כזה לתעשייה או לאיסוס.
- יב. אם חג שמחת תורה חל ביום חמישי, ויש חשש ממשי למחסור בשוק

18. ראה לעיל פרק ג (סעי' ז והע' 12), שבמלאכות הנעשות לצורך המועד, מותר לכוון מלאכתו למועד.
19. עפ"י שו"ע (סי' תקלג סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק טו). ועי' בתשובתו של הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א (לקמן נספח ג, אות ב/1).
20. שש"כ (פרק סז סעי' כז). ראה לעיל פרק ג (סעי' ב).
21. צ"ע אם הולכים לחומרא אחר הרוב, שהוא גויים, או שמכיון שללא אספקת תוצרת לכולם יישארו גם היהודים ללא מזון, הדבר מותר ככל צרכי המועד. ומסתבר שאין להקל במקום שבו הרוב הוא גויים והיהודים המעטים הנמצאים שם אינם שומרי שבת. וכן מסתבר שאם בכלל לא ברור שיהודים אכן יהנו מאותה תוצרת, שאין לקטוף עבורם.
- הרב יהודה עמיחי העירני, שמכיון שדעתם של החקלאי ושל המשווק היא על כלל האוכלוסייה, שרובה גויים – אין מקום לומר שכוונתם ליהודים ולהתיר בהסתמך על כך. אמנם מסתבר שאם כוונתו של החקלאי היא באמת לספק את צרכי היהודים המצויים באותו מקום, אלא שאין ביכולתו לשווק להם בנפרד מהגויים – אכן הדבר מותר. אלא שמכיון שכוונתו של החקלאי היא להרוויח ע"י כך שימכור לכל מי שמבקש, אכן כוונתו לכולם. וראה מאמרנו: "קטיף לצורך יהודים שאינם שומרי מצוות" (לקמן נספח ט, סעי' ה).
22. ראה לקמן (נספח ט).
23. ראה שם (סעי' ה).
24. משנ"ב (סי' תקלג ס"ק כג); הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א (לקמן נספח ג אות ב/3).

לצורך שבת — מותר לקטוף תוצרת בחול המועד, כדי לספק מזון לצרכנים לצורך השבת.²⁵

יג. קטיף שניכר שנעשה לצורך אוכל נפש בימות החג, וכן קטיף הנעשה משום "דבר האבד" — מותר אף בפרהסיא; אבל קטיף שלא ניכר שנעשה לצורך אוכל נפש בימות החג (כגון: גידולים שעיקרם מופנה לתעשייה או לנכרים) — מותר לעשותו רק בצינעא.²⁶

קטיף לצורך המועד

יד. יש אומרים שפרחים נחשבים כ"צורך הגוף", וקטיפתם ושיווקם מותרים בדרך הרגילה גם אם אין בכך משום "דבר האבד".²⁷ (בדרך כלל, מכיון שמחירי הפרחים המיועדים לשוק המקומי יורדים מיד לאחר החג, יש בקטיפתם משום "דבר האבד").
טו. מותר לקטוף ערבות (וכן את שאר ארבעת המינים) בחול המועד סוכות²⁸ — הן לשימוש והן למכירה²⁹, ואף אם היתה אפשרות להקדים את הקטיף לערב החג³⁰; אך מותר לקטוף רק את הכמות הנחוצה ולא מעבר לכך.³¹

25. עפ"י שש"כ (פרק סו הע' כז בסופה); "חכו ממתקים" (סי' תקלג סעי' יח). וראייתם - ממה שנכתב בשו"ע (סי' תקלט סעי' ט) שמי שחושש שלא ימצא יין לאחר החג, מותר לו לקנותו בחוה"מ. ומכאן שגדר ההיתר אינו כדין "צרכי המועד" אלא כעין "דבר האבד". ומסיבה זו אין להקל אלא בחשש ממשי. והגר"ש אלישיב שליט"א ("מבקשי תורה" עמ' סט סעי' טז) מחמיר בשאלה זו.
26. משנ"ב (סי' תקלג ס"ק כג); שש"כ (פרק סו סעי' יג). ועי' בתשובתו של הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א בענין בציר ענבים בחול המועד (לקמן נספח ג אות א/3, ב/2).
27. כך הורה לי הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א: עי' במכתביו (מובאים לקמן, בסוף נספח ה).
28. שש"כ (פרק סז סעי' מא והע' קעח) עפ"י שו"ע (סי' תרסד סעי' ב ברמ"א).
29. שש"כ (שם, וכן בהע' קלא). הגרש"ז אויערבך זצ"ל מוסיף (הע' קעט) שבמה שניכר שנוגע למצוות החג ושמחת החג מותר אפילו בשכר; אך מן הראוי להימנע מלקבל שכר על כך. וראה לעיל פרק ג (סעי' טז).
30. ראה לעיל פרק ג (סעי' כ).
31. ומותר לקטוף כמות גדולה של ענפי ערבה כדי לברור מתוכם את היותר מהודרים: שש"כ (פרק סז הע' קעח). והביא ראיה מהמשנ"ב (סי' תקלג ס"ק יח). אך יש לדחות, שהרי שם מדובר בקציר גבעול שלם של שומשמן כדי לברור ממנו את הגרעינים הטובים, וקשה ללמוד מכאן היתר לקטיף יחידות רבות בנפרד כדי לברור מתוכם את היותר יפות.

מכשירי הקטיף

ט. בקטיף הנעשה משום "דבר האבד", אם נדרשות פעולות חקלאיות מקדימות כדי לאפשר את הקטיף (כגון: סיקול בשטחי כותנה) — מותר לבצע אותן³². וכן מותר לתקן את המכשירים הדרושים לביצוע הקטיף³³.

יז. בקטיף הנעשה לצורך המועד, כשאין בו "דבר האבד", אין היתר לבצע פעולות מקדימות ולתקן מכשירים בחול המועד³⁴. אבל אם העבודה כבר החלה ואחד המכשירים התקלקל, וכתוצאה מכך העבודה מושבתת והשקעות יורדות לטמיון — מותר לתקן את המכשיר כדי להמשיך בעבודה התקינה³⁵.

32. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ב שאלה 12).

33. ראה לעיל פרק ב (סעי' כ).

34. מג"א (סי' תקמא סעי' א). וראה לעיל פרק ג (סעי' ט).

35. זהו "דבר האבד": ראה לעיל פרק ב (סעי' י).

פרק יא — שיווק התוצרת

יסודות ההלכה

- א. המסחר הוא פעולה שנאסרה בחול המועד, והוא מותר רק בתנאים מיוחדים¹. אך גם בתנאים המותרים, יש לעשות מאמץ כדי לצמצם ככל האפשר את היקף הסחורה הנעשית בחול המועד².
- ב. שיווק תוצרת חקלאית מותר בחול המועד כאשר מתקיים אחד התנאים הבאים³:
 1. כאשר יש חשש לנזק או הפסד⁴ (כגון: תוצרת שאינה משתמרת, תוצרת שיש עליה הוצאות איחסון או שהמחירים ירדו לאחר החג).
 2. כאשר הפדיון חיוני למוכר לצורך תשלומים דחופים⁵ הנושאים ריבית גבוהה במיוחד או קנסות פיגורים.
 3. כאשר התוצרת נחוצה בחג (או בשבת הצמודה אליו) לצרכנים יהודים⁶.
 4. כאשר הרווח, הנובע מהטיפול בתוצרת, חיוני לאחד העוסקים בה (המוכר, הקונה, המוביל או אדם אחר המשתתף במסחר; אם הם יהודים) לצורך מימון צרכי המועד⁷.
 5. כאשר עצירת השיווק לימי החג תגרום לאובדן לקוחות⁸ (שיעברו אל המתחרים).
- ג. הובלת התוצרת — אם היא נעשית לצורך המועד או משום "דבר האבד" — מותרת. הובלה הנעשית משום "דבר האבד", יש לעשותה עד כמה שאפשר בצינעא⁹.
- ד. אסור למכור מוצר כלשהו לאדם שידוע שישתמש בו כדי לעבור עבירה, ואף אם יש ביכולתו להשיג את אותו מוצר במקום אחר¹⁰.

1. ראה לעיל (פרק ד).
2. "חול המועד כהלכתו" (פרק י סעי' סו).
3. ראה לעיל פרק ד (סעי' ב).
4. עפ"י שו"ע (סי' תקלט סעי' א, ד).
5. חוה"מ כהלכתו (פרק י סעי' כט). וראה לעיל פרק ב (סעי' ז).
6. עפ"י שו"ע (סי' תקלט סעי' י-יב).
7. שו"ע (סי' תקלט סעי' יב).
8. ראה לעיל פרק ד (סעי' יב).
9. ראה לעיל פרק ד (סעי' ג) ופרק ב (סעי' כד).
10. עי' רמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ח ה"א וה"ו) ו"שבת הארץ" (עם "תוספת שבת", שם). וראה לעיל פרק ד (סעי' ו).

ה. כאשר יש ספק אם הקונה ישתמש במוצר לעבירה, יש להבחין בין שני מצבים¹¹:

1. אם יש לקונה אפשרות לעבור את העבירה גם בדרך אחרת¹² — מותר למכור לו כל זמן שיש סיכוי שלא יעבור את העבירה.
2. אם אין לקונה אפשרות לעבור את העבירה מבלי שהמוכר יספק לו את המוצר¹³ — אסור למכור לו אא"כ יש לפחות סיכוי שקול לכך שלא יעבור את העבירה.

מיון ואריזה

- ו. מיון התוצרת — הרי הוא מלאכה האסורה בחול המועד¹⁴; ולכן הוא מותר רק לצורך המועד או משום "דבר האבד".
- ז. יש להימנע מקינוב העלים החיצוניים¹⁵ (בירקות עלים), שטיפה¹⁶ (כגון: בגזר, בתפוז"א וכדו') ואריזה, משום שיש בכך טירחה מרובה, אא"כ הם הכרחיים לצורך המועד או משום "דבר האבד".
- ח. סגירת האריזות — בדרך כלל יש בה מלאכה אסורה¹⁷; ולכן היא מותרת רק לצורך המועד או משום "דבר האבד".
- ט. אין למיין או לארוז תוצרת המיועד לשיווק לאחר החג, אם ניתן לשמור אותה בקירור עד אז. אם הדבר יגרום הפסד (כגון: שאין אפשרות לשמור כמויות כה גדולות בקירור או שיווצר לחץ גדול לאחר החג, כך שלא תהיה אפשרות "להשתלט" על העבודה שתהיה אז) — מותר לבצע את המיון והאריזה בחול המועד במידת ההכרח. אם ניתן יהיה להשלים את הפיגור לאחר החג ע"י עבודה במשמרות, אך הדבר יגרום להוצאות גדולות יותר — יש להימנע מלעבוד בחול המועד¹⁸.

11. עי' "שבת הארץ" (עם "תוספת שבת", פ"ח ה"ב אות ה).
12. מצב זה הוא איסור דרבנן של "מסייע לדבר עבירה": עי' "שבת הארץ" (עם "תוספת שבת", פ"ח ה"א אות א-ב).
13. זהו איסור תורה, של "לפני עיוור לא תתן מכשול".
14. מלאכת "בורר".
15. קניבת ירק אינה מלאכה בשבת ובי"ט: עי' שו"ע (סי' תריא סעי' ב) ומשנ"ב (ס"ק ה ובה"ל ד"ה לקנב).
16. משנ"ב (שם).
17. הדבקות האריזות — יש בה משום "תופר". קשירה בחבל או בחוט ברזל — יש בה משום "קושר".
18. ראה לעיל פרק ב (סעי' יז).

- י. דחיסת כותנה — כדי לחסוך מקום במשאית ולחסוך בהוצאות ההובלה — מותרת¹⁹.
- יא. הפרשת תרומות ומעשרות מותרת בחול המועד ללא כל הגבלה²⁰. ומותר לאשר את ההפרשה על ידי רישום או מדבקה²¹.
- יב. רישומים נחוצים במחשב — מותרים²²; אבל יש להימנע מרישום פעולות הסובלות דיחוי²³.
- יג. אין להוציא תדפיסים שאינם הכרחיים מן המחשב²⁴. בשעת הצורך מותר להוציא תדפיסים במדפסת סיכות, שאינה מציירת אותיות שלמות. הוצאת תדפיסים במדפסת המדפיסה אותיות שלמות ("הזרקת דיו" או "לייזר") מותרת רק כדי למנוע הפסד ממשי.

"דבר האבד" בשיווק

- יד. שיווק תוצרת חקלאית לחו"ל, וכן שיווק לתעשייה, מותרים בחול המועד רק במקום הפסד; ומשום כך יש לעשות את העבודה בצינעא עד כמה שהדבר ניתן²⁵.
- טו. מותר להשתתף בתערוכה חקלאית המתקיימת בימי חול המועד, כדי שלא להחמיץ הזדמנות בלתי חוזרת לפרסום ולקשירת עיסקאות²⁶; אבל אין ליזום תערוכה כזאת.
- טז. אין ליזום העמדת דוכן למכירת תוצרת במקום בו מתאסף ציבור גדול בימות החג כדי לנצל את ההתכנסות למכירת תוצרת שאינה לצורך המועד. כמו כן, יישובים הנמצאים בסמוך לאתרי טיולים, אסור להם להזמין

19. עי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ב שאלה 13).

20. שש"כ (פרק סח סעי' כו והע' קג) בשם הגרש"ז אויערבך.

21. מסתבר שיש בזה משום חשש "דבר האבד" ומשום צורך מצוה, למנוע תקלות שהאישור בא למנוע אותן. עם זאת אין לבצע רישום מיותר שניתן לדחותו לאחר החג.

22. ראה לעיל פרק ד (סעי' כג).

23. פעולות קלות שאינן בכלל "מלאכה", אך אדם עוסק בהן במשך זמן ממושך, מסתבר שיש בהן משום "טירחה מרובה". ובס' "חוה"מ כהלכתו" (שם, הע' ריח) כתב בשם הגרש"ה ואזנר, שיש בזה משום זלזול למועד באופן שעושה אותו ליום חול לכל דבר. וראה לעיל פרק א (סעי' ה).

24. בגלל איסור כתיבה. ראה בהרחבה לעיל פרק ד (סעי' כד).

25. ראה לעיל (סעי' ג).

26. כך הורה הגר"ש אלישיב שליט"א לרבני יישובי פא"י עפ"י שו"ע (סי' תקלט סעי' ה) ומשנ"ב (סעי' יט). וראה מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ה שאלה 5).

מטיילים לקטיפת פירות יער וכדו', גם אם ידוע שהם לא יחזרו לשם לאחר המועד²⁷.

יז. לאחר ביצוע עיסקה, מותר לבצע רישומים הכרחיים לצורך הנהלת חשבונות (כגון: חשבוניות, קבלות), וכן מותר לרשום זכרון דברים על עסקאות; אבל רישומים שאינם הכרחיים באופן מיידי, יש לדחות לאחר החג²⁸. כמו כן מותר להפקיד שיקים ומזומנים אם הדבר הכרחי למניעת גניבות או כדי לדאוג לכיסוי נאות בבנק.

"לפני עיוור"

יח. אין לספק תוצרת חקלאית למי שידוע בוודאות שישתמש בה באופן האסור²⁹ (דהיינו: שהקונה אמר שזוהי כוונתו או שידוע שהתוצרת לא תחזיק מעמד אצל הקונה מבלי שיעשה בה מלאכה אסורה), כגון:

1. מכירת שתילים לחקלאי או גנן שישתול אותם בחול המועד³⁰.
2. מכירת פירות ליצואן שיוביל אותם לחו"ל בזמן שעומדים לרשותו מחסני קירור שהפירות יכולים להישאר בהם עד לאחר החג.
3. מכירת פירות למפעל שידוע שיעבד אותם בחול המועד על מנת למכור את המוצר המוגמר לאחר החג (אם אין בעיבוד משום "דבר האבד" למוכר או למפעל).

האיסור אמור גם במצב שבו המכירה היא "דבר האבד" למוכר³¹. מותר למכור תוצרת חקלאית למי שעלול לעבור בה עבירה, אם מתקיים אחד משני התנאים הבאים:

1. אם יש סיכוי שהמלאכה האסורה (השתילה, השיווק או העיבוד התעשייתי) תתבצע לפני החג או לאחריו, ויש לקונה מקור אספקה אחר לאותה תוצרת³².
2. אם אמנם אין לקונה מקור אספקה אחר לאותה תוצרת, אבל יש ספק

27. כך הורה הגר"ש אלישיב שליט"א לרבני יישובי פא"י.

28. ראה לעיל פרק ד (סעי' יט-כב).

29. גדרי "לפני עיוור", עי' בהרחבה ב"שבת הארץ" עם "תוספת שבת" (פרק ח). וראה לעיל (סעי' ה).

מכירה למי שידוע שיעבור עבירה, עי"ש (ה"ו, ה"ז אות א).

30. עי' מדריך שמיטה לצרכנים (תשנ"ד, פרק יג).

31. משום ש"דבר האבד" הוא נימוק להיתר מלאכה בחול המועד ולא לאיסור "לפני עיוור". וראה לעיל פרק ד (סעי' ו והע' 14).

32. עי' "שבת הארץ" (עם "תוספת שבת", פ"ח ה"ב אות ה).

שקול אם יעשה בה את המלאכה האסורה.³³

- כ. אין למכור תוצרת למי שידוע שהקנייה בשבילו אינה לצורך המועד ואינה "דבר האבד"³⁴, אלא אם כן יש בכך "דבר האבד" למוכר.³⁵
- לכן, אם ההימנעות מביצוע המכירה תגרום הפסד למוכר – ניתן לסמוך על הדעות המקילות למכור למי שקונה "סתם"; אבל אין להתיר מכירה למי שידוע שיעשה לאחר מכן מלאכה אסורה במה שקנה.³⁶
- כא. אין להושיט כל סיוע לאדם המוכר תוצרת חקלאית באיסור; ואפילו סיוע של פיקוח וביקורת בלבד.³⁷

33. "שבת הארץ" (שם, סעי' 2).

34. ש"כ (פרק סז סעי' כט).

35. ראה לעיל פרק ד (סעי' ו והע' 15).

36. ראה לעיל (הע' 29).

37. "חול המועד כהלכתו" (פרק י סעי' סב). והוסיף (סעי' סג) שהדבר אסור גם במקום שבו הסירוב יגרום נזק למסרב.

פרק יב — גן הנוי

הקדמה

הלכות חול המועד חלות גם על גינות נוי. בעיקרון, אין הבדל בין ההלכות שנאמרו בשטחים חקלאיים לבין גינות הנוי. ועל כן בפרק זה לא יהיה פירוש של ההלכות שאינן מיוחדות לנושא. המעוניין בהרחבת דברים, יעיין בפרקים הקודמים.

עם זאת יש לתת את הדעת על כך שבגינות הנוי ישנה חומרא מיוחדת לעומת שטחים חקלאיים, והיא, שהמלאכה נעשית בדרך כלל בפרהסיא, בפני אנשים שאינם מודעים לאילוצים העומדים בפני הגן; ומכיון שכך, העבודה בגינה עלולה לגרום לזלזול בקדושתו של חול המועד¹. מן הסיבה הזאת יש להחמיר בעבודה בגן הנוי יותר מאשר במקרים דומים שנידונו בשאלות החקלאיות.

פרק זה מתייחס לגן החובב, לגן המקצועי ולגן הנוי הציבורי.

פיתוח שטח ונטיעות

- א. על הגן לתכנן מראש את סדרי העבודה שלו, כך שלא יצטרך לעבוד בחול המועד, למעט פעולות אחזקה שוטפות שאינן סובלות הקדמה או דיחוי. (בחזרה התקשרות שבין גן מקצועי לבין מזמיני העבודה, מן הראוי לציין בפירוש שהגן לא יידרש לעבוד בימי חול המועד).
- ב. עבודות של פיתוח שטח (כגון: שפיכת אדמה, תיחוח, בניית מערכות השקיה, הקמת טראסות וכדו') אסורות בחול המועד².
- ג. גן שהתחייב לסיים פיתוח שטח עד תאריך מסוים, וצפוי לקנסות או לאבדן לקוחות אם יפגר בעבודה, והוא רואה שלא יספיק בשום אופן לסיים את העבודה בזמן אם לא יעבוד בימי חול המועד — עליו לפנות אל מזמיני העבודה ולבקש ארכה על ימי החג (בדרך כלל, גן שלא התרשל קודם לכן, לא ייתקל בבעיה). ובאם לא יסכימו לכך שישבות, והדבר אירע מבלי שהגן תכנן לעבוד בימי חול המועד — עליו לעשות שאלת חכם³. ובכל אופן,

1. עי' שש"כ (פרק טו סעי' ד) שכתב עפ"י ערוה"ש (סי' תקמד סעי' ז) ש"ש לברוח מפני היתרים כאלה שיש בהם משום זלזול במועד.
2. מלאכות אלה הן תולדות של "חורש" או "בונה", ובדרך כלל אין בהן משום "דבר האבד". וראה מאמרנו: "פיתוח שטח בשמיטה" ("אמונת עתיד" 34).
3. עי' "חווה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' לב). וראה לעיל פרק ב (סעי' ז) ובהקדמה לפרק זה.

- אם יוכל לסיים את העבודה לפני החג או לאחריו, אפילו תוך הוצאות גדולות יותר – עליו להימנע מלבצע את העבודה בחול המועד.⁴
- ד. לכתחילה יש לסיים שתילה של צמחי נוי בזמן שבו הטיפולם האינטנסיביים הנעשים לאחר השתילה ייעשו עוד לפני החג.⁵
- ה. שתילת דשא בחול המועד – אסורה גם אם היא נעשית בשטחים ציבוריים⁶ לצורך הציבור.⁷
- ו. שתילים או מרבדי דשא שהוזמנו מראש והגיעו באיחור, ואין אפשרות לשמור על קיומם עד לאחר החג – מותר לשתול אותם בחול המועד כדי שלא ימותו⁸; אך יש לבצע את הפעולה בצינעה ככל האפשר.⁹

השקאת צמחי נוי

- ז. כל הדינים האמורים בענין השקיה בחול המועד, אמורים גם לגבי עציצים הנמצאים בבית.¹⁰
- ח. לפני החג יש לעשות מאמץ להשקות את כל הצמחים הזקוקים להשקיה: הן בצמחי בית המצויים בעציצים והן בצמחי גינה, וכן יש לתכנת מראש

4. ראה לעיל פרק ב (סעי' יז). ולמעשה יש להחמיר, מפני שהעבודה נעשית בפרהסיא, ויש בה משום זלזול במעמדו של חול המועד (ראה בהקדמה). וכ"כ בס' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' לב והע' עו).
5. ראה לעיל פרק ב (סעי' יח).
6. הגדרת "צרכי רבים" – עי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב ס' ד סעי' ב-ו). ועי' ש (הע' 43) בענין נוי של רבים.
7. הדבר אסור משתי סיבות (ראה לעיל פרק ג סעי' יז ובהערות):
- א. "צורך רבים" - שאינו צורך המועד או צורך הגוף - אינו מתיר מעשה אומן אלא מעשה הדיוט. וגנן מקצועי אינו הדיוט.
- ב. "צורך רבים" מתיר רק עבודת מתנדבים (אף אם הם מגייסים עובדים שכירים לצורך ביצוע העבודה), ולא ע"י שכירים, שזוהי אחריותם הקבועה. ועי' מאמר הרב שלמה אבינר (שם, הע' 41).
- ג. שתילת דשא בשטחים ציבוריים, גם אם היא נעשית במעשה הדיוט ע"י מתנדבים, יש בה משום זלזול בולט בקדושת החג.
- וראה מאמרו של הרב יאיר דרייפוס: "שתילת דשא בחוה"מ בשטחים ציבוריים" (לקמן נספח ב, ובעיקר בהע' 7), וכן במאמרו של הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א ס' ד סעי' ט והע' 46).
8. ראה לעיל פרק ה (סעי' יג).
9. ראה לעיל פרק ב (סעי' כד) ובהקדמה לפרק זה.
10. הדין המיוחד שנאמר בעציץ שאינו נקוב הנמצא בתוך הבית, לא נאמר אלא להלכות שמיטה: עי' "מדריך שמיטה לחקלאים" (תשנ"ד, פרק יט).

את מחשב ההשקיה או בקר ההשקיה; — כל זאת על-מנת למעט ככל האפשר במלאכה בחול המועד¹¹. ומן הראוי לבצע את השקיית הגינות לפני החג גם אם הדבר כרוך בטירחה (כגון: נסיעה מיוחדת)¹².

ט. אם הגנן לא דחה את ההשקיה במכוון לימי חול המועד, והצמחים זקוקים להשקיה לקיומם — מותר להשקות אותם בחול המועד¹³. בשעת ההשקיה אין צורך למעט בכמות המים הניתנת לצמחים. אם מחוברים לאותה מערכת השקיה גם צמחים שאינם זקוקים להשקיה — מותר להשקות את כולם בפעולה אחת.

י. ההשקיה מותרת לא רק כדי לשמור על קיומם של הצמחים לטווח הארוך אלא גם כדי לשמור על צורתם הנאה בימות החג¹⁴.

יא. מותר להשקות גם צמחי הפקר, אם יש לשער שיהודים ייהנו מפירותיהם¹⁵ או מן המראה שלהם.

יב. ההשקיה מותרת גם בדלי או במשפך (כגון: בעציצים)¹⁶.

11. ראה לעיל פרק ב (סעי' טז).

12. ראה לעיל פרק ב (סעי' יז). אך ייתכן שבהשקיה יש מקום להקל יותר, מפני שיש בה עוד צדדים להקל: ראה מאמרנו "השקיה בחול המועד באמצעות מחשב" (לקמן נספח ה, בעיקר אות ו).

13. פירוט ומקורות — ראה לעיל פרק ו (סעי' ז-ג).

14. כפי שנוהגים גם בשנת השמיטה.

15. שש"כ (פרק סז הע' קח) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל (ועי' שש"כ ח"ג עמ' פב); וכמו שהתירו "אוקמי פירא" בשמיטה: עי' "שבת הארץ" (עם "תוספת שבת", פ"א ה"ה אות טז). ונראה לענ"ד שלדעת האוסרים בשביעית, משום שלא התירו לאדם לעשות מלאכה לשמירת פירות שאינם שלו, ה"ה שאסור בחוה"מ.

הרב יהודה עמיחי העירני שאין לדמות שביעית לחול המועד, מפני שהעושה מלאכה לשמירת פירות שביעית מגלה בכך את דעתו שלא הפקירם כדן. מה שאין כן בחוה"מ, שאדם אינו מצווה בו אלא על מלאכה ולא על הפקרת הפירות. אך נראה לענ"ד שהאיסור בשמיטה אינו מגדרי הפקר אלא משום שאין בזה "פסידא" לאדם הפרטי. וק"ו לחוה"מ, שאין אדם מצווה בו על "ואכלו אביוני עמך".

16. במשנה (מו"ק ב ע"א) נאמר שאין להשקות במועד מ"מי הקילון". לדעת רש"י (הנדפס, ד ע"א ד"ה מי גשמים; וכן ברש"י לרי"ף, דף א ע"א ד"ה מימי קילון, ע"ב ד"ה מי גשמים) ר"ח (ד ע"א), הר"ן (ב ע"א ד"ה משקין; ד ע"א ד"ה בשלמא) והנמוקי (לרי"ף, דף א ע"א ד"ה ולא ממי הקילון, ע"ב ד"ה מי גשמים) — "מי קילון" הם מים הנמצאים במקום נמוך, שהשאיבה ממנו כרוכה בטירחה רבה (קילון — מלשון "קולתה", שהוא "כדה" בארמית: ריטב"א, נמוקי"י). וכך משמע מדברי הרמב"ם בפיה"מ. וכך היא דעת התוס' (ד ע"ב ד"ה מדליון).

מדברי הרמב"ם בהלכות (הל' יו"ט פ"ח ה"ב; להבנת הב"י, סי' תקלז ד"ה ומ"ש אבל) משמע שבכלל "מי קילון" כל השקאה הנעשית בהדלאה (באמצעות כלים). ואילו החזו"א (סי' קלד ס"ק יא) נוטה לומר בדעת הרמב"ם שמתיר הדלאה ממקום שאינו עמוק.

המשנ"ב (ס"ק ז) פסק לחומרא: "כל שדולה — בכלי או בכד — אסור". לעומת זאת פסק המשנ"ב

יג. מותר לשפוך בגינה מים שנותרו משטיפת רצפה וכדו', ואין צורך להקפיד על כך שלא ישקו את הצמחים¹⁷.

יד. אם אירעה תקלה במערכת ההשקיה (וכן במחשב או בקוצב המים) – מותר לתקן אותה גם במעשה אומן, אם הדבר יסייע בסופו של דבר למעט בטיחה בימי חול המועד¹⁸.

פעולות נוספות

טו. כיסוח דשא¹⁹ – הנעשה לנוי – יש להקדים ולבצע אותו לפני החג²⁰,

(סי' תקמ"ד ס"ק יז, ועי' שעה"צ ס"ק טז) שהדלאה מותרת לבור של יחיד אף שלא לצורך המועד. בפשטות אפשר היה לחלק שהדברים אמורים דווקא בהדלאה במקום שאינו מיועד לגידול חקלאי, שאין בו אלא טירחה ולא מלאכה. אך הסבר זה מוקשה לאור מה שכתב המשנ"ב עצמו (שם) שהדבר מותר משום שאין בו טירחה, בעוד שבהשקאה כתב שהדלאה אסורה אפילו משום דבר האבד משום שיש בה טירחה יתירה. וצריך לומר שכוונת המשנ"ב היא לפרש כדעת רש"י ושאר הראשונים, שכל האיסור בהדלאה הוא ההעלאה של משא כבד ממקום נמוך למקום גבוה, שאינו שייך בהדלאה מהנהר לתוך בור. ואכן ההיתר במשנ"ב הוא להוביל מים מן הגג, שהוא מקום גבוה, אל הבור. ומכאן יוצא שכל הדלאה שאין בה טירחה יתירה, כגון: לקיחת מים בכלי קטן מן הברז כדי להשקות עציצים, ואפילו מילוי דלי כדי להשקות עץ מרוחק שמערכת ההשקיה אינה מגיעה אליו – כל שאינה שאיבה ממקום עמוק למקום גבוה – אין בה איסור, שהרי אין בה טירחה יתירה כלל ועיקר.

על כך כתב לי הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א: "ובענין השקאת עציצים מברז - נדמה לי, כיון שהכל בטיחה תלוי, ובכח"ג אין כל כך טירחה, ומאידך הצמחים יתקלקלו אם לא ישקו אותם – יש מקום להקל; ובפרט כאשר כבר התחיל מלפני החג בהשקאתם".

עוד יש לומר, שכל האיסור של "מי קילון" הוא דווקא במים הנשאבים מתוך בריכה וכדו'. אבל מים הבאים לכלי מתוך ברז או צינור מים – אינם בכלל גזירת מי קילון כלל. ועי' חזו"א (סי' קל"ד ס"ק יא, יד).

17. שש"כ (פרק סו סעי' מז והע' קפא). וטעמו – מפני שפס"ד מותר בחוה"מ: ראה לעיל פרק א (סעי' י). ועי' פסקי הגר"ש אלישיב ("מבקשי תורה" סי' קו סעי' מד), שאוסר. וכן כתב בס' "חכו ממתקים" (סי' תקל"ז סעי' ז) שיש להחמיר כשאפשר.

18. ראה לעיל (פרק ב), שם כתבנו שמלאכה הנעשית משום "דבר האבד" מותרת אפילו במעשה אומן (סעי' כב) ומאידך גיסא כתבנו שיש למעט בטיחה ככל האפשר (סעי' כג). לכן נראה שעדיף לתקן את מערכת ההשקיה.

19. כיסוח הדשא, בדרך כלל, אינו תולדה של "זורע", מפני שאינו משפיע על הצימוח של הדשא (לשאלה זו יש השלכה לכיסוח הדשא בשנת השמיטה: עי' "מדריך שמיטה לגן-הנוי", תשנ"ד, פרק ד סעי' ד והע' 10), ואף אינו תולדה של "קוצר", מפני שהגנן אינו זקוק לכסחת של הדשא. ומ"מ מסתבר שהכיסוח אסור משום שיש בו טירחה יתירה: ראה לעיל פרק א (סעי' ג/3).

20. מלאכות הנעשות משום "שאר צרכי המועד" (שלא לצורך אוכל נפש או צרכי הגוף) – יש בהן משום "מכוון מלאכתו למועד": ראה לעיל פרק ג (סעי' יג).

כדי שהגינה תיראה נאה במשך כל ימי החג²¹. גם אם לא היתה אפשרות לבצע את הכיסוח לפני החג, והדבר חיוני לצורך המועד (כגון: לצורך קיום סעודת מצוה בגינה) — יש להימנע מכך²². והוא הדין לגיזום גדר חיה. טז. ניכוש עשביה — אסור, למרות שהיא מכערת את הגינה²³. יז. גירוף עלים ואיסוף פסולת לשם ניקיון הגינה — מותר רק אם הוא נעשה בכמות קטנה, ללא טירחה²⁴. יח. שריפת קוצים בשטח ציבורי, המהווים מקום מסתור לנחשים ומזיקים — מותר, מפני שזהו צורך הגוף של רבים²⁵. יט. מותר לקטוף פרחים כדי לנאות בהם את הבית בחול המועד²⁶. כ. כריתת ענפים לסכך — מותרת בחול המועד סוכות²⁷; אך יש לבצע את הפעולה בשינוי ניכר, שיראה שהדבר לא נעשה לשם גידול העץ (כגון: ע"י גיזום הענפים מצד אחד של העץ²⁸ או השארת זיז ארוך). כא. גיזום ענפים המפריעים למעבר בימי החג — מותר בחול המועד²⁹, כדין דברים שהם "צורך הגוף"³⁰; אך יש לבצע את הפעולה הזאת בשינוי בולט.

דינים נוספים

כב. מי שמקיים אירוע (כגון: סעודת מצוה, שמחת בית השואבה וכדו') בגינה — מותר לו לבצע פעולות קלות לשיפור המראה שלה לצורך האירוע (כגון: סידור אבנים,

21. בדומה למה שמצאנו בענין תספורת: ע"י שו"ע (סי' תקלא סעי' א-ב).
22. אין לסמוך על ההיתר לעשות מלאכה בחוה"מ לצורך מצוה או לצורך רבים במעשה הדיוט (ע"י נער בלתי מנוסה או כאשר הסכין מוגבה מעבר למקובל בדרך כלל), משום שיש בזה זלזול בולט במועד.
23. המהר"ם מרוטנבורג (מובא בהגה"מ הל' יו"ט פ"ח אות ט) כתב שהדבר אסור. ובשו"ת המב"ט (ח"א סי' רנ) כתב שאסור לנכש אפילו לצורך בית הקברות.
24. פעולה זו אינה "מעמר", מפני שהאוסף אינו זקוק לחומר שנאסף. ראה לעיל פרק ח (הע' 5), והיסוד היחיד לאסור הוא משום טירחה. וע"י מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ג סי' א שאלה 10) שהתיר משום "צורך המועד".
25. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ג סי' א שאלה 8 והע' 125), וטעמו — מפני שנדרשים מתנדבים רבים כדי להשגיח על האש.
26. ככל מלאכה הנעשית לצורך המועד: עפ"י מש"כ בשש"כ (פרק סז סעי' נז) בשם המשנ"ב (סי' תקמז ס"ק כב). וע"י הערת הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ד הע' 43).
27. עפ"י שו"ע (סי' תקלז סעי' יא).
28. עפ"י שו"ע (שם).
29. גם פעולה זו מוגדרת כ"צורך הגוף": ע"י שו"ע (סי' תקמז סעי' א).
30. ראה לעיל פרק ג (סעי' יא-יב).

איסוף פסולת, סילוק קוצים וכדו') במעשה הדיוט; אך יש להימנע מפעולות שיש בהן משום זלזול במועד (כגון: גיזום גדר-חיה, כיסוח דשא, ניכוש עשבייה וכדו'). כג. אם יש בטיפוח הגינה לצורך האירוע משום "דבר האבד" או "צרכי רבים" – הדבר מותר גם במעשה אומן; אך גם במצב זה יש להימנע מפעולות שיש בהן זלזול בולט בקדושת החג. כד. עבודה בגינה, במקום שאינו "דבר האבד" או "צורך המועד" – אסורה גם אם היא נעשית לשם הנאה מהעבודה עצמה³¹.

31. "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' לב, פרק ז הע' סז). אמנם הגר"מ פיינשטיין (מובא שם פרק ב סעי' פד) התיר דייג להנאה בחוה"מ; אבל רוב הפוסקים חולקים על כך (שם), ובגינה יש להחמיר יותר (ראה הקדמה לפרק זה).

פרק יג — טיפול בבעלי חיים

יסודות ההלכה

- א. אספקת צרכיה של הבהמה מותרת בחול המועד גם במצבים בהם אין בכך משום "דבר האבד", משום שהדבר נחשב כ"שאר צרכי המועד"¹.
- ב. להגדרה זו ישנן שתי השלכות:
 1. יש להקדים ולעשות לפני החג את כל הדרוש לצרכי הבהמה, ואסור לדחות את הפעולות הללו לימי החג².
 2. כשאין בפעולה זו משום "דבר האבד", הפעולה מותרת רק במעשה הדיוט³.
- ג. מותר לעשות כל פעולה הנדרשת לשם רפואתם של בעלי חיים בחול המועד⁴. כמו כן מותר לבצע כל פעולה הנדרשת כדי למנוע צער בעלי חיים⁵.

הזנת בעלי החיים ושמירתם

- ד. הזנת בעלי החיים מותרת בחול המועד כרגיל⁶. יש להצטייד בכמות מספקת

1. המשנ"ב (סי' תקמ"ט ס"ק טז) מסיק שהאכלת בהמה אינה מוגדרת כצורכי אוכל נפש אלא כ"שאר צרכי המועד".
ראיה לדברי המשנ"ב יש להביא מהל' יו"ט (סי' תקיב סעי' ג), שם נאמר שאסור לבשל לצורך כלבים ביו"ט. והדבר נלמד בגמרא (ביצה כ"א ע"א-ב) מדרשת הפסוק: "לכם" – ולא לנכרים או לכלבים. ומכאן שמאכל בהמה אינו נחשב כצורך אוכל נפש, אף אם מזונויה עליך. וא"כ, כשם שאסור לעשות מלאכה בחוה"מ לצורך נכרי (ראה לעיל פרק ג סעי' ב), כך אסור לעשות מלאכה לצורך האכלת בהמה. אך מכיון שמזונויה עליך, מסתברים דברי המשנ"ב, שיש בזה משום "שאר צרכי המועד", המותרים במעשה הדיוט.
2. ראה לעיל פרק ג (סעי' ט-י).
3. ראה לעיל פרק ג (סעי' י). וצ"ע אם מותר לקבל שכר תמורת טיפול בבהמות במצב שאינו "דבר האבד".
4. שו"ע (סי' תקלו סעי' ג) ומשנ"ב (ס"ק ח); שש"כ (פרק סז סעי' יז ופרק סח סעי' כה). ועיי' תוס' (מו"ק יב ע"ב ד"ה ואין) שכתבו שהדבר מותר אפילו במלאכה גמורה.
5. עפ"י קרן אורה (מו"ק י ע"ב ד"ה מקיזין). ולעומת זאת עיי' מאירי (ד"ה מקיזין) שכתב בטעם היתר רפואת בהמה שהוא משום "דבר האבד". וצ"ע.
6. עיי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א הע' 25 דוגמא 1; חלק ב סי' ד שאלה 1). בדרך כלל, זהו "דבר האבד".

של מזון לפני החג, כדי שלא יהיה צורך לקצור או לקנות מזון בחול המועד⁷.

ה. מותר לקצור מספוא לשם האכלת הבהמות בחול המועד⁸, ואף אם יש מזון מוכן שמחירו גבוה יותר⁹. אבל אסור לקצור מספוא לצורך הימים שלאחר מכן (א"כ יש בזה משום "דבר האבד").

ו. מותר לבצע פעולות חיוניות נוספות הנעשות לצורך האכלת הבהמה בחול המועד (כגון: בניית אבוס, תיקון צנרת המים וכדו'); אך הדבר צריך להיעשות במעשה הדיוט¹⁰.

ז. בהמות הניזונות ממרעה טבעי, שגמרו את כל המזון הנמצא בשטח המגודר - מותר לגדר בשבילן שטח חדש למרעה¹¹.

ח. אסור להעביר בהמות למכלאות חדשות כדי שיזבלו את השטח המגודר¹².

ט. מותר לסגור את שערי הרפת או הלול¹³.

י. מותר לתקן רפת או לול שניזוקו אם התיקון דחוף בשל נזק העלול להיגרם לבעלי החיים הנמצאים שם; ואפילו במעשה אומן¹⁴.

פעולות מיוחדות

יא. חליבת הבהמות מותרת בחול המועד¹⁵.

7. ראה לעיל (סעי' א-ב והע' 2). והוא הדין לענין סחורה, שלא התירו לכוון מלאכתו למועד אלא בצרכי הגוף ולא בשאר צרכי המועד: שש"כ (פרק סז הע' קל).

8. עפ"י שו"ע (סי' תקלז סעי' יא).

9. כ"כ הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א חלק א הע' 25 דוגמא 1) בשם הגר"ד אויערבך. וטעמו, משום שהאכלת בעלי חיים איננה מוגדרת כהוצאה עסקית, שדנים בה עפ"י גירי "דבר האבד" (ראה לעיל פרק ב סעי' יא), אלא כצורך של הבהמה, המוגדר כ"צורך המועד".

10. שו"ע (סי' תקמ סעי' ה) ומשנ"ב (ס"ק טז), כדון "שאר צרכי המועד", שמוותרים במעשה הדיוט.

11. עי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ב הע' 25 דוגמא 1; חלק ב סי' ד שאלות 5, 7 והע' 95). ונראה שמותר רק במעשה הדיוט.

12. שו"ע (סי' תקלז סעי' יד). וראה מאמרנו: "השקיה בחוה"מ באמצעות מחשב" (לקמן נספח ה, אות א והע' 4-8).

13. לכאורה יש בכך משום מלאכת "צידה". אבל יש להתיר משום "דבר האבד". ועי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ד שאלה 2).

14. עי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א חלק 97 הע' 95).

בשו"ע (סי' תקמ סעי' א) מבואר שגדר שנפרצה - מותר לתקן אותה במעשה הדיוט. אך בהמשך

(סעי' ד) מבואר שאם יש בזה דבר האבד ממש - מותר אף במעשה אומן (ראה לעיל פרק ב סעי' כג).

ועי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ח סעי' ג-ד ובהערות).

15. שו"ע (סי' תקלג סעי' ה בהג"ה); שש"כ (פרק סז סעי' יז), משום "דבר האבד".

- יב. איסוף ביצים מותר בחול המועד¹⁶.
- יג. הכנסת ביצי רבייה למדגרה חשמלית – מותרת בחול המועד¹⁷.
- יד. פיקוח ולדות וריסוס בקר – מותר בחול המועד¹⁸.
- טו. מותר לגרוף את הזבל בלולים וברפתות למקום שבו לא יפריע לתפקוד השוטף של המקום¹⁹; אבל אסור לאסוף את הזבל ולהעביר אותו למכון עיבוד²⁰.
- טז. הרבעת בהמות – אסורה בחול המועד²¹. במצב שבו דחיית ההפריה של הבהמה תגרום לכך שיהיה צורך להחזיק אותה ברפת במשך מספר שבועות נוספים בהם היא מקבלת טיפול יקר ואינה נותנת תמורה – מותר לבצע את ההפריה באמצעות הזרעה מלאכותית²². אבל אם ההפריה נחוצה רק כדי למנוע ירידה בריווחיות – הדבר אסור.
- יז. מותר לבצע הרבעה בדבורים, ע"י הכנסת מלכה לתוך נחיל שאין לו מלכה²³. ומותר להוסיף קומות במכוורת דבורים²⁴.

16. בשבת יש בזה משום "מעמר", מדרבנן לכל הפחות: ע"י שו"ע (סי' שמ סעי' ט) ומשנ"ב (ס"ק לו); אג"ט (מלאכת "מעמר" סעי' ב, ו). ובחזו"מ פשוט שמותר משום "דבר האבד".
17. ע"י שו"ע (סי' תקלו סעי' ד, והשוה לסי' תסח סעי' ז), שם נאמר שאסור להושיב תרנגולת על הביצים בחזו"מ, משום שיש בזה טירחה יתירה שלא לצורך המועד. ובס' "חזו"מ כהלכתו" (פרק יא סעי' לה) הוסיף שאין איסור בהנחת הביצים במקום שהתרנגולת תבוא מאליה לדגור עליהן שם, מפני שהטירחה יתירה היא בהושבת התרנגולת על הביצים. מכאן יוצא שהנחת הביצים בתוך מכונות הדגירה, אין בה שום איסור; ואילו הפעלת המכונה אינה אלא הפעלת מכשיר חימום חשמלי, שלא נאסרה. מלבד זאת, מכיון שכיום הביצים המיועדות לדגירה הן ביצים מיוחדות שהופרו לשם כך, יש הפסד גדול במכירתן לאכילה, מסתבר שבכה"ג לא אסרו. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ד שאלות 3-4).
18. ע"י שו"ע (סי' תסח סעי' ח), שם משמע שמותר רק לסלק את הזבל הצידה כדי שלא יפריע לבהמות. פינוי זבל בשבת – ע"י מג"א (סי' רמד); ח"א (כלל מ, נשמ"א ס"ק א).
19. עפ"י שו"ע (סי' תסח סעי' ט ובה"ל ד"ה הזבל; סי' תקלה סעי' ג). וצ"ע אם הדבר נאסר משום "טירחה" או שיש בזה משום "מעמר" (ראה לעיל הע' 16).
20. שו"ע (סי' תקלו סעי' ג).
21. משום "דבר האבד" ומשום שבאופן זה אין טירחה יתירה. ע"י משנ"ב (סי' תקלו ס"ק ו). וראה מאמרנו: "הזרעת בהמה בחול המועד" (לקמן נספח ח).
22. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ד שאלה 9). ומסתבר שמקרה זה הוא כמו הכנסת בהמות לדיר, שהותרה: משנ"ב (סי' תקלו ס"ק ו). וראה מאמרנו שם (אות ג).
23. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ד שאלה 11 והע' 98) בשם הגר"א דאוייערבוך. לדעתו, זהו "דבר האבד" וגם אין בכך משום מלאכה כלל.

יח. ככלל, אין לבצע רכישה של בעלי חיים חדשים (כגון: להקת עופות, עגלים וכדו')²⁵.

שיווק התוצרת

יט. את שיווק הפטמים, וכן בקר לבשר, יש לדחות לאחר החג²⁶; אבל אם הדחייה כרוכה בהפסד משמעותי (כגון: אם צפויה ירידת מחירים גדולה או שיש הוצאות רבות באחזקת הלהקה במשך תקופה נוספת ללא תמורה), וכן אם הבשר מיועד לשימוש בחג עצמו²⁷ – מותר לשווק גם בחול המועד.
 כ. מותר לשווק את החלב למחלבות²⁸.
 כא. שיווק ביצים שאין דרך לשמור על טריותן או שיש להן ביקוש לצורך החג – מותר; אבל אם ניתן לשמור עליהן במחסן ליד הלול, יש לדחות את השיווק לאחר החג²⁹.

25. עי' שו"ע (סי' תקלט סעי' יב). קנייה זו חמורה יותר מאחרות, משום "אושא מילתא". ולמעשה צ"ע כשיש הוצאות אחזקה קבועות היורדות לטמיון: ראה לעיל פרק ב (סעי' ט).
26. במקרים רבים יש בזה מלאכת "צידה" (כגון: בהודים), ומעבר לכך יש בזה טירחה יתירה, מסחר ועוד איסורים.
27. עפ"י מו"ק (יג ע"א); שו"ע (סי' תקלט סעי' יב).
28. ואין לחשוש שמא יעשו ממנו מוצרים לצורך התקופה שלאחר החג: ראה לעיל פרק יא (סעי' יח-יט).
29. מפני שאין בזה משום "דבר האבד" ומשום "צורך המועד".

פרק יד — יחסי עבודה

יסודות ההלכה

- א. אסור להעסיק פועלים או קבלנים במלאכות אסורות בחול המועד, בין אם הם יהודים¹ ובין אם הם גויים².
- ב. פועל יהודי שלא יהיה לו מה לאכול בחג אם לא יעבוד — מותר להעסיק אותו בחול המועד בכל עבודה³. מי שמעסיק עובדים זרים, שאם לא יעבדו לא יהיה להם מה לאכול — יעשה שאלת חכם⁴.
- ג. מלאכות הנעשות ע"י שכיר גוי — אסורות בכל אופן שהוא; אך מלאכות הנעשות ע"י קבלן גוי, מותרות כאשר מצטרפים שני התנאים הבאים⁵:
 1. הגוי עושה את העבודה בחג על דעת עצמו מבלי שנתבקש לכך⁶.
 2. כאשר ידוע לכל הרואים שהמלאכה אכן נעשית בקבלנות ולא בשכירות⁷.

1. שש"כ (פרק סז סעי' יא והע' לה-לו). ואם הוזמן קבלן לבצע עבודה מסויימת, והוא החליט ביוזמתו לעבוד דווקא בחול המועד — אין חובה למונעו מכך, אך ראוי לדרוש ממנו שלא יעבוד: הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ב שאלה 15).
2. מלאכה ע"י גוי בחול המועד — ראה לעיל פרק א (סעי' ו-ז).
3. עי' שו"ע (סי' תקמב סעי' ב); שש"כ (פרק סח סעי' יט-כג); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' יט-כא).
- בדינו של פועל שאין לו מה שיאכל ברווח, אך יש לו מה שיאכל בצמצום, עי' כה"ח (סי' תקמב אות ט); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' יד).
- ועי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ג) שכתב שאדם שאין לו עצמאות כלכלית והוא מתקיים מהלוואות ותמיכות - אינו מוגדר כפועל שאין לו מה שיאכל, מפני שסוף סוף יש לו מה שיאכל. ועי' משנ"ב (סי' תקמב סעי' ב, בה"ל ד"ה ע"י פועל) שאינו צריך לחפש הלוואות כדי שיהיה לו מה לאכול, מפני שהדבר מעציב את רוחו. ועי' מאמר הגר"ע יוסף שליט"א (קול סיני, הל' חווה"מ אות ז); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' יז).
- ולמעשה נראה שמציאות זו — של "פועל שאין לו מה יאכל" - היא נדירה מאד בדורנו כשמדובר ביהודים.
4. וצ"ע בדין פועל גוי שאין לו מה שיאכל. ולכאורה בגר-תושב, שמצוה להחיותו, יש להתיר; אך בגוי אחר, שאינו גר-תושב - יש להחמיר. וצ"ע במי שמעסיק עובדים זרים קבועים, שלכאורה יש לומר שמזונותיהם עליו.
5. טעם האיסור בקבלן: משום מראית העין, שהרואים יחשבו שהמלאכה נעשית בשכירות: עי' שו"ע (סי' תקמג סעי' ב), משנ"ב (ס"ק ג). ועי' שו"ע (סי' רמג-רמז).
6. עפ"י שו"ע (סי' רמז סעי' א).
7. עי' משנ"ב (סי' תקמג ס"ק ג-ה). המשנ"ב (סי' רמז, בה"ל ד"ה או) כתב שמוותר לעשות מלאכה בשבת ע"י קבלן גוי בשדה רק במקום שבו המנהג הוא לעבוד באמצעות קבלנים.

- ד. מי שמעסיק פועלים קבועים בשכר חודשי, צריך לקבוע אתם מראש שימי חול המועד הם ימי חופשה רשמיים, כדי שלא יאלץ להעסיק אותם בימות החג⁸.
- ה. אדם העובד בשכירות או בקבלנות אצל אדם אחר — צריך להתנות עמו מראש שלא ידרש לעבוד במלאכות אסורות בחול המועד.
- ו. במקרים רבים, אסור לקבל שכר על עבודה הנעשית בחול המועד, אף אם נעשתה בהיתר⁹, מפני שיש בכך משום "עובדין דחול"¹⁰.

"דבר האבד" בעובד

- ז. עובד שכיר, העוסק במלאכות שלא הותרו בחול המועד, צריך לבקש לצאת לחופשה בימים אלו¹¹.
- ח. שכיר או קבלן הנדרש לעבוד בחול המועד במלאכות אסורות, והמעביד מאיים עליו שיפטר אותו אם לא יעבוד — מותר לו לעבוד במידת ההכרח כדי למנוע את הפיטורין¹². במקרים מורכבים יותר, יש לשאול שאלת חכם¹³.

"דבר האבד" במעביד

- ט. מי שנאלץ לשכור פועל לצורך מלאכה מותרת ומשלם לו שכר יומי כאשר

- במדרין שמיטה לחקלאים (תשנ"ד, פרק א' הע' 31) נכתב עפ"י ערוה"ש (זרעים ס' כ סעי' ב, יח) שיש להקל בחשש מראית עין, אם לאנשים המצויים במקום ברור שהדבר נעשה באופן המותר. ולפי זה יוצא שמלאכות שהחקלאים נוהגים לעשותן בדרך כלל ע"י קבלנים (כגון: חרישה או קצירה) מותרות רק במקומות שבהם לא מצויים עובדים ושבים מהמיגזר העירוני.
8. חוה"מ כהלכתו (פרק ט סעי' ל) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל.
הרה"ג אביגדור נבנצאל שליט"א העירני על כך: "צריך לתת להם את ימי חוה"מ כימי חופש מלבד החופשה השנתית הנהוגה".
9. עי' שו"ע (סי' תקמב סעי' א) ומשנ"ב (שם). וראה לקמן (סעי' טו-יט).
10. רא"ש (מו"ק פ"ב סי' ט); מרדכי (סי' תתנ); משנ"ב (סי' תקמב ס"ק ב-ג); שש"כ (פרק סו הע' קס). ולדעה זו המלאכה מותרת, אלא שהתשלום אסור בלי קשר אליה. לעומת זאת, לדעת רש"י (מו"ק יב ע"א ד"ה שרשווי, יח ע"ב ד"ה לעצמו), התשלום הוא המגדיר את הפעולה כמלאכה.
11. שש"כ (פרק סז סעי' יא, יד); "חוה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' לה).
12. מפני שגם אבדן של מקום עבודה נחשב כ"דבר האבד". ועי' שש"כ (פרק סז סעי' יא והע' לב); "חוה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' לה) אך לא יעשה מה שאינו חייב לעשות, וודאי שלא יעבוד "שעות נוספות" וכדו'.
13. ראה לעיל פרק ב (סעי' יב-יד).

העבודה הדרושה לוקחת רק חלק מהזמן – רשאי להעסיקו במלאכה אחרת, כדי שהשכר שמשלם לו לא ירד לטמיון¹⁴.

י. יש אומרים שהוא הדין למי שמחזיק פועלים קבועים ונאלץ לשלם להם את שכרם בימי חול המועד – שרשאי להעסיק אותם בכל מלאכה כדי ששכרם לא ירד לטמיון¹⁵; וניתן לסמוך על כך בשעת הדחק¹⁶ או כאשר מדובר בפועלים גויים¹⁷. אך יש לעשות כל מאמץ כדי להעסיק אותם במלאכות מותרות (ולפחות בפעולות שאינן מלאכות גמורות) או להוציא אותם להשתלמויות וכדו'.

יא. מי שיש לו שטחים גדולים שיקשה עליו "להשתלט" עליהם לאחר החג, ולשם כך יצטרך לשכור עוד פועלים ולהוציא הוצאות גדולות יותר – מן הראוי שידחה את הפעולה לאחר החג¹⁸; אבל אם לא יוכל להשיג אז כוח אדם מתאים, מותר לו לבצע את הפעולה גם בחול המועד.

יב. מי שהזדמנו לו פועלים זולים יותר מהרגיל בימי חול המועד, ויודע שלא יוכל להעסיקם לאחר החג (כגון: "מחנה עבודה" של נערים בחופשה) – אסור לו להעסיק אותם בחול המועד, מפני שהחמצת הזדמנות כגון זו (אפילו כאשר המלאכה עצמה באה למנוע נזק) אינה נחשבת ל"דבר האבד" אלא ל"מניעת רווח"¹⁹. אבל אם לאחר החג לא יוכל להשיג פועלים ברמה המקצועית

14. משנ"ב (סי' תקל"ג ס"ק ה'; סי' תקל"ז, שעה"צ ס"ק מט); שש"כ (פרק סו סעי' י'; ועי' הע' מג, שם מעיר הגרש"ז אויערבך זצ"ל שבפועל יהודי יש בעיה חמורה של לפנ"ע). ועי' רא"ש (מ"ק פ"ב סי' א). וראה בסעיף הבא.

15. פסקי הגר"מ פיינשטיין ("מבקשי תורה" עמ' תסה/ג סעי' יז); שש"כ (פרק סז סעי' יב); ילקוט יוסף (עמ' תקי סעי' יד והע' לט). וכך מסר הרה"ג יהושע נויבירט בשם הגר"ש אלישיב שליט"א. מקור הדין - בערוה"ש (יו"ד סי' שפ סעי' ו) ובמקורות שבהערה הקודמת. ועי' "חווה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' כט).

16. הדעה המחמירה היא דעת מהר"ם פרוינציאל (מובא בשע"ת סי' תקל"ז, לסעי' א); כה"ח (סי' תקל"ז אות ג). ועי' בדברי הגרש"ז אויערבך (מובא בשש"כ שם הע' מ). הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק א סי' ב הע' 25 אות ז) חילק בין סעיף זה לסעיף הקודם, וכתב שאם מדובר בהוצאה עסקית צפויה מראש – הרי היא בכלל ההוצאות הקבועות של העסק, ואינה בכלל "דבר האבד". אבל אם מדובר בהוצאה בלתי צפויה – הדבר אכן מותר (ראה לעיל פרק ב סעי' יא). לדעה האוסרת יש להוסיף, שהמעסיק עובר גם משום "לפני עיוור" כאשר הוא מעסיק פועלים יהודים במלאכות אסורות.

17. חווה"מ כהלכתו (פרק ט סעי' כט והע' ע).

18. עפ"י חזו"א (סי' קלה בסופו, ד"ה שם פ"ב). וראה לעיל פרק ב (סעי' יא, יז).

19. חווה"מ כהלכתו (פרק ט סעי' ו והע' יח). וראה לעיל פרק ב (סעי' יא/4); ולקמן (נספח א), מאמר הרב שלמה אבינר (חלב ב סי' א שאלה 2).

הדרושה – מותר לו להעסיק את העובדים המקצועיים בחול המועד²⁰. ויש מקילים לשכור פועלים בחול המועד למלאכה חיונית, אם לאחר החג יאלץ לשלם להם שכר גבוה יותר מן השכר המקובל²¹.

יג. מי שיכול לעשות את העבודה בחול המועד בעצמו או על ידי בני ביתו, אך אם ידחה את העבודה לאחר החג יאלץ לשכור פועלים לשם כך – רשאי לעשות את העבודה בעצמו בחול המועד²². ומן הראוי להחמיר גם במקרה זה²³.

יד. מי שמעסיק "עובדים זרים", וחושש שאם לא יעבדו בחול המועד תביא אותם הבטלה לידי חטא ולידי גרימת נזק לעצמם ולאחרים – יעשה שאלת חכם²⁴.

שכר עבודה בחול המועד

טו. יש דברים שמותר לכתחילה לעשות אותם גם תמורת שכר:

1. פעולות שאין בהן משום מלאכה כלל, והן נעשות לצורך המועד²⁵.
2. מלאכות שניכר שהן נעשות לצורך מצוה המתקיימת בחג²⁶.
3. מלאכות הנעשות לצורך רבים²⁷.

טז. יש דברים שלכתחילה יש לבקש מי שיעשה אותם בחינם; אך אם אינו מוצא מי שיעשה בחינם, מותר לבקש מי שיעשה אותם בשכר:

1. מלאכות הנעשות לצורך דבר האבד²⁸.
2. מלאכות הנעשות לצורך אוכל נפש²⁹ ומכשיריו³⁰.

20. וצ"ע אם פעולה זו היא ל"רווחא" ולא ל"פסידא".
21. "חווה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' ו והע' יח, ועי' פרק ב, ציונים והערות אות כ).
22. ראה לעיל פרק ב (סעי' יא/1).
23. עפ"י חזו"א (סי' קלה בסופו, ד"ה שם פ"ב).
24. צ"ע אם דבר כזה מוגדר כ"דבר האבד". וודאי שאם יש סבירות גבוהה לכך שיזיקו ליהודים אחרים – הדבר מותר.
25. "חווה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' ב והע' ט). לעומת זאת, עי' רא"ש (מו"ק פ"ב סי' ט), שם משמע שאסור לקחת שכר בחוה"מ אפילו על פעולה מותרת.
26. בה"ל (סי' תקמא סעי' א סד"ה ואפילו); שש"כ (פרק סז סעי' מ-מא); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' יא).
27. בה"ל (סי' תקמא סעי' א ד"ה צרכי).
28. משנ"ב (סי' תקמב סעי' א, בה"ל ד"ה ודבר); שש"כ (פרק סז סעי' ד).
29. משנ"ב (שם); שש"כ (פרק סו סעי' ח).
30. שש"כ (פרק סו סעי' טו).

3. ואף מותר לפועל לדרוש שכר על מלאכות אלה³¹.
- יז. יש דברים שבכל מקרה אסור לעשותם בחול המועד בשכר:
 1. מלאכות הנעשות במעשה הדיוט לצורך המועד, אך אינן לצורך אוכל נפש ("שאר צורכי המועד")³². והוא הדין לפעולות שנאסרו משום שיש בהן טירחה בלבד, והן נעשות לצורך המועד³³.
 2. פעולות שלא נאסרו כלל בחול המועד, אך נעשית שלא לצורך המועד³⁴.
- יח. גם כאשר מותר לקבל שכר, מן הראוי לעשותן את כל הדברים הללו בחינם³⁵.
- יט. גם כאשר אסור לקבל שכר, מותר לקבל אותו אם הוא ניתן בהבלעה (כגון: כאשר השכר הוא חודשי)³⁶, וכן כאשר הוא כלול במחירו של המוצר או השירות³⁷.

דינים שונים

- כ. מותר לקיים השתלמויות לעובדים בימי חול המועד, אם אינן כרוכות במלאכות אסורות³⁸; ומותר אף לנסוע לשם כך³⁹. אם המשתתפים חוששים שישכחו את מה שלמדו בהשתלמות, מותר להם לסכם את ההרצאות⁴⁰.
- כא. מותר לספק שירותים חיוניים לחקלאים העושים מלאכות אסורות בחול

31. בה"ל (שם); שש"כ (פרק סו סעי' ח, טו) והוסיף שמן הראוי לעשות בחינם.
32. משנ"ב (סי' תקמא ס"ק טז; סי' תקמב ס"ק א). וכן משמע מדברי הרא"ש (מו"ק פ"ב סי' ט). ויש מקילים בשעת הדחק: עי' בה"ל (סי' תקמא סעי' ה ד"ה אלא); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' ב).
33. משנ"ב (שם). ועי' נוב"י (מהד"ת, או"ח סי' קד).
34. נוב"י (שם); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ט סעי' א).
35. שש"כ (פרק סו סעי' ח).
36. שש"כ (פרק סו סעי' מ) עפ"י שו"ע (סי' תקלז סעי' יד).
37. בענין הבלעה במחיר המוצר או השירות, עי' שש"כ (פרק סו הע' מג, קסד). לעומת זאת עי' פרק סז הע' קעט, שם משמע שאין זו הבלעה.
- יש לומר, שכל האיסור לעבוד בשכר לא נאמר אלא בשכיר, ולא בעצמאי. ובשכיר אסור משום שיש בו משום "שכר שבת", שהוא "עובדא דחול" (משנ"ב סי' תקמב ס"ק ב-ג; שש"כ פרק סו הע' קס), ולכן התירו בהבלעה (שש"כ פרק סו סעי' מ והע' מג, קסד). וא"כ עצמאי, שאינו מקבל שכר על עבודתו אלא מוכר ומקבל את התמורה - אין בו משום "שכר שבת", ומותר; והתמורה שהוא מקבל בעת המכירה, אין בה איסור, מפני שסחורה הותרה לצורך המועד (שו"ע (סי' תקלט סעי' י-יב). וראה בהרחבה במאמרו: "קטיף פרחים בחווה"מ" (לקמן נספח ד, אות א בסופה).
38. מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א, חלק ב סי' ג שאלה 6 והע' 96).
39. מאמר הרב שלמה אבינר (שם והע' 73-74).
40. כך הורה הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א עפ"י שו"ע (סי' תקמא סעי' ט) ומשנ"ב (ס"ק מז).

המועד⁴¹; אבל אסור לספק שירותים המסייעים לעשיית מלאכות אסורות, אף אם הדבר יגרום הפסד למי שמתבקש לספק את השירות⁴².

41. מפני שמותר לעשות מלאכה גם משום "דבר האבד" של אדם אחר: ראה לעיל פרק ב (סעי' ב).

42. משום שאיסור "מסייע לדבר עבירה" קיים גם במקום הפסד.

הרב שלמה אבינר

נספח א

מהלכות חול המועד בהתיישבות*

ראשי פרקים:

חלק ראשון – כללים

- א. כללי עבודה במועד
- ב. דבר האבד
- ג. פועל שאין לו מה יאכל
- ד. צרכי רבים
- ה. מעשה הדיוט ומעשה אומן
- ו. כיבוס

חלק שני – ענפי ייצור

- א. משק – כללי
- ב. גד"ש
- ג. מטע
- ד. משק חי – בקר ומכוורת
- ה. מפעלים

חלק שלישי – שירותים

- א. ביטחון
- ב. עבודות מנהל
- ג. חצר – העברות, סניטציה, נוי
- ד. תחזוקה, רכב

* **הערת עורך "תחומין"**: לקט זה נאסף, נערך, הוקדם לו מבוא וצורפו חלק ההערות וציוני המקורות - ע"י הרב אהרון קליינשפיץ, מתוך תשובות הרב שלמה אבינר שניתנו במשך השנים בקיבוץ לביא ובמושב קשת. ערכנו שינויים מעטים והשמטנו חלק מן הדברים מתוך כוונה להדגיש את הבעיות המאפיינות את חול המועד בחיי הקיבוץ, המושב וההתיישבות בכלל. הרב אבינר עבר על הדברים והוא אחראי על תוכנם.

הערת עורך החוברת (ע. א.): מאמר זה נדפס ב"תחומין" ג', ובהסכמתו של הרב אבינר נדפס כאן מחדש, תוך שינויים קלים בעריכה ובסגנון. ההפניות לספר "שמירת שבת כהלכתה" - שהתייחסו למהדורה הראשונה - תוקנו בהפניות למהדורה השניה (חלק ב'), תוך תשומת לב להבדלים שבין שתי המהדורות.

חלק ראשון — כללים

א. כללי עבודה במועד

א. בעיקר איסור מלאכת חוה"מ יש דעות בין הראשונים¹: יש שסוברים שהוא מדברי סופרים, מפני שמצינו בתורה שנקרא "מקרא קדש", והרי הוא זמן חגיגה במקדש; לפיכך אסרו בו עשיית מלאכה, כדי שלא יהיה כשאר ימות החול שאין בהם קדושה כלל. ומ"מ לא החמירו בו כיו"ט ממש, והקלו בו בחמישה דברים. והרבה פוסקים סוברים שהוא מן התורה, והא דהקילו בכמה דברים הוא על פי הרשות שניתן לחכמים מן התורה במלאכת חוה"מ, לפי צורך הענין להתיר.

ב. ומלאכות המותרות בחוה"מ הן חמש:

1. **דבר האבד** אם לא יעשנו עתה. ובטירחה יתירה אסור².
2. צרכי המועד, והיינו לצורך **אוכל נפש** — המלאכות הנעשות בגוף האוכל שממנו נהנה³. ובכלל זה גם המלאכות שבמכשירי אוכל נפש הבאות לתקן את הכלים הנחוצים להכנת האוכל⁴. צרכי הגוף וטיפולו הם כעין אוכל נפש⁵.
3. בשביל **פועל שאין לו מה יאכל**.
4. **צרכי רבים** — בצורך המועד וצורך הגוף — מותר אף מעשה אומן, ומעשה הדיוט מותר אף שלא לצורך המועד⁶ ולא לצורך הגוף⁷.
5. **מעשה הדיוט** לצורך המועד⁸.

ג. גזרו חז"ל שלא לגלח ולכבס במועד, גם כשהוא צורך המועד, כדי שלא יסמכו עצמם על המועד וייכנסו לרגל כשהם מנוולים, אלא יעשו מערב יו"ט⁹.

והותרו בכיבוס ובגילוח:

1. שו"ע (או"ח סי' תקל) ומשנ"ב (ס"ק א).
2. שו"ע (סי' תקלז סעי' א-ב).
3. שמירת שבת כהלכתה (פרק סו סעי' ז).
4. שו"ע (סי' תקלג סעי' א; סי' תקמ סעי' ז-ח).
5. בה"ל (סי' תקמו סעי' ה ד"ה "כל תכשיטיה").
6. שו"ע (סי' תקמד סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק א).
7. עי' שש"כ (פרק סח סעי' ד והע' טו).
8. שו"ע (סי' תקמא סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק א) ובכל הסימן.
9. שו"ע (סי' תקלא וסי' תקלד).

1. מי שאונסו מפורסם.
ובכיבוס אף:
2. בגדים שדרכם להתלכלך.
3. מי שאין לו אלא חלוק אחד.
- ד. **טירחה** — אף שאין בה מלאכה — נאסרה. כגון: איסור סחורה¹⁰ ואיסור מפנה דירה¹¹.
- ה. **היתרי מלאכה במועד** — כתב ערוה"ש (סי' תקמד סעי' ז):
ובכלל צריך לברוח מהיתרים כאלו שיש בהם זלזול מועד.
והקפידא להתרחק מהיתרים הוא מדברים שבפרהסיה ואין הצורך נחוק, דנראה כזלזול במועד (וכן הדוגמאות שמביא שם ערוה"ש הן כאלה).
מה שקובע אם להתיר מלאכה, על פי העקרונות המסורים לנו, הוא מדת הצורך¹².
- ב. **דבר האבד**
- א. **הגדרה:** "מלאכת דבר האבד" — היינו, שאם לא יעשנה עתה יבוא לידי הפסד¹³.
- ב. **מהו הפסד?** — כל דבר שבני אדם חושבים אותו להפסד וטורחים בו משום כך¹⁴. והכל לפי המקום והזמן; ואין לדיין אלא מה שענינו רואות¹⁵.
- ג. **ספק הפסד** — ואף ספק הפסד בחשש המצוי — חשוב דבר האבד¹⁶.
- ד. **הפסד בעתיד:** וגם אם ע"י עבודתו יוכל למנוע הפסד בעתיד אחר המועד — שרי¹⁷.

10. שו"ע (סי' תקלט סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק א).
11. משנ"ב (סי' תקלה ס"ק א).
12. בירושלמי: "א"ר אבא בר ממל: אילו היה מי שנמנה עמי - התרתי שיהו עושין מלאכה בחוה"מ. כלום אסור לעשות מלאכה אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ויגעין בתורה? ועכשיו אוכלים ושותים ופוחזים". וב"כל-בו" (סי' ס) כתב: "נראה מזה שאיסור גדול בשחוק יותר ממלאכה, שכוונת השי"ת בנתינת המועד היתה כדי להידבק ביראתו ואהבתו ולעסוק בתורתו התמימה" (מובא במשנ"ב סי' תקל ס"ק ב). ואין הלכה כירושלמי; ואין מתירים מלאכה במועד כדי למנוע שחוק וקלות ראש. כמו כן אין הירושלמי מהווה אפי' סניף להיתר מלאכה. מה שקובע הוא, כאמור, מדת הצורך, שאז מתירים עפ"י העקרונות המקובלים - כן כתב הגרא"ד אויערבך.
13. שו"ע (סי' תקלז סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק א).
14. אנצ' תלמודית (כרך יג עמ' קיד) בשם הרמב"ן והראב"ד.
15. משנ"ב (סי' תקמד ס"ק ו); שש"כ (פרק סז סעי' טז).
16. שו"ע (סי' תקלז סעי' א); משנ"ב (ס"ק א ובה"ל ד"ה "דבר האבד").
17. שש"כ (פרק סז סעי' ט והע' כח).

דוגמא: נעשה דישון, ויש צורך לחרוש כדי להצניע הדשן; ואם לא יעשו כן במועד, הדשן יתנדף ויאבד.

ה. **מניעת רווח בדבר שמחייטו תלויה בו** – דהיינו: מלאכה, שאם אדם יימנע מלעשותה לא ירוויח, ומחייטו תלויה בזה – אינה חשובה מניעת רווח אלא דבר האבד¹⁸.

דוגמא: עיבודי שטחים להכנת הזריעה, שאם יימנעו יתכן שלא יספיקו לזרוע לפני הגשמים ולא ירוויחו מהשדות, ועל זה מבוססת פרנסת המשק¹⁹.

ו. **מניעת רווח בהפסד השקעה:**

1. בחומרים ובכסף: השקיע אדם בעסק מסויים חומרים וכסף, ואם לא יעבוד במועד ולא ירוויח, הופכת ההשקעה לבלתי כדאית – חשוב דבר האבד בשל הפסד ההשקעה²⁰.

דוגמא: השקיע גידולי שדה בנסיבות שאם לא ישקה לא ימותו, אבל היבול יופחת הרבה והרווח יקטן באופן כזה שלא כדאי היה להשקיע בו.

אמנם אם היבול יופחת באופן שעדיין יהיו רווחים שכדאי להשקיע בשבילם, אבל אין הגידול מפיק את הרווחים הצפויים, מחושבים ומתוכננים מראש – לכאורה הוא רק מניעת רווח²¹. **למשל:** השקיע ירקות, שאם לא תיעשה, יופחת היבול, וניתן לחשב שהפחתה של

18. הרה"ג בן ציון פריימן זצ"ל. ועי' שש"כ (מהדורה ראשונה פרק ל סעי' ג והע' יד; מהדורה שניה פרק סז סעי' יא והע' לב, קכא). ועי' בה"ל (סי' תקלט סעי' ה ד"ה "אפי' מעיר לעיר") בענין שמותר לסוחר לנסוע מעיר לעיר לירידים שמזמן לזמן, שכתב: "אע"ג דזהו בוודאי טירחה מרובה, והרווחה אסור לטרוח בשבילה - צ"ל דמייירי באיש שעסקו ומחייטו תמיד ליסוע על ירידים; וכיון שחיי ופרנסתו תלויים בזה - הכל הוא בכלל דבר האבד ושרי". וראה לעיל פרק ב (הע' 10).

19. והגרא"ד אויערבך שליט"א כתב שאנו זקוקים כאן לשני דברים:

א. להתיר טירחה מרובה.

ב. לחידוש האחרונים שאיבוד פרנסה חשוב דבר האבד.

טירחה מרובה אסורה בדבר האבד (סוגיא דהשקאה), ומאידך גיסא מצינו בנפיש פסדיהו שהתירו אף טורח מרובה (שו"ע סוף סי' תקלז וריש סי' תקלח). והגדר בזה אינו ברור. איבוד פרנסה, שהוא דבר האבד - הוא חידוש אחרונים, אמנם מסתבר. ועי' לקמן חלק ב (סי' ב שאלה 1) בשאלת "עיבוד שטחים", שיש שם טעמים נוספים להיתר.

20. הגרא"ד אויערבך. ועי' שש"כ (פרק סז הע' מ) שכתב בשם הגרש"ז אויערבך בענין תשלום משכורת לפועלים שלא יעבדו במועד, אם חשוב דבר האבד ומותר להעסיקם או לא. וגם הוא מסכים שאם לאחר חישוב כל ההוצאות נמצא שאינו מרוויח, מותר לו להעסיקם במועד. וראה לעיל פרק ב (סעי' ו והע' 12).

21. היה מקום לומר שהרווח הצפוי ומחושב מראש, נחשב כאילו "יש" כ"מונח בכיס", ואם ההימנעות ממלאכה תגרום להפחתתו - הרי זה כמפסיד. ואולי דומה לשכיר שאם לא יעבוד במועד יפחיתו לו בעתיד ממשכורתו. ונראה שזה דבר האבד. ומניעת רווח שנאסרה היא כשלא

כמות מים מסויימת גורמת הפחתה פרופורציונלית ביבול.

2. בעבודה — גם אם הושקעה בשדה רק עבודה ולא חומרים (כגון: דשן וכו'), ואם לא יעבוד במועד, תרד השקעה זו לטמיון — חשוב דבר האבד. אמנם טרחת האדם העובד לא חשובה הפסד, אבל הדלק והבלאי של הטרקטור וכו' שהושקעו בעבודה נחשבים הפסד²².

לדוגמא:

א. בשדות מסויימות נעשו חריש וסיקול; ואם העבודות לא יימשכו ולא יספיקו לזרוע בזמן לפני הגשמים — הרי השקעת העבודה לשוא היתה.

ב. המטע עדור, ויש צורך לגדור אותו כדי שהצבא המתאמן בסביבתו לא יעלה על השטח, מפני שאז האדמה תתהדק ויצטרכו לעבוד מחדש; ונמצא שהעידור הקודם היה לחינם.

3. אי-ניצול הנכס: אם הושקעה עבודה בלבד, אולם ערך הנכס עלה - הרי אי ניצולו כמוהו כאיבוד החפץ. וסברה זו ראויה לשעת דחק גדולה, בחשש הפסד רציני בדבר שמחייטנו תלויה בו²³.

דוגמא: בשדות הושקעו עבודות בחריש, בסיקול וכדו'. אם יפסיקו את עבודות ההכנה לזריעה — לא יספיקו לזרוע בזמן, והשדות לא תנוצלה. והרי ערך השדות עלה בעקבות העבודה שהושקעה בהם, ואותו ערך נאבד אם אין מנצלים את השדה²⁴.

ז. חיסכון בהוצאות:

כאשר ההימנעות ממלאכה תגרום הוצאות נוספות, ועשיית המלאכה במועד תחסוך אותן — צ"ע אם נחשב דבר האבד: האם נאמר שאדם המוציא הוצאה שיכול לחוסכה, מאבד מכסף שיש לו עתה ויחשב דבר האבד, או נאמר שמכיון שעכ"פ כדאי לו להוציא הוצאה זו לשם מטרה מסוימת — אינו חשוב דבר האבד; וכיון שאפשר לו להוציא הוצאה זו ולהימנע מעבודה במועד, חייב לעשות כן?

ניתן לחזות מראש ולחשב בדיוק את הרווח, ונמצא שהאדם עושה מלאכה כדי להוסיף ולהרוויח יותר. והגרא"ד אויערבך כתב על זה שאינו מתקבל.

22 מהגרא"ד אויערבך.

23 הגרא"ד אויערבך. ועי' אנצ"ת (חי"ג עמ' תקלג) שכתבו שיש ראשונים שמתירים למכור במועד חפץ שמחירו עתה יקר ואח"כ יוזל, משום שאם ימתין הרי החפץ שיש לו עתה ירד מערכו, והוי דבר האבד.

24 ועוד כתב הגרא"ד, שיש לדון דעיקר ערך השדה הוא זה שיכולים לזרוע בה, וזה כל שוויה. ואם מפסיד את עונת הזריעה - נפסד ערך השדה, אולם נשאר ערכה לשנים יבואו. וצ"ע. עכ"ל. לפי זה, אפילו אם לא הושקעה בשדה עבודה, אי ניצולה לזריעה חשוב הפסד ערכה. הערת העורך (ע.א.): וראה לעיל פרק ב' (הע' 12).

דוגמאות:

1. גידור שטח מרעה טבעי חדש לאחר שכלה המזון בשטח הראשון. אם לא יגדרו, יצטרכו להאכיל את הבהמות בתערובת יקרה. ואם יגדרו בשטח החדש, יהיה לבהמות מזון מן המוכן בטבע ויחסכו בהוצאות האוכל (כמובן, אי אפשר להעבירם לשטח אחר ללא גידור, כי יתפזרו ויאבדו).
2. חיבור גרטרור אחר, שצורך פחות דלק מהקיים, יחסוך הוצאות דלק.
3. עבודות הכנת הקרקעות לזריעה, שאם לא ייעשו במועד על ידי אנשי המשק יצטרכו למסור עבודות לקבלנים במאות אלפי ל"י כדי להספיק ולהכין הקרקעות לזריעה לפני ירידת הגשמים.

ונראה שיש לחלק בין סוגי הוצאות:

1. הוצאת חינם ללא תועלת — נחשבת דבר האבד.
2. הוצאה עסקית צפויה מראש — אף שאין בה תועלת ישירה לעסק — הרי היא בכלל ההוצאות שעל-מנת להרוויח, ואינה דבר האבד.
3. הוצאה שיש עמה תמורה מלאה, אף שאינה נחוצה לו כעת — אינה דבר האבד.
4. הוצאה שיש עמה תמורה, אלא שיכול לעשות במועד יותר בזול - מחלוקת ראשונים היא אם יכול לעשות מלאכה גמורה במועד כדי לחוסכה²⁵.

25. בענין זה נביא תחילה את המקורות לאיסור ונדון בהם, ואח"כ נביא את המקורות להיתר:
 - א. **שכר פועלים:** החיי אדם (כלל קו סעי' יב) כתב: "נראה לי דאסור לשכור פועלים נכרים לעשות לו במועד; ואע"פ שאם לא ישכור עכשיו יצטרך לשלם ביוקר גדול אחר המועד - אעפ"כ אסור". משמע שאסור לעשות מלאכה במועד כדי לחסוך בהוצאות תשלום שכר העבודה. וכתב בלשון "נראה לי". ובנשמת אדם (ס"ק ו) הביא ראיות לדבריו אחר שפתח בלשון: "אע"ג דלכאורה הוא כדבר האבד, נ"ל דדווקא...".
 - ב. **מציאה:** דווקא כשיהיה לו היזק ממה שיש בידו כבר; אבל מה שעדיין אינו בידו - לא מיקרי היזק, כדאיתא גבי מציאה" (שם). החי"א משווה מציאה לשכירת פועלים. ויש לדחות: "מציאה הוא רווחא בעלמא, ולא דמי לשיירה שאינה מצויה" (משנ"ב סי' תקלט ס"ק כד); משא"כ שכירת פועלים ועוד, שכאן מפסיד מכסף שיש לו, ולא כמו במציאה, שרוצה להרוויח מה שאין לו.
 - ג. **יוצאים על הכלאיים במועד:** עוד הביא החי"א שם ראייה מהגמ' (מו"ק ו ע"ב), שם נאמר: "יוצאים במועד על הכלאיים, משום שכר פעולה דמוזלי גבן", כלומר: פועלים זולים יותר במועד. ומסיקה מכאן הגמ' שנותנים להם שכר מתרומת הלשכה: "דאי ס"ד מדידהו (מבעלי השדה) יהבינן להו, מאי נפקא לך, כל כמה דבעי ליתן להו?". ומכאן מסיק החי"א, שדווקא משום מעות תרומת הלשכה, שהן קודש, מותר לשכור בזול במועד; אבל במעות הדיוט אסור לשכור בזול במועד כדי לחסכן.
- ודוחה הוא עצמו, דאי משל הדיוט, לא היו יוצאים דווקא בחוה"מ אלא כפי שירצו; אבל

אם רצו בעלי השדה — **רשאי** לשכור במועד, אלא שאינם חייבים. משא"כ אם התשלום הוא מתרומת הלשכה, חייבים לשכור במועד כדי לחסוך.

ד. **קניית יין בזול**: הביא ראיה מתוס' בשם ר"י, דלקנות יין בזול כשימצא ביוקר אחר המועד – אסור. ומכאן שאסור לקנות כדי לחסוך.

ויש לדחות: שאנו פוסקים שמותר לקנות (שו"ע סי' תקלט סעי' ט ומשנ"ב שם). אמנם פה מדובר באיסור פרקמטיא בלבד.

ה. **קניית פירות על-מנת לכוושן**: בשו"ע (סי' תקלג סעי' ג) נאמר שפירות שאינם בנמצא אחר המועד או שיתייקרו (משנ"ב ס"ק טז) – מותר לקנותם ולכוושם. כלומר, שמותר אף במלאכה כדי לחסוך תשלום מחיר גבוה. ובבה"ל (ד"ה "מותר") הביא שתי דעות בראשונים אם מותר לטרוח במלאכה בשביל זה. ועי' שעה"צ (ס"ק כז).

ויש לומר דזה רק בקונה ע"מ להרוויח, היינו: בהוצאה עסקית, שאז אמרין שלהרוויח לא מתירים מלאכה, וירוויח פעם אחרת יותר. אבל בקונה לתשמישו (עי' שו"ע, סי' תקלט סעי' ה, שכתב שהוא קל יותר: "אפי' שלא לצורך תשמישו") – היינו בהוצאות צריכה – בזה כל הוצאה נוספת הוא הפסד לעולם, ונתיר אף מלאכה גמורה, שהוא כדבר האבד ולא כמניעת רווח.

ו. **נעליים שהתקלקלו**: לגבי נעליים שהתקלקלו הדין הוא, שאם יתקלקלו לגמרי אם ימשיך ללכת בהן כך שייפסד העיקר – מותר לתקנם במועד אף במעשה אומן, דהוי דבר האבד (שו"ע סי' תקמ סעי' א ומשנ"ב ס"ק י). בשעה"צ (ס"ק טז) הביא מהסמ"ג, דאם יכול לקנות מנעלים חדשים – יקנה חדשים וילך בהן, ולא יתקן עתה את הישנות (עי' גם אנצ' תלמודית ח"ג עמ' תקכג). והרי כאן קניית הנעליים החדשות היא הוצאה, שאילו יתקן הישנות יחסוך אותה, ובכ"ז חייב לקנות. ומכאן, שחיסכון הוצאות לא נחשב דבר האבד. וכאן עסקין בהוצאות צריכה ולא בהוצאה עסקית, ובכ"ז אסור.

ויש לדחות: בקניית נעליים חדשות – הוא מקבל תמורה בעד הכסף שהוציא, שהרי יש לו נעליים שהוא יכול לשומן לשנים הבאות כשיתבלו הקודמות, ונמצא שלא הפסיד כלום. משא"כ אם ההוצאה מיותרת לחלוטין, והיא בזבז שאין לו ממנו תועלת – הרי זה נחשב הפסד. ואם לא תאמר כן, נימא בכל דבר שהתקלקל שאסור לתקנו ויקנה חדש. למשל, מנעול שהתקלקל, מדוע מותר לתקנו במעשה אומן (שש"כ פרק סז סעי' יז; ועי' הע' ה)? שיקנה חדש! אלא ודאי שקניית מנעול חדש היא הוצאה מיותרת, דמה יעשה בשני מנעולים? וקנייתו מהווה הפסד, שכדי למונעו מותר לו לתקן את הישן.

ועתה נביא מקורות להיתר:

ז. **תשלום משכורת חינם לפועלים**: עי' "קול סיני" (הל' חוה"מ אות ט; שש"כ פרק סז סעי' יב והע' לט-מא): אם בעל בית חרושת יסגור את עסקו במועד ויצטרך עכ"פ לשלם לפועליו משכורת – הרי זה דבר האבד, ומותר להעסיקם כדי שלא יצטרך לשלם משכורתם חינם. ומכאן: שכדי לחסוך הוצאות מיותרות מותר לעשות מלאכה במועד. אמנם הגרש"ז אויערבך (שש"כ שם הע' מ) העיר שבעה"ב צריך לקחת מראש בחשבון את השכר שצריך לשלם במועד, כיון שהם ימים קבועים וידועים מראש כמו שבתות וי"ט. ואם לאחר כל אלה מרוויח ולא מפסיד, אפשר דאסור לפותחו במועד. עכ"ל. אולם גם הוא יודה שאם זו הוצאה בלתי צפויה, שלא ניתן לתכננה מראש, היא נחשבת הפסד; וא"כ זו דוגמא להוצאת חינם (ללא תמורה) בלתי מחושבת שנתיר. אבל הוצאה שניתן לחשבה מראש – הרי היא בכלל ההוצאות העסקיות הרגילות; והוצאותיו של אדם על עסק, כדאי לו להוציאן על מנת להרוויח, וחיסכון בהוצאות כאלה הוא רק מניעת רווח ולא הפסד.

ח. **נסיעה להביא מכונית**: בשש"כ (פרק סו סעי' נט והע' רל) נכתב שמותר לתקן מכונית שנתקעה בדרך ע"י מכוניא במעשה אומן, מפני שזה דבר האבד אם יצטרך להשאיר שם

המכוננית ויסע באחרת ואחר המועד שוב יצטרך ליסע כדי לקחת מכונניתו התקועה. - א"כ חיסכון בהוצאות הנסיעה נחשב דבר האבד. והוא פשוט, מפני שזו הוצאה מיותרת לגמרי, שאינה מביאה תמורה, ואין זה אלא איבוד כספו חנם, והוא דבר האבד.

לסיכום:

- א. הוצאה מיותרת ללא תועלת - נחשבת דבר האבד, ומותר לעשות מלאכה כדי לחוסכה (מכוננית שנתקעה).
- ב. הוצאה עסקית מקובלת וצפויה מראש - אף שאין בה תועלת ישירה לעסק - הרי היא בכלל ההוצאות העסקיות שעל מנת להרוויח, ואינה דבר האבד אלא מניעת רווח נוסף (תשלום שכר פועלים לימי המועד הידועים מראש); אבל הוצאה עסקית מיותרת מחמת תקלה בלתי צפויה - הדין כדלעיל.
- ג. הוצאה שיש עמה תמורה מלאה - אף שאינה נחוצה לו כעת - אינה דבר האבד (נעליים שהתקלקלו - שיקנה חדשות).
- ד. הוצאה שיש עמה תמורה, אלא שיכול לעשותה במועד יותר בזול - מחלוקת בראשונים אם יכול לעשות מלאכה גמורה כדי לחסוך בהוצאה (קונה פירות כדי לכובשן, קונה יין, שוכר פועלים במועד - שעכשיו בזול ואם יקח אחר המועד יהיו במחיר יקר, ועכ"פ זה ישווה את מחירו ויקבל תמורה בעד כספו).

לפיכך בדוגמאות שהבאנו:

1. **גידור שטח מרעה חדש** — לכאורה זו הוצאה מיותרת, שאין צריך לקחתה מראש בחשבון, ויחשב דבר האבד שמותר לחסכה ע"י מלאכה:
 - א. זו אמנם הוצאה עסקית, שכדאי להוציאה ע"מ להרוויח מהבקר.
 - ב. אבל אין צריך לקחתה בחשבון בתקופה שיש מרעה טבעי.
 - ג. זו הוצאה מיותרת, שהרי אין שום רווח מזה שהבהמה אוכלת תערובת יקרה במקום מרעה טבעי. ואע"פ שמקבל תמורה בעד הוצאתו, שהרי הבהמה אוכלת — הרי זה בזבז, שהרי תמורה זו יכול להשיג חנם ע"י המרעה הטבעי. ואין זה דומה לקונה בזול במקום ביוקר שספק אם מותר במלאכה, שהרי זה דומה לקונה בזול במקום ביוקר אחר המועד — הרי זה המחיר אז ומקבל תמורה בעד כספו, אלא שבמועד יש לו הזדמנות להשיג למטה מהמחיר הזה; אבל כאן, האוכל הרגיל הוא מרעה טבעי, ואם מאכיל תערובת כשיש מרעה טבעי לפניו — זו הוצאת חנם, שהרי הוא משלם בעד דבר שניתן כעת להשיגו חנם, ואין לך דבר האבד גדול מזה.
- אמנם העיר הגרא"ד אויערבך שהאכלת בע"ח אינה נחשבת הוצאה עסקית, אף שזו המטרה, אלא כצורך הבע"ח או כחיוב האדם להאכיל בהמתו. ולכן פשיטא שהאכלת דבר יקר במקום שיש זול חשיב פסידא. ומותר לקצור שעורים לבהמתו אף שיש חטים מן המוכן, וה"ה בנדון דידן. וממילא, מותר אח"כ לגדור כדי שלא יברחו.
2. **חיבור גנרטור חסכוני יותר:** אלה הוצאות צריכה, ולכאורה בזבז הדלק של הגנרטור הקיים הוא הוצאה מיותרת ומאבד מה שיש לו (דלק) והוא דבר האבד, ומותר לחבר גנרטור חסכוני יותר (כמובן בתנאי שלא כיוון מלאכתו למועד).
3. **עבודות קרקע שיימסרו לקבלנים:**
 - א. זו הוצאה עסקית, שהרי כדאי לו לשלם לקבלנים שיעשו את העבודות ע"מ להרוויח בסוף.

אמנם אם נזקקים ללוות כספים כדי לשלם ההוצאות הנוספות (המוגדרות באותיות ג-ד), אין מחויבים ללוות כדי להימנע מעבודה²⁶.

דוגמא: בעבודות הכנת הקרקעות, שכדי לשלם לקבלנים יצטרכו ללוות כספים.

ח. רווח לשם תשלום חוב:

בחובות הנושאים ריבית גבוהה: אם מוטלים על אדם חובות הנושאים ריבית גבוהה — הרי כל השהיה הנוספת של הכסף היא הפסד; ואם מרוויח על מנת לשלם את החוב מוקדם יותר — הרי ברווח זה הוא מונע הפסד, וא"כ הימנעות מעבודה במועד כאן, הרי היא דבר האבד ולא מניעת רווח, ומותר לעבוד²⁷.

אמנם זה רק כאשר שיעור הריבית גבוה משיעור עליית המדד (ירידת ערך הכסף); שהרי אם שיעור הריבית נמוך מזה, הרי המשך החזקת הכסף — כשחובו אינו צמוד — אינו מהווה הפסד, שהרי ערך הכסף יורד עם הזמן, ובאופן יחסי למה שמרוויח (הרווחים עולים), הרי מחזיר פחות ממה שקיבל, ונמצא שתשלום חוב מוקדם אינו מונע הפסד. אדרבה, אין זה כדאי לשלם מוקדם.

אבל לפי הסברה לעיל, כל בעל-חוב יוכל לעבוד במועד להרוויח לצורך כיסוי החוב אם אי עבודה תפגע בהכנסתו. ואין זה מסתבר, דרך דרך העולם, להיות חייבים, ואין זה חשוב הפסד, ואם נתיר יהא כמעט כל

ב. אמנם זו הוצאה שאין לדרוש לקחתה מראש בחשבון; שזה אינו מחויב ורגיל שיזדקק לעבודת חוץ.

ג. אבל זו אינה הוצאת חנם אלא הוצאה שמקבל תמורה מלאה בעד כספו, שהרי מקבל עבודת הכנת הקרקעות, וזה שווה את המחיר שמשלם. אמנם כיון שעכ"פ עלות העבודה העצמית זולה הרבה מאשר עבודה ע"י אחרים — הרי זה דומה לעבודה שיכול לעשותה במועד יותר בזול, וזוהי מחלוקת אם יכול לעשות מלאכה כדי לחסוך. אבל העיר הגר"ד אויערבך שאין זה דומה לשוכר פועלים בזול או לקונה פירות בזול במועד, וחלוק בתרתי: (א) בפועלים ופירות מיירי שיש לו הסכום היקר, משא"כ כשאין לו כסף אלא לפי השער הזול (בנד"ד — עבודה עצמית). (ב) שם צריך בלא"ה לאותה פעולה, היינו לקנות פירות או לשכור פועלים; משא"כ בנד"ד, שאין צריך לשכור פועלים כלל, רק הוא בעצמו יעשה הכל, ועי"ז שיימנע במועד אתה מצריכו לשכור פועלים ולגייס אנשים; ולכן מסתבר דחשיב כאילו שלא יוכל לזרוע כלל. עכ"ל. ולפי זה הוי דבר האבד.

26. הגר"ד אויערבך: אם צריך ללוות כדי לשלם, אין זה חשוב שאפשר לו להסתדר ללא עבודה במועד ע"י תשלום ההוצאות. דאין מחייבים ללוות, ומותר לו לעבוד כדי שלא יצטרך ללוות ולשלם לאחרים.

27. הגר"ד אויערבך, והביא ראייה מהבה"ל (סי' תקלט) שמותר לסחור ולעשות מלאכה במועד ולשלם חוב שהגיע זמן פרעונו ואם לא ישלם יפסיד.

אדם במדינה מותר לעבוד.

לכן למעשה, יועיל רק לצירוף כסניף להיתר²⁸.

ט. **בטירחה יתרה:** דבר האבד אסור בטירחה יתרה, ובהפסד גדול מותר²⁹. ומהי טירחה יתרה? שיערו טורח כנגד הפסד והפסד כנגד טורח³⁰; ותלוי במקום ובזמן, ואין לדיין אלא מה שענינו ראות³¹. בשם אחד הראשונים הובא שלא אמרו שדבר האבד אסור בטירחה יתרה, אלא במחובר שאינו עומד להיקצר, שמי יאמר שיבא כדי שנטרח בו הרבה?

28. הגרא"ד אויערבך.

חכם אחד העלה סברה, שאדם בעל חוב, שעבודתו ורווחיו נועדו לכסות את חובותיו — אצלו הכל בגדר "דבר האבד", ואפי' בחובות ללא ריבית, שהשהיית התשלום בהם אינה הפסד. וסברתו: גדר דבר האבד במועד הוא כל מה שהוא הפך מרווח. ואדם שחייב על כל רכוש, אין לו "קרן" להרוויח עליו ואינו נחשב שמרוויח. ולפי' לבעל חוב כל מניעת רווח היא כהפסד ומותר לו לעבוד במועד בכל מה שמשער שהפסקת העבודה תגרום להפחתת ההכנסה הצפויה. אמנם לפי זה כמעט כל אדם יהא מותר לעבוד במועד, כי כמעט כולם בעלי חובות; וזה לא מסתבר. אולי יש לחלק בין אדם שהערך הכולל של רכושו גבוה מסך חובותיו, שאז נחשב כיש לו "קרן", ומה שמוסיף ע"ז נחשב כן כ"מרוויח" ואסור לעבוד, לבין מי שסך חובותיו גבוה מערך רכושו, שאז אין לו "קרן" להוסיף עליה, ולכן אינו נחשב "מרוויח". אבל עכ"פ סברה זו קשה מאד:

א. זהו חידוש גדול שאין לו ביסוס.

ב. אינו מובן; דנהי שלא יחשב "מרוויח" (שלא נוסף לו), מ"מ אינו מפסיד, ומצבו לא נעשה גרוע יותר אם לא ישלם במועד. ואיך ייחשב לדבר האבד?

ג. בתנאי השותפות הנהוגים במושבים ובקיבוצים אין סברה זו שייכת, משום שיישוב הינו "חברה בע"מ" — זהות משפטית מופשטת. שהיחידים השייכים לה אינם אחראים לתשלום חובותיה מבחינה משפטית, ורכושם הפרטי אינו משועבר לחובות המשק, ולכן אינם נחשבים לבעלי חובות, גם אם המשק חייב.

ואפי' לסברה זו — שבעל חוב, שאינו נחשב "מרוויח", מותר לו לעבוד במועד — הרי זה רק ברווח ישיר; אבל רווח עקיף — לא. כגון: לעבוד במועד כדי להספיק מהר יותר בענף בלתי רווחי, ויוכלו לפנות מוקדם יותר כוח עבודה לענף רווחי — זוהי מניעת רווח רחוקה, כי כוח עבודה "נבלע" בד"כ, וקשה למדוד את הרווח שמקבלים ע"י תוספת אנשים.

29. שו"ע (סי' תקלז סעי' ב) ומשנ"ב (סי' תקלח ס"ק ו).

30. אנצ' תלמודית (חי"ג עמ' קיט) בשם הרמב"ן והראב"ד. ועוד עי' שש"כ (פרק סז סעי' טז והע' ג). ועי"ש באנצ' תלמודית (עמ' תקכד) וכן במשנ"ב (סי' תקלח ס"ק ו) שמקילים בין בהפסד מועט וטורח מועט בין בהפסד מרובה וטורח מרובה.

31. שש"כ שם (סעי' טז). ולפי' י"ל דהא דאין מתליעין ואין מזהמין את העץ (שו"ע סי' תקלז סעי' יב) אף שנפסד האילן והוי דבר האבד — מ"מ אסור משום טירחה יתרה (משנ"ב ס"ק לה-לו). ולכן נראה שבאמצעי הריסוס המצויים בידינו, שהוא טירחה מועטת ביחס לגודל ההפסד, יהא מותר לרסס להדברת תולעים ומזיקים אחרים.

- אבל בתלוש שהוא ברשותו, או שעומד להיקצר, **שהפסדו ודאי** – מותר אף בטירחה יתירה. ע"כ. וסברה זו תועיל לצירוף³².

י. **דבר האבד באיסור סחורה:** סחורה – אסורה במועד; אולם ברווח לא מצוי (כגון: שיירה, ירידים שמזמן לזמן, הזדמנות) – כדבר האבד דמי, ומותר³³. והסברה: אם הסחורה מצויה – אין מתירין, למרות שיכול עכשיו למכור ביוקר ואולי אחר המועד יזל. מ"מ, גם אם ימכור בזול, הרי בפעם אחרת ימכור ביוקר, וכך דרך המסחר; ונמצא שבסופו של דבר לא מפסיד. מה שאין כן ברווח לא מצוי אי אפשר לומר כך; שאין זה כדרך המסחר הרגילה, וזה הפסד שאינו חוזר; ולכן נחשב רווח לא מצוי להפסד לענין איסור סחורה³⁴. מכאן שאם ההפסד ודאי ואינו חוזר – מותר לסחור. ולפ"ז במצב אינפלציה – שהמחירים לעולם עולים, כך, שלגבי הקונה ברור שאם ימתין מלקנות איזה שבועות ודאי יפסיד – מותר לקנות במועד גם אם הדברים מצויים לקנותם לאחר המועד³⁵.

ג. פועל שאין לו מה יאכל

א. פועל שאין לו מה יאכל – הוא כפשוטו: מי שאין לו מה לאכול. ועי' משנ"ב (ס' תקמב ס"ק ז) שהביא שתי דעות בזה:

1. מי שאין לו כלל מה לאכול.
 2. אפי' מי שאין לו לצורכי יו"ט.
- וכשעובד, מותר לו לעבוד רק כדי אכילתו. לפ"ז: אדם או משק – שאינו בעל עצמאות כלכלית וקיומו מבוסס על תמיכות והלוואות מגופים שונים – אין לו גדר "פועל שאין לו מה יאכל", כי עכ"פ יש לו מה לאכול, ואין זה משנה אם זה משכר, ממתנה או מהלוואה.

32. אנצ' תלמודית (שם עמ' קיד) בשם הריטב"א.
 33. עי' שו"ע (ס' תקלט סעי' א; ס' תקלט סעי' ה); משנ"ב (ס"ק יח).
 34. אנצ' תלמודית (חי"ג עמ' תקלג). ועי' משנ"ב הנ"ל (ס"ק יח) שכתב: "רווח מצוי – אפשר לו למכור סחורתו אחר המועד"; ובהמשך (ס"ק כב) – "ובתנאי שלא יפסיד מהקרן".
 35. עי' אנצ' תלמודית (שם), שיש מהראשונים שמתירים למכור ביוקר חפץ שיש לו, מחשש שאחר המועד יזל, כי כאן החפץ יורד מערכו וזה דבר האבד; אבל לקנות סחורה בזול על מנת למכרה אח"כ ביוקר – אינם מתירים; כי אין לו החפץ, וזו רק מניעת רווח. אבל לקנות לצורך תשמישו הם מתירים אף לקנות בזול, אם לא ימצא אחר המועד. וסברתם: בקונה לסחורה אפשר לומר דגם אם לא יקנה עכשיו בזול ימצא פעם אחרת בזול, וכך דרך המסחר; אבל בקונה לתשמישו, הרי כל דחייה של קנייה בזול היא הפסד בלתי חוזר, וכנ"ל.
- וראיה מתגר: "תגר שקונה מזה ומוכר לזה וחוזר וקונה ומוכר – מותר, דהוי דבר האבד" (רמ"א ס' תקלט סעי' ה בהג"ה); "דאם יימנע מלקנות ולמכור היום, יפסיד בוודאי הרווח" (משנ"ב ס"ק כג). חזינן, דהפסד ודאי של רווח הריהו דבר האבד.

ב. האם חייב לקחת הלוואה?

1. המשנ"ב (סי' תקמב סעי' ב, בה"ל ד"ה "עי' פועל") צידד שאם יכול להשיג הלוואה, אינו רשאי לעשות מלאכה, דלא עציבא דעתיה כ"כ בזה.
2. הרה"ג עובדיה יוסף ("קול סיני" הל' חוה"מ אות ז) כתב: "לפענ"ד אפשר להורות היתר בזה".

ד. צרכי רבים

א. **מקום של רבים** — כל מקום יישוב שהרבים מתאגדים בו — צרכי האנשים בו הם "צרכי רבים".

ב. **גדר "צרכי רבים" וצרכי "יחידים" — שותפים**:

1. **הגדרה ראשונה**: צרכי רבים הם צרכי האנשים, השייכים לישות המוגדרת כ"רבים" (צרכיהם בתור רבים). "רבים" הם ישות כללית מופשטת, הקיימת מעבר ליחידים החברים בה. הנכסים שייכים לכלל, ואין לשום פרט חלק בנכסי הכלל (כמו "חברה בע"מ"). ואילו "שותפים" — הינם יחידים המשתתפים בבעלות על נכסים, ואין לשותפות קיום ללא היחידים, אלא מתפרקת בפרישת היחידים. הנכסים שייכים לכולם יחד, ולכל אחד יש חלק בהם.

לפ"ז, אין זה משנה אם הצורך והשירות המסויים, בו אנו דנים, אופייני למספר אנשים רב או לא, אלא חשוב מהו גדר האנשים שבמקום: "שותפים" או "רבים". **ואחר שהגדרנו אותם כ"רבים" — הרי כל צרכיהם, בתור רבים, הינם צרכי רבים** (למעט צרכיהם בתור פרטים).

2. **ההגדרה הקודמת עוסקת בהגדרת ה"רבים"**, כאשר "צורך רבים" נגזר לפי זה, היינו: שכל צורך של אותה ישות הוא רבים. ההגדרה הבאה עוסקת ב"**צורך**", ובה החילוק בין צרכי "רבים" ו"שותפים" אינו חילוק מהותי ביניהם כשתי ישויות שונות, אלא חילוק באופי הצורך, אם הוא צורך אופייני לרבים או ליחידים, ולפיה אין זה משנה מה הגדרת ישות האנשים.

הגדרה שניה: "צורך רבים" הוא כל שירות שהיחיד לא היה עושה לצורך עצמו.

למשל: שניים עושים ביניהם שותפות בחווה ומחלקים ביניהם תפקידים, כך שאחד יוציא את הזבל של שניהם ואילו השני יעשה דברים אחרים עבור שניהם — אין זה צרכי רבים, כיוון שגם ללא השותפות היה כל אחד מפנה את הזבל של עצמו, ואין כאן אלא צורת ארגון שונה של סיפוק צרכי היחידים, ולא צורך רבים.

אבל אם מספר אנשים שותפים קונים מיכל אשפה גדול לפינוי האשפה למרחוק, ייחשב שירות פינוי זה לצרכי רבים, כי היחיד לא היה עושה כן לצורך עצמו: לא היה קונה מיכל אשפה גדול ולא היה מקדיש משאבים לפינויה למרחוק.

דוגמאות:

א. תיקון רכב של המשק: רכב המשמש לצורכי עבודה בלבד – תיקונו אינו צורך רבים (למרות שהוא משמש את כל הציבור), כיון שגם יחיד קונה רכב לצורך עבודתו, וא"כ זהו צורך "שותפים" ולא רבים. אבל אם הרכב משמש כשירות ציבורי: טיולים, הובלת מצרכים וכדו' – הרי תיקונו הוא צורך רבים, כי היחיד בדרך כלל לא היה קונה רכב לצרכים אלו בלבד; וצ"ע.

ב. התקנת חימום בעמדת שמירה – אין זה דבר שהיחיד עושה לצורך עצמו, כי יחיד הזקוק לשמור על עצמו לא היה עושה לעצמו עמדה מחוממת, וזה דבר שרק הרבים עושים, ולכן הוי "צרכי הרבים" (הגרא"ד אויערבך).

ג. בית כנסת, מועדון, בית ספר, צרכניה – כל אלה הינם שירותים ציבוריים, שהיחיד לא היה עושה לצורך עצמו, והינם צרכי רבים.

ד. תיקון מכונת כביסה גדולה המתאימה רק לשירות אנשים רבים – יש לומר שתיקונה אינו צורך רבים; וצ"ע³⁶.

3. הנפקא מינא בין שתי ההגדרות דלעיל היא:

א. כאשר יש ישות המוגדרת כ"רבים", אבל הצורך אופייני אף ליחידים.

ב. או להיפך: כאשר האנשים מוגדרים כ"שותפים", אבל הצורך אופייני לרבים.

למשל: מושב שיתופי, שהוא ישות מופשטת – "רבים" – ומספר אנשיו מועט מאוד (והיו דברים מעולם): לפי הגדרה 1, כל צורכיהם כרבים הינם "צרכי רבים"; ולפי הגדרה 2, נצטרך לבדוק את אופי השירות אם אין היחיד עושה כן לצורך עצמו, וכגון: תיקון כלים המשמשים לעבודה, רכב וכו', שיפוצ בתים שאף היחיד עושה כן לצורך עצמו, ולפי הגדרה 2 אינם צורך רבים. אבל בית כנסת, מועדון, צרכניה ועוד, הם "צרכי רבים" אף להגדרה 2, כי אין היחיד עושה לצורך עצמו מוסדות אלה.

4. אמנם יתכן, שכדי שיהיה הדבר "צורך רבים" אנו זקוקים לשני התנאים: א. שיהיה לאנשים גדר "רבים" ולא "שותפים".

ב. שהצורך יהיה אופייני לרבים ולא ליחידים.

5. עפ"י הגדרה 2, האומרת שצורך רבים הוא כל שירות שיחיד לא היה עושה לצורך עצמו, יש לדון:

36. אפשר היה לומר, שכל שהיה ראוי להקים שירות לציבור מה שהיחיד לא היה עושה לעצמו (כגון כאן, שהיה מתאים לקנות מכונה גדולה), אע"פ שבפועל משתמשים באמצעים שאף היחיד משתמש לצורך עצמו – אין זה גורע מאופי השירות כצורך רבים. ולפ"ז יהיה מותר לתקן אף מכונת כביסה קטנה, אם היא משמשת מספר אנשים גדול, שבשבילם כדאי היה להקים שירות ציבורי של כביסה. אבל הגרא"ד אויערבך כתב, שאפי' אם רבים מכבסים במכונת כביסה גדולה, תיקונה אינו צורך רבים, כיון שכביסה היא צורך כל יחיד, וכל יחיד עושה זאת, ואין זה משנה אם נדברו רבים לעשות יחד.

א. אם מספקת ההגדרה השלילית לבדה, והיינו: שעצם הקמת שירות רבים, שיחיד לא היה עושה לצורך עצמו, עושה אותו לצורכי רבים, ועצם העובדה שאנשים מצאו ערך להקים שירות כזה מספקת להגדירו כצרכי רבים.

ב. שצריך, בנוסף לכך שהיחיד לא עושה כן לצורך עצמו, שיהיה גם מספר מסויים של "רבים" שלשמם הוקם אותו שירות.

ובזה יש שתי אפשרויות:

א. שיש מספר מסויים הנקרא "רבים" לכל הצרכים (ותהיה בעיה למצוא מהו אותו מספר שממנו ולמעלה נחשבים "רבים")³⁷.

ב. שלכל "צורך" יש מספר "רבים" המתאים לו — והיינו מספר כזה של אנשים, שקיים צורך אובייקטיבי להקים בשבילם שירות מסויים; אבל אם נעריך שלמספר כזה של אנשים אין צורך אובייקטיבי בשירות כזה, לא ייחשב העיסוק בו צורכי רבים.

למשל: חמישה אנשים יקימו בית כנסת או שלושה אנשים יקימו מועדון. אלה דברים שיחיד אינו עושה לצורך עצמו. ולפי האפשרות הראשונה, הטיפול והעיסוק בהם ייחשבו לצורכי רבים; ואילו לפי האפשרות השנייה, קשה לומר שיש צורך אובייקטיבי בהקמתם, כי אם אין מנין לא מקימים בית כנסת, וכן בשביל שלושה אנשים לא עושים מועדון בד"כ. ולפי"ז לא יחשבו כצרכי רבים.

ברור שלפי הגדרה 1, המספר אינו משנה כלל. אם יש למקום גדר של ישות ציבורית — אפילו אם מספר החברים בפועל מונה רק שני אנשים — הטיפול בצרכי המקום ייחשב כ"צרכי רבים".

6. אפשר להגדיר הגדרה שלישית: כל שירות המשמש בפועל אנשים באופן תדיר הרי הוא צורך רבים³⁸. לפ"ז אין זה משנה מהו גדר רבים, וגם לא חשוב אם השירות אופייני לרבים או אף ליחיד. מה שקובע הוא, אם השירות משמש רבים תדיר. ותהיה בעיה לקבוע כמה הם "רבים" ומהו "תדיר" לצורך ענין זה.

אמנם יש לומר שתנאי זה, שיהיו רבים משתמשים בשירות, הוא כשבמהותו זה צורך פרטי³⁹; אבל כאשר השירות הוא לרבים בתור רבים

37. בית כנסת נחשב צורך רבים (שו"ע סי' תקמד סעי' א). ומסתבר שמנין 10 לענין הקמת ביכ"ס נחשב "רבים". וא"כ 10 הם רבים לכל דבר. אבל אולי יש צורך המוגדר כ"צורך רבים" שבשבילו צריך פחות מ-10?

38. עי' משנ"ב (סי' תקמה ס"ק כ) שכתב: "דכל דבר המזדמן תדיר, אפי' אם בכל פעם ופעם הוא דבר פרטי — כצרכי רבים חשיבא". ומכאן שכל שבפועל רבים נזקקים לשירות הוא צורך רבים.

39. עי' שו"ע (שם). והעיר הגרא"ד אויערבך שגדר "צורך פרטי" הוא שהשטר שנכתב לשמעון אין ראובן צריך אותו כלל; אלא כיון שכולם מזדקקים לפעמים לשטר ואינם כותבים בעצמם אלא ע"י סופר — נחשב "צורך רבים".

— אין זקוקים לכך שהרבה ישתמשו בו בפועל. אלא כאן חשוב אם יש גדר "רבים" או אם הצורך אופייני לרבים כמו בהגדרות הקודמות. כלומר, הגדרה זו לא באה לסתור את ההגדרות הקודמות אלא להוסיף עליהן: שגם אם לא יהיה גדר "רבים" (1), ואולי אף כשהשירות אינו אופייני לרבים (2), ואפילו אם זה צורך פרטי — מ"מ אם רבים זקוקים לו — בפועל הריהו "צרכי רבים".

לסיכום ההגדרות ב"צרכי רבים":

1. צרכי האנשים בתור רבים, השייכים לישות המוגדרת "רבים".
2. כל שירות שהיחיד לא היה עושה לצורך עצמו.
 - א. עצם הקמת שירות כזה עושה אותו לצרכי רבים גם כשהאנשים מעטים.
 - ב. יש מספר מסויים מינימלי של רבים לכל הצרכים.
 - ג. לכל צורך יש מספר רבים מתאים לו, שלגביהם קיים צורך אובייקטיבי בהקמת השירות.
3. כל שירות שמשמש בפועל בתדירות אנשים רבים.
- ג. **תפקיד הרבים לצורך יחיד:** תפקיד המוטל על הרבים לעשותו — גם אם הוא לצורך יחיד — נחשב צורכי רבים⁴⁰.
- ד. **שירות המשמש בפועל רק חלק מהרבים:** אין צריך שבפועל ישתמשו בשירות (צורך) כל הרבים, אלא שיהא השירות פונה לכל הרבים, ובכוח - כולם עשויים להזדקק לו⁴¹.
- דוגמא:** בית ספר נחשב צורך רבים, אע"פ שרק הורי הילדים זקוקים לו; שכן מ"מ, בכוח, כולם עשויים להזדקק לו.
- ה. **שירות הפונה מראש רק לחלק מוגדר ב"רבים":** שירות הפונה מראש לחלק

40. הרה"ג בן-ציון פריימן זצ"ל הביא ראיה מפ' הר"ח (מ"ק ו ע"א), שהביא מירושלמי שבין צרכי רבים מונה פדיון שבויים וטהרת מצורע. הרי אלה דברים שהיחיד צריך להם, וגם אינם שכיחים כל כך שנאמר שמפני שמזדמן תדיר נחשב צורכי רבים; אלא שזה תפקיד המוטל על הרבים, כי אין לדרוש מהיחיד שידאג לכך: אם מפני שאינו יכול אם מפני שאינו מוטל עליו דווקא. וא"כ יוצא שכל מה שמוטל על הרבים לעשותו, אף שהוא לצורך היחיד — הריהו צורכי רבים.

41. הגרא"ד אויערבך שליט"א והרה"ג בן-ציון פריימן זצ"ל: שהרי ב"ד נחשב צורך רבים: עי' רמב"ם (הל' יו"ט פ"ז ה"ב). וא"כ אע"פ שב"ד משמש בפועל רק חלק קטן מן הציבור, בכ"ז נחשב צורך רבים. ועי' שו"ע (סי' תקמה סעי' ה) שכתב שמותר לכתוב שטרי קידושין, פסיקתא וכדו'. והסביר במשנ"ב (ס"ק כ) שכל דבר המזדמן תדיר — אע"פ שבכל פעם ופעם הוא דבר פרטי — כצרכי רבים חשיבא (אלא שפה הבעיה היא מצד שבכל פעם הוא צורך יחיד, והמזדמן עושה אותו לצורך רבים, ולא מצד מספר המשתמשים).

מוגדר בתוך הציבור — יש לדון אי הוי צורכי רבים⁴² (וכגון: ארגוני עובדים, ושאר ארגונים שהם על בסיס שאינו קשור למקום מסוים).

ו. **נוי:** יש לעיין אם נוי של רבים נחשב צורך רבים, או שמא דווקא צורך שימושי של הרבים נחשב צורך רבים (כגון: טיפול בגן ציבורי וכדו').⁴³

ז. **צורך הגוף:** לכאורה, הגדרת "צורך הגוף" — המתירה לעשות מלאכה במעשה אומן — שונה היא לגבי רבים ולגבי יחיד: לרבים — צורך הגוף הוא מה שמשמש את גופם. ואילו ליחיד — צורך הגוף הוא רק מה שהגוף עצמו זקוק לו לצורך שמירת בריאותו והטיפול בו. וצ"ע⁴⁴.

למשל: התקנת ספסלים בבית הכנסת, שמותרת במעשה אומן משום שהיא צורך גופם של הרבים לישב עליהם (שש"כ פרק סח סעי' ט והע' כו); אבל לצורך יחיד יהיה אסור, מפני שאין זה צורך טיפול הגוף עצמו.

ח. **צרכי רבים הנעשים על ידי יחיד אומן:** כאשר יש צרכי רבים המותרים לעשות במעשה אומן — הרי למרות שאין זקוקים לרבים כדי לעשות — רשאי היחיד בעל המקצוע לעשותם במועד; ואין אומרים שכיון שאין אנו זקוקים לרבים הבטלים במועד בטל דין "צרכי רבים"⁴⁵.

42. מצינו שמצינין על הקברות בשביל הכהנים שלא ייטמאו, והדבר נחשב צורך רבים אע"פ שזה לצורך חלק מוגדר מהציבור (הגרא"ד אויערבך). אמנם ייתכן שזה בגלל שכולם צריכים לטהרת הכהנים והוי צורך כולם. ועוד, שכאן זה שבט שלם (הרה"ג בן-ציון פריימן). ועי' במשנ"ב (סי' תקמה ס"ק כ), שמשמע מדבריו שכל דבר שאנשים רבים זקוקים לו, אפי' בתור יחידים — נחשב צורכי רבים. וקל וחומר כאשר השירות פונה לציבור! ואין זה משנה לאיזה סוג של ציבור פונה השירות, אלא כל שהוא משמש בפועל הרבה אנשים — הוי צורך רבים.

43. הגרא"ד אויערבך אמר שנוי אינו נחשב צורך רבים. ויש לעיין: דהנה מצינו שמותר לסרוק את הסוס כדי לייפותו (שו"ע סי' תקלו סעי' ב ומשנ"ב ס"ק ה. ועי' ערוה"ש שכתב: דזהו תענוג לו). ועוד עי' אנצ' תלמודית (ערך חוה"מ עמ' קנג הע' 789-787) ועוד עי' "קול סיני" (הל' חוה"מ) דמותר לייפות את המכונית. וע"ע שש"כ (מהדורה ראשונה פרק כט סעי' מא והע' ככו) שכתב שמותר לקטוף פרחים מהא דמותר להשקותם לצורך המועד [אמנם מהמקור שציין במשנ"ב, סי' תקמז ס"ק כב אין ראיה, מפני ששם מדובר בקציצת הדס להעביר הסירחון, וזה צורך שימושי. **הערת העורך (ע. א.):** וייתכן שמסיבה זו חזר בו במהדורה השנייה, פרק סו סעי' נז, וכתב כך ביחס לצמחים בכלל ולא ביחס לפרחים]. וא"כ אם ייפוי נחשב צורך אצל היחיד (להתיר לו לצורך המועד במעשה הדיוט), מדוע לא ייחשב צורך לרבים? ועוד: הנוי הוא צורך כזה, שרבים מוכנים לשלם בשבילו ואף לוותר על כמה צרכים "שימושיים" אחרים למענו — ומדוע לא ייחשב צורך? וצ"ע.

הערת העורך (ע. א.): וראה לקמן (נספח ד) בענין קטיף פרחים בחוה"מ.

44. עי' שש"כ (פרק סו סעי' כ-כא) שמתיר לצורך הגוף של יחיד במעשה אומן באופן הרגיל בימות החול, ולעומת זאת מביא לפני כן (סעי' ו-ז), שרק בצורכי הגוף של רבים מותר מעשה אומן ולצורך יחיד — אסור. ולכאורה, ההסבר הוא בחילוק בין שני סוגי צורכי הגוף וכו"ל.

45. מה שאנו זקוקים לטעם של "רבים בטלים במועד" כדי להתיר, אינו תנאי בהיתר צורכי רבים, אלא אדרבה, תוספת היתר. היינו, שצרכי רבים מותרים במעשה אומן במועד מצד עצמם מצד

ט. **כשיש ממונה:** כשיש מנהיג ממונה, שלו הרשות לעשות צרכי הרבים — אין לו לכוון מלאכתו למועד⁴⁶. ונראה שזה דווקא אם הדברים נעשים. אבל אם המציאות מוכיחה שדברים מסוימים לא נעשים ע"י הממונים מסיבות שונות — הרי לאותם דברים הוי כמו שאין ממונה, ומותר לעשותם במועד.

ה. מעשה הדיוט ומעשה אומן

א. נראה, שההגדרה היא מצד הרגלי האנשים ומצד אופי הפעולה⁴⁷. הגדרת מעשה הדיוט: פעולה שסתם בני אדם רגילים לעשותה בעצמם ואינם מוסרים לאומן, בין אם המעשה פשוט מצד עצמו ולכן עושים בעצמם ובין אם המעשה מצריך מומחיות אלא שרבים התרגלו לעשותה בעצמם.

חשיבות צרכי רבים; אלא שטעם "רבים בטלים" בא להוסיף היתר לכוון מלאכתם למועד (שו"ע סי' תקמ"ד סעי' א ומשנ"ב ס"ק א). מכיון שכל ימות השנה אין מי שיטפל בצרכי רבים, מתירים לכוון את מלאכת הרבים למועד, שאז הרבים בטלים; כי אחרת הדברים לא ייעשו. אבל אם אין צורך ברבים אלא רק ביחיד והוא אינו מכוון מלאכתו למועד — ודאי מותר. או נאמר, שטעם "רבים בטלים" נצרך להתיר לעשות דברים שאין צריכים שיהיו עכשיו דווקא. אבל דברים שנחוצים עכשיו יום-יום, והיה צריך לעשותם ולא נעשו מפני שאין מספיקים — אין צריך לטעם הנ"ל להתיר את עשייתם, ומותרים במעשה אומן אף ע"י יחיד בעל מקצוע. והרי ב"ד כותב את טענות בעלי הדין, וזה נחשב צורך רבים. ואין זה תלוי כלל בביטול הרבים אלא שזה צורך עכשיו (הגרא"ר אויערבך).

46. שהרי טעם ההיתר לרבים לכוון מלאכתם במועד הוא "מפני שצרכי הרבים אינם נגמרים אלא בשעה שהם בטלים כולם ומתחברים יחד; ואם לא יעשו עכשיו, יתבטל הדבר ולא יעשה. אולם אם יש מנהיג שהרשות בידו לעשות לבדו — אסור לו לכוון מלאכתו במועד" (שו"ע סי' תקמ"ד סעי' א ומשנ"ב ס"ק א), שהרי יכול היה לעשות לפני המועד או אחריו. אולם אם רואים שהממונה אינו מצליח להשתלט על הדברים לבדו, ואינו מספיק לעשותם מפני שהוא עסוק בדברים דחופים אחרים — ה"ז כמו שאין ממונה, ואין זה מכוון מלאכתו למועד (עי' שו"ע סי' תקל"ח סעי' א ומשנ"ב ס"ק ו). ובערוה"ש (סי' תקמ"ד סעי' ו) חלק לגמרי וכתב שגם ביש ממונה מותר לעשות צורך רבים.

הערת העורך: (ע. א.): וראה לקמן (נספח ב הע' 7).

47. עי' שע"ת (לשו"ע סי' תקמ"ה סעי' ח) שכתב בשם הרדב"ז (ח"ב סי' שנז):

א. "נראה שהכל לפי הענין אם צריך אומן למעשה זה אם לא".

ב. "אם צריך אומן, אף שעתה ההדיוט רוצה לעשות — אסור, כיון שגוף המעשה צריך אימון ידיים".

ג. "במלאכת הכתיבה שכיחא טפי ורגילי בה אינשי טפי מתפירה, ובשינוי מועט סגי" (ומדובר בכתיבת סת"ם, שהיא מעשה אומן).

מהנקודה שלישית נלמד, שאם בני אדם רגילים לגמרי לעשות בעצמם — אין זה משנה שהפעולה מצד עצמה צריכה מומחיות; אבל אם צריך לאומן מפני שסתם בנ"א אינם יודעים לעשותה משום שצריך מומחיות — אזי זה מעשה אומן.

הגדרת מעשה אומן:

1. פעולה שסתם בני אדם אינם רגילים בה ומוסרים אותה לאומן.
2. וכדי לעשותה צריך מומחיות (ידע, ניסיון). ואז, גם אם הדיוט רוצה לעשותה – אסור, כי הפעולה מצד עצמה היא מעשה אומן המצריך מומחיות.
- ב. לעומת זאת ניתן להציב הגדרה **מצד אופי הפעולה בלבד** מעשה הדיוט - פעולה שאינה מצריכה מומחיות (ידע, אימון). מעשה אומן – פעולה המצריכה מומחיות.
- ג. הנפק"מ בין שתי ההגדרות היא בפעולות המצריכות מומחיות אלא שסתם בני אדם התרגלו לעשותן בעצמם, כגון: נהיגה או קידוח במקדחה חשמלית. לפי הגדרה א', הדבר נחשב כמעשה הדיוט, ומותר, ואילו לפי הגדרה ב' ייחשב מעשה אומן, ואסור.
- הדוגמאות המופיעות בהלכה "מעשה הדיוט" – ניתן להולמן לשתי הדעות: עשיית אצטבה ע"י חיבור רגליים לטבלת עץ (שו"ע סי' תקמ סעי' ו), גדר אבנים בלי טיח (סי' תקמ סעי' ז), תפירה לגבר (סי' תקמא סעי' ה) ⁴⁸ וכו'.

ו. כיבוס

גזרו חז"ל שלא לכבס במועד, כדי שיכבסו בערב יו"ט ולא יסמכו לכבס במועד כשפנויים וייכנסו ליו"ט כשהם מנוולים⁴⁹.

ואלו שמכבסין:

- א. **אנוסים** – שלא יכלו לכבס בערב הרגל, כאשר אונסם מוחלט וודאי, וברור שאי אפשר היה להם לכבס בערב הרגל⁵⁰ – וכגון: אסיר שהשתחרר, שבוי

48. ולכאורה קשה מכאן להגדרה א': דתפירה לאשה היא מעשה אומן, והרי זו פעולה שכולן עושות בעצמן, וא"כ הוי כסתם בנ"א רגילים בה! התשובה – הנשים, כולן הן בעלות מקצוע לענין התפירה, ואין זה נחשב ש"סתם בני אדם רגילים בה" אם ישנן קבוצות שלמות של בני אדם שאינם רגילים בה. ויש ליתן טעם לחלוקה. "סתם בני אדם" – פירוש: אנשים מסוגים שונים, מבלי שיהיה להם ייחוד מסוים משותף שיסביר את מומחיותם בפעולה זו.

49. שו"ע (סי' תקלד סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק א).

50. עי' משנ"ב (סי' תקלא ס"ק ה; שעה"צ ס"ק ז) שההיתר אינו תלוי בפרסום האונס, שהרי הותרו אנוסים שאינם מפורסמים, כגון: נודר, שהנדר – ובייחוד ההתרה – אינם בפרהסיא. ולעומת זאת נאסרו כאלה שאונסם לכאורה מפורסם יותר, כגון חולה. "אלא העיקר נראה כמש"כ הריטב"א דהוי האונס עצמו הוא דבר גלוי וברור שלא היה באפשר לו; משא"כ בשאר אנוסים, שאין האונס גלוי ומוחלט – אסור, דכל אחד יאמר שאנוס היה "שלא היה לו פנאי" וכיו"ב. אבל מהאנוסים המוחלטים שהותרו לא יבואו ללמוד היתר, כי יהיה ברור לכולם ההבדל בין אונס כזה, שהותר לבין "אנוס" שלהם שאינו מוחלט ולא מונע בוודאי את האפשרות לעשות ערב הרגל.

שהשתחרר, מנודה שהותר, הבא ממדינת הים (כולל מי שבא חוץ לעיר)⁵¹, נודר שנשאל — כל אלו הותרו אם לא היה להם אפשרות לגלח לפני הרגל⁵².
ב. דברים שדרכן להתלכלך תדיר — שאפילו אם היה מכבסם בערב הרגל היו חוזרים ומתלכלכים — כגון: מטפחות אף, מגבות ידיים, חיתולים, בגדי ילדים⁵³.

1. "בגדים שמתלכלכין תדיר" — תלוי בהרגלי החלפת הלבושים של אנשי המקום, ומשתנה ממקום למקום ומזמן לזמן⁵⁴.

ולפי זה בזמננו, כאשר מדובר בלבנים, חולצות סינטטיות בהירות וכדו' — יש מקום לומר דהוי כדבר שמתלכלך תדיר, כי נוהגים להחליפם הרבה.

2. דברים המתלכלכים תדיר וצריך הרבה מהם — אין לדקדק בחשבון כביסתם ומכבס כדרכו⁵⁵.

3. נראה שאפילו פשע ולא כיבוס לפני המועד — מותר לכבסם במועד, כי אינם בכלל הגזרה⁵⁶.

4. דברים שדרכן להתלכלך ויש לו מלאי מהם — אסור לכבסם⁵⁷.

ג. מי שאין לו אלא חלוק אחד: והטעם — שחוזר ומתלכלך אפילו כיבסו קודם יו"ט⁵⁸.

51. "קול סיני" (הל' חוה"מ אות כא).

52. שו"ע (סי' תקלד סעי' א).

53. שו"ע (סי' תקלד סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק ד).

54. עי' משנ"ב (סי' תקלד ס"ק ד) שכתב: "לפי מה שנהגו כעת, שמחליפין רק משבת לשבת — ע"כ אפי' יש לו רק שתיים (מטפחות ידיים) — אין לכבסן במועד, שדי להם בכביסה שבערב יו"ט"; — א"כ הדין השתנה בהתאם לשינוי הרגלי הלבוש.

55. שם כתב: "אפי' יש לו הרבה מטפחות — מותר לכבסן, דצריך בכל יום מטפחת אחרת". אין הוא מחייב להכין דווקא אחת לכל יום, אלא כיון שצריך הרבה, מכבס כדרכו. ועי' רמ"א (סעי' א בהג"ה).

56. עי' כף החיים (סי' תקלד ס"ק יב) שכתב לגבי מי שאין לו אלא חלוק אחד, שכן משמע מסתימת השו"ע. ונראה שה"ה לענינו.

57. טעם האיסור:

א. מצד הגזירה — ייתכן לומר: כיון שיש לו, לא הותר לכבס, למרות שאלה מסוג הבגדים שהותרו, והרי זה בכלל הגזירה. אמנם ייתכן לומר שסוג בגדים כאלה — שדרכן להתלכלך — אינם בכלל הגזירה, וגם כשטעם ההיתר אינו שייך [וכעין כתם באשה נדה, שפחות מכגריס מותר, ומטעם כינה, אף היכא שברור שאין כינה; שכיון שייתכן שכתם כזה בה מכינה, הרי אמרו חז"ל שכתם כזה אינו בכלל גזרת כתמים ומותר לגמרי].

ב. אמנם זה ודאי שאיסור מלאכה יש כאן, שהרי כיבוס — מלאכה הוא. וכיון שיש לו מלאי, הרי הכיבוס אינו צורך המועד, ואסור מצד המלאכה. אמנם אם מעוניין דווקא בבגד מסויים, אף שיש לו אחרים, הוי צורך המועד שלו, וכיון שכך אינו אסור מצד המלאכה.

58. שו"ע (סי' תקלד סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק ט).

ד. **כלי פשתן**. וטעמי ההיתר בכלי פשתן:

1. קלים להתלכלך.
2. אין כל כך טורח בכיבוסם⁵⁹.
3. הבגד מתקלקל כשנשאר מטונף, וכדבר האבד הוא⁶⁰. ומעיקר הדין מותר אלא שנהגו איסור⁶¹.

דוגמא: חולצות סינטטיות בהירות — כל טעמי ההיתר בכלי פשתן שייכים בהן: הן קלות להתלכלך, אין טורח בכיבוסן והן מתקלקלות כשהן נשארות מטונפות. ומכיון שכל האיסור אינו אלא מנהג, יש להקל במנהג מתוך צירוף הטעם דלעיל שחולצות כאלו הוי כדבר שדרכו להתלכלך⁶².

59. משנ"ב (סי' תקלד ס"ק יב) בשם פוסקים ורש"י.

60. ריצ"ג אר"ח (מובא באנצ' תלמודית חי"ג עמ' רכ הע' 833).

61. שו"ע (סי' תקלד סעי' ב).

62. ראה לעיל (סעי' ב/1).

חלק שני — ענפי ייצור

שאלה	תשובה	נימוק
א. משק – כללי		
1. ניצול טרקטורים נסיבות: אי ניצול הטרקטור מהווה "הפסד"; כי יש עליו הוצאות אחזקה, ואי ניצולו הוא כעין הפסד הוצאות עליו.	אסור	זו מניעת רווח בלבד, ואסור לעשות בשביל זה מלאכה במועד ⁶³ .
2. ניצול מחנה עבודה נסיבות: ישנו כעת מחנה עבודה במשק ואח"כ יעזבו. 1. שכר עבודתם נמוך. 2. לאחר המועד יצטרכו החברים לעבוד יותר אם אלה לא יעבדו במועד.	אסור	זו רק מניעת רווח; וכאשר מדובר באיסורים דאורייתא, כגון כאן — אסור לעשות מלאכה בשביל זה ⁶⁴ .
3. עבודות מסגרות נסיבות: מסגר מתנדב לבוא בחוה"מ לעשות עבודות המזנחות כל השנה.	אסור	זוהי מלאכת אומן שלא לצורך המועד. יהיה מותר רק במכשירי אוכל נפש, בצרכי רבים, צורך הגוף וצורך המועד.

ב. גד"ש**1. עיבוד שטחים**
הכנת הקרקע לגידולי חורף

⁶³ היה אפשר לנצל את הטרקטור ולהרוויח עוד ונימנע מכך — זו מניעת רווח בלבד. אמנם במקרה שאי ניצול הטרקטור גורם שלא תכוסה ההשקעה, יש לדון מצד דבר האבד (ראה לעיל חלק א סי' בסעי' ו). אולם אין זה מסתבר כלל שהפסקת עבודה לכמה ימים תגרום לזה. אמנם עי' בשש"כ (פרק סז הע' רצא) בשם לחם פנים (על קצש"ע סי' קו) שכתב טעם הנוהגים היתר בפתחת החנויות, משום דהוה דבר האבד, שמשלם מיסים בחינם על החנות אם אינו פותחה. וזה שייך בנידוננו. אולם נראה שהערה זו אינה אלא דעת יחיד ובגדר של לימוד זכות.

⁶⁴ מניעת הרווח היא, שזה חוסך טורח עבודה גדול לחברים. ובשביל חסכון טורח ודאי אסור, וגרוע ממניעת רווח.

וקיץ, כולל: חריש, החלקה, מותר

א. אם הושקע דשן — מותר להצניעו (דיסוק) כדי שלא יתנדף, דזה דבר האבד⁶⁵.

ב. הושקעה עבודה:

1. אף שאיבוד טרחה גרידא

אינו חשוב דבר האבד,

הרי בעבודה הושקעו גם

דלק של הטרקטור; ואם

לא יזרעו בשדה הרי

מאבדים השקעה זו.

2. ערך השדה גדל ע"י

העבודה שהושקעה בו. אי

ניצול הקרקע לזריעה

מפסיד את ערך השדה,

וזה דבר האבד⁶⁶.

ג. פרנסתנו ומחייתנו על

השדות; ואי ניצולן, כמוהו

כמניעת מחיה, הנחשבת דבר

האבד⁶⁷.

ד. אם לא נרוויח, נצטרך ללוות

כדי לחיות, וההלואות

נושאות ריבית; וא"כ הרווח

מונע הפסד⁶⁸.

ה. מסירת עבודות לקבלנים

בכסף רב במקום שיכול

דישון, דיסוק (להצנעת הדשן), ריסוס, סיקול וכדו'. נסיבות:

א. אם לא יעשו את העבודות במועד, יש חשש שלא יספיקו להכין את הקרקע לזריעה לפני הגשמים וכשירדו גשמים א"א יהיה לעלות על הקרקע ולזרוע, ולכן נאלץ למסור עבודות לקבלנים במאות אלפי ל"י כדי להספיק לפני הגשמים.

ב. ספק אם נשיג קבלנים, ולא נוכל לזרוע.

ג. המצב הכלכלי קשה. יש חובות נושאי ריבית.

ד. הפרנסה תלויה בגידולי שדה במדה רבה.

ה. הושקעו בשטחים עבודה וחומרים שיהיו לשוא אם לא יזרעו בזמן.

65. הגרא"ד אויערבך.

66. הגרא"ד אויערבך. ועוד כתב יש לדון דחשיב דבר האבד ממש, דעיקר ערך השדה הוא זה שיכולים לזרוע בה וזה כל שוויה; ואם מפסיד את עונת הזריעה — נפסד ערך השדה. וכגון אם היה רוצה למוכרה. וה"ה כשאינו מוכרה, אבל ערכה ירד. אמנם נשאר ערכה לשנים הבאות. וצ"ע. עכ"ל. לכאורה לסברה זו, אפי' לא הושקעה עבודה בשדה — הרי עצם הפסד עונת הזריעה חשיב כהפסד ערך השדה.

הערות העורך (ע. א.): ראה לקמן (נספח י').

67. ראה לעיל חלק א (סי' ב סעי' ה ובהערות שם).

68. ראה לעיל חלק א (סי' ב סעי' ח).

לעשות הכל בעצמו היא דבר

האבד⁶⁹.

מסקנה:

אמנם יש כאן גם סברות מחודשות, אולם יכולות על כל פנים להצטרף להתיר.

2. דילול סלק בר

נסיבות:

אם לא ידולל, ידכא סלק הבר את התרבותי, והיבול יופחת במדה כזו שיהיה הפסד ההשקעה.

מותר

דבר האבד. ולמרות שזו טירחה גדולה — מותר⁷⁰.

3. הטבלת פקעיות תפ"א לחיטוי.

מותר

זו טירחה בעלמא⁷¹.

4. פיקוח וריסוס מזיקים

מותר

דבר האבד.

5. ריסוס ארטישוק

נסיבות:

כדי שיגדל בשווה וייקטף בבת אחת ויהיה הראשון בשוק ואז

מותר

דבר האבד. כי ירדת הערך היא

69. אמנם לכאורה אפשר למסור עבודות לקבלנים ולא לעבוד במועד; וזו הוצאה עסקית שכדאי לנו להוציאה על מנת להרוויח. וא"כ עלינו להוציא ולא לעבוד, וה"ז כרוצה לשכור פועלים בזול במועד שאח"כ יהיו ביוקר. אולם נד"ד חלוק בתרתי:

א. שם יש לו הסכום היקר.

ב. שם צריך בלא"ה לשכור פועלים; משא"כ כאן, שהוא בעצמו יעשה הכל, ועי"ז שיימנע במועד, אתה מצריכו לשכור פועלים ולגייס אנשים. לכן מסתבר דנד"ד חשיב כאילו לא יוכל לזרוע כלל.

ועוד בענין האפשרות למסור לקבלנים:

ג. ספק אם נמצא קבלנים בעונה הבערת.

ד. כדי לשלם להם, נצטרך ללוות בריבית ואין זה חשוב "אפשר" (הגרא"ד אויערבך). וראה עוד בזה לעיל חלק א (סי' ב סעי' ז והע' 23 בסופה, בדוגמא זו).

70. הגרא"ד אויערבך. אמנם טירחה גדולה אסורה אף בדבר האבד (שו"ע סי' תקלז סעי' ב), אולם:

א. גדר טירחה גדולה — לא ידוע מהו (שש"כ פרק סז סעי' טז).

ב. גם טירחה גדולה מותרת בהפסד גדול (שם הע' נג).

ג. במצבנו, כל הפסד הוא גדול, כי אנו בעלי חובות.

71. עי' שו"ע (סי' תקלט סעי' ו) ומשנ"ב (סי' תקלה ס"ק ה), שכתבו שרק במציאה אסור לטרוח, ובשלו מותר.

הערת העורך (ע. א.): ראה לעיל פרק ה (הע' 14).

הרווח גדול. אם לא ירוסס, כזו שמבטלת את כדאיות הגידול, וא"כ זה הפסד ההשקעה⁷².

6. נסיעה לראות כלי עבודה יש לשלב את הנסיעה בצורך המועד
א. בנסיעה יש מלאכת הבערה וגם מוליד אש ושני האיסורים אינם במועד⁷³.

ב. אם נהנה בראיית הכלים בעבודתם — הוי צורך המועד, וא"כ הוי הנסיעה היא מעשה הדיוט לצורך המועד, ומותר⁷⁴.

7. השקיה

נסיבות: מקומות שיש חשש שייפסדו ללא השקיה.

מותר

דבר האבד⁷⁵.

8. עישוב גן ירק

נסיבות: ללא העישוב יגרם נזק לירק.

מותר

דבר האבד. ומותר למרות שהוי טירחה גדולה⁷⁶.

72. הגרא"ד אויערבך. והביא מההלכה, שאם שכנו קצר במועד מוכרח גם הוא לקצור שלא יפסיד את השוק ויפסיד תבואתו (שו"ע סי' תקלז סעי' טז). והכוונה, כנראה, שלא ימכרנה במחיר סביר. אולם שם יש כבר הפרי ומפסידו, ופה הפרי עדיין איננו; ודומה יותר למניעת רווח. אולם עכ"פ מותר בשל הפסד ההשקעה, דהוי דבר האבד. וראה לעיל חלק א (סי' ב סעי' ו).
73. הבערה היא מלאכת אוכל נפש, המותרת ביו"ט אף לצורך אחר בשל הכלל "מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך". ומה שהותר ביו"ט לאיזה צורך, הותר בתוך המועד לגמרי (עי' שש"כ פרק סז עמ' יב). מוליד אש ביו"ט אסור מפני שאפשר היה להכין את האש מערב יו"ט ולהסתפק בהעברת אש. אבל בחול המועד, כיון שחוסך טירחה, הוי צורך שמתיר (הרה"ג בן-ציון פריימן). והגרא"ד אויערבך ציין לדברי הגרעק"א (לשו"ע סי' תקלט סעי' יא), שאסור לבשל לצורך אחר המועד. וכתב שלמעשה נראה שכל שאין לו שום ענין בנסיעה, והוא נוסע אך ורק בגלל דבר מסויים שאחר המועד — אסור. וסיים: ועדיין צ"ע.
74. אפשר היה לומר שמכיון שהראייה מותרת ורוצה לראות — הוי צורך המועד שלו, ומותר לעשות מלאכה גמורה בשביל דבר המותר. ויש לדחות מהא דאסור לתקן צרכי רכיבה כדי להרוויח ממון (באופן המותר): משנ"ב (סי' תקלו ס"ק א).
75. שו"ע (סי' תקלז סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק טז).
76. ראה לעיל (הע' 70). וכן מותר למרות שזו פרהסיא, כי א"א בצינעה (עי' שש"כ פרק סז סעי' ח).

9. עישוב והשקיית ארטישוק

נסיבות:

אם לא ישקו, יופחת היבול ביחס להפחתת כמות המים. לגבי העשבייה, מדובר על עשבייה המתחרה עם הצומח על חומרים בקרקע וגזלת ממזונן, ולכן מציאותה מפחיתה גידול. לא מדובר על עשבייה טפילה ההורגת את הצמח עצמו.

דבר האבד**מותר****דבר שאינו****אבד אסור**

1. אם ימות הצמח ללא השקיה ועישוב — מותר, דהוי דבר האבד.
2. אם עקב ההפחתה ביבול יהיה הרווח כה נמוך עד שהגידול הופך לבלתי כדאי ולא הייתי משקיע בו — הרי זה כהפסד ההשקעה, והוי דבר האבד⁷⁷.
3. הפחתה מועטת ביבול — לא צריך להתיר, דזה רק מניעת רווח גדול יותר⁷⁸.

10. סיקול

נסיבות:

הסיקול נועד לאפשר כיסוח וריסוס.

אסור

היתה הערכה שניתן לדחות את הדבר.

11. קטיף כותנה

נסיבות:

א"א לקטוף לפני חוה"מ, כי הכותנה עדיין לא בשלה. א"א לקטוף אחריו, כי בינתיים הכותנה תנשור.

מותר

דבר האבד.

12. סיקול להכנת הקטיף

נסיבות:

אם לא יעשה הסיקול, הקטפת לא תוכל לקטוף או שתישבר.

מותרדבר האבד⁷⁹.**13. דחיסת כותנה**

נסיבות:

"רוקדים" על הכותנה כדי לדחוסה ולהקטין את נפחה, ואז יש חוסכים דמי הובלות

מותר

"ריקוד" אינו מלאכה רק טירחה. והובלות נוספות במשאית, שייגרמו אם לא ירקדו — הוי

77. ראה לעיל חלק א (סי' ב סעי' ו) בענין הפסד השקעה.

78. הגרא"ד אויערבך והרה"ג בן ציון פריימן.

79. וע"ע שש"כ (פרק סז סעי' ו), שם נכתב שמותר לעשות דבר האבד, אף שבגללו יצטרך לעשות עוד מלאכה; ולכן מותר לקנות ענבים בזול ואח"כ אף מותר לסחטם ליין שלא יאבדו. וכן פה, כיון שמותר לקטוף — מותר גם לעשות מלאכות להכנת הקטיף.

במשאית.

יותר טירחה ופרהסיא מריקוד⁸⁰.**14. לתת עבודה לקבלן יהודי**

(א) נסיבות:

הלה יעבוד בין כך בחוה"מ אצל אחרים.

אסורמשום "לפני עור לא תתן מכשול"⁸¹.**15. מסירת עבודה לקבלן (ב)**

נסיבות:

כשהקבלן קובע בשבילך את ימי עבודתו בחוה"מ. למשל: קבלן המפעיל קטפת כותנה, שאח"כ לא ניתן יהיה להשיגה.

מותרדבר האבד. ואין זה "לפני עוור" כי הוא בוחר מדעתו מתי יעבוד⁸².**16. מסירת עבודה לקבלן (ג)**

נסיבות:

למסור לקבלן עבודות שגם לנו מותר לעשות (משום דבר האבד, למשל).

מותרכל מה שמותר לנו לעשות מותר למסור לקבלן⁸³.**ג. מטע****1. ריסוס עשביה**

נסיבות:

א. העשבייה מתחרה עם העץ על מים ודשן, ומהווה בית למזיקים שאח"כ עוברים לעץ עצמו.

ב. לא ניתן היה לדחות, בשל יציאת הצוות למילואים.

מותרדבר האבד בשל המזיקים, ואינו טירחה יתירה באמצעי הריסוס שלנו⁸⁴.**2. הכנות לנטיעה:**

א. מדידה

מותר

80. הגרא"ד אויערבך. ולדעתו דבר האבד אין כאן, כי זה רק חיסכון בהוצאות. וראה לעיל חלק א (סי' ב סעי' ט) בענין חיסכון בהוצאות. ולפי העקרונות שנקבעו שם, זו הוצאה עסקית על-מנת להרוויח. אולם אי ניצול נפח המשאית עד תום מהווה בזבוז והוצאת חנם, וה"ז כמי ששוכר משאית בתשלום מלא ומשלחה חצי ריקה (עי' שש"כ פרק סז סעי' יב). ומ"מ בענין זה, שאין זה אלא טירחה — בין כך ובין כך מותר.

81. ואף שבין כך יעבוד אצל אחרים, הוי לפנ"ע לכל יהודי שיתן לו עבודה.

82. הגרא"ד אויערבך.

83. הגרא"ד אויערבך. ועי' שו"ע (סי' תקמב סעי' א וברמ"א שם); משנ"ב (ס"ק א-ה).

84. שו"ע (סי' תקלז סעי' א). אמנם נפסק שאין מתליעים ואין מזהמין (סי' תקלז סעי' יב). אולם הסיבה לכך היא שהתלעה והזיהום משביחים, בעוד שסיכה מחזיקה את האילן שלא ימות, ולכן

ב. תקיעות מקלות-סימון
ג. חפירת בורות
נסיבות:
יש פיגור מצטבר. ואם לא יעשו במועד, אולי לא יספיקו לנטוע בזמן.

אינה מלאכה⁸⁵.
ספק מלאכת בונה⁸⁶.
ואף שהפיגור עשוי לגרום שלא יספיקו לנטוע ויפסידו את ההשקעה בשדה – הרי נראה היה שאין כאן חשש רציני שמא לא יספיקו לנטוע בזמן, ולכן אין להתיר⁸⁷.

אסור
אסור

3. פיקוח על מזיקים
הדברת מזיקים

מותר
מותר

1. דבר האבד.
2. אינו מלאכה.
דבר האבד.

4. גידור מטע

נסיבות:

א. ללא גידור, הצבא יעלה על השטח בשריון ויהדק אותו, ויצטרכו לעבד שוב.
ב. לא ידוע אם יגמרו לעבוד לפני עליית הצבא.

מותר במעשה
הדיוט

אין זה הפסד כל כך, ולכן למרות שהיו דבר האבד, מותר רק במעשה הדיוט⁸⁸.

5. השקאה

נסיבות:

א. אי השקיה תגרום שהעץ לא

היא מותרת. אבל אם אבד האילן אם ימתין אחר המועד – מותר, שזה מחזיק שלא ימות, אע"פ שגם משביח. ו"א – וכן הוא במשנ"ב (סי' תקלז ס"ק לה-לז) – שאפי' אם אבד במועד, אסור, מפני שהוא טורח יתר (עי' אנציקלופדיה תלמודית ערך חוה"מ, חי"ג עמ' תקכב). ונראה לפ"ז שריסוס שלנו ממזיקים מותר לכל הדעות:

א. הוא אינו משביח.

ב. הוא מונע הפסד (דבר האבד).

ג. הוא אינו טירחה יתירה באמצע הריסוס שלנו.

85. עי' שש"כ (מהדורה ראשונה פרק כט הע' צג) שכתב שבאין טירחה כלל מותר אפי' במלאכה. (אך חזר בו במהדורה השניה, פרק סו הע' קמ: **הערת העורך – ע. א.**)

86. הרי זה חופר בור כדי להניח את העמוד בתוכו, והוי ממש כמו במשכן. אמנם אולי זה כובש ולא חופר, ומותר. אך יש לדחות, דכיון דנשאר עומד בתוך החור הוי חופר ולא כובש. ואולי הוי משצאל"ג, שהרי צריך לו רק לסימן ולא את עמידתו. ולא היא, זה בנין לצורך מסויים, ולא משנה מה הצורך והוי מלאכה הצריכה לגופה. ועוד נשאל: הרי זה בנין עראי וא"כ הוי המלאכה בדרבנן, ושאלה היא אם נאסר (הרה"ג בן ציון פריימן זצ"ל).

87. אבל אם החשש רציני, יש לדון מצד דבר האבד: ראה לעיל חלק א (סי' ב סעי' ו).

88. טעם הדבר (הגרא"ד אויערבך):

א. עי' משנ"ב (סי' תקמ ס"ק ב), שכתב שרק מפני הגנבים מותר במעשה אומן ולא מפני

- יתפתח כראוי ויפיק פחות יבול.
 ב. משקים כל יום גם בלילה, ואז יוצא שכל חלקה מושקית רק פעמיים בשבוע.
 ג. א"א להשקות יותר לפני המועד כי אין כושר ספיגה והמים בורחים מתחת לשרשים.
 ד. ההשקאה ע"י פתיחת ברזים בלבד.
- א. פחת ביבול המצופה נחשב דבר האבד (כשהפחת כזה המסכן את כדאיות ההשקעה)⁸⁹.
 ב. פה הפחת הוא בעץ, שהוא הקרן, מקור המחיה שממנו מרוויחים, ולא בפירות. ופחת בקרן הוי דבר האבד, ויש לצרף להיתר.
- להרמטיותו, נמנעת ישראל מלשקו, שמתירחת להשקעת האץ וזה סניף להיתר.

6. תיקון צינורות השקיה

נסיבות:

התנים נושכים את הצינורות. התיקון נעשה ע"י חיתוך החלק המחורר והצמדת צינור הגומי מחדש לממטרה.

- אנשים שייכנסו, שאין זה הפסד כל כך.
 ב. כאן ההפסד אינו ממשי, רק הפסד הטירחה, שעיבדו את השטח ועתה יצטרכו שוב לעבדו.
 ג. העבודה היא בפרהסיא.
 ד. ספק אם הצבא ייכנס לשטח.
 ה. ספק אם ימנעו את ההפסד; שהרי מסופקים אם יגמרו לגדור לפני עליית הצבא.
 אמנם צ"ע בטעם ב', דשדה עדורה שווה יותר וההידוק מפסיד את השדה (ראה לעיל חלק א ס' ב סעי' 2/1). אבל לא נשתמש בסברה זו אלא במקום דחק גדול וחשש הפסד רציני בדבר שמחייטנו ממנו ולא בענין מסופק כמו פה.
89. לכאורה זו מלאכה להשבחה בלבד, ואסור (משנ"ב ס' תקלז ס"ק טז; שש"כ פרק סז סעי' יז); אולם הרי מפסיד את ההשקעה. וראה לעיל חלק א (ס' ה סעי' ו) בענין הפסד השקעה.
90. עי' שו"ע (ס' תקלז סעי' ז) ומשנ"ב (ס"ק כז), דמשמע שטירחה מועטת שרי להרוויח. ועי' "קול סיני" (הל' חוה"מ הע' 45) שהביא הרה"ג עובדיה יוסף שליט"א בשם השו"ג שהתיר השקיה מבור; כיון דליכא בהו טירחה כלל — כנהרות המושכים מן האגם דמיא. והעיר הגר"ע יוסף שגם זה הותר רק בהפסד ולא להרווחה. ומ"מ כתב דמ"ש השו"ג דנהגו להקל, י"ל דהיינו בהשקאה פורתא דרך ריבוי. ומשמע שבריבוי גם הוא מתיר אף להשבחה. ועי' באנצ' תלמודית (ח"ו עמ' תקיט; ח"ג עמ' קכט הע' 367), שיש דעות שכתבו שהלכה כחכמים שכל דבר הרווחה מותר אם אין טירחה יתירה. ועי' ש (עמ' תקיט), מש"כ בשם הריטב"א, שכל שאין בה טירחה כלל, אינה השקאה אלא משיכה בעלמא דרך החריצים המיועדים לכך (מושכים את המים מאילן לאילן), ולכן מותר אפילו להרווחה בלבד; ובלבד שלא ישקה את כל השדה, כי אז יש טירחה ואסור כשאין הפסד.
- הערת העורך (ע. א.): וראה לקמן (נספח ה אות ו).

מותר אם ההשקיה מותרת מצד דבר האבד, וכנ"ל — הרי מותר גם לתקן את כל הנחוץ כדי לאפשר השקאה⁹¹, גם אם תיקון הצינור הוי מלאכה⁹².

7. פריסת טפטפות
פריסת צינורות וחירור לצורך השקיה כשיש הפסד.

מותר

דבר האבד.

8. עבודה ע"י קבלן גוי

מותר

אינו פועל בשליחותנו, ועל דעת עצמו עושה. גם לא יבואו לחשדנו ששכרנו אותו למועד, אם דרך מלאכה זו שתיעשה בקבלנות⁹³.

ד. משק חי

ב ק ר

1. סיפוק מזונות

מותר

א. מותר לעשות כל צרכי בהמה⁹⁴.
ב. אינו מלאכה.

2. סגירת שערים

מותר

א. אינו מלאכה.
ב. דבר האבד, כי יברחו הבהמות.

3. פיקוח ולדות

מותר

כנ"ל.

4. ריסוס בקר

מותר

דבר האבד. מונע מחלות.

5. עשיית מכלאה

מותר

נסיבות:
נחוץ להפריד עדרים שלנו מעדר של משק אחר; וכל עוד ההפרדה לא מתבצעת, אוכל הבקר שלהם מהמרעה שלנו.

91. עי' משנ"ב (סי' תקלט סעי' ט וס"ק ל), שאם מותר לקנות יין משום דבר האבד, מותר גם לתקן הכלים לכך, אף דהוי מלאכה גמורה.

92. יש פה לכאורה כמה דברים: מחתך, תיקון כלי. והגרא"ד אויערבך כתב דהוי תיקון כלי.

93. משנ"ב (סי' תקמג ס"ק ג-ה).

94. שו"ע (סי' תקלו סעי' ג): אין מונעים רפואה מבהמה אפילו במלאכה דאורייתא; וודאי אכילה ושתייה.

דבר האבד של המרעה⁹⁵.

ילמד אח"כ, וניתן להידחות⁹⁶.

6. לימוד ענייני בקר

נסיבות:

לומד במשק אחר, ולשם לימוד צריך לעסוק במלאכות אסורות.

אסור

7. עבודות גידור

נסיבות:

גדירת חלקה חדשה של מרעה טבעי, אחרי שכלה אוכל מהקודמת. ואם לא יגדרו, יצטרכו להאכיל את הבהמות בתערובת יקרה.

מותר

חייב להאכיל את בהמתו, והוא גם צורך שלה. והאכלת דבר יקר במקום שיש זול חשוב הפסד. ומכיון שיכול להאכיל מהמרעה הטבעי, ממילא מותר לגדרו כדי שלא יברחו⁹⁷.

כוורת

8. אחזקה וטפול

מותר

דבר האבד

9. הרבעת דבורים

נסיבות:

העברת דבורה לנחיל חדש על-מנת שתיעשה מלכה.

מותר

טירחא בעלמא

10. בנין מכון רדיה

נסיבות:

לא היה דבר האבד.

אסור

מלאכה גמורה, מעשה אומן ושלא לצורך המועד.

11. הוספת קומות

נסיבות:

א. פעולה למנוע הפסד הדבש. הרמה והזזת מסגרות כבדות.

95. שו"ע (סי' תקמ סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק ה). וזה כגנבים שמפסידים, שבונה כותלו כדרכו מעשה אומן כדי שלא ייכנסו לחצרו.

96. ולא תימא דהוי משאצל"ג, כי עושה את הפעולה בשביל הלימוד ולא בשביל התוצאה, והוי פס"ר, שמותר במועד (עי' שו"ע סי' תקלו סעי' ב ומשנ"ב ס"ק ה). ולא היא: דעכ"פ עושה המלאכה לצורך, ומעוניין בתוצאה, אלא שאגב כך לומד מזה.

97. הגרא"ד אויערבך. וראה בהרחבה בשאלה זו לעיל חלק א (סי' ב סעי' ז) בטיפול בדוגמא (1) על "גידור שטח — מרעה חדש" (ועי"ש הע' 25 בסופה).

מותר

- א. דבר האבד.
ב. טירחה ולא מלאכה⁹⁸.

מפעלים**נגריה**

1. **הרכבת ארונות קיר בבתים**
אסור
ההרכבה היא מעשה אומן, וגם אם נעשית לצורך המועד (שישתמשו בו במועד) - אסור לצורך יחידים.
2. **עבודות נגרות בבית הכנסת**
מותר לצורך הגוף
צרכי רבים. ומותר אם זה צרכי הגוף⁹⁹.
3. **לימודי נגרות מעשיים**
אסור
נסיבות:
עשיית דברים בדרך לימוד.
4. **הכנת דוגמאות לתערוכה**
אסור
נסיבות:
התערוכה היא מפתח להזמנות.
5. **עבודה בנגריה**
אסור
נסיבות:
חשש שלא יספקו בזמן, ויגרמו שיאבדו לקוחות.

תפירה**6. למידת תפר מיוחד**

- נסיבות:
יש הזדמנות ללמוד את התפר כעת ממישהו, ואי אפשר אחר

98. כל הנ"ל מהגרא"ד אויערבך.

99. שע"ת (לסי' תקמד סעי' א).

100. שו"ע (סי' תקמא). ואין זה דבר האבד, אלא מניעת רווח משוער.

101. ראה בהערה הקודמת.

102. עי' שש"כ (פרק סז סעי' כד), שמביא בשם "לחם פנים" (על קצש"ע סי' קו) טעם להתיר פתיחת חנויות מפני שחושבים לדבר האבד, שלא ירגילו הקונים לקנות במקום אחר.

הערת העורך (ע. א.): וצ"ע, שאין לדמות מלאכות גמורות לסחורה: ראה לעיל (פרק ה' הע' 1, ולקמן, נספח י אות א).

המועד.

אסור

זו מלאכת אומן ושלא לצורך המועד, וצ"ע¹⁰³.

אריזה

7. מיון ואריזה ב"פירות גולן"

נסיבות:

א. הפסד שכר יומי.

ב. היעדרות עלולה לגרום

להפסד מקומות עבודה שם

בעתיד.

מותר

א. דבר האבד מצד הפסד מקום עבודה¹⁰⁴.

ב. שיווק פירות למועד והוי צורכי אוכל נפש¹⁰⁵.

103. משנ"ב (סי' תקמא ס"ק יב). לכאורה אפשר לתפור ולקלקל, והוי ככותב דבר שאינו מתקיים, שמותר (הגרא"ד אויערבך). אולם דבר זה אינו מועיל; דהמלאכה עצמה היא בת-קיימא, ולא מהני קלקול אח"כ (הגרש"ז אויערבך). אמנם צ"ע אולי היא משאצל"ג, שהרי מתכוון ללמוד את התפר ולא לחבר את הבגד, והתפירה היא רק פסיק רישיה (עי' ערוה"ש סי' רמב סעי' לב), ובמועד מותר פס"ר (משנ"ב סי' תקלו ס"ק ה). והגרא"ד אויערבך כתב דאינו שייך לפס"ר, כיון שעושה כדי להבין מלאכת התפירה, רק אולי נחשב מלאכה הצריכה לגופה (ושאני מלימודי נגרות, שם עושה דבר המשמש למשהו, וא"כ המלאכה צריכה לגופה, אף שגם לומד מזה).
104. שש"כ (פרק סז סעי' יא). אבל הפסד השכר היומי לא נחשב, ועי"ש (הע' לג, וכן הערה קכא בשם ערוה"ש), דלמי שליומו פרנסתו — מניעת רווח הוי כהפסד מרובה. ומשמע שזה רק במי שאין לו להוצאות יו"ט ללא זה, ולא שייך בנידוננו.
105. שש"כ (פרק סו סעי' ו-ח). וראוי בצנעה מה שאפשר, דכל שאינו מוכח מתוך מעשיו שעושה לצורך המועד, עושה בצינעה (שם סעי' יג).
- הערת העורך (ע. א.):** וראה במכתבו של הרה"ג יהושע י. נויבירט (לקמן נספח ג סי' ב שאלות 2-3).

חלק שלישי — שירותים

שאלה	תשובה	נימוק
א. ביטחון		
1. רשימת שמירה	מותר	צריך להכין רשימת שמירה מראש. אבל אם לא הוכנה — מותר להכינה במועד, דזה דבר האבד, כי אחרת יהיו בלבולים בשמירה. יש גם חשש פק"נ.
2. תיקונים ברשימת השמירה	מותר	דבר האבד. אחרת ישכחו ותיגרמנה תקלות, עקב החלפות. והוי גם חשש פק"נ.
3. שימון נשק ותיקונו	מותר	הוי צרכי רבים וצורך הגוף וצורך המועד וגם חשש פק"נ; ומותר אף במעשה אומן ¹⁰⁶ .
4. תיקון גדרות	מותר	
5. תיקון תאורת גדר	מותר	
6. תיקון נגמ"שים	מותר	
7. אימונים צבאיים	מותר	
8. סידור מקלטים, תיקוני חשמל וכו'.	מותר	
9. ריתוך דלתות המקלט	מותר	כן ¹⁰⁷ .

106. ואין לומר: מדוע לא עשו כל השנה? מדוע דווקא במועד? דמה שלא עשו כל השנה — מחמת עצלות או חוסר זמן — זה לא בסדר. אבל לא בשביל זה נימנע מלעשות את הנחוץ להיעשות באופן מיידי.

107. לכאורה יש להקשות: כיון שהריתוך נעשה ע"י היחיד האומן, ואין צריך לרבים שיתבטלו במועד, שהרי הם לא יועילו — א"כ בטל טעם ההיתר המיוחד של צורך רבים, שהוא מפני שאם לא יעשה במועד כשרבים בטלים לא יעשה כלל. ולא היא. טעם זה — שרבים בטלים — נחוץ להתיר לעשות דברים שאינם צורך מיידי, שעליהם אפשר לומר שייעשו אחר כך. וע"ז אומרים שעכשיו הרבים בטלים ואח"כ לא, ואם לא יעשה עכשיו — לא יעשה לעולם. אבל כאשר יש

ב. עבודות מינהל

1. הנהלת חשבונות

א. רישום שוטף

מותר

דבר האבד, שמא יישכחו הפרטים.

ב. עריכת מאזנים

אסור

ניתן להידחות, אא"כ חייב להספיק עד זמן מסוים, ואיחור יגרום לקנס או הפסד אחר¹⁰⁸.

2. סידור עבודה

א. רישום שוטף

מותר

א. דבר האבד, שמא יישכחו פרטים.

ב. רישום פיגורים וחופשות; עדכון רישום

אסור

ב. ניתן להידחות.

3. מזכירות

א. כתיבת תוכניות משק

אסור

א. מלאכת כתיבה שלא לצורך המועד¹⁰⁹, ומותר ע"י פתקים וסיכות.

ב. נסיעות עסקיות

מותר

ב. נסיעה מותרת אף שלא לצורך המועד¹¹⁰.

ג. טלפונים

מותר

ג. הנימוקים שבגללם נאסר טלפון בשבת ויו"ט לא

צורך מיידי בעשיית הדבר — הרי הוא מותר מצד עצמו מצד שזה צרכי רבים שצריך לעשותם מיד. וטעם ההיתר אינו מפני שרבים בטלים, אלא מפני שזה צריך להיעשות עכשיו. וממילא, גם אם זה נעשה ע"י יחיד אומן וא"צ לרבים — ה"ז מותר מצד עצם הצורך. וראה לעיל חלק א (סי' ד סעי' ח).

108. שו"ע (סי' תקמה סעי' ד) ומשנ"ב (שם).

109. שו"ע (סי' תקמה סעי' א). ופעילות מרכז המשק ומרכזי הענפים בכל מה שקשור לארגון העבודה אינו חשוב צורך רבים לכאורה; כי כל יחיד היה ג"כ עובד לצורך עצמו, ואין כאן אלא ארגון העבודה בצורה שונה. זה גדר "שותפים" ולא "רבים". וראה בהרחבה לעיל חלק א (סי' ד סעי' ב).

110. ראה לעיל (הע' 73).

שייכים במועד¹¹¹. ומותר אף
שלא לצורך המועד.

- ד. פעילות עסקית
- ה. מכתבים עסקיים
- ד. מותר
- ד. טירחה בעלמא.
- מותר לספרדים
גם בכתב רהוט
ללא שינוי.
לאשכנזים רק
בשינוי.
- מעשה הדיוט. וגם השיב קצת
צורך המועד במה שמסיר דאגתו.
דאם לא יכתוב — יש לו צער,
ומונע שמחת הרגל¹¹².
בביה"ל הוכיח שיש להחמיר בזה
לכן לאשכנזים אסור ללא שינוי.
- דיוני ועדות וכתובות
- מותר
- הדיון מותר, שאינו אלא דיבור.
ומאחר שיש חשש שישכחו מה
שנאמר — מותר לכתוב, דהוי
דבר האבד.
5. בחירת מוסדות
נסיבות:
- א. יש צורך בבחירת מוסדות
חדשים, שעתה אינם
פועלים, ע"י הצבעה בכתב.
ב. לא יספיקו להחל פעולתם
במועד.
- מותר
- אלו צרכי רבים במלאכת הדיוט,
שמוותר אף שלא לצורך
המועד¹¹³.
6. הסכם בכתב עם קבלן

111. כגון: הבערה, מוליד זרם, משמיע קול וכו'. וכולם אינם שייכים במועד. ואכמ"ל.

112. בשו"ע (סי' תקמה סעי' ה) כתב להתיר לכתוב "ואפי' על דבר פרקמטיה שאינה אבודה" (ב"י).
ודן בדבריו בבה"ל (ד"ה "ואפילו"): השאלה — דאפי' מעשה הדיוט אינו מותר כי אם לצורך
המועד, והכא מאי צורך המועד איכא? והביא לתרץ מהפמ"ג, דחשיב קצת צורך המועד. וביאר
בכוונתו, דאל"ה יש לו צער ומונע שמחת הרגל. וכתב על זה בבה"ל דהוא דוחק גדול; דא"כ
נתיר כל ענין סחורה מסיבה זו. וכתב שבאמת אינו יודע מנין לב"י להקל, והוכיח לאסור. וסיים:
"לענין פרקמטיה שאינה אבודה — בוודאי יש להחמיר אם לא בכתובת משיט"א וע"י שינוי,
וגם בה ימעט כל מה שיוכל". ולכן כתבנו שלאשכנזים מותר בכתב רהוט ורק בשינוי. ועיין "קול
סיני" (הל' חוה"מ, אות כט) שהביא הגר"ע יוסף עוד שפסקו כב"י, וכתב שדברי הבה"ל אינם
מוכרחים.

113. עי' שו"ע (סי' תקמד סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק א). ואין לומר הרי יש כאן ממונה לעריכת הבחירות
(מזכ"פ, ועדת מינויים), ומאחר שכן אסור לכוון מלאכתו למועד (שם). דאין זה כוון מלאכתו,
אלא לא הספיקו לפני כן והוי כאנוס. ועי' משנ"ב (סי' תקלח ס"ק י) שכתב שמכוון מלאכתו
נקרא מי "שהיה ביכולתו לזה בשאר ימות השנה והוא מצמצם איתם למועד". וראה עוד לעיל
חלק א (סי' ד סעי' ט).

מותר ערבי
דבר האבד, שאם לא יסוכמו הדברים בכתב – יש לחשוש שתנאי ההסכם יישכחו או יסולפו, וייגרמו הפסדים¹¹⁴.

ג. חצר

העברות

1. סידור מחסנים

מותר סידור אינו מלאכה. גם אינה טירחה כל כך בצינעה, וגם נעשה בצינעה¹¹⁵.

2. העברת מחסנים

העברת מחסנים ליישוב הקבע.

א. הנצרך למועד

ב. שלא נצרך למועד

מותר א. זו טירחה לצורך המועד, ומותר ללא חשבון¹¹⁶.

אסור ב. מחמת טירחה; כמו מפנה דירתו, שאסור¹¹⁷.

ג. בחשש גניבה

מותר ג. דבר האבד (אמנם במקרה זה ההערכה היתה שזה חשש רחוק, ולכן נאסר).

ד. בחשש קלקול

נסיבות:

גרעיני מלפפון מיובשים שהיו במחסן שעלולים לחדור בו גשמים ויירקבו הגרעינים.

מותר ד. דבר האבד.

3. העברות בתוך היישוב

מותר לאותו בית או ממקום קרוב אין טירחה כ"כ, וגם הוא בצינעה¹¹⁸.

סניטציה

114. עי' בה"ל (סי' תקמה ד"ה ובמ"ב). וע"ע קול סיני (הל' חוה"מ אות כט), שם נכתב: "מותר לשכור דירה בחוה"מ ולכתוב חוזה שכירות כנהוג. ומכ"ש אם יש לחוש שאם ימתין אחר המועד תיעזב הדירה מידו, שחשוב כדבר האבד". ואף פה יש חשש זה ג"כ, שאם יידחה ההסכם יתבטל כל הענין.

115. עי' שו"ע (סי' תקלה סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק ה), שמפנה מבית לבית באותה חצר מותר דליכא טרחה כולי האי וגם הוא צנעה, ומכאן בק"ו המעביר בבית עצמו ממקום למקום.

116. שו"ע (סי' תקלה סעי' א); משנ"ב (ס"ק ד).

117. שו"ע (סי' תקלה סעי' א).

118. שו"ע (סי' תקלה סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק ו).

4. תיקונים שוטפים (ביוב) **מותר במעשה אומן** **תיקונים הנחוצים לשמירת בריאות גוף האדם והטיפול בו, הינם צורכי הגוף, שמותרים במעשה אומן אף לצורך יחיד, אם זה צורך המועד¹¹⁹.**

5. שכלולים במערכת **שכלול ביוב, הוספת ברזים וכו'** **צורך רבים מותר צורך יחיד אסור** **בצרכי רבים, דהיינו: שכלולים בשירותים הציבוריים וכדו', שהינם גם צורך המועד – היינו: שהרבים יספיקו ליהנות מהם במועד – מותר במעשה אומן, דהוי צרכי רבים, צורך המועד וצורך הגוף¹²⁰. אבל צורך יחיד מותר רק במעשה הדייט¹²¹.**

6. תיקון תעלת ביוב פתוחה **נסיבות:** **בתעלה צדדית, שאין הרבים עוברים שם.** **מותר** **תיקון אינסטלציה של אמבטיה** **אסור וצ"ע.** **חמור צורך וא"כ, מלשמוע מעשה אומן פתוחה עלולתה. לבוא כתוצאה מביוב פתוח. וכן עלולים ילדים ליפול שמה. והוא גם צורך אמנם רחצה היא צורך הגוף¹²³, אבל אפשר להתרחץ במקום**

119. עי' שש"כ (פרק סז סעי' כ, כא), וע"ע שם (סעי' נח, ופרק סח סעי' יד), דכל צרכים סניטריים מותר לעשותם דהוי דומיא דרפואה.

120. שו"ע (סי' תקמד סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק ב-ה). וע"ע שש"כ (פרק סח סעי' יד והע' מז). ומותר לעשות במועד אף שאפשר היה לפניו, מפני שבדברים שנדחים כרגיל מפני העומס – אין זה נחשב כיוון מלאכתו למועד. וא"כ, אף שיש ממונה מותר לו לעשות במועד. וראה לעיל חלק א (סי' ד סעי' ט).

121. שו"ע (סי' תקמא סעי' ה). אמנם גם ביחיד מותר מעשה אומן לצורך הגוף. אולם זה רק בצורך גוף כזה שיש בו משום שמירת בריאות וטיפול בגוף ולא סתם תשמיש לגוף. (עי' שש"כ פרק סו סעי' נח, פרק סח סעי' יד, ובהערות).

122. עי' שש"כ (פרק סו סעי' כ, לו-מא, ובהערות), שכתב שלצורך שמירת גופו אף של היחיד מותר במעשה אומן. ואפילו אם העבודה לא נעשתה לפני המועד, ונדחתה – אין זה מעיד על חוסר חשיבות בסילוק המפגע אלא על עצלות והזנחה. ועי' שש"כ (פרק סח סעי' יד והע' מז) שכ' שכל העבודות הסניטריות מותר לעשותן בחוה"מ דומיא דרפואה. ועי"ל דהם צרכי רבים, שלא יזקו בהם.

123. עי' שש"כ (פרק סו סעי' כא) שכ' שרחצה היא צורך הגוף. ושם (הע' קה) הביא שאי רחצה היא כעינוי נפש. וע"ע אנצ' תלמודית (עמ' קנח), שאף המרחצאות יש בהם חיי נפש משום רחיצת הגוף, וציין לנדרים (פא ע"א), וכ' שלכן מותר לתקנם אף במעשה אומן (שם). "כל טיפול בגוף

אחר¹²⁴.**8. שריפת קוצים נגד נחשים**

נסיבות:

צריך הרבה אנשים כדי למנוע את התפשטות האש, ואין זמן בשאר ימים.

מותרצרכי רבים וצורך הגוף¹²⁵.**9. סילוק פגעים (בור וכיו"ב)****מותר**

צרכי רבים וצורך הגוף.

10. ניקוי חצר**מותר**טירחה בעלמא לצורך המועד¹²⁶.

איסוף גרוטאות ולכלוך

נוי**11. נוי:**

א. תכנון

מותר

מחשבה מותרת. ק"ו משבת.

ב. שתילה

אם ימותו השתילים מותר;

- האדם התירו ודינו של טיפול זה ומכשיריו כדין מלאכת אוכל נפש" (שש"כ פרק סו סעי' כ), היינו: שמותר גם במעשה אומן, ואף לצורך יחיד.
124. עי' שש"כ (פרק סו סעי' נח) שכתב שאסור לתקן את האינסטלציה של האמבטיה גם במעשה הדיוט, כל עוד **שאפשר** לו להתרחץ במקום אחר. והביא שם (עמ' ריז) משעה"צ (סי' תקמד ס"ק ו) בשם הרשב"א, שיחיד אפשר לו בלא מרחץ או לילך למקום אחר. אולם חזינן בשעה"צ (סי' תקמ ס"ק כ"ד) שמתקנים מכשירי אוכל נפש למרות שאפשר בשאלה. נמצא ששאלה אין זה חשוב "אפשר". והליכה לרחוץ במקום אחר — בייחוד למשפחה וילדים קטנים, ולפי הרגלי חיינו, שיש מקום רחצה לכל אחר — זה ודאי קשה ולא נעים, וממעט שמחת הרגל לא פחות משאלת כלים. ומש"כ הרשב"א שם ש"יחיד" אפשר לו במקום אחר — "יחיד" הוא דוגמא למי שלא קשה לו; **אבל כשקשה לא אמרינן, ואין זה חשוב "אפשר"** (הרה"ג בן-ציון פריימן). ומכיון שאין זה חשוב "אפשר" חזר הדין להיות ככל צורך המועד וצורך הגוף, שמותר אף במעשה אומן. ועוד, שאנו כולנו איסטיניסים לענין רחיצה לפי הרגלי חיינו. לכן לכולנו דין של מי "שא"א לו בשום אופן בלא מרחץ", שבשבילו התירו לתקן מקוה של רבים (עי' שם בשעה"צ ס"ק ו), ולכן מותר בזמננו אף תיקון מרחץ של יחיד. והגרא"ד בתב דרחיצת כל הגוף היא אמנם צורך, אבל לא כאוכל נפש. ואפשר דיכול לחמם מים על האש ולהתרחץ כמו שהיה לפני חידוש האמבטיות. ועי' אנצ' תלמודית (עמ' קנח הע' 867) שהשאיר את דברי שעה"צ בצ"ע.
125. שו"ע (סי' תקמד סעי' א, ומשנ"ב ס"ק א). זהו מקרה מובהק של צורך שנדחה בגלל שהאנשים עסוקים במלאכתם, ורק במועד — שבטלים ממלאכה — יכולים לאסוף את כולם לעשיית מלאכה זו, שהיא צורך הגוף.
126. ואם סילוק הכלוך יהיה קשור במלאכת אומן, ונבוא להתיר מצד צרכי רבים — הרי צ"ע אם נוי (סילוק לכלוך) חשוב צרכי רבים או רק צרכים שימושיים (סילוק מכשולים וכיו"ב), שלא הותרו במעשה אומן. וראה להלן (שאלות 11-13); וכן ראה לעיל חלק א (סי' ד סעי' ו).

ואם לא אסור

אם ימותו — הוא דבר האבד.
ואם לא — הוי מלאכה שלא
לצורך המועד ואסור.

עיין לעיל¹²⁷.

ג. נסיעות עסקיות

**12. טיפוח נוי ציבורי ע"י
מלאכה**

תלישת עשבים, גיזום וכו'.

צ"ע

האם נוי נחשב צרכי רבים¹²⁸.
אם כן, יהיה צרכי רבים שאינו
צורך הגוף, ומותר רק מעשה
הדיוט.

13. גיזום עצי נוי

נסיבות:

א. חייבים לגזום בתקופת הקור
ולא בתקופת החום, מחשש
למכת שמש.

ב. אם לא ייעשה הגיזום עתה
— יידחה לשנה הבאה,
ויצטרכו 20 ימי עבודה
נוספים לגיזום הענפים
שהתרבו.

אסור

חסכון ימי העבודה הוא רק
מניעת רווח ולא דבר האבד; ולא
נתיר את מלאכת הגיזום בשביל
זה¹²⁹.

ד. תחזוקה

1. תיקון מכשירים ביתיים

א. תנור חשמלי

ב. מקרר

מותר אף

במעשה אומן

מותר אף

במעשה אומן

צורך אוכל נפש¹³⁰.

א. דבר האבד, מפני קלקול
האוכל¹³¹.
ב. שהוא צרכי או"נ¹³².

127. ראה לעיל חלק ב (סי' ב שאלה 6) בענין נסיעה.

128. ראה לעיל (חלק א סי' ד סעי' ו).

129. החיסכון הוא בעבודה, שהיה אפשר לנצלם כדי להרוויח בדבר אחר. א"כ זו מניעת רווח בלבד.

130. שו"ע (סי' תקלג סעי' א), וכ' שמותר אף לקוץ עצים להדליק התנור.

131. עי' שו"ע (שם), שמותר לעקור פשתן לכסות התמרים שלא ישחתו מטל.

132. שו"ע (שם). ולכאורה מותר רק מצד דבר האבד ולא משום א"נ, כי זה מכשיר שאינו מתקן

ג. בוילר	צ"ע	ראה לעיל סי' ג (שאלה 7).
ד. מזגן אויר	מותר במעשה אומן לחימום, ולצורך רבים אף לצינון	צרכי הגוף במועד ¹³³ .
ה. שאר מכשירים	מותר במעשה הדיוט	צרכי המועד סתם מותרים רק במעשה הדיוט ¹³⁴ .
2. תאורה	מותר במעשה הדיוט	זו הנאת הגוף. אבל אסור במעשה אומן ¹³⁵ .
3. אחזקת רשת החשמל	מותר במעשה אומן	צרכי רבים, צורך המועד וצורך הגוף. וביישוב שלם הוא גם ספק פקד ¹³⁶ .
שכלול קווי חשמל שמא יינתקו	אסור	חשש בעלמא (כך היתה ההערכה). אמנם בחשש ממשי מותר במעשה אומן, כנ"ל.
4. החלפת חלקי חשמל החלפת נורה מניאון החלפת צ'וק מניאון	מותר אסור	מעשה הדיוט לצורך המועד. זה מעשה אומן לצורך יחיד,

האוכל לאכילה, וכאלה לא הותרו (עי' שש"כ מהדורה ראשונה פרק כט סעי' טו), אולם י"ל דכיון שבלעדיו יתקלקל האוכל ממילא נחשב כמתקנו לאכילה בכל רגע, וכתב הרב אויערבך דכן מסתבר.

הערת העורך (ע. א.): ואכן במהדורה השניה (פרק סו סעי' יט) כתב שמותר לתקן את המקרר אפילו במעשה אומן.

133. עי' שש"כ (פרק סו סעי' נד) שכ' שמותר לתקן תנור חימום אף במעשה אומן מחשש הצטננות ונזק לבריאות האדם. אמנם לגבי מיזוג אוויר לצינון — הרי חוס-יתר לא גורם חולי, ואין זה נחשב צורך הגוף. ועי' שו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' ו) שחלק בין צינה, שהוא גדר חולי, לבין חום, שהוא צערא בעלמא. ולא התיר הפעלת מיזוג אוויר ע"י נכרי בשבת. אמנם אם החום כבד, שלפי דעת הרופאים מזיק לבריאות לאיזה אנשים — הוא ג"כ גדר חולי. התקנת מיזוג אוויר במקומות ציבוריים — שהוי צורך רבים — מותר אף לצינון: ראה לעיל חלק א (סי' ד סעי' ז).

134. שו"ע (סי' תקמ, תקמא).

135. עי' משנ"ב (סי' תקיא ס"ק א, ושעה"צ ס"ק ב) בשם הרשב"א, דכל צרכי הגוף בכלל א"נ הם. אך לד' הר"ן הוא מטעם "מתוך".

136. מכמה טעמים:

א. בגלל תאורת ביטחון.

ב. משום שביישוב שלם יש לקחת בחשבון שמישהו יחלה ולטיפולו יצטרכו תאורה וכו'.

שאסור¹³⁷.

5. פירוק חלקי חשמל נסיבות: החשמלאי מכין חלקים לאחר המועד.	אסור	מעשה אומן וגם לא לצורך המועד ¹³⁸ .
6. גנרטור, טפול שוטף א. שלא ניתן להידחות	מותר	דבר האבד. הגנרטור יתקלקל ללא טיפול ¹³⁹ .
ב. חיבור גנרטור רזרבי מחשש לקלקול הראשון	אסור	סבירות הקלקול נמוכה. אם הסבירות גבוהה — מותר.
ג. חיבור גנרטור אחר שצריך פחות דלק	צ"ע	יש פה מלאכה כדי לחסוך בהוצאות הדלק ¹⁴⁰ .
ד. התקנת משאבת סולר לגנרטור לחברו למיכל נסיבות:	צ"ע	זו מלאכת בונה כי יש פה הרכבה במחבר לקרקע ¹⁴¹ . אולם:
1. אחרת צריך לנסוע להביא דלק, וזה בזבוז זמן וכסף. 2. פעמים שאין מספיקים להביא דלק בזמן, והגנרטור מפסיק לפעול, ואין חשמל.		1. חבור המשאבה יחסוך הוצאות וצ"ע אי הוי דבר אבד ¹⁴² . 2. אם הפסקות החשמל הנגרמות מצויות — הוי

137. שו"ע (סי' תקמא סעי' א).

138. משנ"ב (סי' תקמא ס"ק יב).

139. שו"ע (סי' תקלז). ועי' משנ"ב (ס"ק נ); שש"כ פרק סז סעי' א, יז. ואף כאן הוא איבוד הקרן במקצת כשאין טיפול.

140. ראה לעיל חלק א (סי' ב סעי' ז).

141. עי' שו"ע (סי' שיד סעי' י, יב) ומשנ"ב (ס"ק מג).

142. ראה לעיל חלק א (סי' ב סעי' ו). לכאורה זו הוצאת צריכה של חינם, ויש מקום להתיר.

ספק פקו"נ¹⁴³, ואולי אף דבר האבד מפני קלקול האוכלין עקב הפסקת פעולת המקרים¹⁴⁴.

7. תיקון מכונת כביסה ציבורית **אסור וצ"ע** מלאכת אומן שלא לצורך הגוף¹⁴⁵, וצ"ע. ואפי' לצורכי רבים אסור¹⁴⁶.

8. להסיע את המכונה למתקן נסיבות:
התיקון ייעשה אחר המועד. אלא שהבאת המכונה במועד נועדה לחסוך זמן וכסף, כי בינתיים משלמים לאחרים שיעשו כביסה.

מותר

נסיעה מותרת לצורך¹⁴⁷. יש חיסכון בהוצאות כביסה; ואפשר דהוי דבר האבד, כנ"ל.

9. האם צריכים לדרוש מהמתקן שיעשה אחר המועד? **כן**

אף אם יש חשש שיעשה במועד, מ"מ "לפני עוור לא תתן מכשול" אין כאן, כי זה ספק: ניתן לתלות, שיעשה אחר המועד¹⁴⁸.

143. ראה לעיל (הע' 136).

144. ולכאורה היה אפשר להוסיף שהתקנת המשאבה לגנרטור הוא תיקון מכשירי אוכל נפש, כי הוא מספק חשמל לתנוי הבישול, והוי כחטיבת עצים להסקת התנור, שמותרת (שו"ע סי' תקלג סעי' א ומשנ"ב ס"ק ג). ולא היא, שהלא אפשר לספק את הדלק ע"י נסיעה, וא"צ להתקין משאבה כדי שהגנרטור יפעל. ועוד היה אפשר לומר לכאורה, שהנסיעה עצמה היא גם מלאכה וא"כ מדוע לא להתקין את המשאבה במועד ולא נצטרך לנסוע? ולא היא. הנסיעה מותרת לגמרי (ראה לעיל חלק ב סי' ב שאלה 6). ואפי' אי נימא שהנסיעה היא מלאכה — מ"מ היא מעשה הדיוט, והתקנת המשאבה מעשה אומן, ועדיף מלאכה במעשה הדיוט. (הרה"ג בן-ציון פריימן. והראיה — מבנין סוכה, שאם אפשר בונה במעשה הדיוט).

145. **דנקיות** הבגדים אינה צורך הגוף. וצ"ע.

146. שו"ע (סי' תקמד סעי' א ברמ"א); שש"כ (פרק סח סעי' ד, ו). אמנם יש לומר דאינו בכלל צורכי רבים; שכל דבר שגם היחידים עושים אותו לעצמם לא ייחשב צורך רבים, והרי היחידים צריכים לכבס (הגרא"ד אויערבך), ואפי' אם זו מכונת כביסה גדולה — שיחידים לא מחזיקים מכונות כאלה — כתב הגרא"ד אויערבך ראינו צורך רבים. וראה לעיל חלק א (סי' ד סעי' ב). וע"ע שש"כ (פרק סו הע' עב), ומשמע שאסור לתקן מכונת כביסה מפני שאפשר לכבס בלא מכונה. והנה אם לא יתקנו הרי ימסרו למשק אחר לכביסה וישלמו, וא"כ התיקון חוסך בהוצאות צריכה, ואולי הוא דבר האבד. וראה לעיל חלק א (סי' ב סעי' ז).

147. עיין מה שנכתב בענין "נסיעה לראות קטפת" (לעיל חלק ב סי' ב שאלה 6).

148. שו"ע (או"ח סי' קסג סעי' ב) ומשנ"ב (ס"ק יא). ועי' שו"ע (סי' קסט סעי' ב) שמותר לתת אוכל למי שיש ספק אם נטל את ידיו.

תחזוקה / רכב

10. תיקון רכב של המשק

מותר

צורכי רבים¹⁴⁹, צורך הגוף וצורך המועד (המכונית משמשת לפעמים להובלת אוכל)¹⁵⁰.

11 מסירת רכב ציבורי לתיקון במועד

נסיבות:

מותר

תיקון חלון שנשבר הוא צורך הגוף, שמותר במעשה אומן אף לצורך יחיד, גם ע"י יהודי¹⁵¹.

א. התיקון נעשה ע"י גוי.
ב. חלון הרכב שבור.
ג. לאותו גוי אין זמן בדרך כלל.

12. לימוד נהיגה

מותר

אין איסור בנסיעה¹⁵².

149. אמנם אפשר לומר שאין המכונית צורך "רבים" אלא "שותפים", היינו שזה כמו אנשים שעשו ביניהם שותפות וחילקו תפקידים כך שאחד עושה לכולם — שוודאי לא יחשב לצורך רבים אלא צורך כל יחיד. אולם זה, כשכל יחיד היה עושה כן לצורך עצמו ג"כ. אבל כאן, המכוניות של המשק אינן רק לצורך עבודה, שלזה גם כל יחיד דרכו לקנות מכונית, אלא היא משמשת אף כשירות ציבורי; וגם אילולא היו קונים אותה לעבודה היו צריכים לקנותה כשירות לציבור, וא"כ הוא צורך רבים.

150. הובלת אוכל היא צורך הגוף של רבים וצורך המועד, ומותר. אמנם ישנן עוד מכוניות, אבל א"א לחשב בדיוק, ואין זה בטוח שלא יזדקקו לזו דווקא. אין להתיר כאן מצד מכשירי אוכל נפש (הובלת מזון), כי מתירים בזה רק מכשירים העוסקים בהכשרת האוכל לאכילה ולא במכשירים רחוקים (ע"י שש"כ פרק סו סעי' יט), אלא ההיתר הוא מצד צורך הגוף של רבים.

151. ע"י משנ"ב (סי' תקמ"ט) וטענה"צ ס"ק ט' ושש"כ (פרק סו סעי' נד), דהכל חולין אצל צינה. וללא טעם זה היה אסור (כגון תיקונים אחרים שאין בהם צורך הגוף), דאמירה לנכרי אסורה בכל דבר שאסור לנו לעשותו (שו"ע סי' תקמ"ט) א ומשנ"ב ס"ק א), אא"כ זה לצורך מצוה (שם). ואף שזה צורך רבים, אינו מותר מעשה אומן אם אינו צורך הגוף במועד.

152. ראה לעיל (חלק ב' סי' ב' שאלה 6).

נספח ב

שתילת דשא בחול המועד בשטחים ציבוריים*

- א. באופן כללי אסורה מלאכה בחול המועד, פרט לחמישה עניינים¹: דבר האבד², צורכי אוכל נפש³, פועל שאין לו מה לאכול⁴, צורכי רבים⁵, ושאר צורכי המועד, אם הם מעשה הדיוט⁶.
- ב. בענין צורכי רבים קיימים הכללים הבאים⁷:
1. מעשה הדיוט (בהמשך – יבואר המושג) לצורך רבים, כגון: לשחרר סתימות

- * תשובה זו נכתבה ע"י הרב יאיר דרייפוס בשנת תשמ"ה, בשעה שניהן כרב היישוב בית יתיר שבהר חברון, ונדפס לראשונה בקובץ "מדרש דחד יומא" (ג) בהוצאת בית יתיר. התשובה נערכה כאן מחדש, ההערות נוספו ע"י העורך (ע. א.).
1. משנ"ב (סי' תקל ס"א); שש"כ (פרק סו סעי' ג).
 2. שו"ע (סי' תקלז סעי' א). אבל הדבר אסור בטירחה יתירה: מו"ק (ב ע"א); שו"ע (סעי' ב).
 3. שו"ע (סי' תקלג).
 4. שו"ע (סי' תקמו סעי' ב).
 5. שו"ע (סי' תקמד סעי' א).
 6. שו"ע (סי' תקמ סעי' א, ה, ו).
 7. מקורם בטור (או"ח סי' תקמד) וב"י (ד"ה ומ"ש) בשם הרא"ש (מו"ק פרק א סי' ו) והרשב"א (בתשובה, ח"ד סי' שכו). וצ"ע בדעות הרמב"ם (הל' יר"ט פ"ז ה"ה-ה"ב) שלא הביא חילוקים אלו, ומשמע מדבריו שהתיר כל צרכי רבים. ועי' מאמר הרב שלמה אבינר (לעיל נספח א, חלק א סי' ד סעי' ב) שעסק בהגדרת המושג "רבים".
- על כך יש להעיר: הנימוק להיתר של צורכי רבים הוא משום שבזמן אחר קשה מאד לכנס אותם לעבודה: ראב"ד (מובא בנמוק"י, לרי"ף מו"ק ב ע"א ד"ה לאקדוחי, וברא"ש, פ"א סי' ב). אך על כך כתב המג"א (ס"ק ג): "משמע שאם יש מנהיג, שהרשות בידו לעשות לבדו, אסור לעשותו במועד". ונראה שה"ה ליישוב שיתופי, שיש בו סדרן עבודה היכול להטיל חובת עבודה על החברים במועד אחר. לעומת זאת יש להעיר שערות"ש (סעי' ו) חולק על המג"א וסובר שהתירו אף בכה"ג, ובילקוט יוסף (ח"ה עמ' תקז סעי' ח) כתב שהמיקל יש לו על מה שיסמוך. והרב שלמה אבינר (לעיל נספח א, חלק א סי' ד הע' 46) כתב שאם הממונה אינו מצליח לבצע את צרכי הרבים אלא בחוה"מ, יש להקל. אך לענ"ד הדבר צ"ע, דמאי שנא מיחיד שאינו מספיק לעשות את מלאכתו לפני המועד, ואם יתאמץ יותר, או יקבע לעצמו סדרי עדיפויות אחרים, יצליח?
- הערת הרב יהודה עמיחי:** עוד יש להעיר, שביישוב שיתופי אפשר להגדיר כ"צרכי רבים" רק פעולות הנעשות תמיד ע"י חברי היישוב בעצמם. אבל אם במקרים רבים הפעולות האלו נעשות ע"י פועלים שכירים, ועתה רוצים לעשות את העבודה ע"י חברי היישוב כדי לחסוך בהוצאות, מסתבר שאין זה כלול בהיתר של "צרכי רבים". וצ"ע.

- מבורות מים ושאר פעולות דומות שאינן מעשה אומן – מותר לעשות במועד אפילו אם ההנאה תהיה רק אחרי המועד⁸, ואף אם הדבר אינו מצורכי הגוף⁹.
2. מעשה אומן – כגון: יציקת בורות מים ופעולות דומות – מותר בשני תנאים: (א) שהרבים ייהנו מן המלאכה במועד עצמו¹⁰. (ב) דברים שהם צורך הגוף, או שהם מונעים נזק או תקלה לרבים¹¹, כגון: הסרת קוצים ומכשולות מרשות הרבים או תיקון מרחצאות (הנחשב צורך הגוף)¹². צרכי רבים במעשה אומן מותרים רק לצורך גוף האדם ולא לצרכים אחרים. לכן בניית בית כנסת, למשל, אסורה בחול המועד¹³.
- ג. לפי זה יש לומר שלשתול דשא בשטחים ציבוריים במעשה אומן – אסור. שהרי ההנאה ממנו תהיה רק אחרי המועד, וכן אין כאן מניעת נזק או תקלה לגוף האדם. כנגד זה, אפשר יהיה לשתול במעשה הדיוט¹⁴.
- ד. בענין הגדרת "אומן" ו"הדיוט" בשתיילת דשא, יש להבחין בין הקילטור לבין השתילה. אם ניתן לקלטר במכונה לפני החג – זה רצוי. במידה שאין אפשרות – יחפרו בידים בשורות לא סימטריות¹⁵. וכן כדאי שיעסקו במלאכה זו גם נשים וילדים שבדרך כלל אינם נחשבים לבעלי מקצוע בתחום זה¹⁶.
- הוא הדין ביחס לשתילה – רצוי שתיעשה ע"י עובדים בלתי מקצועיים, או באופן שאופי העבודה לא יהיה מקצועי, ויהיה ניכר הבדל וחוסר
8. שו"ע (סי' תקמד סעי' ב).
9. שש"כ (פרק סח סעי' ד והע' טו).
10. שו"ע (סי' תקמד סעי' ב) ומשנ"ב (ס"ק א); שש"כ (פרק סח סעי' ד).
11. שו"ע (סי' תקמד סעי' א).
12. משנ"ב (סי' תקמד ס"ק ב-ה); שש"כ (פרק סח סעי' ד, ז).
13. שו"ת הרשב"א (ח"ד סי' שכו); רמ"א (סי' תקמד סעי' א בהג"ה); שש"כ (פרק סח סעי' ט).
14. כדלעיל (סעי' ב/1). בענין צרכי רבים בנוי ע"י מאמר הרב שלמה אבינר (לעיל נספח א, חלק א סי' ד הע' 41).
15. עפ"י שו"ע (סי' תקמא סעי' ה). אך לכאורה עדיף במכונה, כדי למעט בתחילה.
16. שש"כ (פרק סו סעי' לו) עפ"י שו"ע (סי' תקמא סעי' ה).
- אך נראה שיש בעבודה ציבורית של שתיילת דשא, הנעשית בהשתתפות הנשים והילדים ונראית כמין "הפנינג", משום זלזול בולט בקדושת חול המועד, ולכן יש להימנע מכך: עי' מש"כ בשש"כ (פרק סו סעי' ד) עפ"י ערוה"ש (סי' תקמד סעי' ז) בענין צרכי רבים: "ובכלל יש לברוח מפני היתרים כאלה שיש בהם משום זלזול מועד". ולעומת זאת עי' במה שנכתב בשו"ע (סי' תקמד סעי' ב) עפ"י הראב"ד (מובא בנמוקי, לר"ף מ"ק ב ע"א ד"ה לאקדוחי) שהתירו מלאכה בפרהסיא ובטירחא יתירה. ויש לחלק בין דבר שנחיצותו הציבורית מפורסמת לכל, לבין דבר שנראה להרבה אנשים כזלזול במועד שלא לצורך הכרחי. ולמעשה נראה לענ"ד שמשום כך עדיף לגייס קבוצה קטנה של בני נוער בלתי מקצועיים ולעשות את העבודה על ידם.

סימטריה בהנחת השתילים. וכל זה כמו שמצינו בשו"ע (או"ח סי' תקמא סעי' ה), שחייט שרוצה לתפור בחוה"מ יעשה שינוי הניכר ע"י תפירות רחבות כשיני הכלב (לא סימטרי) ¹⁷.

ה. להיתר זה יש לצרף את העובדה, שהדשא אמור למנוע סחף שימנע את שקיעת השבילים; ואם ימתינו עד אחרי חוה"מ, ייתכן שהדשא לא ייקלט ¹⁸, וא"כ זוהי מניעת תקלה לרבים ¹⁹. ויש גם אפשרות של "דבר האבד", אם השבילים יינזקו בעתיד ²⁰, וגם בספק דבר האבד אפשר להקל אם הוא דבר מצוי (בה"ל, סי' תקלז סעי' א ד"ה דבר האבד, בשם האחרונים) ²¹.

ו. באופן כללי, כדאי לכוון את סידור החיים הציבוריים בחוה"מ למינימום של עבודה, כדי לאפשר להתעסק בשמחת החג ובלימוד תורה, וליצור צביון כללי של חג, וכמו שכותב המשנ"ב (סי' תקל ס"ק ב) בשם הירושלמי (מו"ק פ"ב ה"ג): "כלום אסור לעשות מלאכה אלא כדי שיהיו אוכלים ושותים ויגענים בתורה" ²².

17. עי' ספר החינוך (מצוה שכג).

הערות הרב יהודה עמיחי: נראה שיש לחלק בין תפירה לבין נד"ד. תפירה כשיני הכלב היא שינוי בפעולת התפירה עצמה ולא רק בצורה החיצונית שלה. ובנד"ד, לעומת זאת, שתילת הדשא באדמה נעשית כדרכה, ורק הצורה החיצונית של השתילים נראית פחות מסודרת. הגע בעצמך: מי שתופר כפתור כדרכו, אך קובע אותו במקום אחר, כך ששורת הכפתורים נראית עקומה, האם ייחשב כתופר בשינוי?

18. המדובר בחול המועד סוכות, שהוא סמוך מאד לחורף.

19. אך יש לברר אם שקיעת שבילים גורמת רק לאי-נוחות או גם לתקלה של ממש.

20. יש לעיין מה נקרא "כלאי קרנא" לענין זה, שהרי פחיתה באיכותו של החפץ אינה נחשבת "דבר האבד" — עי' שש"כ (פרק סז סעי' יח) עפ"י משנ"ב (סי' תקמא ס"ק י; ועי' סי' תקלו ס"ק י) - ואף כאן לא תהיה אלא פגיעה בנוחות ההליכה בשביל. וע"כ נראה שאין בכך כדי להתיר. ובספר "חול המועד כהלכתו" (פרק ח, ביאורים ס"ק ו) כתב שהאיסור אמור רק כאשר אפשר לתקן במעשה הדיוט.

21. וכן נפסק בשש"כ (פרק סז סעי' א). ועי' במקורות המובאים בילקוט יוסף (ח"ה עמ' תקו הע' יז).

אך נראה לענ"ד שאין כאן בסיס להיתר מטעם "דבר האבד", מפני ששתילת דשא — במיוחד באמצעים ידניים — היא טירחה יתירה, האסורה אפילו בדבר האבד: מו"ק (ב ע"א); שו"ע (סי' תקלז סעי' ב); משנ"ב (סי' תקלו ס"ק יא-יב, סי' תקלט סעי' ה; ועי' בה"ל ד"ה ואפילו). ועי' ספר החינוך (מצוה שכג) שכתב שהדין תלוי בשיעור ההפסד ובסבירות שהוא יקרה. ולכן נראה לענ"ד שיש להחמיר בנקודה זו. אבל אם אנו באים להתיר מטעם צרכי רבים — הרי שהדבר מותר אפילו בטירחה יתירה: שו"ע (סי' תקמד סעי' ב).

22. ועי' ספר החינוך (מצוה שכג).

הרה"ג יהושע. י. נויבירט שליט"א
הרב משה דוד מכבי לוונטהל

נספח ג

בציר ענבים בחול המועד *

א. דבר האבד

1. בציר שהוא למניעת הפסדים וגם לעשיית רווחים

שאלת הרב לוונטהל:

כיון שענבי הר חברון אפילות הנה, מצויים אנו מידי חוה"מ סוכות בעיצומו של הבציר. שאלתנו לכת"ר: האם מותר לנו להמשיך את הבציר בחוה"מ? הבה"ל (סי' תקלג סעי' ג ד"ה אסור) כתב שמה שהתיר השו"ע (או"ח סי' תקלז סעי' טו) קצירת שדה בחוה"מ בדבר האבד — הוא דוקא בפסידא, ולא לשם עשיית רווח, כיון שלקוט היא מלאכה גמורה. ונשאלת השאלה: בימינו, שהחקלאות עתירת הון — רוב ההכנסות ממנה הולכות להחזר הוצאות, ומיעוטן — לרווח. וא"כ בנד"ד מדובר בליקוט שהוא גם לשם החזר ההוצאות וגם לשם רווח. האם בכה"ג מיקרי דבר האבד?

תשובת הרב נויבירט:

לא מגדירים "דבר האבד" ביחס להשקעות אלא ביחס למה שיש עכשיו; ואם הוא עלול להפסיד מה שיש לו עכשיו — זה נקרא "דבר האבד". מה שכתב בביה"ל (סי' תקלג סעי' ג ד"ה מותר) שאסור ללקוט בחול המועד לשם רווח — מיירי דוקא בפירות של הפקר. אבל בפירות שלו — מותר לו ללקוט אם הם עלולים להיפסד. ועל כן מיקרי "דבר האבד" ומותר.

2. ספק דבר האבד

שאלת הרב לוונטהל:

רוב הענבים ראויים כבר להיבצר בחול המועד. ככל שהם נשארים יותר זמן על העץ טיבם יורד במידה מועטת, אך ערכם הכלכלי עולה. ולכן, מחד גיסא, החקלאי מעוניין לאחר את הבציר. מאידך גיסא, אפשרות של ירידת גשמים

*. **הערת העורך (ע. א.):** פיצלנו את מכתבי הרבנים כדי להקל על הקוראים, והצמדנו תשובה לשאלה. השאלות לקוחות ממכתבו של הרב משה לוונטהל, ואילו התשובות ממכתבי הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א. נדפס לראשונה ב"אמונת עתיד" (גליון 6, תשרי תשנ"ה).

אחרי סוכות יכולה לפגוע באופן חמור בבציר: הן מבחינת הנזק לפרי והן מצד שלאחר הגשם קשה לעבור בכרם, ומצד זה החקלאי מעוניין להקדים את הבציר כמה שיותר. ובכן, רק ימים יגידו אם אכן היה זה דבר האבד או לא. האם זהו בגדר ספק דבר האבד שהתיר המהרש"ג (ח"ב סי' י ד"ה וכיון) גם אם יתברר אחר המועד שלא היה זה דבר האבד כלל.

תשובת הרב נויבירט:

קשה לראות את המצב הזה כ"דבר האבד". שהרי מצד אחד החקלאי רוצה דוקא לאחר משום טעמים כלכליים, וייתכן שיקבלו מחיר גבוה יותר אם ידחו את הקטיף לאחר החג. ומצד שני, החשש לגשם הוא לא ממש ספק, שהרי באמת אין חשש כ"כ שירדו גשמים דווקא ביום אחר סוכות, והימים יגידו. ומשום חשש רחוק של אולי גשם בשמחת תורה לא חיישינו, דלא איכשר דרא שה' יתברך יקבל תפילותינו מיד. וגם אם ירד גשם — לא כל כך הרבה עד שא"א להכנס לכרם. מה שכתב המהרש"ג להקל בחשש הפסד, מלבד שיש חולקים עליו — אינו נוגע כלל לענייננו. ופשוט שיש לחלק בין חשש סביר לנזק לבין ספקולציות שיש בהן צדדים מעורפלים לכאן ולכאן. ולא יתכן להתיר מלאכות בחול המועד בגלל חשבונות כאלה.

3. בציר בצינעה

שאלת הרב לוונטהאל:

במידה והבציר מותר, האם חייב להעשות בצינעה (ובפרט שהוא אולי דבר האבד)?

תשובת הרב נויבירט:

מובא שם במשנ"ב (סי' תקלג ס"ק כג) שבדבר שכו"ע ידעי שהוא עושה את המלאכה לצורך החג — מותר אפילו בפרהסיא. וה"ה לדבר שכו"ע ידעי שיש בו משום דבר האבד, אם אכן הוא כך.

ג. מלאכת אוכל נפש לצורך המועד

1. מצד שבשוק יש מן הסתם מספיק ענבים אחרים

שאלת הרב לוונטהאל:

השו"ע (או"ח סי' תקלג סעי' א) התיר לטחון קמח לצורך המועד מבלי לצמצם בדיוק את הכמות הנחוצה למועד. המשנ"ב (ס"ק טו) הרחיב היתר זה גם לשאר המלאכות.

נשאלת השאלה: האם בציר הענבים שלנו מוגדר כצורך המועד, כאשר מן הסתם גם בלעדנו יהיה לצרכן ממי לקנות ענבים לחג?

תשובת הרב נויבירט:

הציבור בעיר רוצה הרבה ענבים (עי' שו"ע סי' תקלט סעי' יא), וממילא מותרת הבצירה, ויש בו צורך יו"ט. ולא צריך לעשות את החשבון שגם אחרים יבצרו, מפני שבסופו של דבר קונים את הכל.

2. בציר בצינעה

שאלת הרב לוונטהאל:

השו"ע (או"ח סי' תקלג סעי' ה) כתב על בציר לצורך המועד שצריך להעשות בצינעה. האם ה"ה בנד"ד, או שמא נד"ד מוגדר כמלאכה שמוכח לרואה שהיא לצורך המועד (משנ"ב ס"ק כ) דומיא דמאפיית לחם, שא"כ מותר יהיה לקיים "בציר משפחתי" ולהזמין את המשפחות המטיילות באיזור?

תשובת הרב נויבירט:

צינעא, ראה לעיל (אות א סעי' 3), וכל שבוצר לצורך אוכל נפש ודאי מותר. שכל שמטרת העבודה ידועה — א"צ לעשות בצינעא. ומכיון שאמרנו שהבציר מותר משום אוכל נפש, אין שום צורך לעשות בצינעא.

3. בציר ערב הושענא רבה

שאלת הרב לוונטהאל:

הבציר האחרון של חול המועד, בערב הושענא רבה, ספק אם הוא משווק עוד לצרכן לפני יו"ט, האם על בציר שלם אפשר לומר שאינו חייב לצמצם?

תשובת הרב נויבירט:

ערב הושענא רבה — כנראה הכוונה ליום כ' בתשרי, שהוא יום לפני הושע"ר. ואם יש סיכוי סביר שהפירות יגיעו לשוק עוד לפני סוף החג — מותר. אבל אם הסיכוי קלוש — זה לא נקרא אוכל נפש לצורך החג. ולא התירו מלאכות בחול המועד על ספקולציות. ובהושע"ר עצמו באמת אסור לבצור, שכן אין בו משום אוכל נפש, כי אי אפשר להגיע לשוק באותו יום. וכן אין זה בגדר דבר האבד, וכנ"ל (אות א סעי' 2).

נספח ד

קטיף פרחים בחול המועד*

שאלה

אני מתפרנס מגידול פרחים. הפרחים שאני מגדל מיועדים בעיקר לשיווק ביישובים שבסביבה הקרובה. האם מותר לקטוף אותם בחול המועד לשם כך?

א. מלאכות לצורך המועד

התירו מלאכות בחוה"מ לצורך אוכל נפש בימי החג¹, אך לא התירו מלאכות שאינן לצורך אוכל נפש; וא"כ פרחים אינם בכלל ההיתר. אמנם מלאכות שהן "צורך הגוף", כגון: היגינה אישית² וקוסמטיקה³ נחשבות ג"כ כאוכל נפש, אבל לא מלאכות נוספות.

בפשטות נראה שאספקת פרחים אינה נחשבת כצורך הגוף יותר מאשר שטיפת רצפה, שנחשבת כצורך המועד גרידא⁴. אך הרה"ג יהושע י. נויבירט הורה שפרחים הם צורך הגוף כמו צרכי אוכל נפש (ראה מכתבים בסוף מאמר זה). קטיף פרחים הוא מעשה הדיוט, שהוא מותר גם למטרה שאינה צורך הגוף או אוכל נפש, ובלבד שיהיה לצורך המועד⁵; ואילו צורך המועד שאינו אוכל נפש — לא הותר לצורך אחרים אלא בחינם⁶. אלא שהכרעת ההלכה לחומרא אינה אלא מספק⁷. אמנם היה מקום לומר שמכיון שהמלאכה נעשית לצורך

* נדפס ב"אמונת עתיד" (גליון 25, תשרי תשנ"ט).

1. שו"ע (או"ח סי' תקלג סעי' א); שש"כ (פרק סו סעי' ו-ז). אך אין היתר לעשות מלאכות לצורך אוכל נפש של אחר המועד: שש"כ (פרק סו סעי' יג). וראה במכתבו של הרה"ג יהושע י. נויבירט (לעיל נספח ג, אות ב/3). ואסור להערים (שש"כ שם סעי' י).
2. משנ"ב (סי' תקלא ס"ק כב); שש"כ (פרק סו סעי' כא).
3. בה"ל (סי' תקמו סעי' ה ד"ה כל תכשיטיה); שש"כ (שם). ונראה שכל מה שנעשה בגוף האדם או על גביו אכן מוגדר כ"צורך הגוף", אבל לא מה שנעשה מחוץ לגוף האדם, למרות שנעשה לאותה מטרה, של אסתטיקה.
4. שש"כ (פרק סו סעי' מז). ואין לדמות פרחים לרחצה וכדו' (שש"כ שם סעי' כ-כא).
5. שש"כ (פרק סו סעי' נז) עפ"י משנ"ב (סי' תקמז ס"ק כב).
6. מו"ק (יב ע"א, יט ע"א); שו"ע (סי' תקמא סעי' א); משנ"ב (סי' תקמא ס"ק טז ובה"ל ד"ה אלא, סי' תקמב ס"ק א); שש"כ (פרק סו סעי' מ והע' קס).
7. החי"א (כלל קו סעי' ט ונשמ"א ס"ק ג), הנוב"י (מהד"ת או"ח סי' קד, מובא בשע"ת סי' תקמב ס"ק א) ועוד אחרונים (מובאים בשע"ת צ"ס' תקמא ס"ק כו) כתבו שבמעשה הדיוט הדבר מותר, אבל המשנ"ב (שעה"צ שם, בה"ל ד"ה אלא) הכריע לאסור כדעת השו"ע (סי' תקמב ס"ק א).

אנשים רבים, יש בה משום "צרכי רבים"⁸, שהותרו בחוה"מ⁹. אך נראה שאין בכך היתר, כשם שלא התירו לצבוע את בית הכנסת בחוה"מ¹⁰.

עוד יש לומר, שכל האיסור לעבוד בשכר לא נאמר אלא בשכיר, ולא בעצמאי. ובשכיר אסרו משום שיש בו משום "שכר שבת", שהוא "עובדא דחול"¹¹, ולכן התירו בהבלעה¹². וא"כ עצמאי, שאינו מקבל שכר על עבודתו אלא מוכר ומקבל את התמורה – אין בו משום "שכר שבת", ומותר; והתמורה שהוא מקבל בעת המכירה, אין בה איסור, מפני שסחורה הותרה לצורך המועד¹³.

עוד יש לומר, שמכיון שאספקת הפרחים מיועדת להוסיף בשמחת החג אצל הקונים, יש להתיר אפילו בשכר¹⁴.

ג. מלאכות משום דבר האבד

אם הפרחים יינזקו בדחיית הקטיף – מותר לקטוף אותם¹⁵, ובדרך כלל זהו המצב. אם הפרחים לא יינזקו, אלא שלאחר החג תהיה ירידה בביקוש ובמחירים – אין זה "דבר האבד"¹⁶. אך נראה שיש להקל במקרה שבו יש

8. ע"י שש"כ (פרק סו הע' מג), שכתב שנסיעת מונית בחוה"מ כאשר אין די בבעלי מוניות נכרים - מותרת, משום שהיא צרכי רבים. וכ"כ לענין פתיחת בנקים בחוה"מ (פרק סח סעי' ב והע' ח). וע"י ילקוט יוסף (עמ' תקיב סעי' יט) שכ"כ לענין חלוקת דואר בחוה"מ; אך יש להעיר ששם אין איסורי תורה, פרט לכתיבה, הנעשית באופן המותר, ולהבערה והוצאה, שלא נאסרו (ראה לעיל פרק א סעי' ג). וע"י מאמר הרב שלמה אבינר (לעיל נספח א, חלק א סי' ד סעי' ב-ו והע' 41), וצ"ע בהגדרות שבדבריו.

9. שו"ע (סי' תקמד סעי' א).

10. ילקוט יוסף (עמ' תקח סעי' י).

11. רא"ש (מ"ק פ"ב סי' ט); מרדכי (סי' תתנ); משנ"ב (סי' תקמב ס"ק ב-ג); שש"כ (פרק סו הע' קס). ולדעה זו המלאכה מותרת, אלא שהתשלום אסור בלי קשר אליה. לעומת זאת, לדעת רש"י (מ"ק יב ע"א ד"ה שרשו"י; יח ע"ב ד"ה לעצמו), התשלום הוא המגדיר את הפעולה כמלאכה. ולכן כתב שכתובת ס"ת אסורה גם לצורך מכירה.

12. שש"כ (פרק סו סעי' מ והע' מג, קסד).

13. שו"ע (סי' תקלט סעי' י-ב).

14. הגר"ז אויערבך (מובא עפ"י בשש"כ פרק סז הע' קעט) הורה שמותר לקחת מנגנים בשכר, מפני שניכר שהדבר נעשה לצורך המועד ויש בו מצוה של שמחת החג. ונראה לענ"ד שהוא הדין לפרחים, שיש בהם משום שמחת החג (ובמיוחד כלפי האשה, שבעלה חייב לשמחה במועד).

15. שו"ע (סי' תקלז סעי' טו).

16. ע"י שש"כ (פרק סז סעי' יח) עפ"י משנ"ב (סי' תקמא ס"ק י; וע"י סי' תקלו ס"ק י). וכן יש לדמות זאת למצב שבו אין הפסד של הקרן אלא מניעת רווחים מזדמנים, שהתירו זאת רק במלאכה

חשש גדול לכך שהירידה במחירים תגרום לכך שהגידול יביא להפסדים¹⁷. ומ"מ נראה שאסור לשתול את הפרחים על דעת זה שייקטפו בחול המועד ויימכרו במחיר גבוה, והעושה כך הרי הוא בכלל "מכוון מלאכתו למועד"¹⁸. במקרים של מניעת רווח הנדרש לפירעון חובות הנושאים ריבית וכדו', יש מקום להקל¹⁹, אך יש לדון בכל מקרה לגופו. כאשר אין הפסדים ישירים או עקיפים, אבל פער המחירים הוא משמעותי, והרווח נחוץ מאד לפרנסת החקלאים — יש לשקול להקל²⁰.

תשובה

- נראה לענ"ד שמותר יהיה לקטוף את הפרחים בתנאים הבאים:
- א. לצורך מכירה ליהודים בימי החג (מפני שבעצמאי מותר גם להרוויח).
 - ב. גם אם המכירה היא לגויים, כאשר יש פער משמעותי מאד ברווח.
 - ג. אם הפרחים יינזקו במקרה שלא ייקטפו בזמן — מותר לקטוף, וממילא מותר גם למכור (בשל הפסד רווח ומשום צורך המועד של הקונים).

- דרבנן ולא במלאכה דאורייתא: ש"כ (פרק סז סעי' יט-כא). וכאן, שהקטיף הוא מלאכה דאורייתא, יש לאסור. אך אין להביא ראיה משו"ת אורח משפט (או"ח סי' קלו).
17. כ"כ הרב שלמה אבינר (לעיל נספח א, חלק א סי' ב הע' 20) בשם הגר"ד אויערבך. ועי' בה"ל (סי' תקלט סעי' ה ד"ה אינו).
- מדברי הרה"ג יהושע י. נויבירט (לעיל נספח ג אות א/1) משמע בבירור שלא מסתכלים על ההשקעות אלא על הערך העכשווי. וא"כ צריך לבדוק את שיעור הפחיתה. ומכיון שכאן לא "כליא קרנא", נראה שאין בזה משום דבר האבד. וראה לעיל פרק ב (סעי' ו), שם הבאנו את דעת המקילים.
- הרב אבינר (שם הע' 21) העיר שאם היה מתוכנן להרוויח יותר, אלא שבגלל השביתה בחוה"מ הרווח יקטן — יש מקום לומר שאף זה בכלל "דבר האבד". אך העיר שהגר"ד אויערבך לא קיבל סברא זו. וכאן נראה שיש להחמיר יותר, שכן אם התחשיב הראשוני הביא מראש בחשבון את המחירים הגבוהים שיהיו בחוה"מ, יש בזה משום "מכוון מלאכתו במועד", שאסור.
18. שו"ע (סי' תקלח סעי' ו).
19. בה"ל (סי' תקלט סעי' ה ד"ה אינו).
20. וזאת בצירוף השיקולים הבאים:
- א. הספק אם צרכי המועד מותרים גם לצורך אחרים בשכר (לעיל הע' 7).
 - ב. הסברא שמלאכה הנעשית לצורך שירות לאנשים רבים מוגדרת כ"צורך רבים" (לעיל הע' 8).
 - ג. הסברא שפרחים הם מצרכי הגוף כמו אוכל נפש (לעיל אות א').
 - ד. לדעת רוב הפוסקים, מכיון שהמדובר במלאכה הנעשית לצורך המועד, אינה אסורה אלא מדרבנן (ראה לעיל פרק א הע' 9), וספק לקולא.

חליפת מכתבים בין הכותב לבין הרה"ג יהושע י. נויבירט

מכתב ראשון

ב"ה, ב' בניסן תשנ"ח.

לכבוד,

הרה"ג יהושע ישעיה נויבירט שליט"א,
שלום וברכה בשם ה'!

בהמשך לשיחתנו הטלפונית בענין קטיף פרחים בחוה"מ, התקשיתי בהבנת תשובתו של כת"ר. כת"ר אמר לי באותה שיחה, שפרחים נחשבים כ"צרכי הגוף", שמותר לעשות בעבורם מלאכה בחוה"מ אפילו בשכר ובמעשה אומן (גם אם אין בקטיפתם משום דבר האבד; ובלבד שיגיעו לידי הקונים בחג).

כאשר עיינתי בדבריו של כת"ר בשמירת שבת כהלכתה, דומני שמצאתי סתירה לדברים. שהרי כת"ר כתב את ההיתר לשטוף את הרצפה בין שאר צרכי המועד, שהותרו רק במעשה הדיוט (פרק סו סעי' מז), ולא כלל ב"צרכי הגוף" אלא רחצה וצרכי רפואה. וכן משמע ממה שכתב שם (סעי' נ) בענין עוזרת בית, שאין לשלם לה שלא בהבלעה. וכוונתו לומר ששטיפת הרצפה, הנעשית בד"כ ע"י עוזרת בית, אין בה משום "צורך הגוף".

לענ"ד נראה ששטיפת הרצפה, כאשר היא מלוכלכת, היא צורך הגוף יותר מאשר פרחים. וכך מסתבר. וכי התירו לצבוע את הבית במועד בקיר שהתפייח בחג משום שקיר מפויח מהווה מפגע אסתטי?!

ומה שהתירו תכשיטי נשים, איפור וכדו' במועד (בה"ל סי' תקמו סעי' ה ד"ה כל תכשיטה), למרות שזהו צורך אסתטי ולא גופני ממש – נראה לענ"ד שכל מה שנעשה בגוף האדם או על גביו אכן מוגדר כ"צורך הגוף", אבל לא מה שנעשה מחוץ לגוף האדם, למרות שנעשה לאותה מטרה, של אסתטיקה.

בברכת התורה,

עזריאל אריאל

תשובת הרב נויבירט

בתשובה על מכתבו, בב"י (סוס"י תקמז)²¹ מתיר לתלוש עשבים כיון "שהוא ראוי להריח".

ומה שכת"ר מקשה משטיפת הרצפה, אינו דומה כלל; דאין בו צורך הגוף. ונכון כי האדם רוצה לגור בדירה נקיה, אבל הגוף (הנשמה) נהנית מהריח של

21. ד"ה ומ"ש ובלבד.

הפרחים, ולא מהרצפה הנקיה. כל הדברים שכת"ר מביא הם מחוץ לגוף, משא"כ פרחים שנוגעים לגוף עצמו.

בברכת התורה ובידידות רבה,
יהושע נויבירט

מכתב שני

ב"ה, י' בניסן תשנ"ח.

לכבוד,
הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א,
שלום וברכה בשם ה'!

שמחתי מאד לקבל את איגרתו של כת"ר בענין קטיף פרחים בחוה"מ, וימחל לי אם אוסיף להתקשות בדבריו.

כת"ר הביא ראיה מדברי מרן הב"י, המתיר קטיף של הדסים לצורך לוויית המת. אך לענ"ד אין בכך ראיה לנ"ד. שהרי זהו צורך המועד, המותר במעשה הדיוט ובחינם. ואכן קטיף ענפי הדס אינו אלא מעשה הדיוט, ובב"י לא נרמז שהדבר מותר אף בשכר. ואילו שאלתי היתה אודות קטיף פרחים הנעשה ע"י פועלים בשכר, שהוא מותר רק לצורך הגוף או לצורך אוכל נפש. ומה ראיה יש מכאן לומר שקטיף פרחים מוגדר אף הוא כצורך הגוף?

עוד כתב כת"ר שהנאת ריח חשובה כהנאת אכילה. אך המציאות, לצערנו, אינה כזאת. הפרחים שמגדלים בחממות לצורך מכירה — אין להם ריח. גם אם לאבותיהם הקדומים, הגדלים בטבע, היה ריח טוב, הרי שבתהליכי ההשבחה של הפרח והתאמתו לגידול מסחרי, נוצרו דווקא זנים שאין להם ריח²². וע"כ אין כאן כי אם הנאת מראה. ומנין לנו שגם הנאת מראה חשובה כ"צורך הגוף"? ואכן שאלתי את כת"ר, מה יהיה הדין באדם שקיר ביתו התלכלך בפיח והתכער מאד, האם יהיה מותר לו לסייד את הקיר כדי שלא יסבול מן המראה המכוער? הרי מסתבר שלכל היותר נאמר שזהו צורך המועד גרידא, שלא הותר אלא במעשה הדיוט ובחינם, ולא במעשה אומן ולא בשכר! ומאי שנא קטיף פרחים מהא?

אלא שלמעשה נראה לי שיש להתיר את קטיף הפרחים, אם הוא נעשה ע"י בעל החממה עצמו ובני ביתו. שכן אף אם הוא גובה תשלום עבור הפרחים, אין זה אלא מחיר הפרחים, שהוא מותר בחוה"מ ככל סחורה לצורך המועד. אבל אין זה שכר עבודה, שנאסר במלאכות שאינן לצורך אוכל נפש. ואילו הקטיף עצמו מותר משום שהוא מעשה הדיוט ולא מעשה אומן.

22. ראה מאמרנו "שתתן טעם טוב בפירות" ("אמונת עתיד" 8 עמ' 25).

בברכת התורה,
עזריאל אריאל

תשובת הרב נויבירט

בתשובה על מכתבו, צר לי מאוד, כי דיברתי עם הגר"מ הלבפשטאם שליט"א, וגם הוא התיר בשופי, כי יש כאן צורך הגוף; והוא הביא מדרש שיר השירים²³, דלא נבראו פרחים ושושנים אלא לשבתות ויו"ט²⁴. ועוד, נא לעיין בסי' תקלג (במשנ"ב ס"ק יא: "וה"ה אם הוא צריך..."²⁵). אבל כמובן רק לצורך החג ולא לאחר החג²⁶.

יהושע נויבירט

23. פר' ב (סי' ו ד"ה אמר ר').
24. וז"ל: "כשושנה בין החוחים — ...מה שושנה זו מתוקנת לשבתות וימים טובים, כך ישראל מתוקנים לגאולה של מחר". וכן בויק"ר (פר' כג פי' ו).
25. **הערת העורך (ע. א.)**: עי' במכתב הראשון, שם הערתי שלענ"ד אין להביא ראיה מייפוי של הגוף עצמו, שהוא מוגדר בוודאות כ"צורך הגוף". וראה מאמר הרב שלמה אבינר (לעיל נספח א, חלק א הע' 41).
26. **הערת העורך (ע. א.)**: נראה לענ"ד שיש להביא ראיה לדבריו מהשע"ת (סי' תקלד ס"ק ה) שכתב שמותר לתקן כלי שיר בחוה"מ, ורק החמיר לכתחילה לשנות בדרך התיקון אם יכול. ובילקוט יוסף (עמ' תקכג סעי' מד) כתב כן בשם מהר"א ענתבי (חכמה ומוסר סי' קפה). וכלי שיר, גם הם אינם מצרכי הגוף אלא מזונה של הנפש. אך יש להעיר שבשש"כ עצמו (פרק סו ס"ק כא) נכתב שאסור לתקן כלי שיר במעשה אומן. וצ"ע.

נספח ה

השקיה בחול המועד באמצעות מחשב *

שאלה

כיום רגילים חקלאים רבים להשתמש במחשבים לצורך השקיה בשדות ובמטעים. אל מערכת השקיה אחת מחוברים גידולים שונים, שצרכי ההשקיה שלהם שונים, והמחשב נותן לכל אחד מהם את כמות המים הדרושה לו בזמנים המתאימים (במקומות אחרים משתמשים בקוצב מים חשמלי, שדינו דומה מאד למחשב). בחלק מהמצבים ההשקיה היא "דבר האבד", ובחלק מהם היא באה להרווחה בלבד. האם מותר לתכנת את המחשב (או את קוצב המים) בחול המועד, כך שלאחר מכן, בשעה שהוא פותח את הברז, ישקה את הצמחים שההשקיה אינה דרושה להם אלא להרווחה, עם הצמחים שהשקיתם היא "דבר האבד"?

שאלה זו מורכבת ממספר שאלות עקרוניות:

- א. האם השקיה ע"י מחשב היא "גרמא" או מלאכה בידים?
- ב. מה דינה של מלאכה הנעשית בחול המועד בגרמא?
- ג. האם יש איסור בהשקיה שאין בה שום טירחה, למעט לחיצה על מספר מקשים?
- ד. מה דין "ריבוי בשיעורין" בחול המועד?

א. גרמא בחול המועד

בשבת הותרה גרמא רק במקום הפסד¹; וביר"ט נחלקו אם הותרה גם שלא במקום הפסד². ועפ"י זה יש לומר שגרמא מותרת בחוה"מ גם שלא במקום הפסד. אמנם הגרש"ז אויערבך זצ"ל³ הורה שביר"ט אין היתר לעשות מלאכה בגרמא אלא באקראי ולא בקביעות; אך יתכן שאין הדברים אמורים בחוה"מ. וכך הורה לי הרה"ג יהושע נויבירט שליט"א.

*. נדפס לראשונה ב"אמונת עתיד" (גליון 28, ניסן תשנ"ט) ומובא כאן עם תוספות.

1. שו"ע (או"ח סי' שלד סעי' כב בהג"ה).

2. עי' משנ"ב (סי' תקיד, שעה"צ ס"ק לא) שכתב שגרמא הותרה ביר"ט גם שלא במקום הפסד. ולעומת זאת בשש"כ (פרק יג סעי' יג והע' נח) כתב עפ"י המג"א (סי' תקיד ס"ק ה) שלא התירו גרמא ביר"ט אלא במקום הפסד. ועי' שו"ת יביע אומר (ח"ג סי' ל אות ז).

3. מובא בשש"כ (שם).

על כך יש להקשות מהאיסור לדייר בחוה"מ⁴, דהיינו: להעמיד בהמות בשטח על מנת שיזבלו אותו. והדבר אסור למרות שפעולת הזיבול נעשית ע"י הבהמות, וזה קל יותר מגרמא. מדברי הר"ן⁵ והנמוק"י⁶ משמע שאיסור "מדייר" הוא גזירה מיוחדת, וא"כ אין בו אלא חידוש. אך לעומת זאת יש לעיין בשיטת רש"י הנדפס⁷ שכתב: "לפי שעושה מלאכה בחולו של מועד", ומשמע שגרמא היא מלאכה. אך ייתכן שכוונת רש"י לומר שהדבר אסור משום "שביתת בהמתו"⁸. וא"כ אין מכאן ראיה לגרמא.

ראיה נוספת לאיסור, יש להביא מדין השקיה בחול המועד, שם נאמר (מו"ק

ו ע"ב):

ר' אליעזר בן יעקב אומר: מושכין את המים מאילן לאילן, ובלבד שלא ישקה את השדה כולה.

"משיכת" מים – היינו "אם יש מים תחת אילן אחד, עושין דרך קטן מאילן לאילן כדי שיימשכו המים מאילן זה לאילן אחר" (פירוש המיוחס לרש"י, ב ע"א ד"ה מושכין)⁹. ובטעם ההיתר לא מצאנו אף אחד מן המפרשים שיכתוב שפעולה זו היא "גרמא" בהשקיה (ראה בהרחבה לקמן אות ב), למרות שהפעולה נעשית ב"כוח שני"¹⁰. אך ניתן לדחות ולומר שאמנם פתיחת תעלת השקיה היא מלאכה בחוה"מ; אך לא מחמת ההשקיה, שהיא תולדת מלאכת "זורע", אלא בגלל תיקון תעלת המים, שהיא תולדה של "בונה"¹¹. ואילו פתיחת מחסום בתעלת השקאה, באופן שאין בו משום "בונה" אלא הוא כפתיחת דלת בלבד – מסתבר שאין בה

4. שו"ע (סי' תקלז סעי' יד).

5. מו"ק (יב ע"א ד"ה אין).

6. לרי"ף (מו"ק ה ע"ב ד"ה אין).

7. מו"ק (יב ע"א ד"ה אין מרביעין).

8. עי' משנ"ב (סי' תקלו סעי' ב, בה"ל ד"ה ומותר) שכתב בפשיטות שדינו של חוה"מ כיו"ט לענין שביתת בהמה. וראה לעיל פרק א (הע' 37).

הערת הרב יעקב אפשטיין: הצעה זו לא מובנת, שהרי איזה איסור שביתה הופר ע"י הבהמה? הרי עשיית צרכיה הוא טבעה, וכמובן לא נאסרה באדם (וגדירתה במקום מסויים לא נעשית על ידה), והרי אפילו אכילה מהמחובר בשבת מותר לבהמה, ואין בכך משום "קוצר" (שו"ע סי' שכד סעי' יג)!

תשובת הכותב: נראה לענ"ד שיש לחלק בין מה שהבהמה עושה לצרכה, לבין פעולה שהאדם דואג לכך שהבהמה תעשה לצרכו שלו. ואכן מסתבר לומר שאיסור להעמיד בהמה בשבת על גבי עשבים שהאדם מעוניין בסילוקם משיקולים חקלאיים. וכן מצאנו שאיסור לדייר בשבת.

9. וכן כתבו: תוס' שם ד"ה מושכין; מאירי (מו"ק ב ע"א ד"ה ראב"י); שו"ע (סי' תקלז סעי' ח).

10. עי' סנהדרין (ע"ז ע"ב). הגדרת "כוח שני" – ראה לקמן (אות ב).

11. וכן יש לומר בהסבר המשנה (מו"ק ב ע"א) המתירה תיקונים באמת המים בחוה"מ, שהה"א לאסור היא משום "בונה" ולא משום "זורע". ואכן בגמרא (ה ע"א) מדובר על תיקון מערכות מים שאינן נחוצות לצרכי השקיה. וע"כ האיסור הוא משום "בונה".

איסור מצד מלאכת ההשקאה, מפני שהיא גרמא בלבד.
אך למרות שהסקנו שגרמא מותרת בחוה"מ, עדיין לא די בכך בשביל להתיר. אמור"ר, הרה"ג יעקב אריאל שליט"א, העירני שמלאכות שיש בהן טורח נאסרו בחוה"מ גם אם אין מקום לאוסרן מצד גדרי איסור מלאכה¹². ולפיכך יוצא שמכיון שפתיחת הברז נעשית ע"י הקשות בודדות במחשב (שהן הגורמות לכך שלאחר זמן יפתח הברז) — שאין בהן טירחה כלל — אין לאסור אותה בחול המועד.

ב. הגדרת "גרמא"

אך יש לעיין אם אכן פתיחת הברז ע"י מחשב היא בכלל גרמא; שכן הקו המפריד בין "גרמא", "כוחו", "כוח כוחו", "אשו משום חציו" וכדו', הוא דק מאוד. והפוסקים התחבטו מאד בשאלות אלו¹³.

בראשית הדברים יש לדון בדינה של פתיחת הברז. בדיני רציחה¹⁴ ובהלכות נטילת ידיים¹⁵ ידועה ההלכה שמה שנעשה כתוצאה מפתיחת הברז ב"כוח ראשון" נחשב מעשה בידיים; ואילו מה שנעשה בהמשך, שאינו אלא "כוח שני", נחשב כגרמא. ומסתבר שבמערכת ארוכה של צנרת טפטוף כל המים הזורמים נחשבים כ"כוח שני" בלבד¹⁶. בנוסף לכך כתב החת"ס סופר בתשובה¹⁷ שאמנם לשני הדינים שהזכרנו אכן פתיחת ברז נחשבת כ"כוחו" כאשר מדובר בכוח ראשון, אבל לדינים אחרים (כגון: להלכות מקוואות) גם הקילוח הראשון נחשב

12. ראה לעיל פרק א (סעי' ה) ולקמן נספח ח (אות ג).

13. עי' אנציקלופדיה תלמודית (כרך יח עמ' תרנו-תרצא, תשנז-תשסט) ומאמריהם של הרב אורי דסברג והרב זאב וייטמן בענין חליבה בגרמא ("תחומין" טז עמ' 393-410). ולדעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל (שש"כ פרק סו הע' ריא; "מבקשי תורה" עמ' תנו/יא סעי' ח) הדפסה ע"י מחשב אינה גרמא אלא "כוחו". וכך עולה מדברי החזו"א (או"ח סי' לו ס"ק א ד"ה החורש).

14. סנהדרין (עז ע"ב); רמב"ם (הל' רוצח פ"ג הי"ד).

15. שו"ע (או"ח סי' קנט סעי' ט) ומשנ"ב (סק סג).

16. כך עולה מדברי רש"י (סנהדרין עז ע"ב ד"ה בכוח, אבל; חולין טז ע"א ד"ה בכוח ראשון ואילך) והמאירי (סנהדרין שם ד"ה מי). ועי' רש"י (מו"ק ב ע"ב ד"ה משקה), שמדבריו משמע שאכן מי ששפך מים במרחק מעיקרי הזרעים לא נחשב "זורע". לעומת זאת כתב היד רמ"ה (סנהדרין שם ד"ה אמר) שכל הזרימה הישירה של המים נחשבת כ"כוח ראשון", ורק אם המים פסקו מלזרום ואח"כ חידשו את זרימתם היינו "כוח שני". ולפי דעתו יוצא שפתיחת ברז היא "כוח ראשון" לכל דבר. ועי' ר"ח (מו"ק ב ע"ב ד"ה אתמר) שכתב "והממשיך מים לזרעים", ומדבריו משמע שסובר כדעת הרמ"ה. ועי' חתם סופר (לשו"ע, או"ח סי' רנב, למג"א ס"ק כ); הר-צבי (טל הרים, זורע סי' ד).

17. יו"ד (סי' ריד).

כגרמא בלבד¹⁸. לעומת זאת יש אומרים שלדינים אחרים, כגון: נזיקין, אף "כוח שני" ו"כוח כוחו" נחשבים כמעשה בידים¹⁹.

כמו כן יש לדון בדינה של פעולה הנעשית לאחר זמן ע"י מחשב או קוצב-מים חשמלי. שאלה דומה נידונה בעבר בענין הדלקה וכיבוי של חשמל ע"י כיוונון של שעון שבת. הגרש"ז אויערבך זצ"ל²⁰ נוקט שכיוונון של שעון שבת הוא גרמא, ולכן הוא מתיר להקדים את זמן הדלקת החשמל ביו"ט ע"י שעון-שבת²¹. לעומת זאת נכתב בשו"ת מנחת יצחק²² שיש לחשוש לדעות הסוברות שהדלקה וכיבוי הנעשות ע"י שעון שבת אינן "גרמא" אלא "כוחו"²³, כדלעיל. וכן דעת הגר"מ אליהו שליט"א.

למעשה, אמנם יש מקום לחשוש לאפשרות שפעולה הנעשית לאחר זמן ע"י מחשב נחשבת כ"כוחו", ואף יש הסוברים שפתיחת ברז כשלעצמה נחשבת כ"כוחו"; אבל בצירוף של שני הדברים יחד: הפעלת מחשב הפותחת ברז לאחר זמן ממושך – קרוב לוודאי שאין בכך אלא גרמא, שלא נאסרה בחוה"מ כשאין בה טירחה.

18. עי' ילקוט יוסף (סי' שיח הע' לה) שכ"כ בענין פתיחת ברז של מיחם חשמלי בשבת, כאשר הדבר גורם לכך שהמים הפושרים הנמצאים במדיד יתערבו במים הרוותחים ויתבשלו מחדש. ועי' בהרחבה בשו"ת יביע אומר (ח"ד אר"ח סי' לד אות לו).

19. תוס' (סנהדרין עז ע"א ד"ה סוף) בפירושו השני (ובניגוד לפירושו הראשון); ר"ן (ע"ב ד"ה זרק), אך עוסק רק בנזיקין ומחייב מדינא דגרמי. ולדעה זו, אמנם "כוח שני" הוא מעשה בידים, אך אינו "כוח גברא", ולכן נפסל בנטילת ידיים.

לעומת זאת יש הסוברים שאכן "כוח שני" הוא גרמא לכל דיני התורה: תוס' (סנהדרין שם) בפירושו הראשון; תוס' (ב"ק ד ע"ב ד"ה ואימא). ואף לדעה זו כתב הגרש"ז אויערבך זצ"ל ("מאורי אש" דף עד ע"ב ד"ה ולפי"ז) שהמדליק חשמל בשבת חייב, ואינו נחשב כ"כוח שני", מפני שזוהי דרך ההפעלה של מכשיר החשמל. וכ"כ בשש"כ (פרק סו הע' ריא) בענין הדפסה במחשב בחוה"מ. וא"כ ה"ה לפתיחת ברז של מערכת השקיה. וכסברא זו כתב החזו"א (או"ח סי' לו ד"ה החורש; שביעית סי' כה ס"ק לח; סי' כז ס"ק א) בענין חרישה ע"י טרקטור. ועי' שו"ת הר-צבי (זרעים ח"ב סי' לב אות ד) החולק על סברא זו. עוד כתב הגרש"ז ("מאורי אש" דף סא ע"א ד"ה ועוד) שאם אין מרחק של זמן בין המעשה לבין התוצאה – הרי זה מעשה בידים. ומכאן יוצא שאמנם פתיחה של תעלת השקיה יכולה להיחשב כ"גרמא", מפני שעובר זמן מרגע הפתיחה עד הרגע שהמים מגיעים לצמח; אבל פתיחת ברז בצנרת השקיה גורמת ליציאת מים מיידית, בגלל שהצנרת כבר מלאה במים ורק נדרש לחץ כדי להוציא אותם, ולכן היא נחשבת כמעשה בידים.

20. עי' שש"כ (פרק י סעי' כה-ל ובהערות).

21. שש"כ (פרק י סעי' כז והע' צט-ק).

22. ח"ב (סי' טז אות ב). וכן דעת הגרצ"פ פראנק (שו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' קלו).

23. תוס' (סנהדרין עז ע"א ד"ה סוף בתירוץ השני); ר"ת (מובא בתוס' שבת מז ע"ב ד"ה מפני). ועי' בהרחבה במקורות המובאים באנציקלופדיה תלמודית (כרך יח עמ' תרפד).

ג. מלאכות בהפעלת המחשב

אך יש לעיין בדינן של הפעולות השונות הכרוכות בהפעלת המחשב בחול המועד:

הרישומים הנעשים על גבי המסך הם כתיבה. אבל כתב זה איננו מתקיים (ש"כ פרק סו סעי' נה; "חוה"מ כהלכתו" פרק ו סעי' צח); וכבר כתב הרמ"א (סי' תקמה סעי' ז בהג"ה) שאין איסור בכתב שאינו מתקיים בחול המועד.

כמו כן יש לעיין בדינה של שמירת הנתונים על גבי הדיסק של המחשב. לדעת הגרש"ז אויערבך (ש"כ פרק סו הע' ריא) הדבר אסור מדין "בונה". לעומת זאת, הגר"מ פיינשטיין ("מבקשי תורה" עמ' תסה/ד סעי' לב) כתב שמותר להקליט בחוה"מ גם שלא לצורך "דבר האבד". ומסתבר שהוא הדין לשמירת נתונים במחשב. ולענ"ד נראה ששמירת הנתונים על הדיסק אינה אלא שימוש בו, ולא חלק מהכנתו לשימוש. ואכן יש לחלק בין העתקה של תוכנה חדשה לבין שמירת נתונים בתוכנה קיימת. וכשם שאין איסור "בונה" בכתבה על נייר המוכן לשימוש, כך אין איסור כזה בדיסק²⁴.

ד. הגבלת כמות בהשקיה

השאלה שנשאלה לפנינו עוסקת בהשקאה של חלקה שבה זהו דבר האבד, ובאותה פעולה להשקות גם חלקה שבה הדבר בה להרווחה בלבד. ויש לשאול א"כ: האם ישנה חובה לצמצם בכמות המים או שכאשר אדם עוסק בהשקיה, מותר לו לעשותה ללא הגבלת כמות.

לכאורה ניתן להשיב על שאלה זו מדברי המשנה (מ"ק ו ע"ב):
 ר' אליעזר בן יעקב אומר: מושכין את המים מאילן לאילן, ובלבד שלא ישקה את כל השדה²⁵.

24. וכך הורה אמ"ר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א. ועי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ו סעי' צח); נשמת אברהם (ח"ד עמ' נה-נח).

הרה"ג אביגדור נבנצאל שליט"א העירני: "צ"ע, למה אין "בונה" או "מכה בפטיש" בכתובת ספר וכיוצ"ב? הרי בהשלמת אות בנביאים וכתובים נראה בגמרא (שבת קד ע"ב) דהוי מכה בפטיש. ולענ"ד נראה שאין משם ראייה, משני טעמים:

א. מפשטות הדברים משמע שאינו חייב משום מכה בפטיש אלא משום כותב, אלא שבהשלמת הספר שיעורו הוא אפילו באות אחת.

ב. המנ"ח (מצוה לט אות לד"ה הכותב לשון) כתב שדין זה אינו אמור אלא בכ"ד ספרים, שכתובת האות האחרונה אכן משלימה אותם; אבל בשאר ספרים, שמותר לכל אדם להוסיף עליהם ולגרוע מהם אותיות כרצונו – כתיבת האות האחרונה איננה השלמה שלהם. וק"ו לשמירת קובץ בדיסק, שאיננה "השלמה" של הדיסק; שהרי מוסיפים עליו וגורעים ממנו כמה וכמה פעמים בכל יום ויום ללא סוף.

25. וכן נפסק להלכה בשו"ע (סי' תקלז סעי' ז).

כאן הרי מדובר במי שהתירו לו להשקות, ואעפ"כ לא הותר לו להשקות אלא מעט, בסמוך לאילנות²⁶. אך יש שלמדו ממשנה זו שאמנם אין להשקות שטחים נוספים אגב השטח שבו הדבר הכרחי, אבל במקום שבו יש הכרח להשקות אין הגבלה על כמות המים²⁷.

התייחסות מפורשת לשאלה זו ישנה בדברי הרמ"א (ד"מ סי' תקלז ס"ק א):
 וכתב (רבונו ירוחם) בתולדות אדם וחווה (נתיב ד ח"ה, דף לו ע"ד): "ולא נאמר שיעשה מלאכה עד כדי שלא יפסיד; אלא בכל דבר יעשה המלאכה מכל וכל ויגמור אותה. והדברים מובאים להלכה גם ע"י הגרעק"א (לשו"ע סי' תקלז סעי' א).
 וכך פסק בשמירת שבת כהלכתה²⁸ שמותר להוסיף על השיעור הדרוש למניעת ההפסד²⁹. ולכן נראה שאין איסור לכוון את מערכת ההשקיה לכמות האופטימלית לצמחים, ואין צורך לכוון אותה דווקא לכמות המינימלית³⁰.
 עכ"פ למדנו מכאן שמי שעושה פעולה לצורך "דבר האבד" יכול להמשיך לעשות אותה גם לאחר שסיים את השיעור ההכרחי; אך זאת בתנאי שהמשך הפעולה נעשה באותו חפץ ולא בחפץ אחר³¹. ולא למדנו מכאן היתר להשקות בפעולה אחת גם גידולים אחרים לגמרי.

ה. "ריבוי בשיעורין"

בשאלה זו, של השקיה להרווחה הנעשית בפעולה אחת עם השקיה הנעשית לצורך "דבר האבד", יש לדון מגדרי "ריבוי בשיעורין".

26. וכך משמע מהמג"מ (הל' יו"ט פ"ח ה"ג).
27. וכך משמע מדברי הפירוש המיוחס לרש"י (ד"ה מושכין). והלבו"ש (לשו"ע סי' תקלז סעי' ז) כתב שראב"י אוסר השקאה של כל השדה משום שיש בכך טירחה יתירה. וכן משמע מדברי הרמב"ם (בפיה"מ, פ"א מ"ב, ובהלכות יו"ט פ"ח ה"ג). וכ"כ בכה"ח (סי' תקלז ס"ק מ).
28. פרק סז (סעי' י והע' סג; ועי' הע' כט). והוסיף שאסור להעביר צינורות ממקום למקום ולהשקות במקום אחר (ומסתבר דהוי דומיא דהשקאת כל השדה).
29. אלא שצ"ע מאיזו סיבה התירו. הניחא אם נאמר כדעת רוב הפוסקים, הסוברים שמלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן (עי' ב"י סי' תקל בשם הרמב"ם, התוס' ועוד). ובדוחק אפשר להבין גם לדעה שהתורה מסרה לחכמים להגדיר את גבולות האסור והמותר מדאורייתא (עי' ב"י שם בשם היראים, סי' דש). אך אם ננקוט כדעת הרמב"ן (מובא בב"י, סי' תקל; וכמה אחרונים נוטים לפסוק כמותו), הסובר שמלאכה שאינה דבר האבד ואינה צורך המועד אסורה מדאורייתא, איך התירו כאן מלאכה שלמעשה איננה בכלל "דבר האבד"?
30. וכך נפסק בענין השקאה בשמיטה: עי' "שבת הארץ" (עם "תוספת שבת", פ"א ה"ח אות ג); "מדריך שמיטה לחקלאים" (תשנ"ד, פרק ח הע' 5).
31. שש"כ (פרק סז סעי' י והע' כט).

כאשר מדובר על מלאכה הנעשית לצורך פיקוח נפש בשבת, הדין הוא ש"ריבוי בשיעורין" אסור.³² אך מצאנו שהתירו "ריבוי בשיעורין" באיסור בישול ביו"ט.³³ ובטעם הדבר נחלקו הראשונים: לדעת הר"ן (לר"ף ביצה ט ע"ב ד"ה ומיהא) התירו ריבוי בשיעורין בבישול ביו"ט משום שהוא בבחינת "הותרה" ולא "דחיה". ונראה שהוא הדין למלאכות שהותרו בחוה"מ, שמסתבר שהן בבחינת "הותרה". ולדעת ר"י (מובא שם) התירו ריבוי בשיעורין בבישול ביו"ט משום שאין בו אלא איסור לאו. ועפ"י זה נפסק בש"כ³⁴ שבשעת הדחק התירו ריבוי בשיעורין במלאכות דרבנן אף בשבת. ומכיון שלדעת רבים מן הפוסקים איסור מלאכה בחוה"מ אינו אלא מדרבנן³⁵, ואף אם הוא מן התורה, הרי הוא איסור עשה או לאו, ואין בו כרת – יש לומר ש"ריבוי בשיעורין" מותר לדעה זו מק"ו. וכן נפסק להלכה בש"כ בענין חול המועד.³⁶

ומכאן יוצא שאין כל איסור בהשקיית שטחים שהשקאתם היא להרווחה, אם הדבר נעשה בפתיחה של ברז אחד עם שטחים שהשקייתם היא דבר האבד.

ו. השקאה להרווחה ע"י פתיחת ברז

מלבד כל האמור, יש מקום לומר שכיום, שהשקיית הגידולים נעשית ע"י פעולה קלה של פתיחת ברז, ייתכן שאין בה שום איסור גם אם היא באה להרווחה.

מקור סברה זו הוא דברי רש"י (לר"ף דף ב ע"א ד"ה מושכין)³⁷: מושכין את המים – שתחת אילן זה לאילן אחר – אע"ג דהוי הרווחא,

32. שו"ע (סי' שכח סעי' טז).

33. שו"ע (סי' תקג סעי' ב).

34. פרק מ (סעי' סה והע' קלח).

35. ראה לעיל פרק א (סעי' ב והע' ז).

36. שש"כ (פרק סז הע' קלז).

זאת ועוד: הגר"ש ישראלי זצ"ל הורה לנו שאין לדמות שביעית ליו"ט בענין ריבוי בשיעורין, שכן בשיטה יש ציווי על שביתת הארץ, ולכן הולכים אחר התוצאה. וא"כ בחוה"מ, שהוא איסור "גברא" ואיסורו מדרבנן להרבה פוסקים, ולכל היותר יש בו איסור לאו, וגם יש לומר שהיתר "דבר האבד" הוא בבחינת "הותרה" – יש לומר שריבוי בשיעורין מותר. הרב יהודה עמיחי העירני מדברי הח"א (כלל קח סעי' ה-ו), שמדבריו משמע שאוסר ריבוי בשיעורין אא"כ מצטרפת לזה הערמה; אך המעיין בנשמ"א שם (ס"ק ב) יראה בבירור שפשוט לו להתיר ריבוי בשיעורין כל זמן שהכל נעה במעשה אחד, ולא הסתפק אלא כשעושה בפעולות רבות.

37. כפי הנראה, הפירוש בגוף המסכת אינו מרש"י, וכבר יצא פירוש רש"י עצמו מכת"י (בהוצאת "מקיצי נרדמים"), והוא מתאים בדרך כלל לשיטת רש"י שנדפס על הר"ף. אך דווקא כאן דברי רש"י בכת"י מעורפלים מאד, ואינם תואמים לפירושו לר"ף.

דהא ליכא טירחה ולא מידי.

ובהמשך (ד"ה אבל):

אבל לא ישקו את השדה כולה – ובבית הבעל מיירי, דהיינו הרווחא. וכיון דאיכא טירחה במקצת, אינו משקה³⁸.

ולדעתו מותר לעשות מלאכה גם להרווחה³⁹, אם אין בה טירחה⁴⁰. בהסבר דעה זו יש לומר שמכיון שישוד איסורי חול המועד הוא "טירחה" ולא "מלאכה"⁴¹, לא אסרו פעולות שאין בעשייתן שום מאמץ ומשך זמן⁴².

הר"ן (בחידושו לדף ו ע"א, ד"ה מתני') מביא את שיטת רש"י בהרחבה:

ופירש רש"י ז"ל דבשדה בית הבעל מיירי. ואע"ג דליכא פסידא אלא הרווחה – שרי ר' אליעזר, כיון דליכא טירחה. ולהכי נקט 'מושכין' - דמשמע דליכא בה טירחה, שיכול להשקותן בלא דלי ובלא כלי, שיפתח ראשי האמות העשויות להוליך בהן לאילנות; אבל בטורח שאיבה אסור. אבל השדה כולה לא, כיון דאיכא טירחה כל דהו במקום הרווחה – לא שרי.

ולפיכך אין כל איסור בפתיחת ברזי השקיה בחוה"מ לדעת רש"י, משום שאין בזה אפילו טירחה כל-דהו⁴³ (אך יש להעיר שהר"ן עצמו מביא גם את הדעות החולקות). וכן דעת הראב"ה (מ"ק סי' תתקיג). וכן משמע גם מדברי הטור (סי' תקלז)⁴⁴.

לעומת זאת נכתב בפירוש המיוחס לרש"י (ו ע"ב ד"ה מושכין, וכן בדף ב ע"א ד"ה לא ישקה) שההיתר להמשיך את המים מאילן לאילן הוא משום שמניעת ההשקאה היא הפסד. וכן דעת התוס' (ב ע"א ד"ה מושכין) ורבנו ירוחם (נ"ד ח"ה דף לה ע"ג).

38. וכך מובא בשמו בריטב"א (ו ע"ב ד"ה רבי). וכשיטה זו נוקט גם הריצב"ג (עמ' ט, מובא במהדיר לר"ן שם, הע' 7).

39. ועי' מו"ק (ב ע"א), שאם אומרת הגמרא בדעת ר' אליעזר בן יעקב שהשקיה להרווחה אסורה, ורק הסתפקה בשאלה אם הוא יאסור גם טירחא במקום פסידא. וצ"ע.

40. לכאורה זוהי דעת ר' מאיר (מו"ק ב ע"ב), ואין הלכה כמותו. וצ"ע.

41. ראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות ג/1).

42. לבידור של הגדרה זו, ראה מאמרנו שם (אות א בסופה) בשם החזו"א.

43. גם המאירי (מו"ק ב ע"א ד"ה ראב"י) מביא את שיטת רש"י, ומבאר שהכוונה היא לגומה שהצטברו בה מים רבים והאדם עושה דרך ברגליו בשביל המים כדי שיעברו לגומות האחרון (וזהו גם הפירוש השני בר"ן בדעת רש"י), "שדבר מועט כזה אנו מתירין אף שלא במקום פסידא". ובשם "גדולי המפרשים" כתב המאירי שאסור. והמאירי חוזר ומביא את שיטת רש"י גם בהמשך (ד"ה לענין). ועי' ריטב"א (ב ע"א ד"ה בשלמא, ו ע"ב ד"ה רבי. ועי' אנצ"ת ח"ח עמ' תקיט; מאמר הרב שלמה אבינר, לעיל נספח א הע' 89). וראה תגובתו של הרב יעקב אפשטיין (לקמן נספח ו, אות א).

44. ועי' ב"ח (ד"ה שדה) שפירש שאמנם מדובר בבית הבעל, אבל באילנות גם בית הבעל הוא מקום פסידא.

וכן משמע מדברי הנמוק"י (לר"ף מו"ק דף ב ע"א-ע"ב). ומדבריהם משמע שבהשקיה להרווחה אין שום היתר.

יש לעיין היטב בדברי המשנ"ב (סי' תקלו ס"ק כז), כאשר הוא מסביר את האיסור להשקות את כל השדה:

דאף אם לא ישקה כולה ליכא פסידא לאילנות; דאף שע"י ההשקאה יהיה הרווחה לאילנות – לא שרינן טירחה רבה בשביל הרווחה.

בשעה"צ (ס"ק כג-כד) ציין את המקור לדבריו מן הנמוק"י⁴⁵. מדברי הנמוק"י עצמו משמע שהוא הולך בשיטה המחמירה; ומכאן יוצא שאף המשנ"ב סובר כמותו, ואוסר השקיה להרווחה גם אם אין בה טורח. ואכן בשעה"צ (ס"ק כב) כתב בטעם ההיתר של "המשכה", שכל אילן נחשב כ"בית השלחין"⁴⁶. מאידך גיסא יש מקום לדייק מדברי המשנ"ב שלא אסרו לשם הרווחה אלא טירחה רבה, ולא טירחה מועטת⁴⁷. וכך משמע מהמשך דבריו (ס"ק כח), שכתב בטעם ההיתר להשקות שדה לחה:

שכיון שהיתה לחה במים מקודם – אין בה טורח יותר ע"י ההשקאה. ומביא את המקור לדבריו מן הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ח ה"ג). אלא שאת דברי הרמב"ם אפשר לפרש במקום הפסד⁴⁸.

בצורה ברורה יותר נכתב בכף החיים (ס"ק כה) עפ"י השולחן גבוה (סוף אות

יב):

ונראה דהא דאסור להשקותן להשביחן – היינו דווקא לדלות המים בידים, דאיכא טירחה טובא; אבל גנות ופרדסים דידן, שמשקין אותן מבור עמוק ע"י רחיים של דלי בסוס – נראה דשרי אפילו לירקות שאינם לצורך המועד, כיון דליכא טירחה כלל, כנהרות המושכין מן האגמים דמיה⁴⁹. וכן נהגו.

וכן דעת החזו"א (או"ח סי' קלה בסופו, ד"ה רא"ש)⁵⁰.

לעומת זאת, בשמירת שבת כהלכתה (פרק סז סעי' יז) נכתב בפירוש: ואפילו אם הממטרות נמצאות במקומן ולא יצטרך אלא לפתוח את ברזי המים – גם אז אסור.

45. לר"ף (דף ב ע"א ד"ה מושכין, אבל).

46. והולך לשיטתו, שמה שנאסר בחוה"מ הוא "מלאכה" ולא "טירחה", ולכן אין להקל בהשקאה שאין עמה טורח: ראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות א ואות ג/1).

47. וכך הבין מדבריו גם בשש"כ (פרק סז הע' סח).

48. את דברי המשנ"ב נראה לפרש שכאשר התחיל להשקות, הרי מותר לו להשקות יותר, ואינו צריך לדקדק בכמות, כדלעיל (אות ד). וקמ"ל שאף זה לא התירו בטירחא מרובה. ולכן נוקט המשנ"ב (שעה"צ ס"ק כה) שהמדובר בשטח פנוי שבין האילנות ולא בזרעים שנזרעו ביניהם.

49. שו"ע (סי' תקלו סעי' ג). וצ"ע, שכן השו"ע התיר שם רק בבית השלחין.

50. וכ"כ להלכה הרב שלמה אבינר (לעיל נספח א, חלק ב סי' ג שאלה 5 והע' 84).

וכך פסקו גם אחרונים נוספים⁵¹.

ולמעשה נראה לענ"ד, שמכלל ספק לא יצאנו; ולכן אין להקל בהשקיה להרווחה הנעשית רק ע"י פתיחת ברז (אך במקום שבו ישנם שיקולים נוספים, יש מקום להקל).

תשובה

למעשה נראה שבהשקיה הנעשית באמצעות מחשב, מותר להשקות את כל הגידולים עם אלה שהשקיתם הכרחית; וזאת בצירוף השיקולים הבאים:

א. השקיה הנעשית ע"י ברז הנפתח לאחר זמן באמצעות מחשב (או קוצב מים חשמלי) היא גרמא, וגרמא הותרה בחוה"מ כשאין בה טירחה.

ב. השקיית גידולים שונים, כשהיא נעשית בפעולה אחת של פתיחת ברז, היא "ריבוי בשיעורין", שלא נאסר במלאכה הנעשית בחוה"מ לצורך "דבר האבד".

ג. יש אומרים שהשקיה המתבצעת על ידי פתיחת ברז בלבד, ללא כל טירחה, לא נאסרה כלל.

51. "חוה"מ כהלכתו" (פרק יא הע' יג, וביאורים אות א); "חכו ממתקים" (סי' תקלז סעי' ב וס"ק ח).

ובשש"כ שם (הע' סח) ציין את המקור לדבריו מדברי השו"ע (סי' תקלז סעי' ח): "אסור לפתוח מקום לשדה כדי שייכנסו בה מים להשקותה". אך ראייה זו צ"ע, מפני שניתן להעמיד את דברי השו"ע במקום טירחה. ובס' "חוה"מ כהלכתו" הביא ראייה לאסור מדברי הפמ"ג (מש"ז ס"ק ג בסופו).

נספח ו

השקאה בחול המועד באמצעות מחשב (תגובה) *

הקדמה

ידידי הרב עזריאל אריאל כתב מאמר על השקאה בחוה"מ ע"י תכנות מחשב במועד. מסקנתו להתיר — כיון שתכנות המחשב הינה פעולה של גרמא, וכיון שתוספת השקאה הריהי בבחינת ריבוי בשיעורים. לענ"ד נימוקים אלו אינם מתאימים למלאכות חול המועד. מאידך גיסא נראה להתיר בשאלה הנידונה לאחר הביורור באיסור השקאה בחול המועד.

א. איסור השקאה בחול המועד

בראש פרק ראשון של מו"ק נאמר במשנה:

משקין בית השלחין (משום שגידוליה יפסדו אם לא יושקו) במועד ובשבועית... אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון (משום שיש בשאיבה מהם טירחא יתירה).

ועולה שמשקים במועד לצורך דבר האבד, ודווקא שלא ע"י טירחא יתירה. ור"א בן יעקב הוא אחד התנאים הסוברים שהשקאה לצורך הרווחה אסור.

המשנה שם (ו ע"ב) משמיעה דין נוסף:

ר"א בן יעקב אומר: מושכין את המים מאילן לאילן, ובלבד שלא ישקה את כל השדה. זרעים שלא שתו לפני המועד, לא ישקם במועד. וחכמים מתירין בזה ובזה.

ובגמרא נאמר:

אמר רב יהודה: אם היתה שדה מטוננת (=לחה) מותר¹.

בגמרא על משנה זו, מובאת ברייתא בה נאמר:

* נדפס ב"אמונת עתיד" (גליון 29, סיון תשנ"ט) ומובא כאן בעריכה מחודשת בתוספת הערות.
1. מהראשונים — יש שפירשו את היתר השקאת האילנות לראב"י בבית השלחין: רי"ף, רמב"ם; ויש שפירשו בבית הבעל: רש"י, המיוחס לרש"י, ר"ע מברטנורא, בעל המאור; כשרש"י פירש שאף לראב"י מותר הרווחה בטירחא מועטת, ואילו הרי"ף הסביר משום דבר האבד. את דברי רב יהודה בשדה המטוננת יש שפירשו לגבי הרישא של המשנה — בשדה אילן: מיוחס לרש"י. ויש שפירשו לגבי זרעים שלא שתו: הרי"ף, הטור ועוד.

ואין משקין שדה גריד במועד² (תוס': בית הבעל), וחכמים מתירין בזה ובזה. אמר רבינא: שמע מינה – האי תרביצא שרי לתרבוצי בחולא דמועדא. שדה גריד מאי טעמא? דאפלא משוי לה חרפא. ה"נ אפלא משוי לה חרפא.

ובהמשך מובא שהרבה במועד שנויה במחלוקת בין ראב"י, שאוסר, לבין חכמים, שמתירים. השקאת תרביצא היא השקאה הבאה להרווחה בטירחא מועטת³. (הרי"ף גורס: "שדה גריד מ"ט לא, אפלא"... ומבין זאת כפירכא של הגמ' לדברי רבינא שנשארה ללא מענה. ואילו בגירסאות האחרות, משפט זה מובן כראיה לרבינא וכהמשך דבריו.)

הרי"ף מסיק שהלכה כר"א בן יעקב, וע"כ כל השקאה להרווחה אסורה. וראיתו מכך שרב יהודה סבר כמוהו (בשדה מטוננת). ואת דיוקו של רבינא לגבי הרבצה הוא דוחה עפ"י הקושיה משדה גריד⁴.

הרא"ש (סי' ח) מוסיף שאף הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ח ה"ג) פסק כדעת הרי"ף. לעומת זאת לפי ההסבר של רש"י בדברי רבינא מסיק הרא"ש שהלכה כחכמים. והרא"ש עצמו מכריע כדעת הרי"ף עפ"י הירושלמי. וכן פסקו הטור והשו"ע. ואעפ"י שבשו"ע מובאת דעת הרי"ף ללא חולק, רבים הראשונים החולקים עליו, ומתירים השקאת הרווחה בטירחא מועטת או ללא טירחא.

המצטרפים להסבר של רש"י – המקל – הם: בעל המאור, הסובר שהקדמת הבשלה ('אפלא לשוויי חרפא') אינה מוגדרת כ"הרווחה" ודינה הוא כמניעת פסידא, וכן עניינה של הרבצה⁵. והרמב"ן (במלחמות) מוסיף שאף בעל הלכות גדולות סבר כן. לעומתו הרי"ף גיאת פסק כרי"ף. ואף השאילתות (פר' ברכה סי'

2. הרי"ף גורס משפט זה בתוך המשנה. והנמוק"י מסביר שחכמים, המתירים בזה ובזה, לא התירו בשדה גריד, אלא בשדה אילן ובזרעים שלא שתו.
3. הריטב"א, ובעקבותיו הנמוק"י, מסבירים ש"תרביצא" – "הוא גן שעושין בבתיים שזורעין שם דברים שיש להם ריח ומראה והוא עומד לח תמיד, שאין השמש נופל בו שכותלי הבית מגינין עליו, ומספיק לה השקאה מועטת כעין ריבוע הבית". וכ"כ רבינו ירוחם.
4. עי' כנה"ג (סי' תקלז) שמביא הגהה מכתבי יד של ראשונים על יישום הכלל: "משנת ר"א בן יעקב קב ונקי" בסוגיין. לדבריו, יש לומר בדעת התוס' שאמנם נפסק כראב"י בהשקאה אבל לא נפסק כמותו בהרבצה.
5. **הערת העורך (ע.א.):** דברי בעל המאור הם מאד מעורפלים, וקשה להוציא מדבריו כלל ברור. הוא מדבר על גינה הנמצאת במקום מוצל, שדי לה ב"ריח מים" כדי להתקיים. הפעולה הנעשית היא הרבצה ולא השקיה, ודי לגינה זו בכך. הוא לא כותב שם שההרבצה היא "דבר האבד" או "מניעת פסידא", כדברי המחבר, אלא שדינה הוא כדין "דבר האבד". ואכן לא ברור מדוע הוא משתמש בהשוואה זו: האם הוא רוצה לומר שיש בזה צד של "דבר האבד", או שההשוואה היחידה בין מקרה זה לבין "דבר האבד" הוא שזה מותרים. ומכיון שהדברים מעורפלים וזקוקים לביאור נוסף, קשה להכניס את בעה"מ והסוברים כמותו ל"מגירה" של שיטת רש"י, אלא בדרך "אפשר".

קע) פסק כבעל המאור (עי' העמק שאלה אות ז). וכן הראב"ד (על הרמב"ם) פסק כבעל המאור⁶. ויתירה מזו מובא באוצר הגאונים (תשובות אות ו):

ושדה גריר – ארץ צמאה שלא שנת מים ואין דעתו לזורעה או (אצ"ל: אלא) לשני חדשים או לשלושה; וכשנזדמנו לו מים בחולו של מועד, התירו לו חכמים להשקותה אע"פ שלא היתה בדעתו לזורעה היום. דבר שזורעין אותו בתחילת החורף קורין אותו 'חרפא', ודבר שנזרע באמצע החורף קורין 'אפלא'.

אמר רבינא: האי תרבושא... 'תרביצא' מהו? שדה שאין דעתו לזורעה היום, וכשנזדמנו מים מביא מרא ומרפיק אותה ומשקה אותה מים, והוא לומדה משדה גריר...

היינו, רב פלטי גאון (בעל התשובה) פוסק שמותר להשקות השקאת הכנה לזריעה (לא ברור אם הזריעה עצמה לאחר המועד, או אף במועד)⁷.

רבנו ירוחם (נ"ד ח"ה) הביא את שתי הדעות ופסק כדעת הר"ף. המאירי (ב ע"א ד"ה ראב"י) מביא את שתי הדעות ונוטה לשיטת רש"י. וכן הריטב"א (ו ע"ב ד"ה ואם) נוטה להקל בהרבה. והראב"ה (מ"ק ס' תתיג) פוסק:

ומושכין את המים מאילן לאילן. וזרעין – בין ששתו לפני המועד ובין שלא שתו לפני המועד – מותר להשקותן, כרבנן דמתניתין; וכן בשדה מסוננת ושדה גריר.

אמר רבינא: האי תרביצא – שרי לתרבוצי מיא פורתא; אבל טובא לא שרי כדי ליפותו, כעובדא דרבינא ורבא תוספאה⁸.

6. **הערת העורך (ע. א.):** צ"ע בכל אלו, מפני שהם לא מתירים השקיה מועטת להרווחה, אלא סוברים שהסוגיא עוסקת במקרה שניתן לראות אותו כ"פסידא", ומכיון שהטירחה מועטת, התירו גם בפסידא מועטת.

7. **הערת העורך (ע. א.):** בתשובה זו לא מדובר על השקיה להרווחה בצמחים קיימים אלא על הכנה לזריעה. יתכן שהוא מעמיד את דבריו בשדה שאם לא תושקה עתה כהכנה לזריעה, לא יהיה אפשר לזרוע אותה מאוחר יותר, ועונת גידול שלמה תרד לטמיון. היתר זה כמעט מפורש גם בדברי הרמב"ן במלחמות (לר"ף דף א ע"א: ראה לקמן נספח י'). והרמב"ן עצמו, הרי הוא סובר כר"ץ גיאת, החולק על בעה"מ. תשובת הגאונים גם אינה מתייחסת לטירחה מועטת, כדברי רש"י, ואדרבה, היא מזכירה עידור המלווה את ההשקיה (וכידוע, כל השקאה בהצפה מבוססת על עידור, כמקובל בחקלאות הערבית עד היום); ומשמע שפעולה זו נעשית בטירחה מרובה, וצ"ל שהותרה משום "דבר האבד". וא"כ, למרות שתשובת הגאונים היא מקור חשוב כשלעצמו, אין להביא ממנו ראיה לכך שסובר כרש"י.

8. **הערת העורך (ע. א.):** גם מדברי הראב"ה אין ראיה. אמנם הוא מפרש ש"הרבה" היא השקיה מועטת; אבל הוא לא מסביר שהרבה כזאת הותרה אפילו להרווחה. וייתכן שהוא מתיר הרבה מפני שהשקיתה היא "דבר האבד", בעוד שהשקיה "טובא" – "כדי ליפותו" – לא הותרה מפני שהיא להרווחה.

לסיכום דיון זה: אף שהשו"ע פסק כדעת הרי"ף לאסור כל השקאה הבאה להרווחה אפילו ללא טירחא או בטירחא מועטת – הרי הגאונים (רב פלטי, שאילתות, בעל הלכות גדולות), רש"י, הראב"ד, בעל המאור והראב"ה הכריעו לקולא, שהשקאה מועטת – בטירחא מועטת או ללא טירחא כלל – מותרות במועד. ואכן כך פסקו השלחן גבוה והחזו"א⁹.

ב. הגדרת איסורי המלאכות בחול המועד

נאמר במסכת מו"ק (יב ע"א):

אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: הלכות מועד כהלכות כותים... לומר שהן עקורות ואין למדין זו מזו.

ובפירוש המיוחס לרש"י נתבאר:

עקורות – כאשר עקרה שאין לאדם ממנה פרי אלא גופה. ואין למדין זו מזו – דאימא כשם שזו מותרת כך זו מותרת, כמו בכותים; ולא אמרינן כי היכי דמחזיק בהאי מחזיק בהאי, אלא לא ילפי הני מהני¹⁰.

אף לגבי דרך הדיון בשאלה שלפנינו נראה לי שאין להעביר מושגים שלא נאמרו לגבי הלכות חול המועד. שהרי אם הלכות המועד עקורות זו מזו וטעמיהם שונים, כל שכן לגבי לימודם משטחי הלכה אחרים (למעט השוואה לשטחים שהגמרא השוותה ביניהם לבין הל' חוה"מ, כגון: שביעית ואבלות).

לא מצאתי כלל את המושג גרמא בהלכות חול המועד¹¹ (וכן המושג: "ריבוי בשיעורים"; וידון להלן). הסיבה לכך, נלענ"ד, משום שבאיסורי חוה"מ בכוונת חכמים היה לאסור את התוצאה ואת הטורח ולא את המלאכה גופה. וע"כ יש לומר שלא הדרך – מלאכת האיסור – נאסרה, אלא תוצאתה, בכל אופן שהוא¹².

9. מובאים לעיל נספח ה (אות ו בסופה).

יצוין שהחזו"א (או"ח סי' קלד ס"ק יד) מתיר השקאה ללא טירחא בימינו לצורך דבר שקצת אבד, אבל לא לשם הרווחה. וניתן להוסיף להיתרו להשקאת פרדסים, שהירושלמי התיר לצורך י' אילנות בבית סאה להשקות מאילן לאילן, והיום נוטעים בצפיפות הרבה יותר גדולה (כ-40 עצים לבית סאה).

10. וכ"כ בשש"כ (פרק סו סעי' ד) עפ"י מו"ק (יב ע"א). וכך הורה גם הגר"מ אליהו שליט"א. **הערת העורך (ע. א.):** הדבר צ"ע, שכן דברי הגמרא מתבססים על סתירה שבין שתי הלכות. להלכה הובאו שני המקרים הללו, אך הם נפסקו עפ"י אותם עקרונות מבלי שיש ביניהם סתירה. וא"כ נפל היסוד למסקנה הנובעת מאותה סתירה.

11. ואכן כך הורה הראשון לז"צ, הגר"מ אליהו שליט"א, שאין להתיר "גרמא" בחול המועד.

12. **הערת העורך (ע. א.):** הטענה העקרונית של המחבר, שהאיסור מונח בתוצאה של המלאכה (או, ליתר דיוק, במטרתה) ולא בפעולה – נראית לענ"ד מרחיקת לכת ביותר. לכל היותר יש לומר

יוכחו טענה זו גדרי ההיתר למלאכות בחוה"מ: דבר האבד, צרכי רבים, פועל שאין לו מה יאכל, עשייה בחינם ולא בשכר, הקפדה על טורח מועט ומלאכת הדיוט ולא מלאכת אומן — כל אלה מלמדים על הדגשת צד הרווח הנובע מעשיית המלאכה (או מפעולה אפילו מותרת) לעומת ההפסד (לאו דוקא ממוני) שיש בהימנעות ממנה. גדרים אלו מלמדים על מערכת שיקולים להיתר ואיסור, השונה שינוי מכריע מהלכות שבת ויו"ט.

בשבת ויו"ט הקובעים הם: דרכי עשיית המלאכה וכוונת עשייתה, והם בלבד. שיקולי רווח והפסד (פרט לפק"נ וסכנת רבים) זרים לגמרי **כשיקולים לדיני תורה** (הם קיימים בדינים דרבנן — הפסד מרובה, צער, צרכי מצוה, כבוד הבריות וכד'). אפילו טורח בפני עצמו אין לו חשיבות כל זמן שאינו בכלל "מלאכה" ו"מלאכת מחשבת" (אלא מצד עובדין דחול). אף המערכת של איסורי דרבנן של שבת ויו"ט מכוונת בחלקה לדמות פעולות מדרבנן לפעולות דאורייתא ולאוסרן מכוח זה (כל שכן במקום שאסרו מפני שאחד מגורמי החיוב חסר כמו כוונה או עשייה כדרכה או שלא לתכליתה). הסתכלות זו מלמדת שהשבת (וכן יו"ט) היא מערכת של **פעולות אסורות** שיוצרות בהגבלות על הכלל והיחיד את מהות השבת ללא התחשבות עם מושגי רווח והפסד.

לעומת זאת נראה שבמועד (וכדוגמתו באבלות) ראשית כל הוגדרו תחומים (בין למ"ד חוה"מ דאורייתא בין למ"ד חוה"מ מדרבנן), כגון: מלאכת אוכל נפש, צרכי חוה"מ, צרכי רבים ועוד, ועליהם הונחו הגדרים להיתר ואיסור (אפשר לעשותן, מלאכת אומן וכדו')¹³. הקו המנחה העיקרי בכל איסורי חוה"מ הוא מיעוט התעסקות ופינוי זמנו לעבודת ה'. דוגמא לדבר: המגלחים במועד, כיון שלא יכלו לפני המועד הותרו במועד, אע"פ שהמלאכה היא גוזז ואסורה בשבת ויו"ט מהתורה.

תוצאה נוספת מההגדרה היא שבשבת ויו"ט נאסרו דווקא פעולות בצורת עשייה מסוימת, ואם נעשתה הפעולה בדרך אחרת — כגון: בגרמא, ע"י נכרי, שלא כדרך ועוד — הן לא תאסרנה מהתורה. אבל במועד — כיון שהעיקר הוא יצירת 'תחום אסור' — כל הדרכים לעשייה נאסרו. ולכן כללו חז"ל בהל' חול המועד: "כל שאסור לעשותו במועד אינו אומר לגוי לעשותו" (מו"ק יב ע"א; רמב"ם

שהאיסור הוא הטורח והמאמץ, שהוא הפוגע בשמחת החג ובאפשרות להקדיש את הזמן ללימוד תורה.

13. דוגמא לדבר: המלאכות הנעשות לצורך אוכל נפש ביו"ט הופרדו מהתורה משאר המלאכות. התורה יצרה תחום שבו המלאכה מותרת, ועליו באו חכמים ושמנו גדרים של "אפשר לעשותן מערב יו"ט" ועוד.

הל' יו"ט פ"ז הכ"ד; וכן נראה מדברי השו"ע, סי' תקמג¹⁴. וכן לדבר האבד הותרו מלאכות, ובמקום שהטורח גדול אסרו חכמים אף לדבר שאינו מלאכה.

לכאורה מצינו פירכא על סברא זו מכך שיש פעולות שהותרו דווקא בשינוי, כגון: חפירת מצודה בשדה לבן (ו' ע"ב), קירוי פירצת כותל גינה (ז' ע"ב), כתיבת אגרות של רשות (מרדכי סי' תתנט) ונטילת צפורנים לצורך טבילת מצוה. וא"כ מצינו לכאורה פעולות, שאף שתוצאתן שווה – התירו אותן בדרך אחת, ואילו בדרך אחרת אסרו; כשעיקר השינוי הוא בדרך, וכדוגמת שבת ויו"ט שהוקלו בשינוי.

אולם נראה שקיים חילוק בין מלאכות בשבת בשינוי, בהן השינוי גורם לכך שאין זו מלאכה האסורה מן התורה¹⁵, לבין חוה"מ, שהשינוי – במקום שקבעוהו חכמים או הפוסקים – עיקר עניינו הוא למעט ולצמצם מעשיית הפעולה, ובכך אף התוצאה תהיה ממועטת, וכדוגמת איסור מלאכת אומן והיתר מלאכת הדיוט בצרכי המועד¹⁶.

ולאור זה נראה לענ"ד שצריך לדון על מלאכות שכאשר קבעו חכמים את איסורן היו מלאכות מרובות טורח, ובימינו הן מעוטות טורח או ללא טורח כלשהו, האם הן תהיינה מותרות או אסורות?

ניתן לענות על כך עפ"י מה שכתב בשבלי הלקט (סי' רכא) בשם היראים: ובפירושי רבותי ממו"ק מצאתי דאיסור מלאכת חולו של מועד דאורייתא. מכל מקום למדנו מדתני תלמודא איסור מלאכת חולו של מועד בטירחא, למדנו דלא מיסתברא (אצ"ל: מיתסרא) אלא מלאכת טורח. וקצת משמע שלא את המלאכות גופן אסרו חכמים, אלא את עשייתן ע"י טירחא. וכעין זה כתב הנמוק"י (לר"ף דף א' ע"ב ד"ה תנו) בשם הראב"ד: דכל ענין זה נמסר לחכמים והם ראו שלא כל הפנים שוים, אלא לפי אבידתו התירו את טרחו...¹⁷.

14. אע"פ שכבר בגאונים מצינו דרכים להקל ע"י נכרי: עי' אוצר הגאונים (ח"א סי' א); חיי אדם (כלל קו סעי' ה).

15. עי' הקדמת המגיד משנה (הל' שבת פ"ח), ורמב"ם (הל' שבת פ"א הי"ד, פ"ח הכ"ב ועוד).

16. **הערת העורך (ע. א.):** יש להסכים עם הגדרתו של המחבר בענין מלאכה הנעשית בחול המועד בשינוי, שאין זה כמו "שינוי" בשבת. בשבת – המדובר בשינוי בצורת הפעולה, ואילו בחוה"מ זהו שינוי בעיקר בתוצאה. אך לענ"ד אין פירושו של דבר שהאיסור מונח בתוצאה, כדברי המחבר, אלא ש"מעשה אומן", מדרך הטבע, דורש יותר ריכוז ותשומת לב מן העושה, וע"כ הטירחה הנפשית שיש בו, אם לא הטירחה הפיסית, רבה יותר. הגבלת ההיתר, בחלק מהמקרים, ל"מעשה הדיוט" בלבד, תואמת את מגמתם של חז"ל לצמצם את היקפם של היתרי העבודה בחול המועד.

17. **הערת העורך (ע. א.):** דברי הנמוק"י אינם ענין לכאן, מפני שהוא לא עוסק בגדרי המלאכות האסורות מצד עצמן, אלא בגדרי ההיתר של "דבר האבד", שלא נאמר במקום שבו אין פרופורציה ראויה בין הטירחה לבין ההפסד שהיא באה למנוע.

ואולי ניתן לדמות את השינוי מטירחא מרובה למועטת לפרקמטיא שנזדמנה (ע' ס' תקלט), שהעיקר בה הטירחא ולא המלאכה.

ג. ריבוי בשיעורים

מושג הלכתי זה – של "ריבוי בשיעורין" – לא נזכר לגבי חוה"מ; והסיבה מתבארת היטב לפי הנאמר לעיל: אם התוצאה מותרת, הפעולה תותר אף ללא היתר הריבוי. ורק במקום שפעולת הטורח היא אחת, והיא הגורם להיתר ולאיסור צריך לדון אם הותרה מכללה אף לצורך דבר האסור¹⁸.

ד. היתר השקאה כשאין בכך טורח ובמקום הפסד

לגבי השקאה, נראה מס' שלחן גבוה והחזו"א (שהובאו במאמר, אות ו בסופה) שהקלו כשהיא כמעט וללא טורח. וניתן להוסיף טעמים נוספים להקל:

א. השקאה עתה, שעל כל טיפת מים החקלאי משלם טבין ותקילין, אינה נעשית להרווחה בעלמא ללא צורך כלל, אלא יש בה רווח מסויים המתורגם לממון; ובכך אנו חוזרים לשיטת הראשונים שהובאה לעיל (אות א), בתוספת המצב בימינו: **שהחקלאות ברובה הגדול היא פרקמטיא.**

ב. בשום שטח חקלאי יהודי במדינה אין משקים בהצפה – היא שיטת ההשקאה עליה דנו בש"ס. ההשקאה נעשית בטפטוף או בהמטרה, בין ע"י ממטרות נייחות ובין ע"י קו-נועים. כל שיטות ההשקאה הללו באות למנוע בזבוז מים, ושליטה מלאה על כמות המים, מועדי ההשקאה, הוספת דשנים ועוד; – כך שקרוב לוודאי שהוספת מים לחלקה אינה נעשית רק על-מנת לראותה מבלבלת וירוקה¹⁹. וע"כ יש בכך ספק דבר האבד, שהעירו כבר מתשובת המהרש"ך שיש להקל בכך (כנה"ג ס' תקלז).

18. המקור לכך הובא מהשש"כ (פרק מ סעי' סה והע' קלח), להתיר ריבוי בשיעורים במועד. אולם במקום אחר (פרק סו הער' רנא) הביא השש"כ מן האגר"מ, שאסוף להוסיף כבסים לאותו תוף במכונת כביסה, אם אינם נצרכים למועד, ונשאר בצ"ע.

הערת העורך (ע. א.): לענ"ד נראה שיש הבדל מהותי בין איסור כיבוס וגילוח בחוה"מ לבין שאר האיסורים: כיבוס וגילוח לא נאסרו אלא מצד התוצאה שלהם – שהבגדים מכובסים והראש מגולח; וזאת כדי שהאדם יקפיד להשלים את כל מלאכתו לפני החג, ולא ייכנס אליו כששערו פרוע ובגדיו מלוכלכים. לכן אין דרך להתיר כיבוס וגילוח, לא ע"י פועל שאין לו מה שיאכל ולא ע"י "ריבוי בשיעורין" וכדו'. אבל שאר מלאכות חוה"מ, שנאסרו מצד הפעולה, אכן מסתבר להתיר בהן "ריבוי בשיעורין".

19. ניתן להוסיף לדבריו את דברי הנמוקי יוסף (לרי"ף דף א ע"א, ד"ה משקין) לגבי השקאה בשביעית: "דאע"ג דכל עבודת הקרקע נאסרת בשביעית... כל אלו מלאכות חשובות הן דסגי להו בפעם אחת בשנה דומיא דזריעה וזמירה אבל השקאה דצריכה תדיר לא מקרי עבודה חשובה ולפיכך שריא" (וכ"כ במאירי). ואמנם נראה מדבריו שכתב זאת דוקא לגבי שביעית,

ג. בכל-בו (הל' חוה"מ סי' ס) מסיים:

ירושלמי: "אמר ר' אבא בר ממל: אלו היה מי שימנה עמי התרתי שיהיו עושין מלאכה בחולו של מועד. כלום אסור לעשות מלאכה אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ושמחים ויגעים בתורה? ועכשו אוכלין ושותין ופוחזין!".

– נראה מדעת זה החכם שאיסור גדול בשחוק ובקלות ראש יותר מעשיית מלאכה. וכן האמת, כי מי שעוסק במלאכה עוסק ביישוב העולם, והיא מצוה גדולה. שכן מצינו בונה בית ונוטע כרם שחוזר מעורכי המלחמה אויבי השם, לפי שעוסק ביישובו של עולם.

ובימינו ובארצנו, ניתן להוסיף על דבריו שיש בכך משום יישוב ארץ ישראל²⁰.

מסקנה

מכל הסיבות שהובאו: שיטת הגאונים להקל בהשקאה להרווחה בטירחא מועטת, וכן הטעמים שהובאו להקל לעיל (אות ז) נראה שאכן מותר להוסיף בהשקאה ע"י המחשב בחוה"מ (אך לא מנימוקיו של הרב עזריאל אריאל במאמרו לעיל).

אולם הרב הגאון ר' יוסף אוטלינג (מסדר חידושי הדינים בנמוק"י ובמרדכי) כתב (סי' א) טעם זה על חול המועד.

20. **הערת העורך (ע. א.):** סוף הדברים, שיש להקל בהלכות חול המועד בחקלאות משום מצוות יישוב ארץ ישראל; אם זוהי הדרכה כללית לפוסק ההלכה, שלא יחפש חומרות אלא יתאמץ לאחוז ב"כוחא דהיתרא" במידה הראויה עפ"י גדרי ההלכה – הרי הם מקובלים (ע"י במבוא שכתב מרן הרב קוק זצ"ל ל"שבת הארץ", פרק טו). אך אם זהו שיקול הלכתי עצמאי להקל גם במקום ששורת הדין נוטה להחמיר, אין זה מסתבר. שהרי דברי הכל-בו מבוססים על הירושלמי, שנכתב בארץ ישראל בתקופה שרוב יושביה היו חקלאים. וא"כ אין להקל יותר ממה שנאמר שם.

נספח ז

גדרי "מלאכה" בחול המועד *

הקדמה

במאמרנו "השקיה בחול המועד" (לעיל נספח ה) נידונה ההתייחסות העקרונית למושגים שונים בהלכות חול המועד, וביניהם: "ריבוי בשיעורין" ו"גרמא" במלאכות הנעשות בחוה"מ. על כך הגיב ידידי הרב יעקב אפשטיין (ראה השגתו לעיל נספח ו) וטען שמושגים אלו אינם שייכים להלכות חול המועד כלל ועיקר, מפני שגדרי איסור המלאכה שם שונים בתכלית. במאמר זה, ברצוני להתייחס לשאלה עקרונית זו ולהשלכותיה.

א. חומרת האיסור וגדרו

הנחת היסוד של הדיון במאמרנו הקודם, בענין "ריבוי בשיעורין" ו"גרמא", היא שמה שנאסר בחול המועד הוא "מלאכה", כפי שמושג זה מוגדר בהלכות שבת ויו"ט, ואין כאן הגדרה ייחודית התלויה ב"טירחה".

השאלה אם אכן מלאכות חוה"מ נאסרו עפ"י גדרי ל"ט מלאכות שנאסרו בשבת ויו"ט, תלויה, באופן פשוט, בשאלה אם מלאכת חוה"מ אסורה מן התורה או מדרבנן. אם האיסור הוא מן התורה, מסתבר שכל מה שנאסר מן התורה בשבת וביו"ט נאסר גם בחוה"מ, שהוא "מועד קטן", למעט מה שחז"ל התירו בפירוש. אך אם נאמר שהאיסור הוא מדרבנן, יתכן שהגדרות היסוד שלו הן שונות לחלוטין. וכן כתבו הרדב"ז (ח"ב סי' תשנז), המנ"ח (סי' שכג ס"ק ב בסופו, בהסבר שיטת הרמב"ן) ועוד אחרונים¹, ששאלת גדרי המלאכות האסורות בחוה"מ תלויה בשאלה אם האיסור הוא מן התורה או מדרבנן.

מדברי כמה מגדולי האחרונים משמע בבירור שגדר איסורי חול המועד הוא ל"ט המלאכות שנאסרו בשבת וביו"ט. זוהי דעת החי"א (כלל קו-קיד, ובעיקר כלל קי סעי' יא)², האשל אברהם (בוטשאטש, סי' תקלז סעי' א)³, הפמ"ג (סי' תקלז, מש"ז ס"ק ג)

*. נדפס לראשונה ב"אמונת עתיד" (גליון 30, מנחם-אב תשנ"ט) ומובא כאן עם שינויים ותוספות רבים.

1. עי' אנציקלופדיה תלמודית (חי"ג עמ' קיב); הערת הגרמ"ש קליין ("חוה"מ כהלכתו" פרק ב, ביאורים אות ו-ז).

2. אף שבתחילת הדברים (כלל קו סעי' א) לא הכריע בשאלת יסוד האיסור, אם הוא מדאורייתא או מדרבנן.

3. והוסיף שאעפ"כ לא אסרו מלאכה שאין בה שום שיהוי ומשך זמן, משא"כ בבישול (ולשיטתו, סי' תקלג, שמלאכת חוה"מ אסורה מה"ת).

והמשנ"ב (סי' תקלו סעי' א, בה"ל ד"ה ומותר; סי' תקלט סעי' ה ד"ה אינו; סי' תקמז ס"ק כה)⁴. וכך נכתב במפורש בשש"כ (פרק סח הע' פג; וכן בפרק סז סעי' יט והע' צז)⁵. יש להדגיש שכל אלה חוששים לדעה הסוברת שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה (או מכריעים כך במפורש), ולא ברור מה היתה דעתם אילו היו מכריעים שאינה אסורה אלא מדרבנן.

ה"משרת משה" (הל' שביתת יו"ט פרק ז ס"ק ב, מובא בשש"כ פרק סח הע' פג) כתב שגם אם יש במלאכת חוה"מ איסור תורה, אין זה דין שביתה ממלאכה אלא איסור לבטל עונג ושמחה; ולכן לא נאסרו ל"ט מלאכות אלא דברים שיש בהם טורח. בדומה לכך כתב הרב שלמה זלמן גרוסמן ("מבקשי תורה" – ספר הזיכרון לגרש"ז אויערבך – ח"ב סי' קיח), שמה שנאסר בחוה"מ – אפילו אם נאסר מהתורה – הוא מה שבני אדם מחשיבים כמלאכה, ולא כל דבר שיש בו יצירה כמו בשבת ויו"ט. וכך הסיק בס' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב הע' כב-כג וביאורים אות ו) שגם אם מלאכת חוה"מ נאסרה מן התורה, הרי גדר האיסורים הוא "טירחה" ולא "מלאכה". וכן דעת הרב משה שטרנבוך ("מועדים וזמנים" ח"ד סי' רחצ).

וכן משמע גם במסכת מועד קטן, שגדר איסורי המלאכה בחוה"מ הוא משום טירחא. הגמרא (ב ע"ב) משווה את איסורי המלאכות בחוה"מ לאיסורי המלאכות בשמיטה, ואומרת: "בשלמא מועד – משום טירחא היא, ובמקום פסידא שרו רבנן..."⁶. מאידך גיסא, במסכת ע"ז (נ ע"ב) נאמר: "מועד, אפילו טירחא נמי אסור", ומשמע שאסרו גם מלאכה וגם טירחה.

לדעה הסוברת שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה, מסתבר לומר שגדר המלאכות האסורות בחוה"מ תלוי במקור לאיסור זה בתורה (חגיגה יח ע"א): אם המקור לכך הוא הפסוק "כל מלאכת עבודה לא תעשו", שהוא איסור לאו מפורש, או מהפסוק "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת", ממנו משמע שחול המועד הוא סוג של יום טוב, מסתבר שהאיסור חל על כל ל"ט המלאכות⁷. לעומת זאת, אם נאמר שזהו איסור עשה, הנלמד מהפסוק "אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אותם"⁸, יש לומר שגדרי האיסור שונים לחלוטין, והם כוללים רק את מה שעומד בניגוד לאופיו של היום כ"מקרא קודש".

4. אף שבתחילת הל' חוה"מ (סי' תקל סעי' א ד"ה ומותר) לא הכריע באופן חד-משמעי שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה.

5. וכן ב"מבקשי תורה" (סי' קכה סעי' ב). ועי' שש"כ (פרק סו הע' קפא).

6. בלשון זה נכתב גם בפרק שני (דף יג ע"א). וכן יש להוכיח מדעת ר' מאיר (שם ב ע"ב), שהתיר השקיה להרווחה כשאין בה טירחה.

7. ועי' רא"ש (מ"ק פ"א סי' א) שדייק דווקא מן הלימוד הזה שלא כל המלאכות נאסרו.

8. וצ"ע בדיון זה לפי הלימוד מהפסוק "את חג המצות תשמור". עי' מנ"ח ר"חכו ממתקים" (שם). לשאלת מקור האיסור, אם הוא איסור עשה או לאו, יש נפק"מ גם לחיוב נשים בשמירת חול המועד, שהרי זוהי מצוה שהזמן גרמה. בשאלה זו עי' מנ"ח (סי' שכג ס"ק ב); "חכו ממתקים"

לעומת זאת, לדעות הסוברות שמלאכת חול המועד אסורה מדרבנן, הרבה יותר פשוט לומר שגדר האיסור אינו תלוי בהגדרות שנאמרו בהלכות שבת ויו"ט. אם כי אין הכרח לומר כך. וכן כתב החזו"א (סי' קלה בסופו, ד"ה רא"ש) בדעת הרא"ש (מו"ק פרק א סי' כח), שגדר המלאכות שנאסרו בחוה"מ הוא "מלאכת עמל ועבודה", בעוד שמלאכה שאין בה אלא "טורח בעלמא", ואף מפונקים רגילים בה — אינה מלאכה גמורה, ודינה קל יותר (ראה לקמן אות ג/14). והדברים עולים בקנה אחד עם שיטת הרא"ש (סי' א), הסובר שמלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן⁹. אך יש להעיר שאין הכרח גמור לתלות את השאלות הללו זו בזו, וייתכן שמלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן, אבל גידרה הוא "מלאכה".

ב. דיון בשיטות הראשונים

לאור זה יש לברר את שיטות הראשונים בסוגיא זו:

1. נכתב בפירוש המיוחס לרש"י (מו"ק ב ע"ב ד"ה בשלמא):
דלא אסיר בשום מלאכה, אלא משום טירחא¹⁰.
וכן מוכח מהמיוחס לרש"י לקמן (דף יא ע"א ד"ה כאן) שכתב שאסור לעשות תנור בחוה"מ משום שהוא "טירחא שלא לצורך הרגל", ולא כתב שאסור משום "מכה בפטיש". גם בהמשך הסוגיא (יב ע"א ד"ה למיעבד, שרשויו) הולך רש"י לשיטתו זו, ומתיר לתקן שולחנות בחול המועד, אע"פ שיש בזה משום "בונה" או "מכה בפטיש"¹¹. עוד כתב רש"י שם (ד"ה מרביעין) שההרבעה היא "מלאכה", למרות שאינה מל"ט מלאכות, ואין בה אלא טירחא יתירה¹². עוד כתב שם במיוחס לרש"י (ד"ה ומסייעין) בענין סיוע לרועי צאן, "דלא טרח מלאכה", וכנ"ל¹³.
- מאידך גיסא סובר הפירוש המיוחס לרש"י שהשקאה אסורה גם אם

(סי' תקל הע' ח) ובמקורות שהביאו בדבריהם. ומכיון שפשטות הדברים היא שאף נשים חייבות בכל דיני חוה"מ כאנשים, ואין מי שחולק על כך למעשה, יש לומר שאיסורי חוה"מ הם איסור לאו.

9. וראה מה שכתבנו לקמן (אות ב/3).
10. גם הנמוק"י (לר"ף דף א ע"א ד"ה משקין) כתב בענין מלאכה בחול המועד: "שיש בה טורח מלאכה" (ונראה שכוונתו למעט טירחא של תענוג או התעמלות וכדו'). והולך לשיטתו (שם ד"ה גמ') שמלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן. מאידך גיסא, בענין השקיה שאין בה טורח משמע מדבריו (לר"ף מו"ק דף ב ע"א-ע"ב) שהדבר אסור כל זמן שאין זה "דבר האבד".
11. ולא כתב כפי שביאר הרא"ש (פ"ב סי' ט) שתיקון זה הוא במלאכה המותרת. (וברש"י מכת"י, הוצאת "מקיצי נרדמים", אין לכך התייחסות).
12. בהרחבה במאמרנו "הזרעת בהמה בחול המועד" (לקמן נספח ז, אות א).
13. וכ"כ גם ברש"י מכת"י (הוצאת "מקיצי נרדמים" (ד"ה שומר).

אין בה שום טירחה (ראה לקמן אות ג/1)¹⁴, בניגוד לדברי רש"י בפירושו לרי"ף שם, שמתיר. וכן כתב רש"י (מובא לקמן אות ג/9) שאין איסור "תחומין" נוהג בחוה"מ.

שיטתו זו של רש"י, ממנה משמע שמה שנאסר בחול המועד הוא "טירחה" ולא "מלאכה", אינה עולה בקנה אחד עם שיטתו של רש"י (הן הנדפס והן לרי"ף), הסובר שמלאכת חוה"מ אסורה מדאורייתא (כ"כ בשמו התוס', חגיגה יח ע"א ד"ה חולו; וכך משמע מרש"י מכות כג ע"א ד"ה את המועדות, חג המצות. וכן הוא בפירוש המיוחס לרש"י: מו"ק ב ע"א ד"ה משקין; יג ע"א ד"ה משום). וצריך לומר שהוא סובר כדעת ה"משרת משה" שהובאה לעיל (אות א).

2. בעלי התוס' (מו"ק יב ע"ב ד"ה מכניס) דנו בשאלה זו בפירוש, ואלו דבריהם: פירוש בתוספות הרב, דבאסיפת פירות איכא מלאכה, כדאמרינן פרק אין דורשין (חגיגה דף יח ע"א), גבי חג האסיף: "אסיפה במועד מי שרי?!" ואיני יודע מה מלאכה איכא באסיפה¹⁵. וצריך עיון אי טורח בלא מלאכה אסיר כי היכי דאסירי בפרקמטיא. ולקמן בשמעתין (דף יג ע"א) אמר, מועד משום טירחא ולא טירחא הוא. ושם היינו דווקא בדבר שהוא מלאכה. ומדבריהם עולה שהם נוטים לומר שגדר האיסור הוא "מלאכה". לעומת זאת מדברי התוס' שאסרו רכיבה על בהמה בחוה"מ (ראה לקמן אות ג דוגמאות 4, 8: מטעם "שביתת בהמתו" ואיסור הוצאה מרשות לרשות) משמע שגדר האיסור הוא "מלאכה".

לדעת בעלי התוס' (מו"ק ב ע"א ד"ה משקין, יט ע"א סד"ה ר' יוסי; חגיגה יח ע"א ד"ה חולו), המלאכה בחוה"מ אינה אסורה אלא מדרבנן. ואם אכן הם סוברים שגדר האיסור הוא "מלאכה", יש לומר שרבנן תקנו את איסורי חול המועד כעין דאורייתא, ולא חידשו בהם גדר חדש.

3. לדעת הרא"ש (מו"ק פ"א סי' א) מלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן. והדברים עולים בקנה אחד עם מה שדייק החזו"א מדבריו (לעיל אות א), שגדר האיסור הוא "טירחה"¹⁶. וכן יש לבאר את דברי הרא"ש (פ"א סי' יט) בענין רכיבה על גבי בהמה בחוה"מ: הרא"ש לא הביא שם את לשונם של

14. ביישוב הסתירה בדברי הפירוש המיוחס לרש"י יש לומר כפי שכתבנו לקמן (אות ג/6), שהולכים אחר צורת המלאכה בדרך כלל, ולא עפ"י מקרה פרטי.

15. הדיון בגמרא הוא הכנסת פירות מפני הגנבים. ופשטות הדברים מורה שאין מדובר על איסוף הפירות ממקום גידולם, שנאסר מטעם "מעמר", אלא על איסוף ממקום שנשתמרו בו, שאין בו משום "מעמר". בענין מלאכת "מעמר" עי' אג"ט (מלאכת "מעמר" אות ב).

16. למרות זאת, כאשר הוא מבאר את ההיתר לתקן שולחנות בחוה"מ (מו"ק יב ע"א), הוא מסביר שתיקון זה הוא במלאכה המותרת דווקא (פ"ב סי' ט).

התוס', שאסרו רכיבה בחינם (מטעם "שביתת בהמתו" ואיסור הוצאה מרשות לרשות)¹⁷. ומסתבר שכוונתו רק לאסור את נטילת ציפורני הסוס לשם רכיבה שאינה לצורך המועד.

4. לדעת הרמב"ן בחידושו למסכת ע"ז (כב ע"א ד"ה הא), איסור המלאכה בחוה"מ מן התורה לא נאמר אלא במלאכות שיש בהן טירחה מרובה, כגון: מלאכת קרקע. ונראה שגם הוא סובר שגדר האיסור הוא "טירחה", למרות שהאיסור הוא מן התורה.

5. לדעת הריטב"א (מ"ק ב ע"א סד"ה משקין), מלאכת חוה"מ אסורה מדאורייתא; ומצד שני הוא כותב (שם יג ע"א ד"ה אלא אמר) שגדר איסור המלאכות הוא: דברים שיש בהם משום טירחא ומשום פגיעה בשמחת הרגל.

6. כתב המאירי (מ"ק ב ע"א ד"ה ולא ממי הקילון):
שלא נאסר דבר זה אלא במועד, שיש בו צד איסור מלאכה של טורח... ומשמע שגדר האיסור בחול המועד הוא כפול: גם טורח וגם מלאכה.

7. הרב יעקב אפשטיין (לעיל נספח ו, אות ב בסופה) הביא את דברי היראים המובאים בשבלי הלקט (סי' רכא), שם הוא אומר בפירוש שגדר מלאכת חול המועד הוא טירחה. וזאת למרות שהיראים עצמו (סי' דש) סובר שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה.

מכל האמור עולה ששאלת גדרי המלאכות האסורות בחול המועד שנויה במחלוקת בין הראשונים, ולא ניתן להצביע על קשר ברור בינה לבין השאלה אם האיסור הוא מן התורה או מדרבנן.

ג. השלכות מעשיות של המחלוקת

כדי להבין את משמעותה של המחלוקת בגדרי המלאכות האסורות בחוה"מ, נביא כאן שורה של דוגמאות בהן הדבר בא לידי ביטוי.

1. במאמרנו "השקיה בחוה"מ" (לעיל נספח ה, אות ו) הבאנו את דעת רש"י (לר"ף מ"ק דף ב ע"א ד"ה מושקין) ועוד ראשונים ואחרונים, הסוברים שהשקאה, שהיא מלאכה האסורה בשבת וביו"ט מדאורייתא – הרי היא מותרת בחול המועד אם אין בה שום טירחא. ואכן כך מסביר החזו"א (סי' קלה בסופו, ד"ה רא"ש) את היתר ההרבצה בחול המועד. מאידך גיסא הבאנו שם את דעת הפירוש המיוחס לרש"י (מ"ק ו ע"ב ד"ה

17. ויתכן שסובר כדעת המאירי (מובא לקמן אות ג סעי' 4), שכתב בפירוש שאין איסור הוצאה בחוה"מ.

מושכין¹⁸ ואת פסק ההלכה במשנ"ב (סי' תקלז ס"ק כז-כח ושעה"צ ס"ק כג-כה) ובשש"כ (פרק סז סעי' יז), שנקטו לחומרא בשאלה זו. ונראה שהמשנ"ב והשש"כ הולכים לשיטתם, שגדר איסורי חוה"מ הוא "מלאכה" ולא "טירחה".

2. בשו"ע (סי' תקמ סעי' ב ומשנ"ב ס"ק ז) נפסק שמותר ליטול גבשושית בבית, אע"פ שזוהי תולדת "בונה", משום שאין בה טורח. במקורות להלכה זו — שהם: פסקי תוס' (מו"ק פרק א ס' כח), הב"י (ד"ה מותר) והמג"א (ס"ק ה) — לא מופיע התנאי הזה. ומשמע שפעולה שאין בה שום טירחה — לא נאסרה למרות שהיא שייכת לאחד מל"ט אבות המלאכה. וכך נוקט ה"אשל אברהם" (מבוטשטש, סי' תקלז, תקמ), למרות שהוא סובר שגדר איסורי חול המועד הוא "מלאכה". ובדעתו יש לומר שמלאכה שאין בה שום טורח ומשך זמן, לא נאסרה אף לפי הגדרה זו (עי' "חוה"מ כהלכתו", פרק ב סעי' ט).

לעומת זאת, ה"שלחן עצי שטים" (מובא באשל אברהם, בוטשטש, סי' תקמ), המשנ"ב (שם) והשש"כ (פרק סח הע' קט) כתבו שהדבר מותר רק לצורך המועד (ועי"ש פרק סו הע' קמה); והולכים לשיטתם, שסוברים שגדר האיסור הוא "מלאכה".

3. בשו"ע (סי' תקמה סעי' ה) נפסק שמותר לכתוב איגרת שלומים בחוה"מ. ובבה"ל (ד"ה ואפילו) מובאת דעת שיבולי הלקט (סי' רכה) בטעם ההיתר, שהוא משום שאין בכך טירחא "ולא דמי למלאכה כלל, דלא הוי אלא כמטייל בעלמא"¹⁹.

אך בשיבולי הלקט עצמו משמע שאין להקל בכתיבה לתענוג. ולמעשה כתב המשנ"ב (ס"ק לה, ובה"ל שם) שהקלו רק בצירוף של סניפים נוספים.

4. במשנ"ב (סי' תקלו סעי' א, בה"ל ד"ה ומותר) משמע שהוצאה מרשות לרשות אסורה בחול המועד (והולך לשיטתו, שגדר האיסור הוא "מלאכה"). וכן יש להוכיח

18. וראה לעיל (אות ב/1), שם הוכחנו שלדעת רש"י הנדפס גדר האיסור הוא "טירחה". וייתכן שסבר שגם השקיה כזאת נאסרה משום שבדרך כלל יש בה טירחה, כדלקמן (דוגמה 6).

19. הגר"מ שטרנבוך ("מועדים וזמנים" ח"ד סי' רחצ) הסביר עפ"י יסוד זה את ההיתר של כתב "משיטא".

בענין מלאכה הנעשית לצורך ההנאה מן הפעולה עצמה, עי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' לב, פרק ז הע' סז) שכתב לאסור. הוא מביא את דעת הגר"מ פיינשטיין (שם פרק ב סעי' פד) שהתיר דייג להנאה בחוה"מ, ומציין שרוב הפוסקים חולקים על כך. ומסתבר שאף שאלה זו תלויה במחלוקת היסודית בגדרי מלאכת חול המועד.

הרה"ג אביגדור נבנצאל העיר שגם בשאר ימות השנה צ"ע אם ניתן להתיר דייג. בענין זה עי' במאמריהם של הרב יהודה הלוי עמיחי ("אמונת עתיד" 11 עמ' 34) והרב יעקב אפשטיין ("אמונת עתיד" 12 עמ' 23).

מדברי התוס' (מו"ק י ע"א ד"ה סוס), שאסרו רכיבה על בהמה שלא לצורך המועד²⁰.

לעומת זאת, לדעת המאירי (מו"ק יח ע"ב ד"ה אין כותבין) הוצאה מרשות לרשות מותרת לגמרי²¹. וכך נפסק בש"כ (פרק סח סעי' כו והע' ק), למרות שלדעתו נאסרו בחוה"מ כל ל"ט המלאכות.

בטעם הדבר צריך לומר שמכיון שהוצאה בשבת היא "מלאכה גרועה" (תוס' שבת ב ע"א ד"ה פשט), לא נאסרה בחוה"מ²². לכאורה, סברה זו יכולה להיאמר רק לסוברים שמלאכת חוה"מ אינה אסורה אלא מדרבנן, שהרי אם נאסרה מן התורה, אף "מלאכה גרועה" בכלל זה. אך הגרש"ז אויערבך (מובא בש"כ שם הע' קו) הסביר שמלאכה קלה, שאין בה כל טורח ומשך זמן, לא נאסרה כלל (וכ"כ בשמו בס' "חוה"מ כהלכתו", פרק ב סעי' ט והע' כה. וצ"ל שזה בכלל "מסרן הכתוב לחכמים"), כעין דעת האשל אברהם בנטילת גבשושית (לעיל דוגמא 2).

5. לדעת הגרש"ז אויערבך (מובא בש"כ פרק סח הע' קו) מותר להבעיר אש בחוה"מ ללא הגבלה. גם היתר זה מוסבר באותה דרך, שחכמים התירו מלאכות שאין בהן טורח ומשך זמן ("חוה"מ כהלכתו" פרק ב סעי' ט). מאידך גיסא, לדעת ה"אשל אברהם" (מבוטשאטש, סי' תקלז סעי' א) לא התירו הבערה שלא לצורך המועד כלל²³ והולך לשיטתו, שגדר האיסור הוא "מלאכה". ובדעתו יש לומר שבהבערה יש בדרך כלל יותר טירחה מאשר בנטילת גבשושית.

6. בשו"ע (סי' תקמז סעי' יב) מבואר שגם קטיף של עלה אחד הוא מלאכה

20. לדעת התוס', מלאכת חוה"מ אינה אסורה אלא מדרבנן (ראה לעיל אות ב סעי' 2), ואעפ"כ גדר האיסור הוא "מלאכה". הדברים מובאים גם ברא"ש (פ"א סי' יט). וראה לעיל (הע' 17). וכן כתב ה"עמק ברכה" (סי' לה) בדעת הר"ף.

21. והולך לשיטתו (מו"ק ב ע"א ד"ה והמשנה) שמלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן.

22. לכאורה היה מקום לומר, שמכיון שהוצאה (ואף הבערה) הותרו ביו"ט אף שלא לצורך, מטעם "מתוך" (עי' ביצה יב ע"א; רמב"ם הל' יו"ט פ"א ה"ד), הוא הדין בחוה"מ. אבל להלכה פסקו המשנ"ב (סי' תקיח ס"ק ח) והש"כ (פרק יט הע' ה) שהוצאה שלא לצורך כלל אסור ביו"ט מן התורה, כדעת בעלי התוס' (ביצה שם ד"ה ג), הסוברים שהוצאה שלא לצורך כלל אסורה ביו"ט מן התורה. ומכאן שלא שייך לומר שהוצאה והבערה הותרו בחוה"מ מטעם "מתוך" כשהן נעשות שלא לצורך כלל.

23. עפ"י זה נכתב (לעיל נספח א, חלק ב סי' ב שאלה 6 והע' 72) בשם הגר"ד אויערבך, שייתכן שאסור לנסוע במכונית לצורך הזמן שאחר המועד, מפני שיש בזה הבערה שלא לצורך. נפק"מ נוספת היא הבערה לצורך נכרי: הגר"ש אלישיב (מובא בס' "מבקשי תורה" ח"ב סי' קו סעי' מ) נוקט שהדבר אסור, ואילו הגרש"ז אויערבך (ש"כ שם) הורה להתיר. וכך משמע מהחכמת שלמה (לשו"ע סי' תקל). ועי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ז הע' קלא; עמ' תמז, הע' לעמ' רנט).

גמורה (וכן פסק בשש"כ פרק סו סעי' נז). ומכאן שמה שנאסר בחוה"מ הוא "מלאכה" ולא "טירחה", ונאסרו אפילו מלאכות שאין בהן טורח ומשך זמן.

בספר "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב' הע' כח) נכתב ביישוב הקושיא, שמלאכה שבדרך כלל מקובל לעשותה בשיעור מרובה, אסור לעשותה אפילו בשיעור מועט; ולא הקלו אלא במלאכה שתמיד נעשית בשיעור מועט²⁴. ונראה שמן הסיבה הזאת החמיר בדין השקיה שאין בה טירחה (לעיל דוגמא 1).

לדעה הסוברת שמלאכת חוה"מ נאסרה משום "טירחה", צריך לומר שמטעם זה אסרו כל אחת מל"ט מלאכות שבדרך כלל יש בה טירחה, אף אם במקרה מסויים אין בה טירחה.

7. לעיל בפרק א (סעי' ה) עמדנו על כך שחז"ל אסרו דברים רבים שיש בהם טירחה, למרות שאינם כלולים באחד מל"ט מלאכות ואף לא באיסורי דרבנן הנובעים מהם (וראה לקמן נספח ח' הע' 15). הדבר מובן יותר לפי הדעה הסוברת שגדר האיסור הוא "טירחה" ולא "מלאכה"; ולדעה הסוברת שנאסרה "מלאכה" יש לומר שגם טירחה נאסרה, כפי שמפורש בסוגיא במסכת ע"ז.

8. המשנ"ב (סי' תקלו סעי' א, בה"ל ד"ה ומותר) הורה להחמיר בדין "שביתת בהמתו" בחוה"מ, משום שהוא חושש לדעה הסוברת שמלאכת חוה"מ אסורה מדאורייתא (והולך לשיטתו, שגדרי איסור המלאכה בחוה"מ הם משום "מלאכה")²⁵. ואם נאמר שמה שנאסר זה רק טירחה, יוצא שאדרבה, עדיף שאדם ירכב על בהמתו מאשר יתאמץ ללכת ברגליו.

9. רש"י (חגיגה יז ע"ב ד"ה ופנית) כתב שיציאה מחוץ לתחום מותרת בחוה"מ²⁶. וכך נפסק בשש"כ (פרק סח סעי' כו והע' קה). כל זאת בניגוד לדברי המנ"ח (מצוה שכ ס"ק ב), האומר שלסוברים שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה,

24. וכ"כ הרב ש. א. רוטר ("מבקשי תורה" עמ' תרמה).

הרב ש. ז. גרוסמן ("מבקשי תורה" סי' קיח/ד) כתב ליישב שכאן החמירו משום שזוהי מלאכת קרקע, בהתבסס על דברי הרמב"ן (ע"ז כב ע"א ד"ה הא), שכתב: "הא מן התורה אינו אסור אלא במלאכת עבודת הקרקע וכיוצא בהן, שטירחתן מרובה". אך מדיוק בדברי הרמב"ן נראה שאין חומרא מיוחדת במלאכת קרקע, מלבד זה שטירחתה מרובה.

25. הדברים עולים בקנה אחד עם שיטת התוס' שהובאה לעיל (דוגמא 4), הסוברים שאסור לרכב על בהמה לחינם, וכן נוטים לומר שגדר האיסור הוא "מלאכה". אך יש להדגיש שלדעתם מלאכת חוה"מ אינה אסורה אלא מדרבנן.

26. למרות שהוא סובר שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה: ראה לעיל (אות ב/1). ועי' ארחות חיים (הל' חוה"מ, אות ד) שכתב שהתירו ללכת בתוה"מ אפילו כמה פרסאות "אע"פ שהוא טורח מרובה".

גם יציאה מחוץ לתחום אסורה.

לכאורה היה נראה לומר שיש לחלק בין ל"ט מלאכות לבין תחומין, שאינם כלולים בהן. אך יו"ט יוכיח, שכשם שנאסרו בו ל"ט מלאכות, כך נאסרו בו גם תחומין (עי' שו"ע סי' תקטו). ולסוברים שתחומין בשבת וביו"ט אסורים מדאורייתא, ואעפ"כ הותרו בחוה"מ, יש לומר שחז"ל לא רצו לאסור תחומין, שאינם מלאכה ממש.

10. מדברי השו"ע (סי' תקלז סעי' ט-יא) מוכח ש"דבר שאינו מתכוון" מותר בחוה"מ (עי' שש"כ פרק סח סעי' לא; "חוה"מ כהלכתו" פרק ב סעי' יח); והדבר מוסכם אף לסוברים שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה, שהרי הדבר מפורש בגמרא. וע"כ צריך לומר שמותר מפני שאין בכך טירחה מיוחדת (שש"כ שם הע' קפא).

לסוברים שאיסורי חוה"מ הם "מלאכה" נצטרך לומר שהדבר לא הותר אלא בשינוי בולט; ומכיון שכך זהו מצב של "פס"ר דלא איכפת ליה", שגם בשבת אין בו איסור תורה, ואף יש המתירים אותו לגמרי (עי' שו"ע סי' שכ סעי' יח).

11. הרדב"ז (ח"א סי' תשכז) דן במלאכה שאינה צריכה לגופה בחוה"מ. עפ"י שיטתו, הוא תולה את דינה במחלוקת אם מלאכת חוה"מ אסורה מדאורייתא או מדרבנן. ולכאורה נראה שאין קשר בין הדברים: אם מטרת הפעולה היא דבר המותר בחוה"מ – הרי היא מותרת גם אילו היתה מלאכה גמורה. ואם מטרת הפעולה היא דבר שלא הותר בחוה"מ, מה לי בכך שהמלאכה אינה צריכה לגופה, הרי סוף סוף יש כאן גם מלאכה (לפחות מדרבנן) וגם טירחה.

12. גם דינה של "אמירה לעכו"ם" (שו"ע סי' תקמג סעי' א), מסתבר שתלוי בחקירתנו: אם האיסור הוא מטעם "מלאכה", אף מלאכת גוי בכלל זה, כפי שנאסרה בשבת. ואם האיסור הוא מטעם "טירחה", הרי באמירה לגוי אין כל טירחה פיסית. ולכאורה, האיסור על אמירה לעכו"ם בחוה"מ מוכיח שהאיסור הוא "מלאכה".

לסוברים שהאיסור הוא "טירחה" יש לומר שזוהי גזירה מיוחדת, שבאה למנוע מצב שבו מלאכת גויים תהפוך את ימי חול המועד לימי חולין גמורים.

13. בדינה של מלאכה הנעשית בגרמא, אכן ישנה נפק"מ גדולה בין השיטות: אם נאמר שבחול המועד נאסרה "טירחה" – במלאכה הנעשית בגרמא יש לא פחות טירחה, ולעתים יכול להיות שאף יותר. אבל אם נאמר שמה שנאסר בחוה"מ זהו "מלאכה" – יש לומר שהדבר מותר, כפי שלא נאסר ביו"ט מעיקר הדין (כל זמן שאין בזה משום טירחה מרובה). אך גם לשיטה הסוברת שגדר איסורי חול המועד הוא "טירחה", לא יתכן שדבר המותר

ביום טוב מעיקר הדין יהיה אסור בחול המועד. ולכל היותר יש לומר שכל ההגבלות שנאמרו על "גרמא" ביו"ט (כגון: לסוברים שמותר רק באקראי ולא דרך קבע) ייאמרו אף בחוה"מ.

14. כאשר יש הזדמנות לרווחים גדולים, מותר לעשות מלאכה שאינה גמורה, אם יוציא חלק מן הרווח לצורכי החג (שש"כ פרק סז סעי' יט). בגידרה של "מלאכה גמורה" נכתב בשש"כ (שם) עפ"י הפמ"ג (סי' תקלט, מש"ז ס"ק ג) דהיינו מלאכה האסורה בשבת וביו"ט מן התורה; והולכים לשיטתם, שגדר האיסור הוא "מלאכה". ואילו החזו"א (סי' קלה בסופו, ד"ה רא"ש) כתב להבחין בין "מלאכת עמל ועבודה" לבין "טירחה בעלמא"; ואף הוא הולך לשיטתו (לעיל אות א), שהאיסור הוא "טירחה".

15. בס' "חול המועד כהלכתו" (פרק ב סעי' ט) כתב עפ"י הדברים הללו, שאין איסור לקשור ולהתיר קשר שאינו מעשה אומן. וכן כתב בשש"כ (פרק סח הע' ק) בשם הגרש"ז אויערבך.

16. דין "ריבוי בשיעורין" דורש דיון נפרד, ויתבאר לקמן (אות ד).

ד. "ריבוי בשיעורין" בחול המועד

האשל אברהם (בוטשאטש, סי' תקלז סעי' א) נוקט שאיסורי חוה"מ הם כאיסורי שבת, ואעפ"כ התירו בהם "ריבוי בשיעורין" כמו בבישול ביום טוב. ובטעמו יש לומר ש"ריבוי בשיעורין" הותר בבישול ביו"ט מפני שהבישול הוא בבחינת "הותרה". לשיטה הסוברת שמה שנאסר בחול המועד הוא טירחה, הדבר פשוט בהרבה, שכן יש לומר שריבוי בשיעורין מותר בחוה"מ מפני שאין בו שום טירחה מיוחדת.

אלא שיש נפק"מ למעשה מיסוד ההיתר של "ריבוי בשיעורין": אם נאמר שיסוד איסורי חוה"מ הוא "מלאכה", וריבוי בשיעורין מותר מפני שאינו מלאכה — יש לחלק בין ריבוי בשיעורין הנעשה לפני תחילת הפעולה (כגון: מילוי הסיר בכמות עודפת עוד לפני תחילת הבישול) לבין ריבוי בשיעורין הנעשה לאחר תחילת הפעולה. אבל אם נאמר שיסוד איסורי חוה"מ הוא "טירחה", וריבוי בשיעורין מותר מפני שאין בו טורח מיוחד — יוצא שאם האדם עושה פעולה מיוחדת כדי שהמלאכה שיעשה אח"כ תהיה "ריבוי בשיעורין" — הדבר ייאסר. ולפי זה יוצא, שאם מחשב ההשקיה כבר מתוכננת לכמות מסויימת, אסור לבצע פעולה מיוחדת כדי שההשקיה הבאה תהיה בכמות גדולה יותר, וכן אסור למלא את מיכל הדשן לפני פתיחת ברז ההשקיה, במטרה שההשקיה תוסיף לצמחים גם חומרי מזון, שאין בהם משום "דבר האבד". אך מסתבר לומר שכאשר מדובר באופן של "ריבוי בשיעורין" המותר מעיקר הדין ביום טוב, כגון בבישול, לא יתכן שהדבר ייאסר בחול המועד.

מסקנות

כאמור, ישנה מחלוקת גדולה בגדר מלאכת חול המועד, אם האיסור הוא משום "טירחה" או משום "מלאכה". מתוך הדוגמאות שנידונו בהלכה, ואף מתוך הבירור של השיטות, נראה שאכן ישנה מידה רבה של צדק בקביעתו העקרונית של הרב אפשטיין, שגדרי מלאכת חול המועד שונים ביסודם ממלאכות שבת. אך למעשה נראה שלא ניתן לדחות על הסף את דעתם של הפוסקים המרכזיים ביותר בדורות האחרונים: החי"א, הפמ"ג והמשנ"ב. ומאחר שהם נקטו באופן חד-משמעי שגדר איסורי חול המועד הוא ל"ט המלאכות שנאסרו בשבת וביו"ט – כך יש להורות למעשה.

עם זאת נראה שאין נפק"מ גדולה בין השיטות, כפי שראינו בדוגמאות השונות שהבאנו לעיל. וההשלכות האפשריות למחלוקת הן בעיקר בתנאי ההיתר של "ריבוי בשיעורין" ו"גרמא". ועל כך יש להוסיף שתי הערות עקרוניות:

1. גם אם נאמר שגדר האיסור הוא "טירחה", לא יתכן שיהיה "ציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא". לכן לא יתכן שפעולה מסויימת תהיה מותרת בשבת, להלכה ולמעשה, ואסורה בחול המועד. ולכן, בתנאים שבהם "גרמא", "דבר שאינו מתכוון" או "ריבוי בשיעורין" וכדו' מותרים בשבת או ביו"ט, הם יהיו מותרים גם בחוה"מ.
 2. גם אם המלאכות שנאסרו הן בגדרי "מלאכה", הרי מלבד זאת אסרו גם טירחה מרובה.
- לכן, בסיכומי של דבר, נראה שהמחלוקת בין שתי השיטות בגדרן של המלאכות האסורות בחוה"מ – אם זהו איסור "מלאכה" או "טירחה" – הוא יותר בצורת ההסברה מאשר בהלכה למעשה.

ולמעשה יוצא כך:

1. כל אחת מל"ט מלאכות שבת שיש בהן מידה של טירחה – אסורה לכל הדעות.
2. פעולה שיש בה טירחה מרובה – אף אם אין בה משום אב מלאכה – אסורה ג"כ לכל הדעות.
3. פעולה שהיא מל"ט מלאכות אבל אין בה שום טירחה ומשך זמן (כמו: הדלקת גפרור, פתיחת ברז, קשירת קשר פשוט, הוצאה מרשות לרשות וכדו') – דינה שנוי במחלוקת בין בעלי הדעה שמה שנאסר בחוה"מ הוא "מלאכה", בעוד שלסוברים שהאיסור הוא "טירחה" פשוט שפעולות אלו מותרות.

נספח ח

הזרעת בהמה בחול המועד *

שאלה

כאשר תנובת החלב של הפרה יורדת מתחת לרמה מסוימת, מקובל בין הרפתנים להזריע אותה כדי שתהרה ותלד מחדש. ההזרעה אפשרית בכל בהמה רק בימים מסוימים בכל מחזור ייחום. אחזקת הבהמה במשך מחזור נוסף, כאשר תנובת החלב שלה אינה מכסה את הוצאות האחזקה שלה – מהווה הפסד לבעל הרפת. ההזרעה מתבצעת כיום באופן מלאכותי, ע"י רופא וטרינר המגיע לרפת ומזריק את תאי הזרע לגופה של הפרה. האם מותר לבצע את הפעולה הזאת בימי חול המועד?

כדי להבין את מהותה של השאלה, נביא כאן את סקירתו של ר' שמואל מאיר, מרכז ענף הרפת במושב בית יתיר.

1. תקופת התחלובה

משך ההריון של פרה הוא 274 יום בממוצע (9 חודשים). לאחר ההמלטה מתחילה התקופה שבה אנו חולבים את הפרה. לתקופה זו קוראים תחלובה - lactation. התחלובה מתחלקת לשלושה חלקים:

1. בשלב הראשון הפרה נותנת בתחילה 10 ק"ג, לאחר מכן 12 ק"ג, וכן הלאה, עד שהיא מגיעה לשיא. השיא הזה כמובן משתנה מפרה לפרה; אך הוא קיים בכל הפרות.
2. השלב השני הוא התקופה שבה הפרה מניבה בקביעות אותה כמות חלב ביום; וזאת תקופת השיא.
3. השלב השלישי הוא התקופה שבה הפרה מפסידה מתנובתה מדי יום ביומו. זאת התקופה שבה הפרה הולכת ומסיימת את התחלובה שלה לקראת הייבוש.

2. מחזור הייחום

בדרך כלל הפרה נכנסת למסלול נורמלי של מחזורי ייחום כבר 20 יום לאחר ההמלטה; זאת בתנאי שמצבה הגופני והבריאותי של הפרה טוב. מחזור הייחום של הפרה נע בין 18 ל-24 יום. אנו מעוניינים להזריע את הפרה בשלב השני של התחלובה וכמה שיותר מוקדם באותו השלב. זאת מפני שאנו מעוניינים לקצר עד כמה שאפשר את התקופה השלישית של התחלובה, מפני

*. מאמר זה נדפס ב"אמונת עתיד" (גליון 31, תשרי תש"ס) ומובא כאן בעריכה מחודשת.

שיש בכך הפסד כספי בעקבות הייצור הפוחת והולך של החלב באותו שלב של התחלובה.

3. שיטת ההזרעה

כיום אין מביאים פר אל הפרה המיוחמת או את הפרה אל הפר. פרה מיוחמת מזוהה על ידי הרפתן על פי הניסיון והידע שלו או על ידי מכשיר הסופר את צעדיה של הפרה. כאשר היא עושה צעדים יותר מן הרגיל, אנו מקבלים אימות שאכן הפרה מיוחמת, ואז יש להזריע אותה.

אנו מתחילים להזריע ביום ה-65 לתחלובה אצל פרות, וביום ה-75 אצל המבכירות (פרות בתחלובה הראשונה בחייהן, לאחר ההמלטה הראשונה שלהן).

בדיקת ההריון נעשית על ידי רופא לאחר לפחות 42 יום אחרי ההזרעה, אלא אם כן הפרה שוב התייחמה בינתיים. פרה יכולה להתייחס מספר רב של פעמים. כל ייחום מוכיח שהפרה לא הרתה, ואז אנו חוזרים שוב ומזריעים אותה.

יש כמובן מגבלה במספר ההזרעות, בגלל שכזכור, בשלב השלישי של התחלובה הפרה מפסידה מדי יום מתנובתה עד כדי כך שהיא מפסיקה להיות רנטבילית.

מבכירה היא פחות בעייתית בנושא זה, משום שהיכולת שלה להתמיד בתחלובה מוכח, שכן תקופת השיא מתארכת מאוד וההפסד היומי בשלב השלישי הוא נמוך משל הפרה. אפשר על כן לסמוך על זה ולהזריעה במועד מאוחר יותר.

יש מספר רב של שיטות בנושא סיום ההזרעה. יש אומרים שאם פרה לא נכנסה להריון עד 150 יום בתחלובה – אין להזריע אותה יותר, ואחת דתה להמתין ביום שהיא תפסיק לשלם את קיומה בחלב. יש הנוקטים שיטה שונה ומתייחסים לכל פרה באופן פרטני, כלומר: מנתחים את היכולת של הפרה על בסיס נתונים ידועים שלה, ולפי זה מחליטים האם אפשר להזריע אותה גם אחרי 150 יום.

4. הפסד כלכלי בעקבות דחיית ההזרעה

על מנת להבין את ההסבר הכלכלי יש צורך להבין את מהלך התחלובה של פרה.

יש מספר גורמים המשפיעים על הרווח/ההפסד הכלכלי בעקבות דחיית ההזרעה של הפרה. קשה להתייחס בסקירה קצרה לכל הגורמים ולמשמעותם, ומ"מ אנסה להבהיר את המשמעות של דחיית הזרעת פרה שהייחום שלה חל בחול המועד.

ראשית, לכל פרה יש את אורך החיים שלה. הרפתן מעוניין לממש את מלוא הפוטנציאל הטמון בפרה זו. כפי שאנו רואים בגרף המצורף, ככל שעוברים

ימי התחלובה, הפרה מייצרת פחות חלב. אם נוכל לנצל את הימים בהם הפרה נותנת יותר חלב נרוויח יותר.

אביא כאן דוגמא על מנת להמחיש את העניין.

מתוך נקודת הנחה שאורך חיי פרה בתחלובות שווה. כאשר אנו רואים בגרף שכלל שעובר הזמן הממוצע ליום בייצור החלב יורד. בסופו של דבר אפשר לראות את ההפסד הראשוני והנומינלי לפרה בעקבות ההזרעה. אם נשלם גם ריבית נגיע להפסדים גדולים יותר.

יש לציין שמשך הייחום הוא זמן קצר, והימנעות מהזרעה בחול המועד, גורמת דחיית הזרעה בכ-20 יום, מועד הייחום הבא.

חיי פרה ¹	ימי תחלובה ²	מספר תחלובות	ממוצע חלב ליום	ייצור לחיים	הפסד בחלב	הפסד בכסף
1460	³ 365	4.00	40	58,400		
1460	⁴ 385	3.79	39	56,648	-1,752	-2,663
1460	405	3.6	37	53,816	-2,832	-4,305
1460	425	3.44	34	50,049	-3767	-5,726
1460	445	3.28	31	45,044	-5,005	-7,607

א. האיסור בהרבעה

נאמר בתוספתא (מו"ק פ"ב ה"י):

1. אורך חיי פרה מחושב בטבלה זו לפי ממוצע של 4 שנים תפוקת חלב.
2. חישוב ימי התחלובה מבוסס על כך שאם לא מזריעים את הפרה בעת הייחום ניתן יהיה להזריע אותה רק כ-20 יום מאוחר יותר.
3. 365 יום הם משך תחלובה אידיאלית = 305 יום תחלובה ועוד 60 יום יובש.
4. לא ניתן היה להזריע את הפרה ביום ה-65 לתחלובה. בגלל עייפות גופנית וכדו' מזריעים אותה ביום ה-85. החישוב בשורה זו הוא לאור הנ"ל, אם דוחים את ההזרעה בעוד 20 יום נוספים בגלל חול המועד. וכן על זו הדרך בשורות הבאות.

בהמה שתובעת את הזכר – אין מרביעין אותה, אבל מורידין אותה לבקרות.

ר' יהודה אומר: חמורה שתובעת את הזכר – מרביעין אותה בשביל שלא תצטנן; ושאר כל הבהמות מורידין אותן לבקרות.

ברייתא זו מובאת בניסוחים שונים גם בגמרא (מו"ק יב ע"א) וגם בירושלמי (פסחים פ"ד ה"ב).

רוב הראשונים⁵ מסבירים את טעם האיסור, שהוא משום טירחה יתירה. הסבר זה יכול להתפרש בשני אופנים:

א. הטירחה עצמה היא טעם האיסור, משום שחכמים אסרו טירחה יתירה בחול המועד גם כאשר אין בכך משום מלאכה⁶.

5. רבנו ירוחם (נתיב ד חלק ה); נמוק"י (לרי"ף מו"ק דף ד"ה אין מרביעין); שיטת ריב"ב (שם); מאירי (מו"ק יב ע"א ד"ה אין מרביעין). וכ"כ הב"י (סי' תקלו ד"ה ומ"ש ואין). ולדעת תלמיד ר"י מפריש (מו"ק שם) אסרו מטעם "עובדין דחול".

6. עיי' "חוה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' כט). וראה לעיל (נספח ז, אות ב/1).

ב. ההרבעה נאסרה מצד עצמה⁷, ולא התירו אותה אפילו משום "דבר האבד", מפני שיש בה טירחה יתירה⁸.

ב. חמורה שתבעה

לשני הנימוקים הללו ישנה נפק"מ להבנת דינה של "חמורה שתבעה". בתוספתא מובאים דברי ר' יהודה, האומר שמותר להרביע חמורה שתבעה, מפני שאם לא תירבע – תצטנן. מדברי התוספתא לא ברור אם חכמים חולקים על ר' יהודה, ואם אכן הם חולקים, לא ברור טעמה של המחלוקת.

הראשונים נחלקו בהבנת התוספתא: לדעת הנמוק"י (לר"ף מ"ק דף ה ע"ב ד"ה חמורתה), הגהות אשר"י (מ"ק פ"ב סי' יא, בשם מא"ז) ועוד ראשונים⁹, הלכה כר' יהודה, שמותר להרביע חמורה שתבעה. וכדעתם פסק הא"ר (סי' תקלו ס"ק ג). ואילו לדעת המאירי (מ"ק יב ע"א ד"ה אין מרביעין) אסור להרביע חמורה שתבעה. הרי"ף (מ"ק דף ה ע"ב), הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ח הט"ו), הרא"ש (פ"ב סי' יא) והטור (סי' תקלו) כותבים

7. כך משמע מדברי ר"ש בן היתום (מ"ק י"ב ע"ב) שכתב: "והיא מלאכה וטירחה יתירה". אלא שצ"ע איזו מלאכה יש בהרבעת הבהמה. וכ"כ רש"י הנדפס (ד"ה אין מרביעין): משום דעביד מלאכה בחולו של מועד". אך יתכן שרש"י סובר ש"מלאכה" שנאסרה בחוה"מ אינה מוגדרת עפ"י גדרי ל"ט מלאכות אלא אסרו כל דבר שיש בו טירחה. ראה מאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לעיל נספח ז, אות 1/ב).

אפשרות אחת היא שההרבעה נאסרה מטעם "זורע". שהרי נאמר בגמרא (שבת קז ע"ב): הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה – חייב משום "קוצר". וייתכן שזוהי דעת התוס' (ביצה כג ע"ב ד"ה אין). ולכאורה, לפי אותו מהלך מחשבה יש לאסור את ההזרעה משום "זורע", לפחות כאשר מדובר בהזרעה מלאכותית. אך הרמב"ם (הל' שבת פ"א ה"א) פסק שהמדלדל עובר אינו חייב אלא משום נטילת נשמה. ולכן אין יסוד לאסור הזרעה משום "זורע".

אפשרות נוספת העירני הרב יהודה עמיחי, שהדבר נלמד מאיסור הרבעה בבכור ובפסולי המוקדשין, שהגמרא במ"ק (יב ע"ב) משווה להרבעה בחוה"מ. מקור האיסור להרביע אותם הוא הפסוק "לא תעבוד בבכור שורך". ומכאן למדנו שהרבעה היא "עבודה" למרות שאינה נחשבת מלאכה בשבת וביו"ט.

אלא שיש לדחות זאת מכמה טעמים:

א. איסור "לא תעבוד בבכור שורך" נאמר על עבודה שהבכור עצמו עושה, ולא על עבודה שהאדם עושה בו; בעוד שלדעת רוב הפוסקים אין כלל איסור של שביתת בהמה בחוה"מ (ראה מה שכתבנו לעיל בגוף החוברת, פרק א סעי' יא).

ב. הפמ"ג (סי' תקלו, א"א ס"ק ב) מבאר שהשוואה בגמ' בין הרבעה בחוה"מ לבין הרבעה בבכור ובפסלה"מ הובאה לענין פרטי ההלכות ולא לביאור העיקרון של האיסור.

ג. החתם סופר בתשובה (יו"ד סי' שד-שה) כותב שאיסור הרבעה בבכור ובפסלה"מ אינו אלא מדרבנן; וא"כ אין זו "עבודה" מן התורה.

8. עפ"י שו"ע (סי' תקלו סעי' ב).

9. אגודה, ר"ץ גאאות וארחות חיים (מובאים בא"ר). ועי' בספר "כחו ממתקים" (סי' תקלו הע' יב).

בסתמא שאין מרביעין במועד, ואינם מחלקים בין מצבים שונים¹⁰. והב"י (ד"ה ומ"ש ואין) מדייק מדבריהם שאף הם אוסרים בחמורה שתבעה¹¹. וכן פסק הברכ"י (ס"ק א). המשנ"ב (ס"ק ו) מביא את שתי הדעות ואינו מכריע ביניהן¹².

דעת ר' יהודה מובנת; שהרי אם החמורה תצטנו, יש בזה משום "דבר האבד". אך איך ניתן להבין את הדעה החולקת?

המשנ"ב מביא את הטעם המופיע בנמוק"י, שההצטננות של החמורה תגרום לה לעקרות. לדעה זו יש כאן "דבר האבד" גמור. וצריך לומר שטעם האיסור בחמורה הוא משום שטירחה יתירה נאסרה אפילו בדבר האבד¹³.

לדעת המאירי, ההצטננות של החמורה לא תגרום לה לעקרות, אלא ש"יהיה קשה לזווגה" (וכן כתב רש"י, בהוצאת מקיצי נרדמים, שם ד"ה ה"ג). לדעה זו יש לומר שהמחלוקת היא בגדרי "דבר האבד", ולכו"ע יש להתיר ב"דבר האבד" גמור. ומדבריו עולה שאילו היתה החמורה נעקרת לגמרי, היה מצטרף למתירים. וכן משמע מדברי הב"י (ד"ה ומ"ש אין) והמג"א (ס"ק ב) שכתבו בטעם האיסור להרביע: "שאינו צורך המועד ואינו דבר האבד".

לפי שתי השיטות יש לעיין בנד"ד: שהרי כאן בוודאי לא מדובר על מצב שהפרה עלולה להיעקר כתוצאה מדחיית ההזרעה. אך אחזקת הפרה במשך מספר שבועות, כאשר היא צורכת מזון יקר מבלי להביא תמורה ראויה, יש בה בהחלט משום "דבר האבד". אלא שיש לבדוק אם שיעור ההפסד דומה לעיקור של אתון בימי חז"ל או שהוא פחות מזה. יתירה מזאת, מכיון שיש פרות שאם לא מזריעים אותן תוך פרק זמן סביר מוליכים אותן לשחיטה, יוצא שיש בדחיית ההזרעה הפסד דומה לעיקורה של החמורה.

בספר "חול המועד כהלכתו" (הוספות ותיקונים, עמ' תנג-תנד, בהערה לעמ' שפו) נוקט כדבר פשוט שאין היתר להרביע בהמה בגלל העלויות הכרוכות באחזקתה ללא תמורה הולמת, ומסביר שחז"ל אסרו הרבעה גם במקום הפסד¹⁴. אך נראה לענ"ד שיש לחלק בין המציאות שהיתה בזמן חז"ל לבין המציאות כיום. אז, הבהמות היו רועות במרעה טבעי. ולכן, אחזקת בהמה כזאת בתוך העדר לא היתה כרוכה בהוצאות נוספות. ואין להסיק מכאן למציאות כיום, שמאכילים

10. וכן דעת האשכול ורבנו ירוחם.

11. וכן דעת המג"מ (לרמב"ם שם) והב"ח (ד"ה ואין).

12. ויש שהכריעו לאסור: "חווה"מ כהלכתו" (פרק יא סעי' לו והע' צב); "חכו ממתקים" (סי' תקלו סעי' ז והע' יב).

13. כ"כ ב"חכו ממתקים" (סי' תקלו הע' יב) עפ"י שו"ע (סי' תקלו סעי' ב).

14. למרות שבמקומות אחרים (פרק ב סעי' כז והע' ע; עמ' תלז, הערה לעמ' מה) משמע שנוטה להקל בשאלות מעין אלו.

את הבהמות במזון יקר ואחזקתן כרוכה בהרבה טיפולים יקרים. אך אם אין מדובר בהפסד של ממש אלא בירידה מסוימת בריווחיות, אין זה "דבר האבד". הרב יהודה עמיחי העירני, שאמנם הרבעת "חמורה שתבעה", אם תצטנן ותיקק, יש בכך משום "דבר האבד", מפני שעיקור הוא אכן נזק בגופה של הבהמה. אבל כאשר מדובר בהמה שלא תיפגע כלל עקב דחיית ההזרעה, אלא שאחזקתה לא תהיה מספיק ריווחית – אין זה "דבר האבד" אלא "מניעת רווח". ואכן דבריו נכוחים במקרה שבו עדיין ההכנסה הבאה מחליבת הבהמה עולה על ההוצאה שיש באחזקתה באותה תקופה, אלא שמשתלם יותר להזריע אותה מחדש. אבל אם באותה תקופה יעלו ההוצאות על ההכנסות, מסתבר שזהו "דבר האבד" לכיסו של הרפתן.

ג. טירחה – גזירה כללית או פרטית

עוד יש לעיין בנד"ד, מצד הבדל אחר שיש בין ההרבעה בימי קדם לבין ההזרעה הנעשית כיום: ההרבעה – הרי היא כרוכה במאמץ וטירחה מרובה. ההזרעה המלאכותית, לעומת זאת, היא פעולה קלה ומהירה. אלא שיש לעיין בדינה של הרבעה שאינה כרוכה בטירחה: האם חז"ל אסרו כל הרבעה שהיא, או שאסרו רק את אותה הרבעה שיש בה טירחה מרובה?

נראה לענ"ד ששאלה זו תלויה בחקירה עקרונית בגדרי טירחה יתירה בחול המועד¹⁵: האם זוהי גזירה כללית, שנאמרה על כל טירחה שהיא¹⁶, או שחז"ל אסרו באופן פרטני פעולות מסוימות משום שיש בהן טירחה¹⁷? ונראה, שאם

15. בספר "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' כח-כט ובהערות שם) הביא דוגמאות רבות לכך שחז"ל אסרו בחווה"מ אפילו פעולות שאינן מלאכה בשבת, משום טירחה, כגון:
 - א. הכנסת סחורה: שו"ע (סי' תקלח סעי' ב) ומשנ"ב (ס"ק יא).
 - ב. פינוי כלים מבית לבית: שו"ע (סי' תקלה סעי' א) ומשנ"ב (ס"ק א).
 - ג. הבאת כלים מבית האומן: שו"ע (סי' תקלד סעי' ג) ומשנ"ב (ס"ק טז).
 - ד. פינוי זבל: שו"ע (סי' תקלה סעי' ג) ולבוש (שם).
 - ה. הושבת תרנגולת על ביצים: (שו"ע סי' תקלו סעי' ד) ולבוש (שם).
 - ו. הרבעת בהמה: שו"ע (סי' תקלו סעי' ג).
 - ז. איסוף מציאות: שו"ע (סי' סי' תקלט סעי' ו) ולבוש (שם). אך יש לדחות מפני שאיסוף בעלי חיים, יש בו משום מלאכת "מעמר" לכל הפחות מדרבנן (עי' אג"ט מלאכת מעמר סעי' ו).
 - ח. סחורה: שו"ע (סי' תקלט) ומשנ"ב (ס"ק א).
 - ט. כתיבה בשינוי: תוס' (מו"ק יט ע"א ד"ה וטוה).
16. זוהי דעת התוס' (מו"ק יט ע"א ד"ה וטוה) והמרדכי (פרק ב סי' תתנה). וכן פסק בס' "חווה"מ כהלכתו" (פרק ב סעי' כו).
17. כך משמע מדברי התוס' (מו"ק יב ע"ב ד"ה מכניס).

זוהי גזירה כללית, שנאמרה על כל טירחה, מסתבר שאף כאן אין איסור מיוחד על כל הרבעה אלא באופן שיש בו טירחה. אך אם נאמר שחז"ל גזרו על הרבעה באופן מיוחד, מפני שבדרך כלל יש בה טירחה — יש בהחלט מקום לומר שאסרו אותה גם באופנים שבהם אין טירחה כלל.

מדברי הפירוש המיוחס לרש"י (מו"ק ח ע"ב ד"ה מפני הטורח) משמע שאכן טירחה היא איסור כללי¹⁸. וכ"כ הנמוק"י (לרי"ף דף ג ע"ב ד"ה מפני הטורח).

ד. הכנסה לדיר

ניתן להביא ראיה לקולא מדברי התוספתא שהבאנו לעיל, שמתירה במפורש להכניס את הבהמה לבקרות, דהיינו: להכניס את הזכרים והנקבות ביחד לדיר כדי שיבצעו את ההרבעה בעצמם. ובטעם ההיתר יש ומר שבאופן כזה אין שום טורח בהרבעת הבהמות. אך משפט זה, המופיע בתוספתא, אינו מופיע בגמרא אלא בהמשך דבריו של ר' יהודה, ולא בהמשך לדברי חכמים. לדעת אותם ראשונים שפסקו כר' יהודה בחמורה שתבעה, מסתבר שגם כאן יפסקו שמותר להכניס לבקרות. אך מה תהיה דעת אותם ראשונים שלא פסקו כר' יהודה?

כמה מן הראשונים¹⁹ מסבירים את דברי התוספתא "אין מרביעין" בלשון: "אין אווזין את הבהמה להביא עליה זכר". ומדבריהם משמע שלא אסרו אלא הרבעה בידים ולא הרבעה הנעשית ממילא ע"י הכנסת הבהמות לדיר. והמאירי והגהות אשר"י אף כתבו בפירוש שמותר להכניס את הבהמות לדיר. לעומת זאת, הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש כתבו באופן כללי ש"אין מרביעין", ולא חילקו בין הצורות השונות. ומדבריהם מדייק החת"ם סופר (י"ד סי' דש) שאסרו גם את ההכנסה לדיר. אך המשנ"ב (ס"ק ו, וכן בשעה"צ ס"ק ג) מכריע בפירוש להקל בשאלה זו מתוך דיוק בדברי התוספתא²⁰. ומכאן יש להוכיח שלא אסרו את ההזרעה אלא באופן בו ההרבעה מתבצעת בידים, כך שיש בדבר טורח מרובה.

18. וכן עולה מדברי המיוחס לרש"י (י ע"א ד"ה ממתח) שכתב שמתחת מיטה אינה מלאכה כלל, ואעפ"כ יש דעה בברייתא האוסרת את הדבר משום "דהוי טורח דלא צריך" (שם ד"ה לא טרחין).

19. פירוש המיוחס לרש"י (מו"ק יב ע"א ד"ה אין); רש"י (הוצאת מקיצי נרדמים, שם, ד"ה מרביעין); רש"י (לרי"ף דף ה ע"ב ד"ה אין); נמוק"י (ד"ה אין); שיטת ריב"ב (ד"ה אין); רבנו ירוחם (נתיב ד חלק ה). ותלמיד ר"י מפרי"ש (ד"ה אין) כתב שאין מכניסין כמכחול בשפופרת.

20. וכ"כ בספר "חכו ממתקים" (סי' תקלו סעי' ז והע' יג), והביא לכך ראיה מנוסחת הירושלמי (פסחים פ"ד ה"ח). לעומת זאת, בס' "חוה"מ כהלכתו" (פרק יא סעי' לו והע' צג) נקט להחמיר בשאלה זו, עפ"י החת"ס ועוד אחרונים.

מסקנה

- למעשה נראה שבמקום שבו יש הפסד משמעותי, ההזרעה המלאכותית מותרת בחול המועד²¹, בצירוף השיקולים הבאים:
- א. ההזרעה אינה מהווה מלאכה, ובצורה בה היא נעשית כיום אין בה טירחה מרובה.
- ב. במבנה הכלכלי של הרפת כיום, יש בדחיית ההזרעה משום "דבר האבד" גמור, בדרך כלל (ואכן אם אין בכך אלא פחיתה בהכנסות, מסתבר שההזרעה אסורה).

21. וכך נמסר לי בשם הגרא"ד אויערבך שליט"א.

נספח ט קטיף לצורך יהודי שאינו שומר מצוות *

שאלה

ישנם חקלאים המשווקים את תוצרתם למקומות מוגדרים, כמו: בתי מלון, קיבוצים וכדו'. האם מותר להם לשווק את התוצרת בחול המועד, כאשר ידוע שהצרכנים אינם שומרי שבת? ומה הדין כאשר באותו מקום ישנו מיעוט קטן של יהודים שומרי שבת?

תשובה

- א. ביום טוב, מפורש שאין לעשות מלאכה ביו"ט לצורך אוכל נפש של גוי¹. בחול המועד, אמנם החכמת שלמה (סי' תקל בסופו) כתב שהדבר מותר²; אך רוב האחרונים הורו לאיסור³.
- ב. המשנ"ב (סי' תקיב ס"ק ב) מביא את תשובת רבנו בצלאל (סי' סג) שאוסר לעשות מלאכת אוכל נפש ביו"ט לצורך קראים; ומביא שיש מתירים משום

* נדפס ב"אמונת עתיד" (גליון 33, שבט תש"ס).

1. שו"ע (סי' תקיב סעי' א). ועי' בה"ל (ד"ה אין) שדן אם הדבר אסור בלאו, בעשה או באיסור דרבנן.
2. הגרש"ז אויערבך ("מבקשי תורה" עמ' תנו/יח ענף יג) כתב שמותר לעשות מלאכה לצורך אוכל נפש של פועל נכרי שמזונותיו עליך. ובס' "חווה"מ כהלכתו" (מובא לקמן סעי' ו) כתב עפ"י שו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' נז) שמותר לבשל לגוי בחווה"מ כשיש חשש לאיבה או חילול השם. אבל בלא"ה, דעתם היא לאסור.
3. ח"א (כלל קו סעי' יא); כף החיים (סי' תקמב ס"ק ב); שש"כ (פרק סח סעי' לז); "חווה"מ כהלכתו" (פרק ז סעי' נד). וכך משמע מדברי המשנ"ב (סי' תקלט ס"ק לג) שכתב שאף מכירת דברים שיש בהם אוכל נפש אסורה לגוי, אא"כ פתח את החנות לצורך ישראל. במאמרנו "גדרי מלאכה בחול המועד" (לעיל נספח ז, אות ג) הבאנו מספר מלאכות קלות (כגון: הבערה), שהותרו בחווה"מ בכל מקרה. לדעת הגר"ש אלישיב ("מבקשי תורה" ח"ב סי' קו סעי' מ), גם אותן מלאכות אסורות כשהן נעשות לצורך נכרי, מפני שלא התירו אותן אלא לצורך ישראל (כמו "אוכל נפש" ביו"ט). ולדעת הגרש"ז אויערבך (מובא בשש"כ פרק סח הע' קו) הדבר מותר. וכן משמע מהחכמת שלמה (סי' תקל). ועי' "חול המועד כהלכתו" (פרק ז הע' קלא; עמ' תמז, הע' לעמ' רנט). אך אין נפק"מ לנד"ד, מפני שהמדובר בקטיף שהוא מלאכה גמורה.

שהם כתינוקות שנשבו⁴. המשנ"ב מוסיף שכל יהודי המומר לחלל שבת, דינו כגוי לענין זה⁵; אך לא התייחס לדין "תינוק שנשבה"⁶.
הש"כ (פרק ב סעי' ו) נוקט שאין לבשל ביו"ט לצורך יהודי שאינו שומר שבת⁷. לעומת זאת, כתב הציץ אליעזר (ח"ח סי' יז) שישאל מומר שונה מגוי⁸. הצי"א מוסיף בשם הרשב"א (ביצה כ ע"ב), שמכיון דאמרין "הואיל" — אפילו בישול לגוי אינו אסור אלא מדרבנן⁹; ולכן אין להחמיר ביהודי שאינו שומר מצוות.

בשו"ת יביע אומר (ח"א י"ד סי' יא אות א-י) נכתב שלדעת רוב הפוסקים, דינו של מחלל שבת בפרהסיא הוא כגוי רק מדרבנן. ובהמשך (אות יב-כ) הוא מביא את מחלוקת הפוסקים אם דין זה נוהג ביהודים שאינם שומרים מצוות בימינו. מסקנתו היא שיש להקל ביהודי "מסורתי", המחלל שבת מתוך בורות או אילוצים שונים, אך לא ביהודי המגדיר את עצמו כ"חילוני", המחלל שבת מתוך פריקה מוחלטת של עול מלכות שמים¹⁰.

ג. עפ"י כל זה יש לעיין בדין מלאכת חוה"מ לצורך אוכל נפש של יהודי שאינו שומר שבת:

בשש"כ (פרק סז הע' קלו) נכתב להקל בסחורה לצורכו, משום שבכך יקיים שמחת יו"ט¹¹; ומסתבר שהוא הדין למלאכות של ממש. ובס' "חוה"מ

4. עפ"י רמב"ם (הל' ממרים פ"ג ה"ג); ב"י (או"ח סי' שפה ד"ה ומ"ש, יו"ד סי' קנט ד"ה ולענין); רמ"א (ד"מ שם ס"ק ב; הגהת שו"ע סעי' ג). ולאידך גיסא עי' נמוק"י (לר"ף ב"מ מב ע"א ד"ה ונשאל); רדב"ז (לרמב"ם שם); ש"ך (יו"ד שם ס"ק ו).

5. וכ"כ גם לענין חסידי הש"צ שר"י.

6. ועי' עזרת כהן (סי' קז) שכתב שאין דין "מומר" ביהודי "חפשי" היום, וכתב "וחלילה לדון בהם דין מומר, שנדבק ממש בדת אחרת ובעם אחר לגמרי". והדברים עולים בקנה אחד עם מה שכתב באגרות הרא"ה (ח"ב סי' תקנ"ה) שאין אדם יוצא מכלל ישראל בדורנו עד שיהיה "שונא את ישראל ודורש רעתם בפועל ובציפיית הלב".

7. וכ"כ בפסקי הגר"ש אלישיב שליט"א ("מבקשי תורה" סי' קו סעי' מא).

8. הצי"א מתבסס ג"כ על דברי היערת דבש (***) והפמ"ג (או"ח סי' תקיב, מש"ז ס"ק ב, א"א סי' א). וכן דעת המהר"ם ש"ק (או"ח סי' רפא). הצי"א מוסיף עפ"י שו"ת יהודה יעלה (יו"ד סי' ג) שאין עדות על כך שאותו אדם אכן מחלל שבת בפרהסיא.

וכן יש להוכיח מדברי החזו"א (יו"ד סי' ב ס"ק טז, כח), שכתב שאין דין "מומר" בזה"ז, ודין כולם כדין "תינוק שנשבה". ועי' בהרחבה במה שנכתב בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' טו פרק ה) להתיר ולחייב חילול שבת לצורך הצלת חיים של יהודי שאינו שומר מצוות.

9. אא"כ מדובר במזון לא כשר. בענין זה עי' בה"ל (סי' תקיב סעי' א ד"ה אין; סי' תקיח סעי' א ד"ה הואיל).

10. שו"ת בנין ציון (החדשות, סי' כג); שו"ת מלמד להועיל (או"ח סי' כט).

11. הרה"ג אביגדור נבנצאל שליט"א העירני על כך וכתב: "וצ"ע, דאינם מתכוונים למצוה ואינם מודים בה. וגריעי בזה ממקיים מצוה ללא כוונה, דלדעת הרמב"ם במידי דאכילה יצא, אלא הוו

כהלכתו" (פרק ז' הע' קלג) כתב להקל רק עפ"י הסוברים שיש להם דין של "תינוק שנשבה" (כדלעיל). לעומת זאת נכתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' כ ס"ק י'; מובא בשש"כ שם) שהדבר אכן אסור, והוסיף שמותר במקום "איבה"¹².

אך לאור כל מה שהבאנו לעיל להתיר ביום טוב, נראה שיש לסמוך על הדעה המקילה בענין מלאכה בחול המועד.

ד. עוד יש להעיר שמכיון שיהודים שומרי שבת (ולכל הפחות "מסורתיים") מצויים בכל מקום, שאלה זו נדירה מאד; מפני שאין דרך מעשית לעשות מלאכה לשם שיווק ליהודים שומרי שבת בלבד; וכדי להבטיח אספקה סדירה ליהודים שומרי שבת, יש לדאוג לכמות שתספיק לכל הצרכנים¹³.

ה. אמנם היה מקום לומר שבמקומות רבים, שומרי השבת הם מיעוט באוכלוסייה, והולכים לחומרא אחר הרוב¹⁴; אבל יש לציין, שלכו"ע אין דין של "מומר" לילדים שעוד לא הגיעו לגיל בר-מצוה¹⁵. ומכיון שילדים רבים מצויים בכל מקום, קשה למצוא מקום שידוע שרוב האוכלוסייה שבו היא בגדר של "מחלל שבת בפרהסיא". ולכן אין מקום לאסור ביצוע קטיף של תוצרת חקלאית במטרה לשווק אליהם בחול המועד.

כשומע קול שופר ואינו יודע שהיום ראש השנה ושמצוה לתקוע וזזה שופר – שלא יצא אפילו לסוברים מצוות אינן צריכות כוונה".

12. וכן נכתב בפסקי הגר"ש אלישיב שליט"א ("מבקשי תורה" סי' קו סעי' מ-מא), שאסר גם בישול והבערה לצרכו, אך התיר להזמין. וכן כתב לאסור בס' "חיכו ממתקים" (סי' תקלג סעי' ו).

13. וצ"ע אם הולכים לחומרא אחר רוב הצרכנים באותו מקום, שאינם שומרי שבת, או שמכיון שללא אספקת תוצרת לכולם יישארו גם שומרי השבת ללא מזון, הדבר מותר ככל צרכי המועד. ומסתבר שאם בכלל לא ברור ששומרי השבת אכן יהנו מאותה תוצרת, שאין לקטוף עבורם.

14. הרב יהודה עמיחי העירני, שמכיון שדעתם של החקלאי ושל המשווק היא על כלל האוכלוסייה באותו מקום, שרובה אינו שומר מצוות – אין מקום לומר שכוונת החקלאים היא רק לשומרי השבת ולהתיר את הקטיף בהסתמך על כך. ויש להביא ראיה לדבריו ממלאכה הנעשית ע"י גוי בשבת לצורך יהודים וגויים כאחד, שהולכים אחר הרוב (שו"ע או"ח סי' רעו סעי' ב).

ונראה לענ"ד שאם כוונתו של החקלאי היא באמת לספק את צרכיהם של שומרי השבת המצויים באותו מקום, אלא שאין ביכולתו לשווק להם בנפרד מהאחרים – אכן הדבר מותר. וכך יש להוכיח ממה שנאמר בשו"ע (שם, ועי' בה"ל ד"ה אם, ואם) שאם יש הוכחה שההדלקה נעשית לצורך אנשים מסוימים, הולכים אחריה. אך למעשה קשה לסמוך על סברה זו, מפני שכוונתו העיקרית של החקלאי היא להרוויח, ולשם כך עליו לשרת את כל לקוחותיו, ולכך הוא מכוון.

15. סברה זו כתב הגרעק"א (מובא בבית מאיר או"ח סי' של) בענין הצלה בשבת. וכך הורה הגר"ש אלישיב שליט"א בענין אבטחת טיולים בשבת, כאשר משתתפים בהם גם ילדים, מפני שלא שייך בהם דין "מומר": עי' מאמר הרב אברהם שרמן ("תחומין" ח"ג עמ' 28); "הצבא כהלכה" (עמ' רג).

- ו. בספר "חול המועד כהלכתו" (פרק ז' הע' קלב; הוספות ותיקונים עמ' תמז, הע' לעמ' רנט) נכתב עפ"י תשובת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' נז), שמותר לעשות מלאכה בחוה"מ אפילו לצורך גוי, כשיש חשש לאיבה או חילול השם. וקל וחומר כשמדובר ביהודי.
- ז. כאשר מדובר במכירה לאדם פרטי, שידוע שאינו שומר שבת ואין לו ילדים קטנים – לכאורה אסור למכור לו, מפני שבמקרה זה לא ניתן לסמוך על הרוב. אבל אפילו ביחס לגויים נאמר שאם באו למקום שבו נמכרת סחורה בהיתר, מותר למכור להם¹⁶. וקל וחומר כאשר מדובר ביהודים¹⁷.

מסקנה

למעשה נראה שמותר לקטוף תוצרת חקלאית בחול המועד ולשווק אותה לכל מקום בו נמצאים יהודים, גם אם אינם שומרי שבת.

16. משנ"ב (סי' תקלט ס"ק לג); שש"כ (פרק סז סעי' כז).

17. בשש"כ (ראה לעיל סעי' ג) נכתב שהדבר מותר. ובס' "חוה"מ כהלכתו" (פרק י' סעי' נז והע' קסז) כתב שהדבר אסור, אלא שיש להתיר במקומות בהם יש חשש "איבה".

נספח י

מלאכה למניעת הפסד של עונה חקלאית*

שאלה

לעיתים קורה שימי חול המועד הם התאריך האחרון לביצוע פעולות חקלאיות הכרוכות בתחילת הגידול, כגון: חרישה, זריעה וכדו'. מה דינו של חקלאי שלא יכול היה לבצע את הפעולות הללו לפני החג, ויודע שדחיית אותן פעולות לימים שלאחר החג, משמעותה היא שלא יוכל לגדל את הגידול שתכנן באותה עונה. האם מצב כזה, בו החקלאי מאבד את היכולת לגדל במשך עונה חקלאית שלמה, מוגדר כ"דבר האבד"?

א. איבוד מקור פרנסה

בדינו של אדם המתפרנס ממסחר, ואם ישבות בחול המועד יאבד את מקור פרנסתו, שכל מחייתו תלויה בה — נפסק במשנ"ב (סי' תקלט ס"ק כד; בה"ל סעי' ה ד"ה ואפילו) שזהו "דבר האבד"¹.

הרב שלמה אבינר (לעיל נספח א, חלק א סי' ב סעי' ה והע' 18) כתב בשם הרה"ג בן ציון פריימן זצ"ל להתיר מטעם זה גם מלאכה גמורה². וכך נכתב במהדורה הראשונה של "שמירת שבת כהלכתה" (פרק ל סעי' ג והע' ח) בשם המהרש"ג (ח"ב סי' עח). דבריהם תמוהים לכאורה, מפני שאמנם בסחורה, שאינה אסורה מן התורה ואינה מלאכת טורח ועמל, הקלו יותר³. ומניין לנו ללמוד מכאן גם מלאכות גמורות?

- *. נדפס ב"אמונת עתיד" (גליון 33, שבט תש"ס).
1. וכ"כ: מחה"ש (סי' תקלט ס"ק ו); ערוה"ש (עי' טו); כף החיים (אות לו); שש"כ (פרק סז הע' קכא).
 2. "קול סיני" (ניסן תשכ"ג, הל' חוה"מ אות יא). וכ"כ בשש"כ במהדורה הראשונה (פרק ל סעי' ח והע' עא). וחזר על הדברים במהדורה השנייה (פרק סז הע' לג) עפ"י מש"כ באנצ"ת (ח"י עמ' מ ד"ה מניעת והע' 84), שאבדן מקור הפרנסה נחשב הפסד מרובה בדיני איסור והיתר, ומתוך כך הוא נחשב "דבר האבד" בהלכות חול המועד. ולכן התיר שם (סעי' יא) לעובד שכיר לעבוד בחול המועד אם הוא צפוי לפיטורין במקרה שישבות. וכ"כ בענין סחורה (הע' קכא) בשם ערוה"ש (סי' תקלט סעי' טו). ועי' "חול המועד כהלכתו" (פרק ט, בנספח ובהערות).
 3. וכ"כ המשנ"ב (סעי' ו, בה"ל סעי' ו ד"ה אינו). וכך משמע בפירוש במחה"ש (שם), שהקל רק בצירוף הסברא שאין בזה טירחא גמורה (ועי' ב"י ד"ה וכן). אך בכה"ח (שם) התיר למרות שיש בזה טירחה מרובה, שיש אומרים שהיא בגדר "מלאכה גמורה".

ב. שיטת הרמב"ן בהפסד עונה חקלאית

למרות זאת, ניתן להביא ראיה לקולא מדברי הרמב"ן (במלחמות לרי"ף מו"ק א ע"ב).

הגמרא (מו"ק יא ע"ב) עוסקת בדינו של אבל במלאכה, שדינה השווה שם למלאכה בחול המועד. ושם מובאת מחלוקת תנאים:

ר' יהודה אומר: אף זורעין לו (=לאבל) שדה ניר ושדה העומדת לפשתן. אמרו לו: אם לא תיזרע בבכיר, תיזרע באפיל; אם לא תיזרע פשתן, תיזרע מין אחר.

ופירש רש"י (הנדפס, ד"ה אמרו לו):

ולא הוי פסידא יתירא.

ומשמע מדבריו שהפסד גמור של העונה החקלאית הוא "דבר האבד" לכו"ע. אמנם יש לדחות ולומר ששם מדובר בשדה שכבר נחרשה, והוצאות החרישה יורדות לטמיון⁴. אלא שחילוק זה אינו מסתבר, מפני שכפי הנראה, אז היו החקלאים רגילים לחרוש בעצמם ע"י בהמות, ולא לשכור קבלני חריש; ולכן לא היה שם ממון היורד לטמיון. והרמב"ן עצמו כתב על כך שלכו"ע מצב כזה מוגדר כהפסד בהלכות חול המועד.

הרמב"ן חוזר על הדברים בספר "תורת האדם" (הוצאת מוסד הרב קוק עמ' קסה; וכן בחידושו למו"ק, דף יא ע"ב ד"ה דברים) עפ"י מה שנאמר בהמשך הסוגיא (שם): "ומרביצים לו שדה משתגיע עונת המים שלו". ועל כך כתב הרמב"ן שמותר להשקות שדה לבן לפני הזריעה כדי שתיזרע בזמנה, "ודבר האבד הוא; שאם אין אתה מרביץ אותה בעונתה, באין ימות הגשמים ושוב אינה נזרעת בשנה זו יפה". ומסיים שהלכה כר' יהודה.

אמנם הטור והב"י (יו"ד סי' שפ) כתבו שהרי"ף, הרמב"ם והרא"ש חולקים על הרמב"ן ופוסקים כדעת חכמים. אבל כבר הרמב"ן כתב שאף חכמים מודים לר' יהודה בעיקרון, ואינם אוסרים אלא במקרה שיש אפשרות לזרוע גידול אחר (אפילו אם הוא פחות ריווחי)⁵.

4. עי' מאמר הרב שלמה אבינר (לקמן נספח א חלק א סי' ו סעי' ב-ג והע' 22-24) בשם הגרא"ד אויערבך, שחילק בין הפסד של עבודה עצמית לבין הפסד של ממון, כגון: דלק ובלאי של הטרקטור. וכן נכתב בס' "חוה"מ כהלכתו" (פרק יא סעי' ד והע' יא).

וצ"ע אם מותר מלכתחילה לבחור גידול כזה שסדר הפעולות ייצור בו מצב כזה בחול המועד. בענין זה ראה בגוף החוברת (פרק ב סעי' יח והע' 40-41).

5. וראה במכתבו של אמר"ר, הרה"ג יעקב אריאל שליט"א, המופיע בתחילת החוברת.

ג. דעת האחרונים

בשאלה זו – של מלאכה בחול המועד כדי למנוע הפסד של עונה חקלאית שלמה – דן המהר"ם ש"ק (י"ד סי' שעו; מובא ב"מבקשי תורה" עמ' תסו, תקנח), והתיר רק ע"י מכירה גמורה של הקרקע לגוי (בחול, שם אין איסור "לא תחנם").

מרב הרב קוק זצ"ל, בתשובה שנכתבה בשנת תרס"ט אל רב המושבה עקרון (אורח משפט סי' קלו), חולק על המהר"ם ש"ק ואלו דבריו:

על דבר החרישה על ידי הנכרים – כבר נשאלתי על זה אשתקד, והסכמתי להתיר רק במקום שהוא דבר האבד, דהיינו: שלא יוכלו לחרוש אחר יום טוב את כל הקרקע אם יתבטלו מעבודה בימי חול המועד, ולפחות בספק דבר האבד. וכן ראוי לנהוג גם כעת, שאם אינו דבר האבד אין זה גם כן הפסד גדול, ואין כדאי להקל. אבל אם הוא דבר האבד, לית דין צריך בושש שמותר.

ובוודאי השבתת הקרקע מעבודתה, באופן שיהיה חלק נצרך להישאר בור, זה נקרא "דבר האבד", כמו יריד הבא מזמן לזמן. ואין ביכולתי להאריך כעת.

ולדעתו, הפסד העונה החקלאית, אמנם אינו נחשב כ"דבר האבד" גמור, שמכוחו יהיה מותר לעשות מלאכה גם על ידי ישראל, אבל ניתן לסמוך על כך לענין עבודה הנעשית על ידי גוי. וקל וחומר שניתן לסמוך על כך במקרה בו יש חשש לאבדן גמור של הפרנסה לטווח ארוך.

תשובה

אם דחיית הזריעה, השתילה או הנטיעה תגרום להפסד של העונה החקלאית או לדחייה לזמן ממושך שתביא לאובדן ריווחיות הגידול – מותר לבצע אותן בתנאים הבאים:

1. אם כבר היו השקעות כספיות בהכנת השטח לפני כן, ועקב כך הן תרדנה לטמיון – מותר לבצע את המלאכה אפילו ע"י ישראל, מפני שאבדן ההשקעות נחשב כ"דבר האבד" גמור.
2. אם עוד לא היו השקעות כספיות בהכנת השטח (כגון: כאשר השטח עדיין לא נחרש) – מותר לבצע את הפעולה ע"י גוי (כדלעיל, אות ג).
3. במקרה שבו אין הכרח ברור לשתול במועד השתילה המומלץ (כגון: בתפוחי אדמה), יש לדחות את השתילה לאחר החג⁶.

6. אין מתירים מלאכות עפ"י שיקולים ספקולטיביים אלא בגלל חששות ברורים: עי' בתשובתו של הרה"ג יהושע י. נויבירט בענין בציר ענבים בחול המועד (לעיל נספח ג, אות א/2).

הרב יעקב אפשטיין

נספח יא

דבר האבד

שאלה

האם מותר לתת בחוה"מ מלאכה בעבודי קרקע, לנכרי ששכור ליהודי לתקופה, מפני שאם לא יהא הישראל נפסד את שכר הנכרי.

השאלות שצריך לדון בהן הן:

א. דבר האבד - הפסד בגוף הקרן או אף הפסד ממוני.

ב. האם יש להקל בשכיר נכרי.

יצוין שאין שתי השאלות תלויות זו בזו; ואף אם התשובה לשאלה הראשונה שלילית, אולי ניתן להקל בגלל השאלה השנייה.

א. דבר האבד - הפסד בגוף הקרן או אף הפסד ממוני

נאמר במו"ק (דף י ע"ב):

ואמר רבא הני תמרני תוחלני (רש"י: תמרים שלא נתבשלו כל צרכם) מיגזרינהו ושרי (רש"י: לחותכן לשנים ולאוכלן הכי ביו"ט שרי דלצורך יו"ט קעביד), מייצינהו אסיר (רש"י: לכובשן במשוי ומוציא ליחה שבהן לחוץ היינו אסור שעכשיו אינן נתלעים אלא לעשות מהן צימוקים לאכלן בחול הוא מכין ואסור לתקן ביו"ט מאכל דחול). רב פפא אמר כיון דמיתלעי (רש"י: אי לאו דמייצינהו) כפרקמטיא האבד דמי ושרי. (רש"י: כלומר כסחורה שאדם יכול לעשותה במועד כדי שלא יפסיד בה אם לא עשאה, ה"נ מצי למייצינהו דאי לא עביד הכי מיתלעי ושרי).

ובתוס' (ד"ה דבר האבד):

פי' בדבר שאם לא ימכרנה עתה שמא לא ימכרנה יפה פעם אחרת ויפסיד מן הקרן, אבל אם לא יפסיד מן הקרן אלא שלא ירויח כל כך אין זה חשוב דבר האבד, וכש"כ לקנות סחורה שמא תהיה ביוקר אחר המועד, אבל לקנות יין כשר בתוך המועד מותר, והר"ר יוסף פירש דיש לאסור דאע"פ שלא ימצא בזול הרי ימצא ביוקר ואין זה דבר האבד. אמנם בעמ' הבא בגמרא תרי לישני בצידת ומליחת דגים בכמות גדולה מיכולת האכילה במועד בלינא הראשונה מחמת פרקמטיא האבודה, אבל בלישנא שניה אך מפני שאפשר ליהנות בהם במועד בדוחק. ונפסק כלישנא שניה צ (מאירי).

והרמב"ם פסק (הל' יו"ט פ"ז כ"ב) שהעברת רווח מקרי פסידא, כ"כ המ"מ והרמ"ך והוא עפ"י הירושלמי (פ"ב ה"ג) והרמב"ן חלק עליו (ע"ש ברב המגיד). אמנם תרוייהו סיימו "והטעם בזה לפי שאין בכל אלו מלאכה גמורה שתהיה אסורה דבר תורה ואין כאן אלא מקח וממכר שאסור מדבריהם ביו"ט גזרה שמא יכתוב והחולו ש"מ התירו מפני העברת רווח" (מ"מ). וכע"ז כתב ברמ"ך.

נשאלת השאלה אצלנו, האם ניתן לראות את שכר הפועל כקרן הנאבדת כיון שהפועל בטל או שזוהי הרווחה בעלמא ובסה"כ יצטרך להוציא מעות נוספות אחר המועד כדי לעשות את אותה מלאכה אך אין זה כעין קרן שברשותו ונפסדת.

ובשערי תשובה (סי' תקלז) הביא מהברכ"י שבתשובת מהר"ם פרובינצאל כ"י

כתב:

"שאין להדפיס ספרים בחוה"מ אף שיש לו פועלים שפסק להם שכרם קבוע בין אם יהיה לו פעולה בין אם לא יהיה לו, לא מקרי דבר אבד בשביל שמאבד שכר פולים מאחר שמלאכת הדפוס עצמה אינה דבר האבד".

משמע דחילק בין הפסד קרן לבין הפסד בשכר פועלים וכד'.

אמנם בנו"ב (תניינא או"ח קג) התיר לבנות בית כנסת במועד כשלא התנו על שכר פועלים ואך יש חשש חשד של שכיר יום וברבים ליתא ע"ש. ועולה מדבריו שסבר שיש בכך דבר האבד. ובערוה"ש (תקלג ג) כתב: "ואין לשאול דא"כ איך אצלינו כל בעלי הריחים טוחנין במועד וכן כל עושי שכר די"ל דזהו מדיני מסחור שיתבאר בסי' תקלט וכל שיש הפסד מכיסו מותר כמ"ש שם ואצלינו הוי הפסד מכיסו שהרי משלם שכירות בעד הריחים ומחזיק אנשים בשכירות ומשלם בעד כל יום, והגמ' מיירא בטחינה ושכר שכל אחד עושה לעצמו". וביו"ד (שפ ו) כתב לגבי אבלות (שהושתה למועד וי"א דחמירא ממנה): "ולכן נלע"ד דבעל מלאכה המחזיק פועלים ומשלם להם יכולים לעשות מלאכתו בביתו אפילו מיום הראשון שהרי אין לך דבר האבד יותר מזה שמשלם להם מכיסו בעד כל יום או שמספיק להם מזונות מכיסו וזהו הפסד גמור... ולכן הפועלים יכולים לעשות אפילו הוא עשיר". ובילקוט יוסף (הל' חוה"מ יד-טז) הביא משו"ת דברי מלכיאל (ח"ב סי' ק) ומשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' עח) שאף הם דחו את דברי מהר"ם פרובינצאל.

ועוד מוסיף הגר"ע יוסף שאף אם יחשב לספק כשם שספק דבר האבד מותר כדבר האבד (מג"א סי' תקל"ז ס"ק א), כמו כן יחשב ספק בדינא כדבר האבד כספק דבר האבד. ונ"ל להוסיף שאף לשיטת החיי אדם שספק דבר האבד יעשה ע"י נכרי, לדידן שהעשייה היא ע"י נכרי הדבר יהיה מותר.

ב. האם יש להקל בשכיר נכרי

נבדוק עתה האם יש להקל בעשייה ע"י נכרי מאשר בעשייה ע"י ישראל. בס' תקמג ס"א: "כל דבר שאסור לעשותו אסור לומר לאינו יהודי לעשותו".

אמנם בס' תקל"ז ס"ד:

"אין מכניסין צאן לדיר בחה"מ לזבל השדה ואם הכניסן האיננו יהודי... ואם היה האיננו יהודי שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה מסייעין אותו בחה"מ ומוסרין לו שומר לנער הצאן".

ובכס"מ [פ"ח הי"א] כתב על דברי המ"מ:

"נראה מדבריו דבחוה"מ שוכרים אותו דכיון דלאו מלאכה היא לא אסרו אמירתו לנכרי"...

ועולה מדבריו שדוקא כאן שאינה מלאכה גמורה התיירו. אמנם מרבינו ירוחם (נ"ד ח"ה) משמע קצת שאף במלאכה גמורה יהא הדבר מותר שכתב: "ואם היה הגוי שבא לדייר שכיר שבת כלומר שכיר שבוע או שכיר חדש או שכיר שנה כלומר ששכרו הישראל לשבוע אחת או לחדש ובא לדייר מאליו בחולו של מועד מסייעין אותו ומוסר להם הישראל שומר לשומר צאנם דכיון דמתחלה לא שכרו לדעת המועד אין זה מכין מלאכתו במועד כך פשוט".

באוצה"ג (מ"ק תשובות א) מובאת תשובת רב נטרונאי גאון מהלכות רי"צ גיאת: "כך ראינו שכל מלאכות חול המועד בין חרישה בין קצירה בין זמירה כולהו לקולא עבדינן ואפילו בדבר שהפסדו מועט. הלכך אם כמות ששאלתם [בשביל כרמים... שזמן חרישתם וזמירתם מגיע לחדש ניסן שהגשמים רבים ונמשך עד הפסח ומעכבין את חרישתו ונפרחין ומלבלבין כשחורשין אותו הן נשמטין ונופלין ויש הפסד גדול, כגון פסידות אלו יש תקנה לזמור ולחרוש בתוך ימי המועד'...] אם אפשר לעשות ע"י גוים הרשות בידכם".

אולם בנוסח שונה של אותה תשובה [מתוך תשובות גאוני מזרח ומערב] "אי אתם צריכים לחרוש ולזמר ע"י גוים אלא אתם בעצמכם..."

וברוקח (סי' שח): "רבינו שמריה התיר לומר לא"י לתפור עוד קרועה ממושכת נאצ"ל ממושכות] במועד משום דדבר האבד הוא. מפ"י רבינו י"בא הלוי". אולם עדיין אין מכל הראשונים הללו ראייה מוחלטת להתיר מלאכה ע"י נכרי מכיון שהוא שכור לזמן רב.

אולם במהרי"ל (הל' חוה"מ) מצאתי כתוב:

"יש פוסקים אם הוא מחוץ לתחום בשבת וביו"ט מותר מאחר דאין הישראל יכול לבוא שם ולא הוי כעושה מלאכת ישראל, אבל במועד ובימי אבלו אסור כיון שיכול לילך שם הוי כעושה מלאכתו. ונהגו להתיר אם שכרו מקודם. אכן אם בא לשכור מתחילתו במועד או בתוך אבלו לכ"ע אסור. ואמר שהמיימון וסמ"ק פסקו שאסור גם אם שכרו קודם. ופעם אחת שאלו מאתו על ששכרו מקודם והיו עמו שם מה"ר אהרן בלומלי"ן הי"ד ושאר

לומדים ויצאו ובדקו בדבר עד שמצאו להם היתר בסמ"ג שהשוה שבת ואבל יחד. והשתא הואיל ובשבת חוץ לתחום שרי לכ"ע, הכי נמי גבי אבל נמצא מועד נמי, דמועד ואבל דין אחד להן".

נמצא שהתיר אך מחמת שהיו שכורים לו מקודם.

ונראה שדעה זו לא התקבלה להלכה שבשבלי הלקט (סי' רכב) כתב:

"אמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר, ואסקינן: ה"מ בשבתות וימים טובים והא דליכא מתא דמקרבא להתם אבל בחולו של מועד אע"ג דליכא מתא דמקרבא להתם כיון דשכיחי אינשי דאזלי מדוכתא לדוכתא אחריתי אסור (מ"ק יב ע"א). שאלו לגאונים ז"ל (לא מצאתי באוצר הגאונים) ישראל שהשכיר פועלים קודם הרגל לבנות לו בנין שלו והתחילו לבנות קודם יום טוב ולא הספיקו לגמור אותו מהו שיגמרו במועד לפי שאינם רוצים ליבטל ואם לא יהיו מניחין אותו לגמור במועד שוב לא יהיו גומרין אותו וכבר הוא ככולו אבוד, והשיבו: כך דעתי נוטה שאסור להניח לגמור במועד דאמרין מקבלי קיבולת" וכו'.

וכן פסק בשו"ע סי' תקמג ס"ב. ועכ"פ עלה לנו שמחלוקת ראשונים בכך.

ויש להוסיף ששיטת ר"ת היא שכל סוגית מקבלי קיבולת היא דוקא לגבי אבלות אבל לענין מועד אם קבלו קיבולת בחול מותר אף במועד ע"י נכרי. ובשיטת ריב"ב הביא: "והרב ר' משה ז"ל כתב שהשוכר את הכותי לשנה או לשנתיים הרי הוא כמקבל קיבולת וכל שמותר במקבל קיבולת מותר בשוכר אותו לשנה או לשנתיים". ולפי"ז אם נצרך את שתי הדעות יהיה מותר לתת לנכרי ששכור מכבר לעבוד במועד".

מסקנה

נראה לענ"ד שמותר בשעת הדחק כשאין אפשרות להסב את הנכרי למלאכה מותרת ויהא הפסד כספי ניכר בבטלתו לתת לו להמשיך בעבודתו הרגילה, על סמך שתי הסיבות: הן מחמת שלרוב הפוסקים או לפחות לחלקם יש בכך דבר האבד, ועוד מצאנו שיש שיטות בראשונים שהקלו בנכרים שהיו שכורים לתקופה ארוכה (ובלא להגדיר זאת כמלאכת דבר האבד). וכ"כ בילקוט יוסף (בהתבססות על הטעם הראשון), וכן צידד בשערים המצוינים בהלכה (קד ג,ד).